

ISSN 1563-0358
Индекс 75881; 25881

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Экономика сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия экономическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Economy series

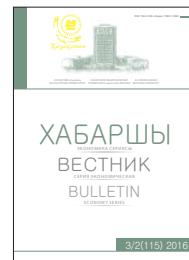
№3/2 (115)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ХАБАРШЫ

ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ №3/2 (115)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық көлісім министрлігінде тіркелген

Күнілік №956-Ж.

Журнал жылына 6 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Когут О.Ю., аға оқытушы
(Қазақстан)
Тел.: +777017147474
E-mail: koghut.oksana@mail.ru

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Ермекбаева Б.Ж., к.э.н., доцент –
научный редактор (Қазақстан)
Қазбекова Ж.Б., Ph.D доктор, и.о.доцента –
заместитель научного редактора (Қазақстан)
Когут О.Ю., старший преподаватель –
ответственный секретарь (Қазақстан)
Қазбеков Б.К., д.э.н., профессор (Қазақстан)
Мұхтарова К.С., д.э.н., профессор (Қазақстан)

Мұхамедиев Б.М., д.э.н., профессор (Қазақстан)
Сагиева Р.К., д.э.н., профессор (Қазақстан)
Байдильдин А.М., д.э.н., профессор (Қазақстан)
Арзаева М.Ж., к.э.н., доцент (Қазақстан)
Садыханова Г.А., к.э.н., доцент (Қазақстан)
Бобров Л.К., д.т.н., профессор (Россия)
Трифилова А., Ph.D доктор (Великобритания)

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:
Гульмира Бекбердиева,
Карлыға Ибрағимова

Компьютерде беттеген:
Айша Қалиева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші
Мөлдір Өміртақызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №9903

Басыу 30.06.2016 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¼. Колемі 19,4 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №3039. Тарапымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазак ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ECONOMY SERIES

Аубакирова Ж.Я.,
Айтбембетова А.Б.

Коррупция как дестабилизирующее социально-экономическое явление: сущность, признаки и пути решения

Aubakirova Z.Y.,
Aitbembetova A.B.

**Corruption as a destabilizing socio-economic phenomenon:
the nature, features and solutions**

В статье раскрываются сущность, признаки и особенность коррупции. Цель статьи – раскрыть теоретико-методологические подходы к понятию коррупции как латентного социально-экономического явления. Научной и практической значимостью работы служит совокупность теоретических положений о коррупции, которая порождает ряд острых социально-экономических проблем. Предлагаемые методологические подходы позволяют более обоснованно раскрыть это деструктивное явление для обеспечения и реализации долгосрочных приоритетов Республики Казахстан. Предложены рекомендации по выявлению и борьбе с этим явлением для реализации долгосрочной экономической политики страны. Авторы обосновали, что коррупция как система угрожает как экономическим реформам, так и глобальным и региональным интеграционным процессам, проводимым в современным период.

Ключевые слова: коррупция, факторы устойчивости коррупции, причины коррупции, мировой опыт решения проблем коррупции, задачи решения проблем коррупции.

The article reveals the essence, features and feature corruption. The purpose of the article - to reveal the theoretical and methodological approaches to the concept of corruption as a latent socio-economic phenomenon. Scientific and practical significance of the work is a set of theoretical statements about corruption, which raises a number of pressing social and economic problems. Proposed methodological approach will allow more reasonable to solve this destructive phenomenon for the provision and implementation of long-term priorities of the Republic of Kazakhstan. Recommendations to identify and combat this phenomenon for the implementation of long-term economical policy. The authors have substantiated that corruption threatens the system as the economic reforms, and global and regional integration processes carried in the modern period.

Key words: corruption, the factors of stability of corruption, the causes of corruption, the corruption of the world experience in solving problems, problem solving corruption problems.

Әубакирова Ж.Я.,
Әйтбембетова А.Б.

**Әлеуметтік-экономикалық
құбылыстың төп-тендігін
бұзушы ретінде жемқорлық:
мәні, белгілері және оның
шешу жолдары.**

Мақалада жемқорлықтың мәні әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде қарастырылады. Мақалада жемқорлықтың мәні, себептері, ерекшелігі қарастырылады. Мақаланың мақсаты жемқорлық түсінігін беймәлім әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде теориялық-методологиялық жағынан ашу. Жұмыстың ғылыми және тәжірибелі маңыздылығы терең әлеуметтік экономикалық мәселелерді тұдымратын жемқорлық туралы теориялық жағдайдың жиынтығының бар болуы. Ұсынылып отырған әдістемелік жолдар Қазақстан Республикасының ұзақ мерзімді басымдылықтарын жүзеге асыру мен қамтамасыз етуді бұзатын құбылыстарды толығырық, негізді мағынасын ашуға көмектеседі. Мемлекеттің ұзақ мерзімді экономикалық саясатын жүзеге асыру үшін бұл құбылыстыты анықтау мен онымен күресу жөнінде ұсынымдар ұсынылған. Авторлар қазіргі кезеңде жүргізіліп жатқан жүйе ретіндегі жемқорлық, экономикалық реформаларға да, жаһандық, және аймақтық, интеграциялық, үрдістерге де қауіп төндіретінін негіздеген.

Түйін сөздер: жемқорлық, жемқорлықтың тұрақты факторлары, жемқорлықтың себептері, жемқорлық мәселесін шешу міндеттері.

КОРРУПЦИЯ КАК ДЕСТАБИЛИЗИ- РУЮЩЕЕ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ: СУЩНОСТЬ, ПРИЗНАКИ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Для успешного развития Казахстану в XXI веке необходимо создать социально ориентированную рыночную экономику на основе развития человеческих ресурсов, внедрения научно-технического прогресса и информационных технологий. Достичь этих задач возможно через создание современной, мощной, конкурентоспособной экономики.

Стратегия реформирования и модернизации производства в современном Казахстане исходит из того, что для выдвижения на траекторию развития важно продуманное включение политики в процесс развития. Достичь этого можно при создании эффективного государства и эффективного рынка.

Президентом Республики Казахстан Назарбаевым Н.А. выдвинут новый национальный план «100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ»[1]. В качестве первой реформы - формирование современного государственного аппарата, в которой обозначены отдельной строкой – задача усиление борьбы с коррупцией и предложено разработать новое законодательство по предотвращению этого явления.

Хотя коррупция существовала всегда и везде с тех пор, как возникло государство, но опасность ее проявлений особенно велика в развивающихся странах и в странах с переходной экономикой. Это объясняется тем, что, с одной стороны, государство призвано играть в данных странах важную роль в модернизации экономики, распределении ресурсов общества. С другой стороны, именно в этих странах оно ослаблено и недостаточно эффективно, что открывает простор для бюрократического и экономического произвола.

Коррупция в самом общем смысле – явление, когда должностные лица намеренно пренебрегают своими обязанностями или действуют вопреки этим обязанностям ради определенного материального вознаграждения. Факторы, способствующие устойчивости коррупции:

– эффект координации: чем более последовательно используется какой-либо институт или норма в обществе, тем большие издержки несет тот, кто уклоняется от данной нормы. Так, если коррупция распространена широко, вероятность наказания для отдельного индивида (коррупционера) уменьшается, а выгоды увеличиваются;

– эффект обучения: вовлечение все новых индивидов в коррупцию, развитие технологии дачи взяток приводит и к росту коррупции;

– эффект сопряжения: коррупция напрямую связана с другими неэффективными институтами, такими как уход от налогов и лоббирование законов.

Наряду с коррупцией действуют взяточничество и самостоятельное чиновничьe предпринимательство. Взяточничество отличается от коррупции тем, что чиновника подкупают не ради нарушения его обязанностей, а ради их исполнения. Взяточничество порождается неопределенностью обязанностей чиновника, искусственно созданым дефицитом административных и финансовых возможностей государства. Чиновничеe же предпринимательство отличается от коррупции отсутствием подкупающей стороны. Заказчик служебного нарушения – сам исполнитель, извлекающий (предпринимательский или рентный) доход из монополии на принятие или согласование определенного решения. Все вышеперечисленные формы можно охарактеризовать как коррупцию.

К причинам коррупции можно отнести:

– концентрацию больших полномочий по распоряжению государственной собственностью в руках чиновников;

– отсутствие системы внутреннего контроля за действиями государственных служащих;

– привычку рассматривать государственный «карман» как ничейный;

– сложившуюся систему «кормушек» и распределения различного рода благ из рук госчиновников;

– невысокую заработную плату работников государственных органов;

– высокий уровень административных барьеров при осуществлении хозяйственной деятельности [2].

Хотелось бы более подробно остановиться на административных барьерах в экономике, которые устанавливаются решениями государственных органов. Это правила, соблюдение которых выступает обязательным условием ведения деятельности на рынке, предусматривающие платежи за прохождение бюрократических процедур, но которые обычно не поступают в бюджет. В каких случаях могут возникать административные барьеры?

Во-первых, при получении доступа к ресурсам и правам собственности на них (регистрация предприятия, регистрация изменений в статусе предприятия, его уставных документах,

получение права на аренду помещения, доступ к кредитам, лизингу оборудования и т.п.).

Во-вторых, при получении права на осуществление хозяйственной деятельности (ее лицензирование, регистрация товаров, сертификация товаров и услуг и т.п.).

В-третьих, при текущем осуществлении хозяйственной деятельности (санкции за нарушения установленных правил, согласование принимаемых решений с контролирующими организациями, получение различных льгот).

Следовательно, экономические потери общества от установления административных барьеров ведения хозяйственной деятельности складываются из прямых и косвенных потерь.

К прямым потерям относятся трансакционные издержки (плата за право пользования ресурсами), вызванные необходимостью преодоления барьеров, значительная часть которых трансформируется в потери населения за счет роста розничных цен.

Косвенные потери – падение эффективности использования имеющихся ресурсов и недопроизводства стоимости. Наличие административных барьеров существенно затрудняет вход на рынок, прежде всего, для малого и среднего бизнеса, что ведет к снижению уровня конкуренции и соответственно общей эффективности экономики. Причем издержки коррупции сильнее всего ощущаются мелкими предприятиями и бедными. Мелкие предприятия чаще платят взятки, чем крупные, и на эти взятки приходится более значительная часть их доходов. Хотя вероятность предоставления взяток бедными домохозяйствами ниже, эти взятки соответствуют гораздо большей части их доходов. Кроме того, бедные имеют меньше информации относительно того, куда обращаться в случае злоупотребления чиновником своей властью.

Следует отметить, что барьерные платежи имеют характер экономической ренты. Во многих случаях рента присваивается конкретными экономическими агентами, которым передано эксклюзивное право на доходы от системы. Кроме того, сложность прохождения барьера может привести к развитию рынка посреднических услуг. При этом можно сказать, что использование подобного рода услуг является рыночным способом преодоления административных барьеров с наименьшими трансакционными издержками и в то же время способом извлечения ренты, базирующимся на эксклюзивной связи с основным «оператором барьера», например, государственным регистрирующим органом.

Необходимо отметить, что создание входных барьеров приводит и к росту издержек предпринимателей, связанных с текущим контролем. Контроль за наличием или отсутствием определенных бумаг представляет привлекательное поле деятельности для проверяющих.

Подобная система функционирования «барьерного» регулирования приводит к блокировке, т.е. любые попытки отменить определенные входные барьеры наталкиваются на сопротивление заинтересованных групп внутри государственного аппарата и коммерческих структур, делающих бизнес на подобных «барьерах». Кроме того, в создании новых барьеров заинтересованы и те, кто снимает ренту непосредственно с этого барьера, и те, кто осуществляет текущий контроль. Значит, тенденция к расширению «барьерного» регулирования связана не только с неэффективностью существующих барьеров, но и с прямой экономической заинтересованностью групп специальных интересов.

Следовательно, «барьерная» система регулирования является самоподдерживающейся, несмотря на ее неэффективность и существенные потери экономики от ее наличия. Для того чтобы перейти к использованию иных, более эффективных схем государственного регулирования, требуются кардинальный пересмотр нормативной базы и общественные усилия, направленные на борьбу с рентоориентированным поведением отдельных групп экономических агентов.

Понятно, что коррупция возникает там, куда идут большие финансовые потоки, где имеются стратегические и энергетические запасы и т.п.

Основные базовые задачи для решения проблем коррупции:

- сократить и вычленить базовые функции государственной службы, избавившись от массы несвойственных и дополнительных направлений деятельности;
- реформировать государственную службу в сторону минимизации бюрократических процедур, четкой иерархии, простоты и прозрачности принимаемых решений;
- построить четкую и прозрачную иерархию распределения полномочий и ответственности за принимаемые решения;
- обеспечить уровень максимальной производительности в государственном аппарате;
- предоставить достойный уровень оплаты труда;
- информировать в средствах массовой информации о разоблачительной работе в области борьбы с коррупцией.

Чаще бывает так, что государство перегружено второстепенными функциями, которые распыляют и без того ограниченные ресурсы и затушевывают приоритетные направления. Также не наблюдается взаимосвязи между различными функциями государства, которые должны представлять определенную иерархию, делиться на приоритетные и второстепенные, стратегические и тактические.

Бюрократический госаппарат также характеризуется крайней запутанностью процедур принятия решений, дублированием функций и полномочий, непрозрачностью системы, высоким бумагооборотом, взаимопротиворечащими решениями, размытием ответственности и т.д. Всеми этими болезнями заражены государственные структуры во многих развитых странах. Хотя бюрократическая система управления является на сегодня самой эффективной из существующих систем управления, однако в ней есть ряд недостатков. К ним относятся бесконтрольное раздувание штатов, дробление и придумывание новых функций и должностных обязанностей, дублирование функций и полномочий. Если в коммерческих организациях видна эффективность структуры организации в целом и каждого подразделения в отдельности по ежегодным результатам деятельности (валовая прибыль, увеличение капитализации компаний, росту доходов, показатели рентабельности), то эффективность работы госаппарата трудно измерить в годовых показателях, их просто не существует. Успех в виде высоких показателей экономического роста относят к заслугам правительства, а неудачи списывают на неблагоприятные конъюнктурные изменения. При этом за допущенные ошибки и промахи никто не несет ответственности.

Все эти факторы влияют на эффективность деятельности государства и в конечном счете влияют на экономическое развитие страны.

Общественно-исторической практикой выбраны способы решения проблем коррупции.

Решение проблем коррупции мы можем наблюдать у экономически высокоразвитых государств, таких как США, Франция, Великобритания, а также в таких странах, как Южная Корея, Тайвань, Малайзия и др. Этот путь означает построение тонко сбалансированного механизма контроля за реализацией властных полномочий, посредством создания взаимно уравновешенных законодательной, исполнительной властей и независимой судебной власти. Для продвижения по этому пути нужно иметь внедренные и фун-

ционирующие демократические ценности и традиции. Этот путь эволюционен, длинен и чем значительнее происходит рост благосостояния нации, тем меньше условий для произрастания коррупции. Поэтому для успеха этого способа нужны условия для устойчивого и продолжительного экономического роста, нужно иметь или изыскать абсолютные преимущества при международном разделении труда, нацеленность на успех и благосостояние нации. В Послании народу Казахстана Назарбаев Н.А. достаточно

четко высказался на этот счет: «Коррупция – не просто правонарушение. Она подрывает веру в эффективность государства и является прямой угрозой национальной безопасности»[3]. Согласно индексу восприятия коррупции (Transparency International) степень коррумпированности страны представляет собой оценку страны от 0 (максимальный уровень коррупции) до 100 (отсутствие коррупции). Казахстан находится ежегодно в схожем диапазоне и занял в 2015 г. 28 баллов и соответственно находится на 123 месте.

Таблица 1 – Место Казахстана в индексе восприятия коррупции с 2011-2015 гг.

Годы	Баллы
2011	27
2012	28
2013	26
2014	29
2015	28

Примечание: Составлено автором на основе источника [4]

Исходя из вышеизложенного очевидно, что не следует воспринимать коррупцию всего лишь как аномальное поведение отдельных личностей вне рамок признанных этических норм, коррупция скорее поведение экономических субъектов, рационально рассчитывающих свои поступки с целью получения большей, чем принято в данном обществе, личной выгоды.

Искоренение коррупции должно быть связано с внедрением устойчивых норм честного поведения. Подобных результатов можно добиться при условии, что вероятность наказания в виде ареста и длительного срока заключения способно удержать людей от правонарушений. Подобный подход может формироваться как в результате воспитания определенных моральных принципов, так и путем государственного принуждения. Формирование и воспитание кодекса честного поведения возможно путем длительного психологического и идеологического воспитания. За отступление от норм честного поведения должны быть установлены четкие санкции, причем не декларативные, а реально действующие. В таком случае возобладает норма честного поведения, и отклонение от данной нормы будет сопровождаться большими издержками, чем следование ей в силу эффекта координации. В

результате отклонение от данной нормы станет для индивида невыгодным. Так, в западных обществах уплата налогов – норма, а уклонение от уплаты влечет за собой серьезные последствия.

Как показала мировая практика, быстрый и долголетний экономический рост возможен только при ликвидации коррупции во власти. Практически отсутствием коррупции можно объяснить бурный расцвет экономик Японии, Южной Кореи, Гонконга, Сингапура, Чили. Показателен опыт Сингапура, бессменным руководителем которого был Ли Куан Ю, который привел эту страну к процветанию. Сингапур по праву считается самым благополучным оазисом в Юго-Восточной Азии. Высокие темпы роста, продолжавшиеся многие годы, были следствием не только правильного экономического курса, но и бескомпромиссной борьбы Ли Куан Ю с коррупцией. Сейчас Сингапур считается государством с самыми честными чиновниками, которые получают самые высокие среди госслужащих оклады в мире.

Итак, коррупция – явление не только экономическое, но и социальное и чрезвычайно регressive, искоренить которое сложно, но можно уменьшить размах, масштаб распространения коррупции. Коррупция как система угрожает эко-

номическим реформам и развитию в одинаковой мере. В Республике Казахстан целенаправленно и поэтапно реализуется курс на создание эффективных, соответствующих мировым стандартам, институтов и механизмов борьбы с коррупцией.

Экономическое развитие, благополучие страны зависит не столько от обеспеченности ресурсами, сколько от эффективной деятельности государственных структур и разрешения насущных и стратегических задач, стоящих перед страной.

Литература

- 1 <http://www.zakon.kz/4713070-sto-konkretnykh-shagov-prezidenta.html>
- 2 Латов Ю.В. Экономика вне закона: Очерки по теории и истории теневой экономики. -

Казбеков Б.К., Казбекова Ж.Б.

**Перспективы
совершенствования
социальных процессов
и механизмов в эпоху
глобализации**

В работе дан анализ результатов глобализации постсоветских стран. В силу господствующей идеологии рыночного фундаментализма в настоящее время мир переживает глобальный кризис в сфере соотношения мировоззрения, социальных ценностей и политических интересов. «Невидимая рука» рыночного саморазвития так и не заработана. В итоге «шоковой терапии» произошел глубокий спад производства, сопровождаемый постоянным ростом безработицы и инфляции. Вместо государственного социализма возникла смешанная экономика, основным способом координации субъектов которой является более жесткая рыночная система отношений. В смешанной экономике на место патернализма государства в обеспечении благосостояния граждан приходит подход, вытекающий из необходимости социальной ответственности граждан за результаты своей деятельности. Современная социальная политика в Казахстане пытается реализовать это положение, поспешно освободив государство от его прежних функций по обеспечению социальных гарантий и переложив груз на плечи самих граждан, возложив на них социальную ответственность за результаты своей деятельности.

Ключевые слова: глобализация, рыночный фундаментализм, неолиберальная модель, washingtonский консенсус, либерализация, приватизация, стабилизация, глобальный кризис, безработица, бедность, социальное неравенство, социальная модернизация, государственное регулирование, социальные гарантии, социальная ответственность.

Kazbekov B., Kazbekova Zh.

**Prospects of improvement of
social processes and mechanisms
in globalization period**

Analysis of post-soviet countries globalization results is given in the article. By virtue of dominant ideology of market fundamentalism today the world passes through global crisis in the sphere of interrelation of ideology, social values and political interests. "Invisible hand" of market self-development hasn't began functioning yet. As a result of "Shock therapy" a deep downturn of production has taken place. It is accompanied by continuous growth of unemployment and inflation. Instead of nationalized socialism the hybrid economy has emerged. The main way of subjects' coordination in it is the more strict market relations system. In the hybrid economy instead of state paternalism in providing citizens' welfare comes out approach, which proceeds from the necessity of social responsibility of citizens for the results of their activities. Modern social policy in Kazakhstan tries to realize this peculiarity by hasty releasing the state from its former functions of providing social guarantees and shifting the burden on citizens, putting on them social responsibility for the results of their activities.

Key words: globalization, market fundamentalism, neoliberal model, Washington Consensus, liberalization, privatization, stabilization, global crisis, unemployment, poverty, social inequality, social modernization, state regulation, social guarantees, social responsibility.

Қазбеков Б.К., Қазбекова Ж.Б.

**Жаһандану заманындағы
әлеуметтік үрдістерінің және
механизмдерін жетілдірудің
келешегі**

Жұмыста постсовет елдерінің жаһандануы нәтижесінің талдауы берілген. Нарықтық фундаментализмнің үstem рауаятының күшінде болғандығынан қазіргі уақытта бүкіл әлем дүниетаным арақатынас саласында, әлеуметтік құндылықтар және саяси қызығушылықтар шенберінде ғаламдық дағдарысқа үшyрады. Нарықтық өзін-өзі дамыту "көзге түспейтін қол" әлі де іске қосылмады. Нәтижесінде "талықсытпалы ем" өндірістің күрт төмендеуі ұдайы жұмыссыздық пен инфляцияның тұрақты өсуіне әкеліп тіреді. Мемлекеттendіру социализмнің орнына аралас экономика туды, субъектінің үйлестігінің негізі болып табылатын қатал нарықтық арақатынас жүйесі. Аралас экономикада мемлекеттің патернализмінің орнына халықтың әл-ауқатының жақсаруы үшін қажеттіліктен өз қызметінің нәтижелері туындағы. Қазақстандағы жаңашыл әлеуметтік саясатты, яғни осы өзгешелікті жүзеге асыруда, мемлекеттің алғашқы атқаратын қызметтері мен әлеуметтік кепілдемелерінен тез арада босатып, олардың әлеуметтік жауапкершілігін өздеріне жүктеуде.

Түйін сөздер: жаһандану, нарықтық фундаментализм, неолибералдық, үлгісі, washingtonондық консенсус, ырықтандыру, жекешелендіру, тұрақтандыру, жаһандық дағдарыс, жұмыссыздық, кедейлік, әлеуметтік теңсіздік, әлеуметтік жаңарту, мемлекеттік реттеу, әлеуметтік кепілдіктер, әлеуметтік жауапкершілік.

**ПЕРСПЕКТИВЫ
СОВЕРШЕНСТВОВА-
НИЯ СОЦИАЛЬНЫХ
ПРОЦЕССОВ
И МЕХАНИЗМОВ
В ЭПОХУ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

Введение

Истина заключается в том, что сам рыночный фундаментализм - наивен и нелогичен. Даже если мы отложим в сторону более существенные моральные и этические вопросы и сконцентрируемся только на экономических проблемах, идеология *рыночного фундаментализма* и здесь окажется глубоко и безнадежно ошибочной. Иными словами, рыночные силы, если им предоставить полную власть, даже в чисто экономических и финансовых вопросах, вызывают хаос и в конечном итоге могут привести к падению мировой системы капитализма....[1]. Это сейчас и происходит на самом деле.

Методология

Мировая капиталистическая система поддерживается идеологией, которая коренится в теории совершенной конкуренции. Согласно этой теории, рынки стремятся к равновесию, а равновесное положение означает наиболее эффективное распределение ресурсов. Любые ограничения свободы конкуренции снижают эффективность рыночного механизма, поэтому им следует противиться.... Предполагается, что экономические существа обладают как совершенным знанием своих потребностей, так и открывшихся перед ними возможностей и на основе этой информации способны сделать рациональный вывод.

Результаты и обсуждения

Мы убедились, что такие допущения являются ирреалистическими; мы также видели, как экономическая теория уходит от трудностей, считая предпочтения и возможности чем-то данным. Тем не менее нам пытаются внушить, что в качестве изолированных индивидов люди руководствуются эгоистическими интересами. На деле же люди - социальные существа, поэтому выживание сильных неизбежно предполагает сотрудничество наряду с конкуренцией...

В соответствии с рыночным фундаментализмом вся общественная деятельность, и человеческие отношения в том числе,

должны рассматриваться как деловые, основанные на договорах отношения, и сводиться к общему знаменателю – деньгам. Деятельность должна регулироваться, насколько это возможно, самым навязчивым способом – невидимой рукой конкуренции, ведущей к увеличению прибылей. Вторжения рыночной идеологии в области, столь далекие от коммерции и экономики, разрушают и деморализуют общество... Превращение корысти и эгоизма в моральный принцип коррумпировало политику, и неспособность политики стала самым сильным аргументом в пользу предоставления рынкам ее большей свободы, функций, которые не могут и не должны определяться только лишь рыночными силами, включают многие из самых важных явлений жизни человека, начиная с моральных ценностей и заканчивая семейными отношениями, эстетическими и интеллектуальными достижениями. Люди в большинстве своем, похоже, голосуют бумажниками, они лоббируют законодателей, которые отвечают их личным интересам. Еще хуже, что избранные представители также часто ставят свои личные интересы выше общественных. Вместо того чтобы отстаивать подлинные ценности, политические лидеры стремятся быть избранными любой ценой и под лозунгом господствующей идеологии *рыночного фундаментализма*, или неограниченного индивидуализма....[1].

Претензии экономической теории на универсальную действенность оказываются несостоятельными, если только верно понят этот принцип. Ибо если экономические закономерности не являются неопровергнутыми, и если экономические теории не являются научно действенными, и никогда такими не могут быть, то вся идеология *рыночного фундаментализма* моментально рушится.... Мы должны провести четкое разграничение между созданием правил и игрой по этим правилам. Создание правил подразумевает коллективные решения, или политику. Игра по правилам подразумевает индивидуальные решения, или поведение на рынке. К сожалению, это различие редко соблюдается. И именно мыслящие участники могут изменять правила экономической и общественной системы просто силу своих представлений об этих правилах [2].

В силу и по причине господствующей идеологии *рыночного фундаментализма* в настоящее время мир переживает глобальный кризис в сфере соотношения мировоззрения, социальных ценностей и политических интересов. Бывший директор-распорядитель МВФ Доминик Стросс-

Кана считает, что глобальный кризис «разрушил интеллектуальные основания мирового экономического порядка последней четверти века». «Вашингтонский консенсус» остался позади; необходимо усиление государственного регулирования кредитно-финансовой и налогово-бюджетной систем, переход от финансовой глобализации к торговой – уменьшение неравенства и пропасти между бедными и богатыми [3].

Подобный вывод сейчас уже никого не удивляет и представляет собой итог выстраданный двумя десятилетиями тяжелейших экспериментов в странах СНГ (России, Украине, Казахстане, и др.), в которых осуществлялась масштабная трансформация административно-командной модели хозяйствования в открытую социально-экономическую систему рыночного типа и ее интеграция в мировую экономику на принципах неоглобализма. Программа рыночных преобразований так называемая «шоковая терапия», рекомендованная международными валютными организациями, состояла из наборов стандартных стабилизационных мер, институциональных перемен и структурной политики, в том числе приватизационной и проводилась на формуле «либерализация, стабилизация, приватизация».

Однако, при реализации этих мер экономические и социальные издержки оказались гораздо выше, чем ожидалось, а спад производства глубже, чем изначально предполагалось в программах преобразований. «Невидимая рука» рыночного саморазвития так и не заработала. В итоге «шоковой терапии» экономика Казахстана, например, вместо ожидаемой финансовой стабилизации попала в так называемую «стагфляционную ловушку», в результате которого произошел глубокий спад производства, сопровождаемый постоянным ростом безработицы и инфляции. Одновременно инфляция, сформированные финансовые механизмы, вместо трансформации сбережений в инвестиций для реального сектора экономики, привели к их истощению, разрушению капитала и оттоку средств за пределы страны [4].

В свое время по итогам недавних радикальных реформ в России советник английского парламента Дж. Росс откровенно предупреждал о подоплеке проводимой политики, когда необходимым условием резкого увеличения экспорта энергоносителей и металлов являлось быстрое падение промышленного производства. Иначе не высвободилось бы сырье для экспорта, а величина возникающих в связи с этим потерь в странах СНГ заметно превышали объемы поступающей извне помощи [5].

Но к сожалению реформаторы не вняли указанным предостережениям. Плоды 20-ти летней реформы в России в экономической области академик Н. Петраков сводит «... к рыночным реформам, превращающим экономику «новых демократий» в примитивную, слабо диверсифицированную, в основном сырьевую, с монопродуктовым экспортом. Требование быстрой приватизации государственной собственности отнюдь не сопровождается ориентиром на то, чтобы повысить производительность труда, снизить издержки производства, внедрить высокие технологии. В итоге формируется неэффективный, неконкурентоспособный рынок. Частная же собственность не приводит к общему росту жизненного уровня населения, а обогащает ничтожную по численности элиту» [6].

Далее в качестве единственного выбора из навязанной извне дилеммы «подчиниться и продолжить или осуществить модернизацию страны создавая собственными силами конкурентоспособную экономику», он приводит убедительные аргументы в пользу второго пути. «Продуктивная для России интеграция в мировое сообщество возможна лишь на базе безусловного соблюдения её национальных интересов – подчеркивает академик. Обеспечение их просматривается в следующих областях: преимущественное развитие тех направлений мировой науки, в которых российская наука уже является или в ближайшие годы может стать конкурентоспособной; обеспечение военно-промышленной безопасности страны; максимально эффективное использование географического положения России; использование эколого-экономических преимуществ России перед другими регионами планеты; преимущественное стимулирование процессов демографического роста и увеличения продолжительности жизни россиян» [6].

Анализ указанных положений обнаруживает, что основные из них адекватны ситуации и являются актуальными направлениями модернизации и в других постсоветских странах. Так, очевидна актуальность реализации последних двух положений, например, в Казахстане, что обусловлено негативным воздействием мер «шоковой терапии» на национальную экономику, и которые на социальную сферу оказали еще более разрушительное влияние. Здесь они привели к обвальной безработице, резкому падению уровня жизни, быстрому вымыванию ранее обширного и в советское время вполне благополучного среднего слоя, обнищанию значительной части населения страны, а также глубокому социально-

му расслоению общества. О несостоятельности рынка в решении социальных проблем хорошо известно. В этой связи руководством Казахстана неоднократно предпринимались попытки улучшить ситуацию с бедностью. Так, правительством была принята Программа по борьбе с бедностью и безработицей на 2000-2002 гг. Парламент постоянно вносил изменения и дополнения в действующие Законы страны.

Однако основным недостатком предпринятых в этот период мер являлось отсутствие комплексного подхода, узкое понимание проблем безработицы и бедности. Это происходило из того, что прежняя система огосударствленного социализма в своей основе являлась социально-ориентированной и руководствуясь принципом социальной гарантированности, ставила целью последовательный рост благосостояния, благополучия и удовлетворения потребностей своих граждан. Однако в силу имевшихся экономических проблем, нерыночного характера самой системы и присущего ей тотально-государственного управления, обеспечение социальных запросов населения свелось к упрощенному принципу обеспечения социальной стабильности на основе указанных всеобщих социальных гарантий.

Историческим наследием бывшего советского общества явилось отсутствие практически у всех социальных групп «производительного интереса», потребности, стремления к развитию производства. Это привело к преувеличению в экономических интересах их потребительской направленности, причем, не вследствие богатства общества и высокого уровня материального благосостояния, а недостаточности экономического развития. Последнее же само явилось следствием ущербности экономических интересов – когда среди них отсутствовали предпринимательские интересы, а доходы и потребление зависели не столько от результатов собственного труда, сколько от социального статуса человека.

В отличии от огосударствленного социализма социально-ориентированная смешанная экономика основным способом координации субъектов экономики которого является более жесткая рыночная система отношений, наоборот, основывается на социальной ответственности. Вследствие этого в смешанной экономике на место патернализма государства в обеспечении благосостояния граждан приходит более рациональный подход, вытекающий из необходимости социальной ответственности граждан за результаты своей деятельности. В итоге формируется объединяющий представителей различных

групп средний слой, наиболее многочисленный, придающий обществу необходимую стабильность. Эти люди, выполняя определенные трудовые функции как главные, в то же время имеют собственность (акции, облигации, другие ценные бумаги, недвижимость), которая и придает их существованию определенную устойчивость.

Формирование среднего класса, обладающего необходимой прочностью и устойчивостью, своеобразного локомотива развития является преимуществом смешанного общества [7]. Таким образом привлекательность смешанной экономики рыночного типа обусловлена тем, что в процессе ее развития в структуре интересов формируется их новая система, для которой характерны две существенные особенности. Во-первых, при всем разнообразии потребностей структуру социально-экономического интереса определяет не потребление, а именно созидательный, производительный характер интереса. Во-вторых, смешанное общество системой своих правовых, социальных, экономических, нравственных норм защищает интересы отдельного человека.

Современная социальная политика в Казахстане пытается реализовать эти особенности, поспешно освободив государство от его прежних функций по обеспечению социальных гарантий и переложив груз на плечи самих граждан, возложив на них социальную ответственность за результаты своей деятельности. Произошел резкий переход от прежней системы, когда государство брало на себя ответственность практически за все сферы социальной политики, к минимальным социальным обязательствам государства посредством быстрого сокращения социальных расходов.

Подобные действия с точки зрения логики рыночных преобразований в стратегическом плане можно понять, но реально, тактически они преждевременны, поскольку за 20 лет неолиберальных реформ государству так и не удалось создать условий для увеличения занятости и хотя бы мало-мальски приемлемый аналог прежним социальным институтам. Поэтому не совсем понятно каким же образом безработный, бедный человек сможет взять на себя социальную ответственность за результаты своей деятельности. Отсюда и высокие запросы граждан на снижение социального неравенства и социальную поддержку со стороны государства. Причем они вызваны не просто тяжелым социально-экономическим положением отдельных групп населения страны, но и объективной невозможностью

для многих из них самостоятельно, без помощи государства решать социальные проблемы и улучшать свое материальное положение.

Регулирование неравенства является одной из важнейших функций, которое должно реализовывать современное социально-ориентированное государство. По сравнению, например, с Россией, в Казахстане очень высокие показатели неравенства не только по доходу, но и по доступу к государственным социальным услугам (медицинская помощь, помощь семьям с детьми и пр.), и они до недавнего времени продолжали увеличиваться. Если в бывшем СССР децильный коэффициент (соотношение между доходами 10% самых богатых и 10% самых бедных) выдерживался в пределах от 4 до 5, то в Казахстане (по данным заведующего Центром теории социально-ориентированной экономики Института экономики НАН РК Аманжола Кошанова) данный коэффициент по итогам 1992 года составлял 8, в 2010 году 13,9 а по итогам 2011 года вырос уже до 29 раз[8]. При этом если толщина верхнего слоя составляла всего лишь 1,5 – 1,7%, а нижний слой превышал 3,5 и более раз.

Учитывая данную динамику роста децильного коэффициента нетрудно оценить его величину после девальвации курса национальной валюты – тенге от 20 августа 2016 года, которая фактически продолжается до сих пор и которая вызвала лавинообразный рост цен во всех секторах экономики.

В этой связи, далеко не случайным явилось выступление лауреата Нобелевской премии Эдварда Прескотта 23 мая 2012 г. на V Астанинском экономическом форуме, когда он для борьбы с бедностью в Казахстане предложил: одну часть дохода поступившей от нефти переводить на депозит каждого казахстанца [9]. Нерешенность социальных проблем в стране и рост глубины неравенства, как отмечает в последнее время и руководство страны, вызывает рост социальной напряженности, что в итоге привело к возникновению социального конфликта в Жана Озене. Поэтому проблеме сокращения уровня неравенства во избежание аналогичных социальных конфликтов и роста социальной напряженности при формировании социальной политики государства следует уделять особое внимание.

С проблемой регулирования неравенства тесно связана политика государства в сфере социальной поддержки и защиты населения. По сути дела, меры социальной поддержки населения выполняют функцию компенсирования избыточных или нелегитимных социальных

неравенств. Отсюда видно, какие запросы предъявляет население к государству в сфере социальной поддержки – как в целом, так и по отдельным направлениям (обеспечение занятости, здравоохранение, образование, пенсионное обеспечение, защита семьи) и в какой степени эти запросы обоснованы. Исходным пунктом подготовки и принятия социальных решений, включая и направления социальной модернизации, выступает формулирование социально-экономических проблем, сложившихся в обществе, определение их остроты и приоритета. В зависимости от методов решения таких проблем академик Н.М. Римашевская объединяет их в три группы [10]. Первая группа проблем касается бедности населения, тесно сопряженной с проблемой преодоления социального неравенства, и должна решаться в комплексе. Это решение лежит в одном русле – в рамках политики доходов населения. Проводимая сейчас в данном направлении в Казахстане социальная политика ориентирована на адресную помощь беднейшим слоям населения. Однако победить бедность, используя только адресную социальную помощь – нереально. Ведь адресная социальная помощь – это помощь по заявлению и чтобы иметь право за ней обратиться вначале надо стать бедным. Поскольку бедной является значительная часть работающего населения Казахстана, а средств выделяется мало и к тому же часть их расхищается, то несложно оценить эффективность такой помощи.

Основной причиной бедности является крайне низкий уровень оплаты труда. Следовательно без реформы заработной платы нельзя решить проблему бедности, вопросы пенсионного обеспечения, жилищно-коммунального хозяйства и бюджетной сферы. Уровень заработной платы в бюджетных организациях, например, объясняется нехваткой бюджетных средств, в других сферах – низкой производительностью труда. В то же время ежегодно из-за профицита бюджета недоосваиваются значительные средства, а финансовые и банковские работники получают в разы больше. Поэтому величину минимального размера заработной платы следовало бы повысить до уровня рационального потребительского бюджета. Также назрела необходимость улучшения положения наёмных работников путем введения ограничения снизу, а также ограничения предпринимательского дохода, направляемого на потребление. Подобные меры должны быть обоснованы не только с социальной, но и с экономической точки зрения и способствовать обеспечению экономического роста следуя логи-

ке, что дешевая рабочая сила не может быть эффективной. Вторая группа вызвана реформами в отраслях социальной сферы – здравоохранении, образовании, жилищно-коммунальном и социальном обслуживании. В настоящее время с точки зрения выживаемости российского населения на первое место выходит уровень медицинского обслуживания, диагностика, диспансеризация. Существует обеспокоенность динамикой рождаемости. В то же время эффективными явились такие меры как «материнский капитал», ипотека, социальное жилье [6]. Принятие подобных действенных мер были бы желательны и в Казахстане.

Третья группа проблем связана с состоянием населения, количественными и качественными аспектами демографического воспроизводства, включая все вопросы миграционного движения. Во всех странах СНГ, где проводились неолиберальные реформы демографическая ситуация быстро ухудшалась. Например, в России разрыв с сегодняшней продолжительностью жизни в развитых странах мира составил: с США – 9 лет, Великобританией и Германией – 10 лет, Японией – 13 лет. [11]. В Казахстане этот разрыв был еще больше, но в последнее время с усилением социальной политики государства стал заметно сокращаться [12]. Спустя два десятилетия после начала либеральных преобразований, в Казахстане в целом сложилась определенная модель социальной политики, а также имеется представление граждан о социальной роли государства в новых условиях. Оценивая эти представления можно отметить выраженный дисбаланс, несоответствии социальных запросов граждан к государству и уровня разрешения социальных проблем в стране, что может привести к новому росту социальной напряженности в обществе в будущем. Наиболее полный учет социальных запросов населения Казахстана связан с проведением широкомасштабных реформ – от реформирования системы предоставления социальной помощи населению с его переориентацией с адресной на категориальную до серьезных реформ в сфере здравоохранения. Повышение доли социальных расходов является необходимым шагом в решении этих проблем, но без повышения эффективности использования выделяемых средств эта мера и дальше может оказаться малоэффективной. Поэтому недавняя работа Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева уже содержит меры по устранению подобных проблем и ряд других актуальных решений [12].

По поводу выбора наиболее оптимальной для постсоветских стран стратегии социальной переориентации до сих пор идут споры между сторонниками либеральной и более «мягких» моделей социальной политики. Известные к настоящему времени социальные модели являлись удачными не только с точки зрения благосостояния населения, но и сыграли роль локомотивов в модернизации и развитии своих стран (Модель Л.Эрхарда, Японская модель, Социальные модели скандинавских стран и др.)

Однако, современный период активной глобализации, показал, что подобные модели из-за перелива капитала в более выгодные регионы мира, зачастую приводят к потере национальных рынков, исчезновению налоговой базы и в итоге перестают эффективно работать. В настоящее время многим теоретикам наиболее адекватной формой развития общества представляется национальная модель модернизации, возникающая на некотором уровне уже достигнутой вестернизации. Можно надеяться, что для Казахстана, также как и для России, за двадцать лет достаточно далеко продвинувшихся в этом направлении, западный опыт не станет препятствием для развития национальной социально-ориентированной модели. Напротив, благодаря достигнутому на западе уровню социальной ориентации и страхования, он может способствовать более обоснованному выбору в этих странах собственного варианта национальной модели социальной переориентации. Скорейшее появление подобной модели является «выходом» из одного из главных «тупиков» неолиберализма, связанного с пренебрежением такими важнейшими факторами развития как национальная самобытность и культура. В вышеуказанной работе Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев указал и на другой недостаток этой теории: «Сегодня стала очевидной иллюзорность концепции потребительского

общества, которая была широко распространена с 60-х годов прошлого столетия. Сегодня весь мир с особой остротой убедился, что эта идеология потребления оказалась губительной. Она породила массовое социальное иждивенчество в развитых странах мира и является одной из главных причин глобального кризиса» [12].

Заключение

В последнее время в поисках социальной модели адекватной реалиям современного общества проявилась отчетливая тенденция ее развития как национальной стратегии социальной модернизации. Это обусловлено тем, что при формировании национальной модели экономической системы в полной мере должны учитываться не только новейшие тенденции социального развития современного смешанного общества, но и национальные особенности каждой страны и народа, переходного состояния ее экономики исходя при этом из достигнутого уровня социального развития. Такая модернизация как форма развития социальной сферы в Казахстане, наполненная опытом двадцати лет радикальных реформ предполагает включение в процессы развития вклада социокультурного потенциала населения, усиления активности граждан, раскрытия их творческого потенциала и взаимосвязанное синхронное решение социальных, политических, экономических и экологических проблем. При этом очевидно и то обстоятельство, что модернизация может быть успешной лишь в том случае, если будет формироваться и развиваться креативное общество с доминантой социального творчества, формированием и постоянным расширением социально-ответственного среднего класса в рамках процесса дальнейшего совершенствования рыночных отношений и современных институтов гражданского общества.

Литература

- 1 Рыночный фундаментализм. – Большая энциклопедия Нефти и Газа. Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. Пер. с англ. – М.: Некоммерческий фонд «Поддержки культуры, образования и новых информационных технологий», 2001. – 458 с. <http://www.ngpedia.ru/id571380p1.html>;
- 2 Стиглиц Дж. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса. Пер. с англ. – М.: Эксмо, 2011. – 512 с.
- 3 Левашов В.К. Мировой экономический кризис и устойчивое развитие. Социологические исследования, №11, 2011г.
- 4 Казбеков Б.К. Интеграция Казахстана и Центральной Азии в мировую экономику. Научная монография. – Алматы: Дайк-Пресс. 2002. – 416 с.
- 5 Росс Дж. Почему российская экономика оказалась в тупике Деловой мир, 21-27 февраля 1994.
- 6 Петраков Н. К вопросу о модернизации экономики. Экономист № 5, 2009.

- 7 Никифоров Л.В., Хавина С.А., Шишкова Т.Т. Смешанное общество: сущность, проблемы. М.: Наука, 1993.
- 8 Кошанов А. «Богатые богаче в 30 раз всех нас» для «Каравана» Правда Казахстана от 24 мая 2012 г.
- 9 Прескотт Эдвард, лауреат Нобелевской премии. Выступление 23 мая 2012 г. на сессии «Макроэкономическая политика, макроэкономическое прогнозирование и методы регулирования» V Астанинского экономического форума. Астана, Казахстан.
- 10 Римашевская Н.М. Некоторые проблемы социального реформирования в России. Проблемы прогнозирования № 3, 2011.
- 11 Белоусов А.Р. Сценарии экономического развития России на 15-летнюю перспективу. Проблемы прогнозирования № 5, 2005.
- 12 Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда. Казахстанская правда, июль 2012 г.

References

- 1 Rynochnyj fundamentalizm. - Bol'shaja jenciklopedija Nefti i Gaza. Soros Dzh. Otkrytoe obshhestvo. Reformiruja global'nyj kapitalizm. Per. s angl. – M.: Nekommercheskij fond «Podderzhki kul'tury, obrazovanija i novyh informacionnyh tehnologij», 2001. – 458 s. <http://www.ngpedia.ru/id571380p1.html>;
- 2 Stiglic Dzh. Krutoe pike: Amerika i novyj jekonomicheskij porjadok posle global'nogo krizisa. Per. s angl. – M.: Jeksмо, 2011. – 512 s.
- 3 Levashov V.K. Mirovoj jekonomicheskij krizis i ustojchivoe razvitiie. Sociologicheskie issledovanija, №11, 2011g.
- 4 Kazbekov B.K. Integracija Kazahstana i Central'noj Azii v mirovuju jekonomiku. Nauchnaja monografija. – Almaty: Dajk-Press. 2002. – 416 s.
- 5 Ross Dzh. Pochemu rossijskaja jekonomika okazalas' v tupike Delovoj mir, 21-27 fevralja 1994.
- 6 Petrakov N. K voprosu o modernizacii jekonomiki. Jekonomist № 5, 2009.
- 7 Nikiforov L.V., Havina S.A., Shishkova T.T. Smeshannoe obshhestvo: sushhnost', problemy. M.: Nauka, 1993.
- 8 Koshanov A. «Bogaty bogache v 30 raz vseh nas» dlja «Karavana» Pravda Kazahstana ot 24 maja 2012 g.
- 9 Preskott Jedvard, laureat Nobelevskoj premii. Vystuplenie 23 maja 2012 g. na sessii «Makrojekonomiceskaja politika, makrojekonomiceskoe prognozirovaniye i metody regulirovaniya» V Astaninskogo jekonomiceskogo foruma. Astana, Kazahstan.
- 10 Rimashevskaja N.M. Nekotorye problemy social'nogo reformirovaniya v Rossii. Problemy prognozirovaniya № 3, 2011.
- 11 Belousov A.R. Scenarii jekonomiceskogo razvitiya Rossii na 15-letnijuju perspektivu. Problemy prognozirovaniya № 5, 2005.
- 12 Nazarbaev N.A. Social'naja modernizacija Kazahstana: Dvadcat' shagov k Obshhestvu Vseobshhego Truda. Kazahstans-kaja pravda, ijul' 2012 g.

Шеденов Ө.К., Аскаров Г.А.

Қазақстан Республикасында автомобиль көлігінің дамуы мен негізгі мәселелері

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық модернизациялауының жаңа кезеңі қарсанды транспорт кешенінің динамикалық дамуы мен тиімді қызмет етуі экономикалық өсіндің жоғарғы қарқынды дамуының, үлттық қауіпсіздікті, халықтың әлеуметтік жағдайын жоғарылату, әлемдік экономикаға рационалды түрде енудін, сәйкесінше 30 бәсекеге қабілеті елдердің қатарына өтудің басты шарттарының бірі. Қазақстанның Еуразия континентінің орталығында географиялық орналасуы – ел экономикасына тиімді әсер етеді.

Қазір әлемде әр мемлекет экономикасында көлік саласының маңызы артуда. Көлік саласының дамуы ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігіне және мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей әсер етеді.

Осылан орай, бұл макалада Қазақстан Республикасының көлік логистикалық кешенінің даму ерекшеліктері, автомобиль көлігінің даму мәселелері талданған, мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырылуы қарастырылған. Сонымен қатар, атамыш саланың мәселелері мен оны шешу бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: транспорттық-логистикалық инфрақұрылымдар, хаб, транзиттік тасымалдау, автомагистраль.

Shedenov U.K., Askarov G.A.

Main problems and development of road transport in the Republic of Kazakhstan

Development and implementation of an integrated strategy aimed at ensuring the sustainable competitiveness of the economy is the main direction of state policy, in order to ensure successful integration of Kazakhstan into the world economy.

At the turn of the new stage of socio-economic modernization of Kazakhstan's dynamic development and efficient operation of the transport sector is one of the key conditions for achieving high and sustainable economic growth, national security and defense capability of the country and improving the living standards of the population, rational integration into the world economy and, consequently, becoming one of the 30 most competitive countries in the world.

The geographical location of Kazakhstan in the central part of the continent of Eurasia – a positive effect on the economy. Today, the economy of each country , the role of transport.

The development of the transport sector has a direct impact on the competitiveness of the economy and national security of the country.

In this regard, this article reveals the peculiarities of the development of road transport in the Republic of Kazakhstan , reviewed the implementation of the state program. Also in this paper we consider the problem in the industry, provides recommendations to address these problems.

Key words: tariffs, transport and logistics infrastructure, hubs, transit, motorway.

Шеденов У.К., Аскаров Г.А.

Основные проблемы развития автомобильного транспорта в Республике Казахстан

На рубеже нового этапа социально-экономической модернизации Казахстана динамичное развитие и эффективное функционирование транспортного комплекса являются одним из ключевых условий для достижения высоких и устойчивых темпов экономического роста, обеспечения национальной безопасности и обороноспособности страны, повышения уровня жизни населения, национальной интеграции в мировую экономику и, соответственно, вхождения в число 30-ти наиболее конкурентоспособных стран мира.

Географическое расположение Казахстана в центральной части континента Евразии положительно влияет на экономику страны.

На сегодняшний день в экономике каждой страны повышается роль транспорта. Развитие транспортной отрасли напрямую влияет на конкурентоспособность экономики и государственную безопасность страны.

В связи с этим в настоящей статье раскрываются особенности развития автомобильного транспорта в РК, рассмотрена реализация государственной программы. Также в работе изучаются проблемы в данной отрасли, даны рекомендации по решению этих проблем.

Ключевые слова: тарифы, транспортно-логистическая инфраструктура, хабы, транзитные перевозки, автомагистраль.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
АВТОМОБИЛЬ
КӨЛІГІНІҢ ДАМУЫ
МЕН НЕГІЗГІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Барлық мемлекет үшін, соның үшінде территориясы үлкен Қазақстан үшін көлік жүйесінің даму деңгейі өте маңызды. Қазақстан – жер көлемі үлкен, 2,7 миллион шаршы шақырымды құрайтын, халықының тығыздығы өте төмен, ірі ауыл шаруашылық және өнеркәсіп орталықтарының аракашықтығы алыс мемлекет. Сонымен қатар, Қазақстан әлемдік нарықтан алыс, сондықтан көлік жүйесін дамыту бұл – әлемдік саудаға қатысу деңгейін анықтайтын, экономикалық дамуының кепілі.

Қазақстанның Еуразия континентінің дәл кіндік ортасында географиялық орналасуы, экспорттық-импорттық операциялардағы көлік құраушысының сөзсіз өсуіне жетелейді жән әлемдік экономикалық жүйеге интеграциялануына себеп болады.

Логистиканы дамыту – ел экономикасының дамуына үлкен серпін береді. Сол үшін мемлекеттімізде атқарылып жатқан жұмыстар көп.

2005 жылды маусымда Қазақстан Үкіметінің Қаулысы бойынша «Көлік логистикасы» кластерін құру туралы жоспары бекітілген. 2006 жылды елдегі көлік саласындағы мәселелерді шешу үшін «2015 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының транспорт стратегиясы қабылданды. Көліктік-логистикалық инфрақұрылымдарды дамыту – Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Нұрлы жол – болашақтың жолы» халыққа Жолдауындағы басты міндеттердің бірі [1]. Жолдауда анықталған міндетке жету үшін 2015-2019 жылдарға арналған инфрақұрылымдарды дамытудың «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы қабылданды [2].

Қазіргі таңда, Қазақстанның көлік кешені, қатты жабындылы 115 мың шақырымнан асатын автомобиль жолдарынан, жалпы қалданыстағы 14,4 мың шақырымға жуық темір жолдарынан, 7,4 мың шақырым өндірістік кәсіпорындардың иелігіндегі жолдарынан, мың шақырым мұнай және мұнай өнімдері, газ тасымалы үшін құбыр магистралінен, 4 мың шақырым өзен жолдарынан, мыңға жуық темір жол бекеттерінен, ондаған теңіз порттарынан, автобекеттер мен әуежайлардан және т.б. тұрады.

2015 жылды республикада 3 728,6 млн. тоннажуктасылды, бұл 2014 жылғы деңгейден 0,4%-ға төмен, осыкезеңде гіжүккайналымы 512,1 млрд. ткм құрады, 21 843,4 млн. жолаушы тасымалданды, жолаушылар айналымы 254,0 млрд. жкм құрады.

Тасымалданған жүктердің жалпы көлемінде автомобиль көлігінің үлесі 85,13%, теміржол көлігі – 8,99%, құбыр көлігі – 5,78%, көліктің басқа түрлері (әуе, ішкі су, теніз) – 0,10% құрады. Жүк айналымында теміржол көлігінің үлесі 46,00%, автомобиль көлігі – 31,12%, құбыр көлігі –

22,56%, көліктің басқа түрлері (әуе, ішкі су, теніз) – 0,32% құрады [3].

Казақстанның халық шаруашылық маңыздылығы жағынан темір жол көлігінен кейінгі маңызды орынды автомобиль көлігі алады (1,2 кестелер).

1-кесте – 2010-2015 ж.ж. аралығындағы тасымалданған жүк, млн. тонна [3].

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Барлығы	2 430,08	2 964,96	3 221, 63	3 497, 92	3 745, 27	3 728, 59
оның ішінде:						
темір жолда	265,66	277,15	290,87	289,35	390,74	335,14
автомобиль және қалалық электр	1 971,61	2 475,49	2 718,11	2 982,67	3 128,51	3 174,29
ішкі суда	1,12	1,08	1,27	1,09	1,29	1,22
Тенізде	4,66	4,56	4,05	3,98	3,63	2,48
Құбырда	187,00	206,67	207,30	220,81	221,09	215,45
Әуеде	0,029	0,029	0,019	0,024	0,019	0,017

2-кесте – 2010-2015 ж.ж. аралығындағы жүк айналымы, млрд. ткм [3].

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Барлығы	385,3	448,8	478,0	495,4	490,8	512,1
оның ішінде:						
темір жолда	213,2	223,6	235,9	231,3	216,6	335,1
автомобиль және қалалық электр	80,3	121,1	132,3	145,3	155,7	317,5
ішкі суда	0,08	0,08	0,06	0,03	0,03	0,03
Тенізде	88,6	100,7	106,9	116,0	116,0	159,7
Құбырда	3,1	3,2	2,8	2,7	2,5	11,6
әуеде, млн. ткм	90,1	92,6	59,5	63,1	49,3	42,5

Жоғарыдағы мәліметтерден, Республика бойынша көлік кешенінің құрылымындағы тасымалданған жүктердің көлемі мен жүк айналымындағы автомобиль көлігінің үлесін көріп отырғанымыз.

Автомобиль көлігі – көліктің әр түрлі түрлерін байланыстыратын және Қазақстан аймақтарында арасында және халықаралық тауар айналымынан құралы, ел көлік кешенінің ажыратылмайтын және аса маңызды құрамадас болған көлігі болып табылады. Ол:

– ең көп таралуымен және қол жету мүмкіндігімен;

– жолаушылар мен жүктерді жеткізу үшін жоғары маневрлікпен (икемділікпен) және жылдамдықпен;

– жүкпен ешқандай қосымша аралық операциялар жасаусыз, тасымалды «есіктен есікке дейін» орындау мүмкіндігімен;

– қысқа қашықтықтарға іс жүзінде баламасыз қызмет көрсетулер ұсынумен (қала үшіндегі және қала маңындағы тасымалдар, ауылдық жерлердегі тасымалдар);

– өндірістегі, сондай-ақ қызмет көрсетулер саласындағы түрлі технологиялық үдерістерге бейімделудің жоғары дәрежелілігімен;

– салыстырмалы түрдегі жоғары емес капитал сыйымдылығымен сипатталады.

Осы жағдайларға қарай автомобиль көлігі, құрама және мультимодальды тасымалдарды қосқанда, осы заманғы барлық көлік технологияларының ажыратылmas сынары ретінде каралады [4].

Автомобиль көлігі қысқа және орта (1000 шақырымға дейін) қашықтыққа адам және жүк тасымалдауда экономика қажеттілігін жоғары тиімділікпен қамтамасыз етуде. Алайда, әлемдік тәжірибеде, үлкен арақашықтыға транзиттік тасымалдауларда автомобиль транспортының үлесі артуда.

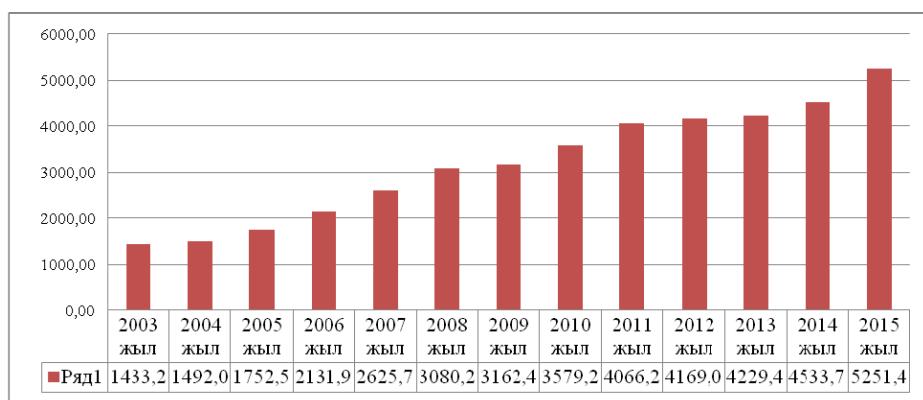
Жалпы жүк айналымы бойынша басқа көлік түрлерінен кейін тұрганымен, жүк тасымалдау

бойынша автомобиль көлігі барлық көлік түрлерімен тасымалданатын жүктерді қосқаннан 3-4 есе артық тасымалданады. Автомобилдер тауар өндіруші мен тұтынушы арасындағы тасымалданатын жүктердің барлық үрдісіне, басынан соңына дейін немесе басқа көлік түрлерімен байланыса тасымалдаудың басында, ортасында немесе соңында қатысады. Көріп отырғанымыздай, барлық тасымалдау үрдісі автомобиль көлігімен басталып және аяқталады. Автомобиль көлігін қолдану жүкті жеткізуі тездетеді. Қазіргі таңда кез-келген саланың қызметі автомобиль көлігінсіз мүмкін емес.

Сонымен қатар, автомобиль көлігі – қала ішінде, қала маңына және аймақаралық жолаушылар тасымалдауда да жетекші орынды алады (1 сурет).

1-сурет – Тасымалданған жүктөр мен жолаушылар серпіні [3]

2-сурет – 2003-2015 ж.ж. Қазақстан Республикасында тіркелген автомобильдер саны [3]

Жоғарыдағы суреттен, автомобиль көлігімен адам және жүк тасымалдау жыл сайын өсіп келе жатқанын байқауымызға болады.

Соңғы онжылдықта автомобиль көлігі белсенді даму үстінде. Республикада жыл сайын жүк және жеңіл автомобиль парктері толықты-

рылуда (6-сурет), автомобиль жолдары жүйесі, автосервис қызметтері дамуда, автомобильдердің техникалық деңгейін, инфрақұрылымын халықаралық талаптарға сай болуы үшін шаралар жүзеге асырылуда.

Суретте көріп отырғандарымыздай, елімізде автомобильдердің саны жыл сайын артып келеді. Оған себеп:

– автомобиль көлігі басқа көлік түрлерімен (темір жол, әуе жолдары) салыстырғанда бағасының қол жетімділігі;

– автомобиль саласына инвестициялардың артуы, 2010 тартылған инвестиция көлемі 7 481 млн. теңге болса, ал 2014 жылы 27 778 млн. теңгені құрады [3];

– автомобиль құралдарын жасау өндірісінің артуы (3-кесте);

3-кесте – 2010-2014 жылдардағы автомобиль өндірісі, бірлік [3]

	2010	2011	2012	2013	2014
Автомобильдер – барлығы	3 729	9 187	21 132	40 684	39 974
соның ішінде					
Жұқ	510	901	1 747	2 306	2 372
Женіл	3 176	8 195	19 186	37 469	37 160
Автобустар	43	91	199	909	442

– автомобиль жолдарының басқа көлік түрлері жолдарынан тығыздығы (1000 шаршы шақырымға 32,4 шақырым). Қазіргі таңда Қазақстанда 115 мың шақырымнан аса қатты жабындысы бар автомобиль жолдары бар. Оның жалпы ұзындығы 23 мың шақырым болатын 5 халықаралық бес автокөлік жолдары.

Қазақстанда 2001 – 2012 жылдар аралығындағы кезеңде автожолдардың тозуын төмендету үшін жалпы пайдаланымдағы 45,2 мың км автожол жөнделді, оның ішінде 14,8 мың км толық қалпына келтірілді, бұл жалпы пайдаланымдағы автожолдар жай-күйінің 31 %-ға жақсаруына алып келді. Сондай-ақ осы кезеңде жергілікті желінің төрттен бірінен астамында жөндеу-қалпына келтіру жұмыстары жүргізілді [2].

2009 жылдан басталған еліміздің аумағындағы «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» автомагистралінің құрылышы іске асуда. Жолдың ұзындығы 8445 шақырымды құрайды, оның ішінде 2787 шақырым Қазақстан аумағы арқылы өтеді [5].

Астананың өнірлермен қатынасын жақсарту үшін респубикалық трассалар салу бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр. Айтальық, «Орталық-Оңтүстік» бағыты бойынша 273 км автожолда жұмыстар жүргізіліп жатыр, «Орталық-Шығыс» жобасы бойынша 570 км жол реконструкциялаумен қамтылған, батыс бағытында Ақтау – Бейнеу жолында жұмыстар жүргізіліп жатыр, оны 2016 жылы аяқтау жоспарланып отыр [2].

Алайда, еліміздің көлік логистикасы саласында, соның ішінде автомобиль көлігі кешенінде әлі де болса мәселелер көп:

– соңғы өнімнің құнындағы автомобильмен тасымалдау шығыны үлесі жоғары. Экономикасы дамыған елдерде ол көрсеткіш 4,5 пайызға жуық болса, Қазақстанда 11 пайыз;

– Қазақстандық автомобиль жолдары мен теміржолдардың басым бөлігі кеңес заманында жобаланып, салынған. Айтальық, автомобиль жолдары мен теміржолдар жүйесі негізінен елдің оңтүстігі мен солтүстігін байланыстыруға бағытталған, бұл елдің басқа өнірлерімен байланыстың нашар дамуына себеп болды [2];

– Бұғынгі таңда 33 %-ды құрайтын тозу деңгейінің жоғарылығы және өткізу қабілетінің төмен болуына байланысты қазақстандық дәліздердің танымал болмауы [2];

– жол жабындыларының қанағаттанарлықсыз жағдайы тасымалдау жылдамдыған төмендетіп, қосымша шығындарға және апattyқ жағдайларға алып келеді [6];

– автомобильдер санының өсуіне байланысты елде жол жүрісі қауіпсіздігінің мәселесі өткір қойылып отыр. Жол жүрү қауіпсіздігінің көрсеткіші бойынша халықаралық деңгейге сай келмеуі. Елдің автомобиль жолдарында жол көлік оқиғасы 2010 жылы 12 008 болса, 2014 жылы 20378 орын алған. Жыл сайын жол аптынан 3 мыңға жуық адам қайтыс болады, бұл көрсеткіш дамыған елдердің көрсеткішінен екі еседен асады [3];

– Көліктің кәсіпорындары бойынша негізгі құралдардың тозу деңгейі. Ол өз кезегінде жол апаты жағдайына және қоршаган ортаға кері әсерін тигіздеді. Бірақ ол көрсеткіш, 2010 жылы 36,8 пайыздан 2014 жылы 26,2 пайызға төмөндеген [3];

– Қазақстанның көлік кешеніндегі техникалық құралдарының импорттының жоғары болуы, қазіргі уақытта 90 пайызға жуық.

– көлік саласындағы ғылыми әлеуетті қаржыландыру деңгейінің төмөндігі. Сарапшы-

лардың бағалауы бойынша, ол көрсеткіш көлік табысының 0,1 пайызынан аз, ал дамыған елдерде 2-2,5 пайыз [6];

– қалалық жолаушылар тасымалдау көлігінің төмен рентабельдігі және залалдығы [7].

Қазақстанның тиімді географиялық орналасуы логистиканың дамуына мүмкіндік береді. Сол себептен, қазіргі таңда орын алған мәселелерді шешу тез арада жүргізілуі тиіс.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә., «Нұрлы жол – болашакқа бастар жол» Жолдауы, Астана, 2014
- 2 www.adilet.zan.kz 2015-2019 жылдарға арналған инфрақұрылымдық дамытудың «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы
- 3 www.stat.gov.kz Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министрлігі Статистика комитетінің ресми сайты
- 4 Бекмагамбетов М., Қазақстанның автомобиль көлігі: қалыптасу және даму кезеңдері // Монография, Алматы, 2005
- 5 www.europe-china.kz «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» жобасының ресми сайты
- 6 Тұрсымбекова З.Ж. / Проблемы и перспективы развития транспортной системы Республики Казахстан // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан, 2014 г.
- 7 www.kazlogistics.kz// Книга проблем транспортной отрасли Республики Казахстан (на декабрь 2015 года)

References

- 1 Nazarbayev N., «Nurly zhol – bolashakka bastar zhol» Missive, Astana, 2014
- 2 www.adilet.zan.kz The state program of infrastructure development «Nurly Zhol» on 2015-2019 years
- 3 www.stat.gov.kz The official website of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Committee on Statistics
- 4 Bekmagambetov M., Road transport in Kazakhstan: the formation and development stages// monograph, Almaty, 2005
- 5 www.europe-china.kz The official website of the project «Western Europe – Western China»
- 6 Tursymbekova Z. / Problems and prospects of development of transport system of the Republic of Kazakhstan //Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2014 г.
- 7 www.kazlogistics.kz// The book challenges the transport sector of the Republic of Kazakhstan (December 2015)

Kondybayeva S.K., Ospanov S.S.,
Aitbayev A.G.

**Optimizing econometric model
of assessment financial and
investment sources of
housing sector**

The purpose of the article is to identify the problem of development of financial and investment sources of the housing sector of the Republic of Kazakhstan. The article analysis the current state of the housing sector in Kazakhstan, the research offering optimizing econometric model as innovative instrument of the funding mechanisms in housing sector. The optimizing econometric model will give opportunity to consider a real price, so that the construction companies could exactly forecast expenditure for building. The financial expenses necessary for each of types of objects of affordable housing are considering as random variables. The state tariffs have the fixed character and established by studying of the average data and endogenous factors characterizing separate construction projects. Nevertheless, the real prices by each type of housing have floating character and change depending on change of inflation, demand for certain types of housing, etc. In this regard the question of an assessment of a deviation of the real prices from the tariff prices is actual. Such problem definition allows to determine the real maximum quantity of affordable housing by each of types and to distribute resources in the best way.

Key words: optimizing econometric model, investment, housing, housing sector, housing construction, funding.

Кондыбаева С.К., Оспанов С.С.,
Айтбаев А.Г.

Тұрғын үй құрылым секторының қаржылық және инвестициялық көздерін бағалаудың онтайландаурылған-эконометрикалық моделі

Мақаланың мақсаты Қазақстан Республикасының тұрғын үй секторында даму, қаржыландыру мәселелерін және инвестициялық көздерін анықтау болып табылады. Мақалада Қазақстан тұрғын үй секторының ағымдағы жағдайы зерттелген, ғылыми-зерттеу тұрғын үй секторында инновациялық қаржыландыру құралы ретінде онтайландаурылған-эконометрикалық моделін ұсынады. Онтайландаурылған-эконометрикалық моделі нақты бағаны есептөу арқылы құрылым компанияларына құрылым шығындарын нақты болжауға мүмкіндік береді. Кездесік шамалар ретінде қол жетімді тұрғын үйдің әрбір обьектісіне қажетті қаржылық шығындар қарастырылады. Мемлекеттік тарифтер орташа статистикалық мәліметтерді және жеке құрылым жобаларын сипаттайтын эндогенді факторларды зерттеу арқылы тағайындалады. Дегенмен, әрбір тұрғын үйдің бағасы езгермелі болып табылады, яғни инфляция, тұрғын үйге сұраныс және т.б. факторлардың құбылуына байланысты өзгереді. Осыған байланысты нақты бағалардың тіркеլген бағалардан ауытқу мәселесі өзекті болып табылады. Мәселенің бұлай қойылуы қол жетімді тұрғын үйдің максималды нақты көлемін және ресурстардың онтайлы үlestірілуін қамтамасыз етеді.

Тұйин сөздер: онтайландаурылған-эконометрикалық моделі, инвестициялар, тұрғын үй, тұрғын үй секторы, тұрғын үй құрылымы, қаржыландыру.

Кондыбаева С.К., Оспанов С.С.,
Айтбаев А.Г.

**Оптимизация
эконометрической модели
оценки финансовых
и инвестиционных источников
жилищного сектора**

Цель статьи заключается в определении проблемы развития финансовых и инвестиционных источников в жилищном секторе Республики Казахстан, в частности, рассматривается текущее состояние жилищного сектора в Казахстане. Исследование предлагает оптимизационно-эконометрическую модель как инновационный инструмент финансирования в жилищном секторе, которая рассчитывает реальную цену, что дает возможность строительным компаниям точно прогнозировать расходы на строительство. В качестве случайных величин выступают финансовые затраты, необходимые для каждого из видов объектов доступного жилья. Государственные тарифы носят фиксированный характер, устанавливаемый путем изучения среднестатистических данных и эндогенных факторов, характеризующих отдельные строительные проекты. Тем не менее реальные цены по каждому виду жилья носят плавающий характер и изменяются в зависимости от изменения инфляции, спроса на определенные виды жилья и т.д. В связи с этим является актуальным вопрос оценки отклонения реальных цен от тарифных цен. Такая постановка задачи позволяет определить реальное максимальное количество доступного жилья по каждому из видов и распределить ресурсы наилучшим образом.

Ключевые слова: оптимизационно-эконометрическая модель, инвестиции, жилье, жилищный сектор, жилищное строительство, финансирование.

**OPTIMIZING
ECONOMETRIC MODEL
OF ASSESSMENT
FINANCIAL AND
INVESTMENT SOURCES
OF HOUSING SECTOR**

Introduction

For Kazakhstan creating effective system of housing finance remains the state and financial problem today. Prior to the beginning of reforms after gaining Kazakhstan the independence, housing finance conducted centrally: main sources of the housing stock of the country were public housing and housing constructed by companies and organizations, while cooperative individual building played a supporting role. The main source of housing finance in Kazakhstan was the state budget.

With transition to a market economy, approach has changed: now the population, except for certain social groups itself, must take care of buying a home. This is the only real opportunity to improve living conditions for the majority of citizens. The problem associated with the accumulation of financial resources is sources of investment.

Analysis of research

Problems of development, essence, factors affecting the real estate market as a whole and its component parts have been covered in the works of Kazakh scientists Kulumbetova L.B. [1], S. Bolatkzyzy [2], Zhumanazarova G.M. [3], Kazieva A.K. [4], Konyshbaeva A.A. [5] and others. Studies, conducted by Russian scientists Polyakov L.A. [6], Sergeev A.S. [7] and foreign economists Helmut Jenkis [8], Gurley J.G. and Shaw E.S. [9], R. Heaney, S. Sriananthakumar [10], Bradley T.E., James E.P. [11], Stanley M., Cooper D., Ring A. [12], Bradley T.E., James E.P. [16], in the theory and practice of market relations confirm that funding sources can be considered in different ways: from the point of view of the types of sources of financial resources (state funds and private funds); the perspective of investment in the housing sector (housing construction, renovation, buying a home).

Helmut Jenkis [8] believes that in the process of housing finance there are three sources of funding [8; p.2-22]. Among possible sources are government (budget) resources and private resources, which include own funds of enterprises and citizens, loan proceeds. The author relates loan proceeds to the third independent source.

1. Public funds are mainly represented by financing from the state budget. Gurley J.G. and E.S. Shaw [9], for example, emphasize funding through government subventions, when decision on subsidizing housing sector can be made within the public policy, including the burden on the state budget. Indirect subsidy can be expressed, for example, by the possibility of deducting the interest for the loan from the tax base. On this basis, the two phases are distinguished:

- a) Subsidizing phase of prior accumulation of funds for the purchase of property;
- b) Subsidizing the accumulation phase of funds after the purchase of property needed for repayment of loans for this purpose.

The first option is the most appropriate one because it encourages those, who wish to purchase housing, to create preliminary savings for this. Availability of preliminary savings to reduce the amount of loan proceeds required and, consequently, allows insuring the borrower against the risk of insolvency and inability to pay the loans and interest thereon.

The second option, in contrast, promotes the accumulation of debts. When choosing a method of subsidizing one needs to consider the procedure of taxation in the country. the second method is also applicable if the rate of income tax is fixed, since in this case there is no discrimination of groups with lower income.

2. Gurley J.G. and E.S. Shaw [9], noting the non-state resources, focus on: the financing of own funds, which implies the formation of savings (financial resources) prior to investing, in this case it is possible to talk about the target stocks. This accumulation is formed by the income which is not spent on the current consumption. Real estate financing (housing) exclusively at its own expense is possible only in a limited number of cases, due to the relatively high cost of real estate. However, availability of own funds in the amount of at least 20-30% of the cost of housing is a prerequisite in almost any state. Availability of own funds to purchase housing designed to limit the potential risk of the borrower in the event of adverse economic changes. The higher own funds, the lower the required amount of the loan and the less interest for the loan will be paid in the future.

3. Highlighting separately loan proceeds, it should be noted that funding by loan proceeds is related to the high cost of real estate, therefore in most cases, there is a need to buy a home using loan proceeds. In the scientific literature [3] there are two basic models of financing the purchase of property:

- a) Funding through the loan. This method involves first receiving of the loan, and then the pur-

chase of housing, with subsequent payment of received loans with interest. The loan is paid by the borrower after the purchase of property. This method is called "Principle of subsequent savings" in the Western literature, because the person accumulates savings and makes payments on the loan in a subsequent time period. The most common type is mortgage lending. Such a system of credit is open, as investors are not borrowers at the same time.

b) Funding, this consists of the initial accumulation of the required amount and then receiving the lacking sum in the form of loan at low interest rates. This method is called "Principle of prior savings" in the Western literature. This system is closed, as the person, who accumulates funds in savings accounts, will be the recipients of the loan later. An example of such a model can serve as a financing housing construction fund of the German model. This method of financing housing is cheaper for those wishing to purchase housing, rather than the first model.

Current trends of financing housing sector

Today, non-financial resources are in priority, including loan sources for the market relations in Kazakhstan. Budgetary funds may be used already as a basis for extra budgetary funds. Public funds in Kazakhstan will now be directed primarily to the implementation of the program of social housing for those categories of citizens who are legally supposed to have free housing. Built apartments will continue to be provided to citizens in a queue and conditions of employment. The volume of this building is small; therefore the housing problem is not significantly weakened [1, p. 182]. Allocation of budgetary resources to encourage investment in housing, even in a small amount, can be a catalyst for financial and investment process.

The government of the RK accepted the program "Available housing – 2020". For providing with affordable housing of the main part of the population of Kazakhstan. Strategy of implementation of the state program on the next fifth anniversary is based on the principle of establishment of the basic fixed tariffs for square meter of affordable housing for the certain city, the region. Such approach of planning of construction demands to bring adjustments to tariffs external factors.

The state tariffs have the fixed character. In this regard the question of an assessment of a deviation of the real prices from the tariff prices is actual. Such problem definition allows to determine the real maximum quantity of affordable housing by each of types and to distribute resources in the best way.

Nevertheless it should be noted that the main cause of a complex state of the funding the vital sectors of the economy (housing) is the lack of a working mechanism of formation of monetary resources – «long» money for investment in the housing sector. Even understanding the special value of housing problem for Kazakhstan existing inflationary expectations, the risk of long-term investments and undeveloped state regulation mechanism in the formation of the housing market prevent its expansion. It should be recognized that in recent years, Kazakhstan has accumulated considerable experience in attraction of financial resources of public and enterprises in the sphere of housing construction. Many large corporations and joint stock companies show initiative. Connecting state and commercial interests will give lacking impulse to force the widespread housing. In addition, this priority will be clear to the people and provide support for it.

According to the *Regulations of attraction of the population's financial resources to the housing-savings and loan account* two main types were distinguished: simple (simple savings) and specific accounts [3, p. 63].

The purpose of the housing finance system is expanding opportunities for the acquisition of property by the employable population. Achieving this objective is delivered by creating favorable conditions of markets for lending to citizens to purchase housing. Development of the housing finance system is considered as a priority housing policy of Kazakhstan. This means that the main efforts will be focused on solving the housing problems of the population with stable income and who want to solve the problem of improving housing conditions on their own, without financial assistance from the state. However, function of providing housing on the conditions of social or commercial hiring, gratuitous use for those citizens whose incomes do not allow them to buy housing even with a long-term loan, will remain over the state.

Materials and methods

Research of the Russian Academy of investment and construction economy is worth to note, lies in four systems on justification of housing finance, each of which has certain advantages, focused on the specific terms of consumers, which is additional to the “direct” methods of housing finance and do not oppose to the laws of the country on Housing [6, p. 38]:

1. System with major public and commercial mortgage corporation.

2. System of forming investment resources with the involvement of employers of the customer.

3. System of providing the state guarantees to the commercial banks and housing finance.

4. System of improving the efficiency of social construction.

Below the features of each of the 4 systems are introduced.

The first system – Mortgage Corporation is organized, which works in conjunction with local authorities. It considers applications for funding housing projects, acts as a state customer, places an order for the construction between contractors. Mortgage Corporation places investors' bonds (fixed-date and indefinite – savings) that can be sold on the secondary market. Upon completion of the construction contractor transmits built housing to the Mortgage Corporation, which realizes repayment annuities or providing a mortgage loan through an authorized bank, reflecting the interests of all stakeholders, especially credit borrowers [6, p. 39].

The second system – formation of investment resources is due to transfers to private retirement accounts of employees for a certain period (2-2.5 years). State may legally attribute to the first cost part of the funds allocated for the completion of personal retirement accounts. Banks open special account for this purpose and may use the proceeds only for housing [6, p. 41].

The third system – linked to the provision of state guarantees and benefits to the investors in the construction industry. In the form of strict liability, the state includes the funds allocated by the bank to finance housing construction in the domestic public debt and is ready to repay the money if the bank will not be able to return the resources in certain circumstances. Scope of the risks, protected by the guaranteee, must be accurately determined in the interests of the state. It is also possible to provide special program of state guarantees to local authorities on the development of housing [6, p. 42].

The fourth system – aimed at increasing efficient use of budgetary funds allocated for social housing. Authorized bank implements factoring of the payments of a construction company, which has received a contract on tender. The main aspect is starting price of construction, calculated from the average cost and the average profitability of the project in order to save investment resources which are budgetary resources [6, p. 45].

Analyzing the parts of each of the systems, it should be noted that they are basically realistic; moreover social aspect is presented in the mechanism of their realization in addition to all the market regulators and tools. In each of the methods actions and interests of commercial banks,

construction contractors, and the role of state and local governments are presented clearly enough. The most important thing in these methods is the ability to use all kinds of financial resources (budget, investors, private pension savings, funds of employers, banks' capital) based on the development of a specific mechanism for the flow of financial resources to housing. It is encouraging that the methods focuses on strengthening the government's housing policy, focus on the management of local budget funds and focus

on buying quality housing, as well as on the development of the mortgage lending.

Authors' vision can be justified by comparative analysis of macroeconomic indicators in the field of socio-economic development of the Republic of Kazakhstan in connection with the performance of the housing market for a specified period, assuming that processes in the economy, positive trends in financial and social spheres are the basis for the development of housing construction industry and this is confirmed in table 1.

Table 1 – Comparative analysis of macroeconomic indicators of socio-economic development of the Republic of Kazakhstan in connection with the development of the housing sector

Indicators	January-July 2014 to January-July 2013	Comments on the level of growth and verification of the actual impact to the current date (early 2013)
1. Real GDP growth	106,0	Growth has a positive impact
2. Consumer price index, including paid services	104,8	Growth has a negative impact
3. Price index for construction (end of period, to December of the previous year)	103,3	Growth affects the estimated cost of construction
4. Industrial production volume	102,3	Growth has a positive impact
5. Gross output of agriculture	110,8	No strong influence
6. Total volume of cargo/transportation	103,8	No strong influence
7. Retail turnover volume	112,8	Growth has a positive impact
8. Volume of investments in fixed assets	106,5	Effect is not strong yet
9. External turnover, including export and import	98,9 95,4 105,4	Growth has a positive impact
10. Revenues to the state budget	45,3	Growth has a positive impact
11. Expense of the state budget	60,7	Positive impact
12. Deposits in the banking system, including deposits (deposits) of the population	49,2 47,3	Growth has a positive impact
13. CTB investments in industries, including long-term loans to construction	63,8 77,6	Growth has a positive impact
14. Money supply (M3)	47,5	Growth has a positive impact
15. Average nominal income	109,012	Need to raise
16. Real cash income	103,0	Need to raise
17. Proportion of population with incomes below the subsistence minimum, percent	3,1	Effect is not strong yet
18. Real wage	101,6	Need to raise
19. Construction works	103,0	Out of 410,2 bln.tg – 78,2% – private constr. companies; state organizations – 0,8%
20. Investment in housing	1,4 times	Volume of 154,1 bln.tg
21. Commissioned houses, total area	101,5	6,9mln.sq.m.
22. Average actual construction cost of 1 sq. m of total housing areas	11,7	January-July 2013 – 186 thousand tg

Certainly, main macroeconomic indicators show housing development, while the effect of the degree of their relationship is even more obvious. Such indicators as: volume of state budget revenues, expenditures of the state budget, deposits and loans, real incomes and wages are the fundamental sources of fundamental housing development in the country. Indicators of housing development in 2007 confirm further growth [5, p. 56].

The task of providing a sufficient quantity of housing, affordable by price or method of purchase of house is one of the determining factors of social policy for any state. It is therefore very timely implementing national quality and affordable housing construction programs at public expense with developing public housing programs. Thus, financial resources regardless of its type (budget, own funds or loan proceeds), which should develop the housing sector of Kazakhstan, remain the main factors of housing construction.

For formalization of optimizing econometric model we will enter the following designations and the aggregated indicators.

n - quantity of types of the affordable housing;
 m - quantity used in construction production resources;

a_{ij} -specific expenses of resource necessary for construction of one square meter of j type of housing
 $i=1, 2, \dots, m; j=1, 2, \dots, n$;

b_i - available stocks of i resource $i=1, 2, \dots, m$;
 c_j - income gained from construction and realization of one square meter of j type of housing;

$m+1$ - number of the financial resources allocated for all types of housing of affordable housing;

a_{m+1j} - specific tariff allocated with the state on square meter of affordable housing of j -type;

b_{m+1} - the volume of the financial resources allocated for all types of housing;

$M[a_{m+1j}]$ - the expectation of a random variable that satisfies the normal distribution a_{m+1j} ;

x_j - number of the constructed and realized square meters of housing of j type, $j=1, 2, \dots, n$.

Then the optimizing econometric model for maximizing the income from construction of n of types of housing, at the best use of all having resources, looks like:

To find a vector $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$, the delivering maximum income

$$f(x_1, x_2, \dots, x_n) = \sum_{j=1}^n c_j x_j \rightarrow \max \quad (1)$$

At restrictions

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (2)$$

$$\sum_{j=1}^n M(a_{m+1j}) x_j \leq b_{m+1} \quad (3)$$

$$x_j \geq 0, j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

In model:

(1) – the criterion function characterizing the maximum income from realization of built houses;

(2) – system from m -of the restrictions, corresponding to construction technology;

(3) – econometric inequality characterizing the real prices by each type of housing;

(4) – $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ – the program of construction of n of types of affordable housing.

In presenting the above it can be concluded that, without taking into account external factors may increase the risk factors for house prices. During the analysis, it was revealed deviations from the price does not meet the basic fixed rates per square meter.

Results and discussion

The current situation in the housing sector of Kazakhstan requires a thorough analysis of theoretical generalization of the experience of financing and lending, a detailed study of the functioning and transformation the credit and financial system and investment in terms of economic reforms. Housing in Kazakhstan continues to be the main focus for investment. The housing market in a short time has grown to a developed industry with enormous growth of all its component elements from investments to construction. Against this background, at the same time, overheating economy factors and various risks, faced by all participants, including financial institutions and banks, are of particular concerns.

To assess the situation in the housing sector it is appropriate to examine the history of housing sector; provide housing needs in our country with illustrating the funding sources with an aim of confirming the role of financial resources. Periods of housing development can be divided into several stages, taking into account the last century (Table 2):

Table 2 – Characteristic periods of housing construction and its source

Stages (Years)	Types of housing under construction and their characteristics	Funding sources
30-50	Barrack types for workers, 2-4-storey brick houses on individual projects (on a turnkey basis)	State budget and own resources of large industrial enterprises
50-80	Panel, compact 5-storey building («Khrushchev houses») (on a turnkey basis)	State budget and share participation of enterprises
80-90	Large high-rise buildings of the state and cooperative sectors (on a turnkey basis)	State budget, share participation of enterprises and funds of cooperatives
90-2000	Minor construction of private and individual property	Private capital of individual owners, reduction (lack of) budget
From 2000 onwards	Development of non-residential construction with the transition to various projects (economy, business and elite class) (surrender of the draft with subsequent alteration and turn-key), joining of public sector	Private capital of construction companies, (own) with equity participation. Bank loans (mortgage), individual savings of individual citizens. Involvement of the state budget – budget funding and budgetary lending

Analyzing these periods, it can be concluded that the state considered the problem at all stages and implemented programs of housing development and eventually improved housing, upgraded, met the criteria for the needs of different social layers of the country. However, comparing the development of common approaches to the housing sector in Kazakhstan in a planned economy and after the transition to a market economy, we can confirm the differences and diversity in the mechanism of financial support for housing construction, methods of financing and implementation of housing programs.

Investment in housing construction in the pre-reform period was primarily from the state budget on the basis of approved plans. And in a market economy investment in housing is a set of costs, realized in the form of long-term investments by private or public capital, pursue profit in shorter terms, while investments are paying off after a considerable period after the investment [2, p.229]. Tracing the economic growth in the country, the growth of individual sectors, including the field of housing, it is possible to present in conjunction the main indicators of socio-economic development, that are somehow related to housing. Overall picture can be traced in dynamics for 2008-2012, according to the Statistical Yearbook of the Statistics Agency [4, 91]: GDP 2 times, investment in fixed assets grew 2 times, volume of performed construction work -1.9 times; commissioning housing – 3.1 times, the growth of average nominal wages of the population – 1.7 times, growth of household savings (retail

deposits) -2.3 times, long-term loans of STB – 4.5 times, including the construction sector – 3.7 times.

Investment increased more than seven times and Astana remains the leader among the cities of Kazakhstan. Based on these facts it is clear that investment, both public and commercial, will only grow. However, the fact that many real estate transactions are made in the informal economy, without reflecting the real sums, or through cash, is not taken into account. Such turnovers are difficult to control and take into account in the statistics. Therefore, for banks it is very difficult to promote mortgage lending programs, especially in commercial real estate segments.

Reforms undertaken by the Kazakh authorities allowed the country in a relatively short period of time firmly occupy the position of the country with a stable economic and social situation, and create favorable conditions for attracting capital and investment.

Annual GDP growth in the range of 9-10%, allows conclude that Kazakhstan is one of the most dynamic and favorable for capital allocation countries. Consequently, the expansion of investment demand is confirmed. Moreover, it will be primarily due to the internal sources of investment financing obtained by enterprises' own funds.

Conclusion

In addressing the current housing problem with an aim to open the access to housing, Kazakhstan started to use different mechanisms for financing

housing construction. Changes in the economic and social order of the country required the replacement of traditional public funding sources that form the basis of housing investment in pre-reform era, and the introduction of new investment instruments. The Government program doesn't consider the real price, and construction companies can not build in fixed price, which were approved by Government, and they have to look for additional finance.

The study of the theory of financial relations in the sphere of housing construction and investment process as a whole, financial, legal and organizational aspects as well as the compilation of international experience allows us to conclude the housing sector of Kazakhstan and the state of

its finances. Recognition of the independence of financial and investment process in the housing sector of the Republic of Kazakhstan, undoubtedly, requires justification as a concept.

As a result of analysis of the current state of the housing sector in Kazakhstan by the funding sources, conclusions about the need to improve funding mechanisms were made in this study. The main reason of a complex state is a lack of operating mechanism of formation of financial resources for investment. As shown in the analysis of macroeconomic indicators of socio-economic development of Kazakhstan, there are all grounds for the implementation of systems of financing offered by the Russian economists, which will complement the "direct" methods of housing finance.

References

- 1 Kulumbetova L.B. Stages and development trends of the housing market in Kazakhstan // Bulletin of KazATC. – 2007. – № 4. – p.181-187.
- 2 Bolatkyzy C. Formation and development of residential and commercial property in Kazakhstan: dissertation. Candidate of economic sciences... (KyzSU) named Korkyt-Ata. – Kyzylorda, 2010.-137 p.
- 3 Zhumanazarova G.M. Prediction and evaluation of factors affecting cost of estate in the RK: dissertation. Candidate of economic sciences....: 08.00.05. – Almaty, 2009.-155 with.
- 4 Kazieva A.K. Efficiency of investment decisions in the construction industry in Kazakhstan: dissertation. Candidate of economic sciences. – Almaty, 2010. – 133.
- 5 Konysbaeva A.A. State of the housing market (based on the materials of Mangistau region) [electronic resource]: dissertation. Candidate of economic sciences. – Almaty, 2009. – 120.
- 6 Polyakov L.A. Multiplier theory and economic mechanism of regulation of the housing market: dissertation. Candidate of economic sciences. – Yaroslavl: YSU Y.G. Demidova, 2000.
- 7 Sergeev A.S. Housing Finance in Russia: dissertation. Candidate of economic sciences. – Novosibirsk, 2002.
- 8 Jenkis «Grundlagen der Wohnungsbaufinanzierung» Oldenbourg, Munchen, 1995. – P.2
- 9 Gurley, J.G. and E.S. Shaw (1967) "Financial Development and Economic Development" Economic Development and Cultural Change vol.15, no.3, April :257-268
- 10 Heaney R., Sriananthakumar S. Time-varying correlation between stock market returns and real estate returns // Journal of empirical finance. -2012. – № 24. P.12-24
- 11 Bradley T.E., James E.P. The response of real estate investment trust returns to macroeconomic shocks // Journal of Business Research. – 2005. – № 58. P. 293-300
- 12 Stanley Morgan, Cooper D., Ring A. The Improvement of National Housing System // Deloitte Discussion Papers.-2005. – № 5.-R.15-19
- 13 Bradley T.E., James E.P. The response of real estate investment trust returns to macroeconomic shocks // Journal of Business Research. – 2005. – № 58. P. 293-300
- 14 Kondybayeva S.K., Ishuova Zh.Sh. The effect of monetary policy on real house price growth in the Republic of Kazakhstan: a vector autoregression analysis // World Applied Sciences Journal. – 2013. – № .22 (10).-P. 1384-1394.

Литература

- 1 Кулумбетова Л.Б. Этапы и тенденции развития рынка жилья в Казахстане // Вестник КазАТК. – 2007. – №4. – С.181-187.
- 2 Болаткызы С. Формирование и развитие рынка жилой и коммерческой недвижимости в РК: дис. ... канд.экон.наук (КызГУ) им. Коркыт-Ата. – Кызылорда, 2010.-137 с.
- 3 Жуманазарова Г.М. Прогнозирование и оценка факторов, влияющих на стоимость недвижимости в РК: дис. ... канд. экон.наук: 08.00.05. – Алматы, 2009.-155 с.
- 4 Казиева А.К. Эффективность инвестиционных решений в строиндустрии в РК: дис. ...канд. экон.наук. – Алматы, 2010. – 133 с.
- 5 Конысбаева А.А. Состояние развития рынка жилья (на материалах Мангистауской области) [Электронный ресурс]: дис. ...канд. экон.наук. – Алматы, 2009. – 120 с.
- 6 Поляков Л.А. Множественная теория и экономический механизм регулирования рынка недвижимости: диссертация. Кандидат экономических наук. – Ярославль: 2000.

- 7 Сергеев А.С. Жилищные финансы в России: диссертация. Кандидат экономических наук. – Новосибирск, 2002.
- 8 Дженкинс «Основы финансирования жилищного строительства», Мюнхен, 1995. – С.2
- 9 Гурлей, Дж.Г. и Э.С. Шоу (1967) “Финансовое развитие и Экономическое развитие” //Экономическое развитие и Культурные изменения. № 3 (15), апрель:257-268
- 10 Хини Р., Сриэнтэкумэра С. Анализ корреляции между доходностью фондового рынка и доходности недвижимости // Журнал эмпирического финансa.-2012. – № 24. – С.12-24
- 11 Брэдли Т., Джеймс Э.П. Ответ инвестиционного траста недвижимости возвращается к макроэкономическим шокам // Журнал Исследования конъюнктуры. – 2005. – № 58. – С. 293-300
- 12 Стэнли Морган, Купер Д., Ринг А. Улучшение Национальной Жилищной Системы // Делойт Сборник материалов по вопросам. – 2005. – № 5. – С.15-19
- 13 Брэдли Т., Джеймс Э.П. Ответ инвестиционного траста недвижимости возвращается к макроэкономическим шокам // Журнал Исследования конъюнктуры. – 2005. – № 58. – С. 293-300
- 14 Кондыбаева С.К., Ишувова Ж.Ш. Эффект валютной политики на реальном росте цены на недвижимость в Республике Казахстан: векторный анализ авторегрессии // Мировой Журнал прикладных наук. – 2013. – №.22 (10).-С. 1384-1394.

Ospanov S.S., Liu Cha,
Yussupova R.B.

Transportation as a factor of sustainable development of economy and foreign trade

Оспанов С.С., Лю ЧАО,
Юсупова Р.Б.

Транспорттық инфрақұрылым экономиканың және сыртқы сауданың тұрақты дамуының факторы ретінде

Оспанов С.С., Лю ЧАО,
Юсупова Р.Б.

Транспортная инфраструктура как фактор устойчивого развития экономики и внешней торговли

The article discuss the new Silk Road, as an actual problem. In contrast to the Silk Road, the new Silk Road is more efficient and more popular the world. The last decade of the XX century were marked by large-scale economic, political and social processes that have had and continue to have their impact on the economies of its qualitative characteristics. Causing significant changes in the economy, they form a new, more diverse and multivariate steps and ways of its development. In some ways we can see how for economic development between Kazakhstan and China are better than others. The data showed several methods and the advantages and disadvantage to know about it immediately. In this case choose the best method for development Economy and Foreign Trade. The article consider the ongoing activities for the integration of transport assets, backbone infrastructure, and Kazakhstan terminals into a single complex.

Key words: the new Silk Road, economic development, Kazakhstan and China, the economy, international trade.

Мақаланың өзектілігі Жаңа Жібек жолын қарастырады. Жаңа Жібек жолы тарихи салыстырымда тиімді болып табылады. ХХ ғасырдың соңғы он жылдары мемлекеттер экономикасына және олардың сапалық сипаттарына әсер еткен және өз ықпалын әлі де болса тигізіп жатқан көлемді экономикалық, саяси және әлеуметтік процестермен сипатталады. Экономикада өзгерістерді туындау арқылы олар дамудың әр түрлі жолдарын қалыптастырады. Жаңа Жібек жолы Қазақстан мен Қытай экономикасына әсер ететін ең маңызды фактор болып табылады. Мақалада екі елдің экономикалық, артықшылықтары қарастырылады. Экономиканың даму әдістері көрсетілген. Жаңа Жібек Жолы бойынша көлемді инфрақұрылымдық жобалардың жүзеге асуы Қазақстан үшін халықаралық нарықтарға жол ашады, аймақтарға инвестиция тартудың құралы болып табылады. Мақалада Қазақстанның транспорттық, активтерін, магистральдік инфрақұрылымын және терминалдарын біріншай жүйеге келтіретін іс-шаралар қарастырылған.

Түйін сөздер: Жаңа Жібек Жолы, экономиканың дамуы, Қазақстан және Қытай, экономика, сыртқы сауда.

Статья рассматривает Новый Шелковый путь и его развитие. В отличие от Великого Шелкового пути, новый шелковый путь является более эффективным. Последние десятилетия ХХ века ознаменовались масштабными экономическими, политическими и социальными процессами, которые оказали и продолжают оказывать свое воздействия на экономику стран, его качественные характеристики. Вызывая существенные сдвиги в экономике, они формируют новые, более разнообразные и многовариантные ступени и пути его развития. Новый Шелковый путь является одним из важных факторов, влияющих на экономику Казахстана и Китая. В статье рассматриваются экономические преимущества для обеих стран. Оцениваются методы развития экономики. Реализация масштабных инфраструктурных проектов по созданию Нового Шелкового создаст для Казахстана уникальные возможности доступа на международные рынки, станет мощным инструментом привлечения инвестиций в регион. Рассматриваются реализуемые мероприятия по интеграции транспортных активов, магистральной инфраструктуры и терминалов Казахстана в единый комплекс.

Ключевые слова: Новый Шелковый путь, развитие экономики, Казахстан и Китай, экономика, внешняя торговля.

**TRANSPORTATION
AS A FACTOR OF
SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF
ECONOMY AND
FOREIGN TRADE**

Introduction

The plan of China is – to justify and build a new economic zone on the new Silk Road, and to cooperate with the guide Offshore integration of consistent practice. The main objective of the new Silk Road is to achieve cooperation and total winnings. With the development of China's economy, the goal of building Chinese transport system was to achieve a new significant progress. Especially in recent years [1].

In September, 2013, Xi Jinping gave a speech on the economic zone of the concept of the new Silk Road in the University in the name of Nazarbayev in Kazakhstan and on the board of the thirteenth meeting of the Shanghai Cooperation Organization (SCO). Later, once it appeared widespread concern in the domestic and the international public.

Today, with the rapid development of China's economy, economic theory, and with the beginning of the new Silk Road, the study of the lines and forms of transport is becoming increasingly important in the world. From the study of the current theoretical point of view, research on the relationship between the two countries on the new Silk Road, there is a great value for us. For the development of economy, transport plays a very important role in the world and so many ways of transportation [2].

The infrastructure of the transport- one of the types of infrastructures, collection of all industries and transport companies as performing the transportation and ensuring their implementation and maintenance.

The whole development of civilization is characterized by the desire of people to communication and contact, so the possibilities of movements are critical to the human development [3]. The human activity can be represented as a combination of several functions of the territory: accommodation, work, social services (schools, theaters, ...), leisure and ecological environment. The movement of people and goods is due to the transport function, it is a necessary part of the binder. Its development usually corresponds to the level of development of the territory of the other functions. This is true at any scale – from small villages to large regions [4].

In the world we have the most modern types of cargo: Air transport (air delivery), sea river transport (ocean shipping), ground

transportation: rail, road and pipeline transportation. These species are known and the most modern views of the world, because they have their own formula to transport goods from one place to another [4].

1. Air transportation

Air transportation – a concept that includes both own aircraft and necessary for their operation infrastructure: airports, control and technical service and the quickest form than the other transports.

2. Sea transportation

Sea transportation—a kind of water transports. For maritime transport includes any vessel capable of moving on the water surface, as well as just being afloat and to perform certain functions at the same time associated with the transportation, handling, storage, processing of various cargoes; transportation and passenger service.

3. Railway transportation

Railway transportation—a kind of ground transports, a transportation of goods and passengers which is carried out wheeled vehicles by railway. Unlike the road transportation, where the vehicle is moving at a prepared surface, rail transportation directed ways by which it comes [5].

In many countries, the length of the railway network is reduced. This helps to ensure mutual benefit between the two countries, and does not waste time or money.

According to the Prime Minister Serik Akhmetov expressed in November last year at the III International Rail Business Forum Strategic Partnership 1520: Central Asia -« 1520 in the vanguard of Eurasian trade », the volume of cargo transit through the territory of Kazakhstan in 2020 will increase to 35 million tons compared to the current 16.5 million tons. Such a result can be achieved through the already implemented and implemented infrastructure projects [6].

4. Automobile transportation

A major role of road transports in the transport market of the country is due to its specific features advantages over the other modes of transports. The most effective use of the sphere of road transports are short range transports. The average distance of transportation of 1 ton of cargo is 20-24 km. In this context, the share of road transport in the total cargo turnover is about 6% [5].

5. River transportation

River transportation – the transportation of carrying cargo and passenger vessels on inland waterways, both natural (rivers, lakes), and in artificial (canals, reservoirs). Transportation of the Caspian Sea for maritime transport, although in fact it is a sea lake (the biggest in the world) [7].

The share of transportation by river transport of passengers is very low [4]. This is due to the fact that, being very cheap at low speeds (20-30 km / h), the cost of transportation by river transport is greatly increased when traffic at speeds of 50-60 km / h, which allow to compete with other modes of transport (road and rail) [8].

River transportation has a very important role in the economic development in Kazakhstan, because the regions under the ground of Kazakhstan are a lot of speeches. And all kinds of transports will be used here, including river and sea, traditionally occupies a small share in the total turnover. In this end, countries have established national transports and logistics company's, which will combine rail, sea, air and road transports and amending existing legislation [9]. In the opinion of professional associations, the planned changes will increase the size of the fleet is not less than 2.5 times that can give a multiplier effect the development of the domestic economy. Considering the favorable geographical location of the country, we can not ignore the global trends, seeking to expand the transit potential.

Traditionally, water transportation plays a minor role in the economy of the country. The main reason is the limited scope of its activities on a territorial basis, and seasonal work. While marine transportation transports mainly oil and raw materials. However, the expansion of the CPC pipeline, after which the volume of oil transportation through Aktau seaport will be greatly reduced (today "black gold" – the most common form of trans-shipment is three quarters of the total volume) and the diversification of our economy are forced to revise the transport infrastructure management issues [10].

6. Pipeline transportation

Pipeline transportation – is an engineering structure, intended for the transport of gases and liquids, dust and diluted mass and solid fuel and other solids in solution under the influence of a pressure difference in the cross sections of the pipes [8].

When it's talking about the transports in Kazakhstan, it's sure to learn about the river and pipeline transports, because Kazakhstan is the largest landlocked countries in the world, he had almost no sea transports, so other types of transports are considered to be more important for Kazakhstan.

After seeing these modes of transports, we can learn about how they work and you can see what are their advantages and disadvantages, and you can compare them with each other and find out what kind is more suitable for different loads [11].

Look at the table below and I'll tell you about the main modes of transport, their advantages and disadvantages.

The pipeline transportation accounts for the bulk of oil exports, so the implementation of the export pipeline project is of particular importance.

Table 1 – The length of main pipelines, km [12]

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Pipelines – total, including	16896	16828	16783	16264	16264	16295	20345	20180
Gas pipelines	10138	10138	10138	10138	10138	10138	13071	12269
Oil pipelines	6758	6690	6645	6126	6126	6157	7274	7912

Table 2 – Transportation of goods through pipelines million. Tons [12]

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Goods – total, including	166,1	179,4	192,0	192,2	193,8	195,8	162,9	193,9
Gas	114,6	118,3	126,3	122,0	119,7	119,2	82,1	89,4
From it – transport	110,8	114,2	121,6	116,7	113,8	112,5	67,8	71,8
Oil	51,5	61,1	65,7	70,2	74,1	76,6	80,8	104,5

In the present time, for different goods need a different form of transport. And the means of transport to help us to develop the economy. Through the different modes of transport, it is easy to provide trade between countries [4].

In the total volume of transported goods in 2010 the share of water transport was 0.3% in turnover – 0.8%, which corresponds to parameters of 1985-1990. More than 80% in the volume of cargo transportation by water carried by sea, in the amount of turnover the share of maritime transport reached 97.5% in 2010 [12]. Currently, the country registered around 1,200 sea and river vessels, of which 74 are passenger (6.6%). Of those considered fit for swimming 48 vessels. The average age of passenger vessels is not more than 25 years. Transportation of passengers and goods by private shipowners to 530 ships of various types. A significant problem in the sector of river transport is the wear of technical fleet, constituting 85.0%. Work on its renewal and modernization phase. In recent years, the trend of rapid growth in the number of small vessels in the country (from 10283 units in 2001 to 29019 in 2011) [14].

On average, across the sea ports of Kazakhstan annually reloaded about 4-5 million tons of cargo.

Main nomenclature of goods are oil, metal, grain, container, stone rock and other goods. Dynamics of sea freight traffic for the period 2007-2011 is characterized by continuous growth, reached 4.6 times. Increase in turnover for the relevant period is more than 10 times.

Thus, the transport system coordinated regional development, is the most important part of one of the basic conditions for regional industrial development, support for regional socio-economic development of the system, too, is the main method of communication between the domestic economic system and external countries [13]. The system offers the best conditions for economic development, as well as contribute to the rapid and healthy development of regional economy, resulting in tremendous benefits for society and the economy, at the same time contribute to building a harmonious society and a comprehensive well-off society. It is worth noting that the coordinated development in the region requires a strong regional transportation system to support and guide [15]. On the other hand, the development of regional economy helps to promote the development of transport on the contrary. They help each other.

References

- 1 Herodotus. Cary, Henry, 1804-1870. London, George Bell & sons, 1901 [1885]. 613 p.
- 2 Mirzayev R. New Silk Road's geopolitics. M.: Izvestiya, 2004. P.67.
- 3 Seymour T.D. The Life in the Homeric Age. N.Y. 2000.p.290
- 4 Star V.S. The New Silk Roads. Washington, 2007.
- 5 Ratcel F. Geographical policy. <http://allrefs.net/c9/1vqa2/p3/>
- 6 Ahmetshin N.H. The Secrets of New Silk Road. – M.: VECHE, 2002. – 11 p.
- 7 New silk Road to constrain auto-transport links between euro-asian countries // Informational document, presenting by Chinese ministry of communication on Economic Committee OUN (UNESCAP). – October 2006, South Korea.
- 8 Air-transportVision|Informational-analytical source of transport.http://www.ato.ru/main?nl_iss=57&src=atomail&toir=&qt-main_top=1
- 9 Who need «New Silk Road» in Central Asia? //Belorussian portal in Kazakhstan. – 2014. [Electronic source]. -URL: (дата обращения 16.02.2015).
- 10 China creates New Silk Road – Dmitrii Verhoturov // Expert Kazakhstan. -2007. – 4 june. – № 21 (123).
- 11 China's Economy. BIKI. – 2006. – №113 <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-razvitiye-kitaya-na-sovremen-nom-etape>
- 12 China Customs statistics.<http://www.chinacustomsstat.com/aspx/1/English/>
- 13 Gurin S. Travel and tourism// Haos. – 1997. – № 3. – P. 189.
- 14 Born New Silk Road from theory to practice in XXI century. The project of International Union automobile transport. – M., 2007. – 65 p.
- 15 Mishra S.K. First Regional Meeting on Trade and Transport Facilitation in the Landlocked and Transit Countries. – Bangkok, 2005. – 10-11 October.

Литература

- 1 Херодотус. Кари, Генри, 1804-1870. Лондон, Джордж Белл & сонс, 1901 [1885]. С.613
- 2 Мирзаев Р. Геополитика нового шелкового пути. М.:Известия, 2004. С.67.
- 3 Сеймор Т.Д. Жизнь в Гомеровском Веке. Нью-Йорк. 2000.С.290
- 4 Стар В.С. Новый Шелковый Путь. Вашингтон, 2007.
- 5 Ратцель Ф. Политическая география. <http://allrefs.net/c9/1vqa2/p3/>
- 6 Ахметшин Н.Х. Тайны Шелкового пути. – М.: ВЕЧЕ, 2002. – 11 с.
- 7 Возрождение Шелкового пути для формирования евроазиатских автотранспортных связей // Информационный до-кумент, представленный министерством коммуникаций Китая на Совещании министров транспорта Экономической комис-сии ООН в Азиатско-Тихоокеанском регионе (UNESCAP). – Октябрь 2006 г., Южная Корея. 8. Авиатранспортное Обозрение | информационно-аналитический ресурс по воздушному транспорту.http://www.ato.ru/main?nl_iss=57&src=atomail&toir=&qt-main_top=1
- 9 Кому нужен «Новый Шелковый путь» в Центральной Азии? //Белорусский портал в Казахстане. – 2014. [Электрон-ный ресурс] – Режим доступа. -URL: (дата обращения 16.02.2015).
- 10 Китай создает Новый Шелковый путь – Дмитрий Верхотуров // Эксперт Казахстан. -2007. – 4 июня. – № 21 (123).
- 11 Экономика Китая. БИКИ. – 2006. – №113 <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-razvitie-kitaya-na-sovremen-nom-etape>
- 12 Таможенная статистика Китая. <http://www.chinacustomsstat.com/aspx/1/English/>
- 13 Гурин С. Путешествие, паломничество, туризм // Haos. – 1997. – № 3. – С. 189.
- 14 Возрождение Великого Шелкового пути в XXI веке: от теории к практике. Совместный проект Международного союза автомобильного транспорта и редакции polpred.com. – М., 2007. – 65 с.
- 15 Мишра С.К. Первая торговая и транспортная региональная встреча Транзитных Государств. – Бангкок, 2005. – 10-11 Октябрь.

Mukhtarova K.S.,
Shayedenov Z.A.

Risk analysis and methods of management in SMEs

The risk management process is structurally presented in the article, the risk assessment schedule is suggested and the classification of risk evaluation methods is specified. The process of risk management is a set of values to achieve risk procedures within certain limits – a multi-stage process, which aims to reduce economic or compensate for the facility upon the occurrence of adverse events. Under the conditions of the existence of risk and uncertainty and the associated losses there is a need in the management of business risks. In the transition to innovation economy, entrepreneurship, a key aspect of the overall strategy of the state policy. Innovation activity of business in all economically developed countries is stimulated and actively supported by the state. Without the creation of appropriate conditions for the innovative development of the entrepreneur is not able to run their own innovation processes. State regulation of business activity involves a significant degree of control of the political and economic system, a high level of professionalism of civil servants, the effectiveness of the policy in term of the business, developed a system of non-governmental organizations, the principles of public accountability and the accountability of the authorities, the lack of interaction between business and corrupt government.

Key words: enterprise risk, risk management process, risk evaluation methods, risk assessment schedule.

Мухтарова К.С.,
Шаеденов Ж.А.

ШОБ субъектілерінде оларды басқарудың рисктері мен әдістерінің талдауы

Мақалада рисктерді басқарудың үрдісі нақты көрсетілген, оны талдаудың әдістері ұсынылаған және оны бағалаудың әдістемелерінің топтамасы айқындалған. Рисктерді басқару үрдісінің өзі риск шамасының белгілі бір шекке жетуі бойынша рәсімдердің жиынтығын білдіреді. Бұл жағымсыз оқиға орын алған кезде нысан үшін кеалтірілген заладды азайту мен орын толтыруға бағытталған өзінің экономикалық мақсаты бар көпсатылы үрдіс. Риск пен белгісіздік орын алған жағдайда және онымен байланысты зардалтар кәсіпкерлік рисктерді басқарудың қажеттілігін туындаратады. Инновациялық экономикаға өту жағдайында, кәсіпкерлік мемлекеттік саясаттың ортақ стратегиясындағы негізгі аспект болып табылады. Экономикасы ілгері дамыған барлық мемлекетте кәсіпкерліктің инновациялық қызметті ынталандырылады және мемлекеттің белсенді қолдауына ие. Инновациялық дамуға қажет жағдай жасалынбайынша кәсіпкер инновациялық үдерісті өздігінен жүзеге асыра амайда. Кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеу арқылы саяси және экономикалық жүйені басқару деңгейін көтеруді, мемлекеттік қызметкерлердің кәсіби деңгейін, бизнеске қатысты жүргізіліп отырған саясаттың тиімділігін арттыруды, мемлекеттік емес үйімдардың жүйесін дамытуды, ашық есеп беру қағидалары мен биілк органдарының бақылауда болуын, бизнес пен биілк органдарының арасындағы сыйбайлас жемқорлықтың болмауын болжайды.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік риск, рисктерді басқару үрдісі, рискті бағалау әдісі, рискті бағалау әдістемесі.

Мухтарова К.С.,
Шаеденов Ж.А.

Анализ рисков и методов их управления в субъектах МСБ

В статье последовательно представлен процесс управления рисками, предложена методика его анализа и уточнена классификация методов их оценки. Сам процесс управления рисками представляет собой совокупность процедур по установлению величины риска в определенных пределах – это многоступенчатый процесс, экономической целью которого является уменьшение или компенсирование ущерба для объекта при наступлении неблагоприятных событий. В этих условиях существования риска и неопределенности и связанных с ним потерь возникает потребность в управлении предпринимательскими рисками. В условиях перехода к инновационной экономике предпринимательство есть ключевой аспект в общей стратегии государственной политики. Инновационная деятельность предпринимательства во всех экономически развитых странах стимулируется и активно поддерживается государством. Без создания соответствующих условий для инновационного развития предприниматель не способен самостоятельно запустить инновационные процессы. Государственное регулирование предпринимательской деятельности предполагает значительную степень управляемости политической и экономической системы, высокий уровень профессионализма государственных служащих, эффективность проводимой политики в отношении бизнеса, развитую систему негосударственных организаций, принципы открытой отчетности и подконтрольности органов власти, отсутствие коррупционного взаимодействия бизнеса и органов власти.

Ключевые слова: предпринимательский риск, процесс управления рисками, методы оценки риска, методика оценки риска.

**RISK ANALYSIS
AND METHODS
OF MANAGEMENT
IN SMES**

Business risk as an economic category, is the possibility of occurrence of such events, in which the entrepreneur has taken the decision aimed at achieving this goal, will incur losses in excess of stipulated forecast or receive revenue, lower than those for which he expected under the impact of a number of factors internal and environment [1]. Risk management as a system consists of two subsystems: controls (control object) and control (control subject). The object of risk management is regarded as a process that has an input and an output. Login process is formed by the information about the economic entity.

This information includes the main documents, in writing or in electronic form, the study of which is necessary for risk analysis. Such documents may include:

1) Accounting and financial statements of the enterprise. Of the balance, and other forms of the annual report can get an idea about this property company, its solvency, risks, actual damages.

2) Contracts concluded between the company and suppliers, customers, buyers, contractors, etc.

3) Also this will be useful documents such as bills of lading, invoices, records of the average monthly balance in stock, delivery notes, data quality assurance services, the company plans, projects, etc.

Risk management is the subject of risk and economic relations between economic entities arising in the risk process.

The subjects of risk management are the CFO, accountant, heads of financial and economic planning department, sales department, service logistics, Insurance Specialist, Risk techniques, risk engineer. In larger enterprises it is advisable to create a separate division for risk management. At the enterprises of small and medium-sized businesses is useful to introduce the post of risk controller.

Information on the state of the control object can be a form of internal enterprise reporting, reflecting the effects of the risk impact on the activities of the organization. [2]

For a complete understanding of the risk management process is necessary to consider the methods and techniques used.

The study of the literature on relevant topics led to the conclusion that special attention is paid to the description and development of risk management techniques. The method of

analysis of business risk is considered in Vasin SM [2], Kachalov RM [5], Beley VV [1], and others. After reviewing and summarizing the scientific views of the authors of the above, I developed a list of entrepreneurial risk analysis.

The first step in risk management is to define the organization of risk analysis objectives. The purpose of the risk – this is the result you want to obtain. Any action associated with a risk always purposeful, since the absence of objective decision making associated with meaningless risk. These objectives must be clear. In addition, at this stage it is planned not only to determine the goal of risk analysis but also definition of the mission and goals of the company, to determine the characteristics of the organization and definition of its property.

The next step in the risk management organization is to analyze the internal and external risk factors. At this stage, the classification of risks and identification of risk factors according to the selected classification. Properly compiled classification to determine the location of each type of risk in the general system of the enterprise risks and choose appropriate methods of risk assessment and management. At this stage, used information should be timely, accurate, and complete and clear [3]. Risk assessment at this stage, the qualitative and quantitative risk assessment. Risk analysis generally consists of risk identification and assessment. When identifying risks (qualitative component) are determined all the risks inherent in the system under study.

Qualitative analysis involves: identifying the sources and causes of risks, milestones and work, under which there is a risk, i.e. ∴ the establishment of potential risk areas; identification (determination) of all possible negative consequences that can occur when implementing risk content solutions.

To justify the decision you need to know the risk of any kind and type will have to deal. As well as identify potential waste of resources that accompany the onset of risk events.

The results of qualitative analysis provide an important source of information for quantitative analysis, which assumes the numerical identification of risks. At this stage, the numerical values of the probability of occurrence of risk events and their consequences, carried out a quantitative evaluation of the degree (level) of risk, as determined by the permissible in this particular situation the level of risk.

In the fourth stage, the risk assessment and decision-making on risk management. At this stage, you need to make sure that the goals and objectives of risk assessment achieved. In addition, at this stage determine the level of acceptable risk. One way to establish the level of acceptable risk is to determine the threshold values of key performance indicators that characterize the performance of the organization's objectives. However, the choice of these indicators will depend on the specific conditions of risk assessment [4].

At the final stage, the control over implementation of the decisions taken and the analysis of management efficiency. At this stage it is possible to allocate the following processes:

1. Analysis of possible actions regarding the risk:

- risk aversion, i.e., abandonment of the activity, making operations with a high risk;

- reducing the risk when the level of risk is acceptable to the business entity level, and the impact of this risk is not possible or not cost-effective;

- partial or full transfer of the risk to third parties, when the impact of it on the part of the enterprise impossible or not cost-effective, and risk level exceeds the allowable level of the enterprise.

- risk taking when no action in relation to the risk of not being implemented.

2. Preparation and implementation of an action plan to reduce risks.

3. Building on the results of its management efficiency control systems and updating policies and procedures[5].

Let stop at this important stage of risk analysis as a quantitative evaluation.

Review of risk assessment methods showed that basically use the same methods, while at the same time, did not reveal a clear classification – the same methods are classified by different authors in different ways. For example, the use of indicators in assessing the risk as the expectation, standard deviation, variance, coefficient of variation, some authors (Esipov VE Makhovikov GA, Beley VV) [1,3] are classified as statistical methods, other (Komelchik SL) [6] they belong to a group of mathematical methods, others (AE Shevelev, Shevelev EV) – a group of methods of probability theory.

The research allowed to summarize the various methods of quantitative risk assessment and to present them in Table 1.

Table 1 – Methods of quantifying business risks

Name of the method	The essence of the method	Application area
Mathematical methods of risk assessment		
Probabilistic analysis	It is believed that the model calculations carried out in accordance with the principles of the theory of probability, whereas in the case of sampling is done by calculations workings. The probability of loss is determined on the basis of statistical data of previous periods with the establishment of the area of risk, adequacy of investment, risk factor.	Within each of the areas of the measures taken will have a different attitude to the cost effectiveness of their software. Therefore, in certain circumstances economically feasible to spend money does not prevent or reduce the risk, and to compensation for possible damage.
Game theory	This is the theory of mathematical models of optimal decision making in situations of conflict or uncertainty. The conflict is seen as a game of several players. Each player seeks to maximize his gain (win) at the expense of another.	Analysis of situations using game theory allows us to consider all the possible alternatives, such as the actions and strategies of partners and competitors.
Pareto optimality	This method consists in the definition of the integral criterion of optimality as the sum of the individual partial criteria with variable weights. The advantage of this method is its simplicity, the resulting alternative obviously is considered effective.	A similar technique is used quite often. At the applicability of this method is mandatory participation or some entrepreneur expert.
The statistical method of decision-making under risk	Statistical approach to decision-making under risk is to study the statistics of losses and profits, taking place on the same or similar businesses, in order to determine the probability of the event, to establish the magnitude of risk. Risk assessment of probability method involves calculation of standard performance risk on the basis of objective and subjective values of the probability of certain conditions and results of the project.	The probability assessment mathematically developed enough, but based only on mathematical calculations in business is not always justified, since the accuracy of calculations depends on the quality of the initial information.
Analytical methods for risk assessment		
Sensitivity analysis	The method allows to evaluate how changes the output indicators when changing the input parameters required for the calculation.	Using this method allows the manager or entrepreneur to choose a more reasonable (acceptable) method of growth of profitability of the business, taking into account the risks and uncertainties inherent in the market economy.
Scenario analysis	The method involves the development of a number of options (scenarios) of the situation and their comparative evaluation. As a rule, consider the optimistic, pessimistic, and most probabilistic scenarios.	The possibility of practical application of this method is limited in that it does not allow to take into account the probability of changes in individual parameters on the profitability of the project investment and the related risk.
Expediency method costs	Based on the calculation of indicators such as: critical volume of production (sales); Reserve economic (financial) strength; the effect of production (operational) leviridzha and others.	This method is required for the development of new products, decline in output caused by a reduction in demand, product replacement by a new and others.
Analysis of financial stability	This method is determined by changes in the main economic indicators of the project under adverse changes in various factors.	Identification and assessment of risks by using financial ratios.
The method of calculation of the integrated risk index	Based on accounting data of an economic entity.	One of the most informative in terms of reliability.
Methods based on the use of computer programs		
Simulation (Monte Carlo simulation)	It is the integration of the sensitivity analysis and the analysis based on the theory of probability scenarios.	The result appears the probability distribution of possible outcomes of the business plan. The implementation of this method is only possible using a computer program (Project Expert)

Trees method of construction solutions	It involves stepping branching process with risk assessment, costs, damages and benefits.	Identification and analysis of the risks of virtual processes. Project management.
The method of expert evaluations		
Expert analysis	The complex logical and mathematical-statistical procedures for the processing of information required by the examiner.	The method is applied in the absence or inadequacy of the volume of the initial information.
Use unique method		
Analog method	Using a database of directions of financial activity carried out previously for the transfer of their impact on the estimated financial assets.	The method is used when the internal and external environment areas of financial activity and its analogs have sufficient similarities on the basic parameters.

The analysis presented in Table. 1 quantitative methods of risk assessment reveals the following assessment categories:

Mathematical Methods – risk assessment is carried out using the theory of probability. In this group of methods used stochastic (probabilistic), linguistic (descriptive), non-stochastic (gaming, behavioral) model. In addition, the group can make a statistical evaluation methods. To use this group of methods is needed quite a large amount of raw data;

Analytical methods – brings together all the techniques that involve the analysis, based on available quantitative information. This group of methods used in practice often enough. The advantage of these methods is that they are sufficiently well established and fairly easy to understand.

Methods based on the use of computer programs – this group of methods is based on the probability distribution of possible project outcomes. These

methods are not widely used in practice. One of the reasons – uncertain variables distribution functions, which are used in the calculations.

Methods of expert assessments – based on the use of knowledge of experts in the analysis and accounting of the impact of qualitative factors;

Methods of analogies – based on analysis of similar events for the calculation of the probability of loss. This method is used when there is sufficient information for the study and application of other methods is difficult [6].

It is worth noting that, considered in this paper is a common evaluation scheme. Selection of a particular method is largely dependent on the specifics of the analyzed enterprise and a certain kind of risk. In addition, it is first necessary to make a qualitative analysis, which will be an important source of information for the risk estimation.

References

- 1 Beley, VV Methods of assessment of business risks: the dissertation candidate. Ekon.nauk: 080005 // VV Beley. – M., 2004. – 196 p.
- 2 Vasin SM, Shustov, VS Risk management in the enterprise: a tutorial. – M.: KNORUS, 2010. – 304.
- 3 Esipov, VE Risks Assessment: Theory, measurement methods: the manual / VE Esipov, GA Makhovikov, SK Mirzajanov. – SPb. : Publishing house SPSUEF, 2008. – 136 p.
- 4 Kazantsev, NA The financial environment of business and business risks: Proc. allowance. – Moscow: INFRA-M, 2012. – 208 p.
- 5 Katchalov, RM Management of economic risks / RM Katchalov. – Moscow: Nauka, 2002. – 192 p.
- 6 Komelchik, SL Assessment of business risks / SL Komelchik // Bulletin of Kazan Technological University. – 2009. – №1. – from. 141-148.

Khassenova M., Tulegenova M.

The evolution of stock markets in technological modes

Technological mode is defined as a set of technologies, specific to a certain level of development of production; in connection with the scientific and technical and technological progress, there is a transition from lower to higher orders. At present, there is a transition to a new sixth technological mode. This contributes to the process of globalization, which is activated as a consequence of the rapid development of scientific and technological revolution. At the end of 1990s, financial globalization has entered a mature stage. The development of financial globalization provides huge liquidity resources. The aggregate amount of the resources of investors, which include insurance, trust, securities, investment companies, pension funds, hedge funds and other freely redistributed between residents of different countries through international financial markets through Internet systems. There is the internationalization of capital markets. For example, a growing number of companies that get listed on several stock exchanges. This means that the shares of the largest issuers may be sold at the same time in New York, London, Frankfurt, Tokyo, etc. The purpose of this article is to analyze the state of the world economy and trends in the context of the transition to a new technological mode.

Key words: stock market, technological mode, economic development, securities, stock exchange.

Хасенова М., Тулегенова М.

Технологияның сипатына сәйкес бағалы қағаздар нарығының дамуы

Қазіргі кезде бағалы қағаздар нарығында түбегейлі өзгерістер енгізіле бастады. Сонымен қатар технологиялық құрылымы жаңа алтыншы орынға өтуде. Бұл әрекеттер жаһандану кезеңінде ғылыми-технологиялық революцияның дамуына ықпал етеді. Қор нарықтарында интернационалдандыру пайда болады, сол құралдарымен ауқымды көлемде әр түрлі қорларда сатылады. Бұл Нью-Йорктегі, Лондонда, Франкфуртте, Токиода акциялардың аса үлкен эмитенттері бір мезгілде, бір уақытта сатылады деген сез. Бұл мақалада әлемдік экономиканың жай-күйі, бағалы қағаздар нарығындағы жаңа технологияның даму үдерісі сарапталған.

Түйін сөздер: қор нарығы, технологиялық салты, экономикалық даму, бағалы қағаздар, биржа.

Хасенова М., Тулегенова М.
Эволюция рынка ценных бумаг
в контексте смены
технологических укладов

Технологический уклад определяется как совокупность технологий, характерных для определенного уровня развития производства. В связи с научным и технико-технологическим прогрессом происходит переход от более низких укладов к более высоким, прогрессивным.

На сегодняшний происходит переход к новому шестому технологическому укладу. Этому способствует процесс глобализации, который активизировался как следствие бурного развития НТР. В конце 1990 годов финансовая глобализация вступила в свою зрелую стадию. Развитие финансовой глобализации обеспечивается огромными ликвидными ресурсами. Совокупный объем ресурсов инвесторов, в число которых входят страховые, трастовые, фондовые, инвестиционные компании, пенсионные, хеджевые и другие фонды, свободно перераспределяется между резидентами разных стран через международные финансовые рынки с помощью интернет-систем. Происходит интернационализация фондовых рынков, которая проявляется в том, что теми же инструментами все шире торгуют на различных рынках. Например, растет количество компаний, которые получают листинг акций на нескольких (кроме государственной) биржах. Это означает, что акции крупнейших эмитентов могут продаваться одновременно в Нью-Йорке, Лондоне, Франкфурте, Токио и т.д.

Целью данной статьи является анализ состояния и тенденций мировой экономики в контексте перехода к новому технологическому укладу.

Ключевые слова: фондовый рынок, технологический уклад, экономическое развитие, ценные бумаги, биржа.

**THE EVOLUTION
OF STOCK MARKETS
IN TECHNOLOGICAL
MODES**

Historically, stock markets have started to appear in the 16th century. Their appearance has been associated with the process of industrialization, with the growth of joint-stock companies in the mining and manufacturing industries. The first exchange occurred in Europe in the 16th century, in 1531 in Antwerp (Holland), due to the evolution of trade relations. In Antwerp there were securities for the first time, which regularly traded, – bearer bonds. First appeared on the public stock exchange bonds were issued by the Dutch government, state governments and authorities of individual cities. Sometimes as issuers were tax farmers. The exchange also accessed in English and Portuguese bonds of kings, and the obligations of the first English joint stock companies. All this facilitated the state credit, as before kings struggled to get small amounts of money at high interest rates. However, to talk about the stability of the stock market was still too early to say. In the second half of the XVI century Netherlands embraced the speculative hype leading up to the crisis on the stock exchange and the bankruptcy of many trading houses, which gave impetus to the official announcement of the bankruptcy in 1550 of the Spanish and French kings.

The oldest of the existing exchange is by far the Amsterdam Stock Exchange. At the beginning of the XVII century the center of commercial and financial activity moved to Amsterdam. It was formed in 1611. This was facilitated by the fact that since the end of the XVI century the Netherlands becomes the largest commercial and colonial power. For the Amsterdam Stock Exchange novel features was the greater openness and freedom of transactions in securities. The main instrument of the Amsterdam stock exchange were no longer government bonds and shares of commercial companies. These companies were initially developed for each new journey anew, and eliminated by the end of the expedition. Up until the First World War the Amsterdam stock exchange was a universal exchange, which sold a variety of goods.

By the beginning of the XVII century London became a center of trade. Since 1695 the London Royal Exchange started to conduct transactions with state securities and shares. Market has become a meeting place for those who already have money, they wanted to have more. LSE owes its appearance to speculation in shares rather than government securities. However, interesting to note that in contrast to

Holland England the first exchange-traded securities were shares not only overseas trading companies, but also shares the Bank of England. This fact alone indicates a greater, compared with the Dutch, the stability of the British stock market. However, the speculative excitement that took place in the 20ies of XVIII century and had a positive result, to a large extent shaped the English Stock Exchange. Attempts by the state to stop speculation ran into what is more it was based on the national debt. However, stabilization of still went, but not at the expense of the government, but on the basis of private initiative, limiting participation in the exchange of dubious elements [1].

The main causes of the birth of securities are the development of the productive forces and international trade. Importance of securities, in particular shares and equity noted Karl Marx. In the 3 "Capital" volume, he wrote that "so far the world would be without railways if it had to wait for enough accumulation level, the private entrepreneur has enough money for the construction of the railway", and also confirms this statement and he identified them the fact that "with the opening of the Chinese market a new entrepreneur to reap huge profits, but that was not enough, so in 1847, attended the flowering of equity" [4].

Table 1 – The relationship of the stock markets with a change of technological modes

Technological modes	The origin of stock markets	Year	Description
	Antwerp (Holland)	1531	The origin of IOUs, promissory notes. Bill – the first classical security, which marked the beginning of the emergence and development of the stock market.
1 TM	Amsterdam Stock Exchange	1611	There were the first non-government securities, due to the development of trade. During this period begins the formation of 1 technological mode, grows the volume of production. Shares of companies become the dominant type of securities.
	Royal Stock Exchange (London)	1695	
2 TM	New York Stock Exchange	1801	Early 19th century – Phase of 2nd technological mode. The birth of joint-stock banks and industrial corporations. Stock exchanges have become a major trading platforms. The world's leading financial center moved to the United States, which became the main investor in global stock markets.
3 TM	Tokyo Stock Exchange Chicago Stock Exchange Philadelphia Stock Exchange	1878 1882 1911	3rd TM is associated with the emergence of monopolies, large associations, enterprises and increase in the issue of securities, increasing the exchange and OTC turnover financial assets. A major role is played by commercial banks, corporations engaged in the initial public offering of shares.
4 TY	Singapore Exchange Kuala Lumpur Stock Exchange	1960	There are new technology-intensive and capital-intensive production, in addition to gold futures contracts began trading financial futures contracts.
5 TY	Euronext NV NYSE Euronext – merger of NYSE and Euronext	1970-2010	The development of new means of communication, electronics. With the introduction of the euro in 1999, securities and derivatives have become denominated in one currency, and investors came to the fore the choice is not the country, sector and stock transactions.

Note :: compiled by the author on the textbook: MY Makovetskii. [2]

In the early 20th century World stock markets are moving to a new system of work, which involves automated customer service via e-commerce, allowing to increase the volume of trade operations and eliminate the use of commercial halls. There is also dispersed a central information

link. Participants enter into transactions with a larger share of independence, crossing borders of countries, economic unions and reputable exchanges in the past. All change of Internet, sound competition, new technologies and science. Current trends in the stock markets of the world in the

context of globalization of the world economy, which manifests itself most notably in the financial sector, increased mobility and the instability of financial systems, the Kazakh economy has become part of the global economy. Accordingly, the state of the global environment is increasingly affecting the financial market of Kazakhstan. The development of computerization allowed to replace the physical interaction of securities traders on their interaction through electronic connections that converge in a single computer center, which takes place the process of concluding transactions on certain market rules. One of the trends of the modern stock market is becoming more common electronic trading. Today, the entire e-commerce in the securities market, as well as outside of it boils down to three components: information, exchange of documents, legal basis. Any of the above components of e-commerce can operate in the securities market, both independently and in conjunction with others. Experience shows that a large number of information systems, such as the bill of Commerce, the independent existence of the first component of e-commerce in the stock market is justified. And although it is difficult to consider sources such as electronic whiteboards posts full-fledged e-commerce systems, in recent years of such systems are increasingly referred to as e-commerce. This approach is mainly due to the constant improvement of electronic means, which gradually leads to a cheapening of the information transfer process, compared with the costs of printing and distributing paper documents.

Most trading systems in the securities market started with the fact that the bidders had the opportunity to promptly follow the information, and then share the application for purchase / sale of shares between themselves. Now the development of the stock market is moving to, to completely eliminate any non-electronic way of documents was an exchange of opinions and the process of execution of the transaction. The platform for online trading on KASE The new service will allow to carry out operations on purchase and sale of securities on KASE by software that provides access to information about the course of trading on the local

stock exchange and on the status of their brokerage accounts, with the possibility of placing an order for the purchase and sale of securities papers signed by electronic digital signature (EDS) of the client. So far not been presented in Kazakhstan have no full-fledged remote electronic platform for securities trading on the Kazakhstan Stock Exchange. Using the platform will enable the company's customers to safely and comfortably manage their investment accounts and make transactions during business hours Stock Exchange, without leaving your home or office. Transfer broker orders, signed with electronic signature by means of a platform eliminates the need for subsequent submission to the paper version. For the convenience of users in the platform all the information is necessary for a decision on the transaction: quotes of financial instruments with the charts of changes in value over time of the participants in trading prices and volume of demand and supply for each instrument, etc. The presentation of the electronic trading platform was preceded by the launch of a year ago, the same name of the company website. At the same time, the company announced its plans for the development of e-commerce securities in on-line mode. The Kazakh stock market is still young compared to the US or European markets, it is difficult to compete with large international developed markets. If we consider the history of the development of markets, the volume and number of proposed tools, it is obvious that in Kazakhstan they not drawn so much liquidity is quite low and there are some statutory limitations of young, emerging markets.

The ability to trade on the stock market and the market of KASE derivatives through the Internet for individuals and legal entities is implemented through the exchange program STrade product. In addition, there are other systems provided by brokers – Exchange members. STrade – trading terminal through which the broker clients is a member of KASE, can transmit customer orders to buy or sell traded on KASE financial instruments, using the Internet. We can say that the market for e-exchange trading is only beginning to emerge, the demand is just beginning to take shape.

References

- 1 Rubtsov B.B. World stock markets: current state and economic development. – M.: Financial Academy under the Government of the Russian Federation. – 2007. – P. 117.
- 2 Makovetskii M.Y. Investment maintenance of economic growth: theoretical problems, financial instruments, development trends. M.: ANKIL. – P. 312. 2005
- 3 Byulleten KASE Internet resource exchange statistics. Access [www.kase.kz]
- 4 Marx K. Capital Volume third edited and published in 1894 by Engels. 1078 p.

Кунанбаева Д.А.,
Алпысбаев Ш.Е.

Проблемы и перспективы развития предпринимательства в Республике Казахстан

Kunanbaeva D.A.,
Alpysbayev Sh.E.

Problems and prospects of development of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan

Кунанбаева Д.А.,
Алпысбаев Ш.Е.

Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік дамуының мәселелері мен болашағы

В статье рассматриваются вопросы развития предпринимательства в Республике Казахстан. Общество все больше осознает, что малый бизнес представляет собой одно из ключевых условий формирования рыночных механизмов и является составляющей частью современной рыночной системы. Важную роль в развитии малого бизнеса имеет государственная политика по поддержке предпринимательства. Основное внимание уделено направлению развития малых и средних предприятий. Приводятся также материалы по успешной реализации стратегии, качественных изменений в структуре экономики для выведения Казахстана на новый уровень, а также роль и значение малого и среднего бизнеса на сегодняшний день в народном хозяйстве Казахстана. Освещены основные проблемы и тенденции в развитии малого и среднего бизнеса за 2014-2016 годы. Указаны рекомендации по улучшению деловой активности малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: предпринимательство, малый и средний бизнес, управление, фонд «Даму», современная экономика, кредитование.

This article discusses the development of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan. Society is increasingly aware that a small business is one of the key conditions for the formation of market mechanisms and is an integral part of a modern market system. An important role in the development of small business is government policy to support entrepreneurship. The emphasis is on the direction of development of small and medium-sized enterprises. We also give the materials for the successful implementation of the strategy, qualitative changes in the structure of the economy for the elimination of Kazakhstan to a new level, as well as the role and importance of small and medium-sized businesses today in the economy of Kazakhstan. The basic problems and trends in the development of small and medium enterprises for the years 2014-2016. These recommendations for improving the business activity of small and medium-sized businesses.

Key words: enterprise, small and medium business , management, «Damu» Fund, a modern economy, lending

Мақалада Қазақстан Республикасының Ұлттық экономикасында кіші және орта кәсіпкерліктің маңыздылығы туралы жазылған. Қазақстандағы 2014-2016 жылдардың арасындағы кіші және орта бизнестің дамуының негізгі көрсеткіштері туралы жазылған. Сонымен бірге кіші және орта кәсіпкерліктің мәселелері мен болашақ дамуы көрсетіледі. Мақалада Қазақстан Республикасының кәсіпкерліктің дамуының сұрақтары қарастырылған. Материалда табысты стратегияны жүзеге асыру және экономиканың құрылымын сапалы өзгерту арқылы Қазақстанның жаңа жоғары деңгейге шығару. Қазақстанда жеке кәсіпкершілік жылдан жылға жақсы дамып келе жатыр. Жекекәсіпкершілік экономикамыздың дамуы үшін маңызды рөл атқарады. Бұл мақаланың алға қойған мақсаты ол Қазақстанның жеке кәсіпкершіліктің дамуына аналитикалық жасау.

Түйін сөздер: кәсіпорын, шағын және орта бизнес, «Даму» қоры, заманауи экономика, несиелендіру, басқару.

**ПРОБЛЕМЫ
И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ
ПРЕДПРИ-
НИМАТЕЛЬСТВА
В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

Казахстанский бизнес – это тот сектор экономики, который в буквальном смысле порожден реформами. Периодом зарождения в стране цивилизованного бизнеса можно смело назвать 1997 год, когда был принят Указ Президента страны от 07.07.1997 г. №3589 «О приоритетных и региональных программах поддержки и развития малого предпринимательства в Республике Казахстан [1]. С тех пор приоритетное развитие его является неотъемлемой частью государственной политики и с ним же связано большинство кардинальных изменений в обществе.

Предпринимательство – это рискованное дело, осуществляемое добровольно гражданами (их объединениями) на свой риск и под свою ответственность. Предпринимательство ассоциируется с понятиями сделать что-то новое или улучшить уже существующее. Оно связано с понятиями «динамизм», «инициатива», «смелость» и освобождает в обществе тот потенциал, который многие интересные идеи превращает в реальность. Одним из приоритетных направлений экономической реформы, производимой в настоящее время в Казахстане, является становление и развитие малого бизнеса. Общество все больше осознает, что малый бизнес представляет собой одно из ключевых условий формирования рыночных механизмов и является составляющей частью современной рыночной системы. Развитие предпринимательства в единстве с диверсификацией промышленного сектора составляют одну из основ стратегии «Казахстан – 2030». Малый бизнес в Казахстане является не только необходимым звеном в создании современной системы хозяйствования, но и наиболее существенным элементом в социальном преобразовании общества. Образование предпринимательского класса необходимо для стабильности любого общества, ориентированного на экономику. Кризис малых предприятий связан с изменениями экономической ситуации в стране. Жесткое денежно-кредитное регулирование, сжатие денежной массы в национальной валюте, неплатежеспособность, общее сокращение платежеспособного спроса – как производственного, так и потребительского, обесценение оборотных средств, индексация основных производственных фондов обусловили снижение количества субъектов малого бизнеса и создали серьезные препятствия в его функционировании и развитии.

В ходе анализа в 2015 году были выявлены внешние факторы, сдерживающие развитие бизнеса [2]. Основными из них являются не соответствие работников квалификации, регулирование налога, не доступ к финансированию, слабая обеспеченность инфраструктуры, развитость бюрократических начал. Таким образом развитие предпринимательства сталкивается со множеством проблем, в частности это и информационные проблемы, и финансовые, и институциональные, и образовательные, и государственные, но все эти проблемы решаемы.

Согласно данным социологического исследования, проводившегося в 2015 году в рамках специального проекта Азиатского банка развития, 40,1 % опрошенных в городах Казахстана собственников и высших менеджеров малых и средних предприятий пришли в бизнес осознанно, чувствуя способность к этому виду деятельности; 19,7 % видят в бизнесе возможность реализации своих знаний и навыков. Таким образом, позитивная мотивация выявила у почти 60 % опрошенных предпринимателей. В то же время более 40 % оказались вынужденными предпринимателями: более 23 % пришли в бизнес потому, что это был единственный способ обеспечить семью, 17 % стали бизнесменами в силу объективных обстоятельств (изменение формы собственности предприятия и т.п.). Вынужденных предпринимателей оказалось значительно больше среди женщин, чем среди мужчин. Так, осознанным выбором бизнес стал для 46,7 % опрошенных мужчин и лишь для 32,9 % женщин, в то же время вынуждены были заняться предпринимательством 32,7 % респондентов мужчин и 46,9 % женщин [3].

На сегодняшний день Программой охвачено 13,3% заемщиков БВУ в приоритетных отраслях экономики, в т.ч. в обрабатывающей промышленности – 67%. Также Программой охвачено 13,7% кредитов БВУ в приоритетных отраслях экономики, в т.ч. в обрабатывающей промышленности – 37%, – уточняется в распространенном пресс-службой фонда «Даму» сообщении [4]. В рамках послания президента РК, для дальнейшего развития и поддержки МСБ из НФ в республиканском бюджете предусмотрено на 2016 год – 100 млрд. тенге. Данные средства будут направлены на поддержку кредитования субъектов предпринимательства, используя существующие программы межбанковского кредитования фонда «Даму» и АО «БРК».

Развитие предпринимательства является стратегическим приоритетом Казахстана. В

нашей стране работают более 1 млн 200 тысяч предприятий. В секторе малого и среднего бизнеса заняты почти 3 млн человек, от которых во многом зависит социальное благополучие республики. Развитие предпринимательства, которое представляет собой основу современной экономики, является стратегическим приоритетом Казахстана. Доля малого и среднего бизнеса в экономике страны к 2050 году должна удвоиться, достигнув 50 % [5].

Целью программы «Дорожная карта бизнеса 2020» является обеспечение устойчивого и сбалансированного роста регионального предпринимательства, а также поддержание действующих и создание новых постоянных рабочих мест. Сроки реализации 2015 – 2019 годы.

– Первый этап 2015 год. На первом этапе необходимо заложить прочную нормативную правовую базу, направленную на регламентацию порядка реализации инструментов государственной поддержки, предусмотренных в Программе.

– Второй этап 2016-2019 годы. На втором этапе предстоит усилить работу по надлежащей реализации инструментов государственной поддержки, предусмотренных в Программе.

Реализация Программы осуществляется по четырем направлениям:

1) поддержка новых бизнес-инициатив предпринимателей моногородов, малых городов и сельских населенных пунктов;

2) отраслевая поддержка предпринимателей, осуществляющих деятельность в приоритетных секторах экономики и отраслях обрабатывающей промышленности;

3) снижение валютных рисков предпринимателей;

4) предоставление нефинансовых мер поддержки предпринимательства.

Глава государства Нурсултан Назарбаев поручил правительству РК разработать Единую программу, направленную на улучшение бизнес климата в стране. В марте 2015 года Правительство РК приняло Постановление «Об утверждении Единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020». Финансовым агентом Единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020» является Фонд «Даму», операторами – Национальная палата предпринимателей «Атамекен» и Акиматы. «Основной задачей Единой программы является доступность к финансированию предпринимателям из сельских населенных пунктов, малых и моногородов. В рамках политики стандартизации предусматривается

переход на мировые стандарты во всех отраслях экономики и управления. По данным АО «Фонд развития предпринимательства «Даму», за 2014 год в рамках 3 траншей «Стабилизационной программы» фонда, рассчитанной на 2013-2016 годы, на поддержку МСБ на 1 января 2014 года государство выделило средств на общую сумму 389,8 миллиарда тенге со средней процентной ставкой кредита 17,1 процента. Индикатором успешного развития экономики является состояние малого и среднего бизнеса. В республике создана определенная база для развития малого и среднего бизнеса. Предпринимательство в Казахстане вышло на массовый уровень. За 10 лет (2005 по 2015 гг.) в организационно-правовой структуре малого бизнеса доля юридических лиц сократилась в 1,8 раза, в то время как доля индивидуальных предпринимателей выросла в 1,4 раза. При этом объем выпускаемой субъектами малого бизнеса продукции возрос почти в 4 раза.

Численность занятых в малом и среднем предпринимательстве в 2015 году составляет 2,994,728 чел [5]:

- численность занятых на предприятиях малого предпринимательства – 697,772 чел. (23,3 %),
- численность занятых на предприятиях среднего предпринимательства – 359,367 чел. (12,0 %),
- численность занятых индивидуальных предпринимателей – 1,245,806 чел. (41,6%),
- численность занятых в крестьянских (фермерских) хозяйствах – 680,232 чел. (23,1 %).

Общий выпуск продукции субъектами малого и среднего предпринимательства в 2015 году составил 2419452 млн. тенге в том числе:

- предприятиями малого предпринимательства – 1152071 млн. тенге (47,6 %),
- предприятиями среднего предпринимательства – 513986 млн. тенге (21,2 %),
- индивидуальными предпринимателями – 437313 млн. тенге (18,1 %),
- крестьянскими (фермерскими) хозяйствами – 316083 млн. тенге (13,1 %).

Доля кредитов малого и среднего предпринимательства в портфеле банков второго уровня за 2014 год составила 21% (7258 млрд. тенге) и увеличилась по сравнению с 2015 годом на 3 процентных пункта (18 % и 4691 млрд. тенге%), что свидетельствует о росте прив-

лекательности МСБ в качестве направления кредитования.

За последние пять лет в рамках реализации Программы «Дорожная карта бизнеса – 2020», достигнуты следующие результаты:

- поддержано 170 проектов через субсидирование ставок вознаграждения на общую сумму кредитов 1,056 млрд тенге;
- подписано 805 договоров гарантии по кредитам на сумму 39 млрд. тенге,
- сумма гарантий составила 17,1 млрд тенге;
- в рамках усиления предпринимательского потенциала обучено 81 тыс человек;
- сервисными услугами охвачено более 48 тыс предпринимателей;
- консультации предоставлены порядка 131 тыс клиентам;
- выплачено налогов на сумму 174,4 млрд тенге,
- сохранено 183 тыс рабочих мест,
- создано 54 тыс рабочих мест, выпущено продукции на 2,5 трлн тенге.

Проведенный анализ состояния и тенденций в развитии бизнеса в Казахстане свидетельствует, что предпринимательство – важнейшее направление развития экономики, и в настоящий момент его вклад в экономику республики становится все более весомым. Одним из основных направлений государственной поддержки предпринимательства является реализация его механизма через созданные инфраструктуры малого предпринимательства (фонды, кредитные и страховые учреждения, технологические парки, бизнес-инкубаторы и т.д.). К 2020 году, в ходе реализации Единой программы поддержки и развития бизнеса, ожидается достигнуть следующего экономического эффекта[6]:

- Доведение доли обрабатывающей промышленности в структуре ВВП не менее 12,5%;
- Увеличение объема выпуска продукции МСП в 1,5 раза от уровня 2015 года;
- Увеличение активно действующих субъектов МСП на 50% от уровня 2015 года;
- Увеличение количества занятых в МСП на 50% от уровня 2015 года.

Объем финансирования будет уточняться при формировании республиканского бюджета на соответствующий период, в целом планируется обеспечить предпринимательство 555 млрд.тг, которые позволят создать 30 тыс. рабочих мест и значительно повысить рейтинги Казахстана.

Литература

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 7 июля 1997 года № 3589 «О приоритетах и региональных программах поддержки и развития малого предпринимательства в Республике Казахстан» (САПП Республики Казахстан, 1997 г., № 31, ст. 278).
- 2 Абуов Г. Н. Проблемы развития предпринимательство Республики Казахстан на 2015 год //А.Г. Калпина. – Изд. 2-е, перер. и доп. – М.: Экономика, 2015. – 42 с.
- 3 Егемберды Е. Политика государства в развитии инновационного малого предпринимательства // Аналитик. – 2015. – № 5. – С. 76
- 4 АО «ДАМУ» «Фонд развития предпринимательства»// Развития малого и среднегобизнеса//Алматы2015\\<http://www.opensauda.kz/images/stories/doki1/spravkamsb.doc>
- 5 Послание Президента РК Н.А. Назарбаева «Новый Казахстан в новом мире» как стратегия очередного этапа развития страны// – Астана: Акорда, 2015//<https://strategy2050.kz/ru/news/17550/> 27.01.2015
- 6 Ибрагимова Л.// В Казахстане стартовало единая программа развития предпринимательства// ожидаемые росты экономики/<http://bnews.kz/ru/news/1119565> // 24.04.2015

References

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 7 июля 1997 года №3589 «О приоритетах и региональных программах поддержки и развития малого предпринимательства в Республике Казахстан» (САПП Республики Казахстан, 1997г., № 31, ст. 278).
- 2 Abuov G.N. Problemy razvitiya predprinimatelstvo Respubliki Kazakhstana na 2015 god//A.G. Kalpina.-Izd. 2-e, perep. I dop. – M.: Economica,2015-52s.
- 3 Egemberdy E. Politika gosudrstva v razvitii innovotsionnogo, malogo predprinimatelstva// Analitik-2015. – № 5. – S. 76
- 4 AO «DAMU» «Fond razvitiya predprinimatelstva»// Razvitiya malogo i srednego predprinimatelstva// Almaty2015// <http://www.opensauda.kz/images/stories/doki1/spravkamsb.doc>
- 5 Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva «Novyi Kazakhstan v novom mire» kak strategiya ocherednogo etapa razvitiya strany// -Astana:Akorda,2015//<https://strategy2050.kz/ru/news/17550/> 27.01.2015
- 6 Ibragimova L.// V Kazakhstane startovalo edinaya programma razvitiy predprinimatelstva// ozhidaemyie rosty economici://<http://bnews.kz/ru/news/1119565> // 24.04.2015

Сансызбаева Г.Н.,
Амирова А.М.

Развитие Киотского протокола в РК

В статье рассматриваются этапы развития Казахстана как участника Киотского протокола; история создания Киотского протокола, его виды. Киотский протокол к Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций (ООН) об изменении климата – итог разнообразных тенденций, направленных на глобализацию в решении проблем экономики и экологии. Соглашение предусматривает гибкие механизмы, позволяющие смягчить тяжесть принятых обязательств, и в этом смысле непосредственные результаты Протокола не слишком повлияют на состояние окружающей среды или экономику. Эти обязательства отражают принципиальное изменение курса, и структура их такова, что в случае их ратификации, реализации и углубления на последующих этапах возникнет эффективная международная система, позволяющая решать проблему климатических изменений. В некоторых отношениях Киотский протокол оказался самым важным и принципиальным международным соглашением конца двадцатого столетия.

Ключевые слова: Киотский протокол, типы Киотского протокола, Казахстан, ратификация, этапы.

Sansyzbaeva G.N.,
Amirova A.M.

Development of the Kyoto Protocol in the Republic of Kazakhstan

The article deals with the stages of development of Kazakhstan as a member of the Kyoto Protocol, the history of creation of the Kyoto Protocol, its types. The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention (UN) on Climate Change – the result of a variety of trends towards globalization in solving economic and environmental problems. The agreement provides for flexible mechanisms to mitigate the severity of the commitments and in this sense, the immediate results of the Protocol is not too impact on the environment or the economy. These commitments reflect a fundamental change of course, and their structure is such that in the case of ratification, implementation and deepening in the subsequent stages there effective international system that allows you to solve the problem of climate change. In some respects, the Kyoto Protocol was the most important and fundamental international agreement of the late twentieth century.

Key words: Kyoto Protocol, the types of the Kyoto Protocol, Kazakhstan, ratification, stages.

Сансызбаева Г.Н.,
Амирова А.М.
Қазақстан Республикасында
Киото хаттамасының дамыту

Мақалада Киото хаттамасының мүшесі ретінде Қазақстан дамуының кезеңдері қарастырылады; Киото хаттамасының құрылу тарихы және оның түрлері. Жаһандан бағытында экономикалық және экологиялық мәселелерді шешудің түрлі нәтижесінде – Климаттың өзгеруі туралы Біріккен Ұлттар Ұйымының Негіздемелік конвенциясының (БҰҰ) Киото хаттамасының келісілген міндеттемелердің ауырлығын азайту үшін икемді тетіктерін көздейді және осы мағынада, Хаттаманың деру нәтижелері тым қоршаған ортага немесе экономикаға әсері жоқ. Бұл міндеттемелер әрине іргелі өзгерістерді көрсетеді, сондай-ақ олардың құрылымы ратификациялау жағдайда, іске асыру жөне онда кейінгі кезеңдерінде климаттың өзгеруі проблемасын шешуге мүмкіндік береді. Қандай да бір мағынада, Киото хаттамасына XX ғасырдың аяғында ең маңызды және негізгі халықаралық келісім болды.

Түйін сөздер: Киото хаттамасы, Киото хаттамасы, Қазақстан, ратификациялау түрлері, кезеңдері.

РАЗВИТИЕ КИОТСКОГО ПРОТОКОЛА В РК

На сегодняшний день Киотский протокол имеет большую историю. Протокол является международным документом, который был принят на 3-й сессии Конференции Сторон Рамочной конвенции ООН об изменении климата в декабре 1997 г. в Киото, Япония. Протокол предполагает гибкие рыночные механизмы реализации (механизм чистого развития, проекты совместного осуществления, торговлю квотами). Цель Киотского протокола – уменьшить количество выбросов парниковых газов (ПГ) в атмосферу. Проект был составлен таким образом, чтобы экологичные регионы получали материальную выгоду. В общих чертах схема выглядит так: на каждую область приходится определенное количество допустимых выбросов в атмосферу. А неиспользованные квоты можно фактически продавать другим регионам [1]. Киотский протокол вступил в силу 16 февраля 2005 года после того, как его ратифицировали страны, суммарная квота которых по выбросам “парниковых” газов по состоянию на 1990 год превышала 55%. Страны, подписавшие этот документ, договорились о необходимости сокращения выбросов ПГ, которые вызывают глобальное потепление. Документ предусматривал, что в период с 2008 по 2012 годы общий объем выбросов в атмосферу двуокиси углерода, метана и других ПГ должен быть сокращен на 5,2% по сравнению с уровнем 1990 года. По мнению экспертов ООН, механизмы Киотского протокола должны способствовать поступлению в развивающиеся страны значительных ресурсов, которые должны быть использованы для борьбы с негативными тенденциями, вызванными изменением климата [2].

В целом, Киотский протокол ратифицирован 181 страной и одним региональным содружеством – Европейским союзом. Страны, подписавшие Киотский протокол делятся на 3 типа:

– страны Приложения I, к которым относятся члены Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и страны с переходной экономикой, принявшие на себя особые обязательства по ограничению выбросов (Австралия, Австрия, Бельгия, Беларусь, Болгария, Великобритания, Германия Европейский Союз, Турция и т.д.);

– страны Приложения II (исключительно члены ОЭСР), принявшие на себя особые обязательства финансового характера

по помощи развивающимся странам и странам с переходной экономикой (включая помошь в разработке и внедрении экологически чистых технологий);

– развивающиеся страны.

Также Киотский протокол содержит:

– Приложение А (содержит названия всех ПГ и секторы/категории источников и поглотителей);

– Приложение В (страны, взявшие определенные количественные обязательства по ограничению или сокращению выбросов).

Казахстан в 1995 году ратифицировал Рамочную Конвенцию ООН об изменении климата, а уже в 1997 году в преддверии Третьей Конференции Сторон Рамочной Конвенции об изменении климата ООН в Киото, Министерство иностранных дел (МИД) Казахстана опубликовало заявление о готовности страны участвовать в дискуссии по мерам сокращения и стабилизации выбросов ПГ исходя из уровней эмиссий 1990 года. В своем заявлении наша республика поддержала инициативу Всемирного банка о создании международного рынка углеродного кредита. В марте 2009 г. Казахстан ратифицировал Киотский протокол к Рамочной Конвенции ООН. В последующем заявил о своих количественных обязательствах на Посткиотский период (2012) сокращение выбросов ПГ на 15% от уровня 1992 года к 2020 году и 25% к 2050 году. Таким образом, наша республика стала полноправной Стороной данных международных соглашений.

Для того чтобы понять, какие возможности будут в перспективе доступны для Казахстана в связи с ратификацией Киотского протокола, необходимо вкратце описать механизмы его действия. Киотский протокол предусматривает три так называемых «механизма гибкости», которые призваны стимулировать мероприятия по сокращению антропогенного воздействия на мировой климат. Все три механизма тем или иным образом способствуют выполнению обязательств по сокращению выбросов ПГ, которые приняли участники Киотского протокола.

Первый «механизм гибкости» называется Clean Development Mechanism (CDM) - механизм чистого развития. В соответствии с этим механизмом инвесторы из развитых стран, перечисленных в Приложении I к Рамочной конвенции ООН об изменении климата и в Приложении II к Киотскому протоколу, имеют возможность реализовывать экологические проекты на территории развивающихся стран, не вошедших в Приложение 1. Сокращение выбросов, которое

будет достигнуто в результате реализации такого проекта, будет считаться реализованным за счет инвестора. Инвесторам это дает возможность существенно снизить стоимость реализации экологических проектов, благодаря которым будут выполнены их обязательства по сокращению выбросов. Для развивающейся страны механизм дает возможность привлечь инвестиции в модернизацию основных средств и улучшить экологическую ситуацию;

Второй: Joint Implementation Mechanism (JI)

- механизм совместного осуществления. В соответствии с этим механизмом инвестор из страны Приложения I может реализовывать экологические проекты на территории другой страны Приложения 1. Сокращение выбросов, достигнутое в результате реализации такого проекта, распределяется инвестору, осуществлявшему проект, в форме Единиц сокращения выбросов (ECB - Emission Reduction Units (ERU). Получение ECB, в свою очередь, должно привести к сокращению количественных обязательств страны, определенных Киотским протоколом, для которых принято наименование «Единицы установленного количества» (EUK - Assigned amount units (AAU)).

И, наконец Emissions Trading Mechanism – механизм торговли квотами на выбросы. Данный механизм торговли квотами на выбросы представляет собой рыночный инструмент для снижения выбросов ПГ. Суть его в том, что в качестве цели для каждого участника Приложения В к протоколу определено конкретное количество EUK, или суммарный объем выбросов ПГ, которые могут быть осуществлены. Если EUK той или иной страны остаются неиспользованными, они могут быть предметом торговли с теми странами Приложения В, которые превысили выделенный для них объем. В рамках квот, определенных Киотским протоколом, правительство каждой отдельной страны может самостоятельно создать внутреннюю систему распределения и торговли квотами.

Казахстан с самого начала прилагал усилия к тому, чтобы стать участником Приложения 1. Такое желание было вполне объяснимо - уровень выбросов ПГ 1992 года, который на тот момент был признан для Казахстана базовым (в виде добровольного обязательства - не превышать уровень выбросов 1992 года на период с 2008 по 2012 год), превышал реальный уровень выбросов примерно на 80 миллионов тонн. Кроме того, в рамках механизма совместного осуществления казахстанские предприятия получили бы возможность привлекать для реализации на

территории Казахстана проекты по сокращению выбросов, осуществляемые за счет инвесторов из развитых стран, тем самым осуществляя модернизацию своей инфраструктуры. Существовал ряд требований, в соответствии с которым Казахстан должен был подтвердить свое вхождение в состав участников Приложения 1. В общем виде эти требования были сформулированы в 2005 году и, помимо прочего, включали:

- формирование единого координационного центра по утверждению СО и МЧР-проектов;
- создание национальной системы оценки антропогенных выбросов из источников и антропогенной абсорбции поглотителями ПГ;
- создание национального реестра источников и поглотителей ПГ и пр.

Для выполнения этих требований Казахстан в период с 2008 по 2012 годы провел ряд мероприятий: Министерством охраны окружающей среды РК был предусмотрен план действий под названием «Дорожная карта-2010». Указанный план включал ряд мер, которые должны были обеспечить соответствие Казахстана перечисленным выше требованиям к концу 2010 года. И эти меры были приняты. Так, в мае 2010-го года была произведена инвентаризация выбросов ПГ; в четвертом квартале 2010 г. был создан государственный реестр антропогенных выбросов и абсорбции ПГ; 30 июня 2010 года была разработана процедура реализации проектов совместного осуществления; 17 сентября 2010 года был подготовлен национальный доклад для утверждения ЕУК и др. [3].

Отсчет второго периода Киотского протокола (2013 - 2020 годы) берет начало с 2012 года, когда в Дохе (Катар) была проведена 18-я Конференция сторон Рамочной конвенции ООН об изменении климата. В ходе данной конференции было принято решение о втором зачетном периоде Киотского протокола со сроком на восемь лет, то есть с 2013 по 2020 год (так называемая Дохинская поправка). В Приложении В Киотского протокола зафиксированы количественные обязательства Казахстана по ограничению и сокращению выбросов ПГ на 2013-2020 годы в размере 95 процентов от базового 1990 года, которые вступят в силу после ратификации этих поправок в соответствии со статьями 20 и 21 Киотского протокола. Причем этот документ должен быть ратифицирован 144 странами.

На текущий момент только 23 страны прошли процедуру принятия Дохинской поправки. Таким образом, обязательства выполняются государствами на добровольной основе.

В ноябре 2009 года в Барселоне (Испания) на заседании специальной рабочей группы по долгосрочным мерам сотрудничества Казахстан сделал заявление о своих добровольных количественных обязательствах по сокращению выбросов ПГ на 15 процентов к 2020 году и на 25 процентов к 2050 году от базового 1992 года. Позже, в 2012 году, базовый год был исправлен на 1990-й [4].

Можно предположить, что государственные органы нашей страны намеренно медлили с принятием жестких обязательств в этом направлении, ведь еще два года назад крупнейшие природопользователи Казахстана, выступая на специальной конференции в мажилисе, утверждали, что правительству следует определиться, желаем ли мы заниматься форсированной индустриализацией или заявить о себе как о государстве, которое намерено сокращать выбросы ПГ. В качестве второго блока вопросов от бизнеса звучало требование расставить акценты, будет ли Казахстан развивать традиционную угольную энергетику (с которой любые обязательства по сокращению выбросов CO₂ не более чем декларация) или развивать энергию солнца, ветра и атома.

Тем не менее, первые биржевые торги квотами в Казахстане состоялись 28 марта 2014 года. В них приняли участие 20 компаний Казахстана. По официальным данным, всего по состоянию на сегодняшний день совершили 35 сделок. Общий объем биржевых сделок составил 1 271 289 тонн CO₂. Квоты на выбросы CO₂ пока выдаются бесплатно, и если предприятия превышают объемы выбросов, разрешенных выделенными им квотами, они имеют право купить недостающие объемы квот на бирже. В соответствии с Национальным планом распределения квот (НПРК) на 2013 год были распределены квоты в объеме более 147 миллионов единиц квот для 178 предприятий. Согласно второму НПРК, в 2014 году выделено более 155 миллионов тонн единиц квот, а в 2015 году - 153 миллиона единиц квот для 166 предприятий [5]. В Министерстве энергетики убеждены, что Казахстан - первая страна из стран Союза Независимых Государств, которая ввела внутреннюю систему торговли квотами на выбросы ПГ с возможной перспективой в интеграции с другими углеродными системами.

Для сравнения приведу пример Украины, которая в 2012 году возобновила участие в международной торговле выбросами и может ис-

пользовать механизмы совместного внедрения по национальной процедуре в полной мере, с 2009 года получает от этого немалые дивиденды. Через торговлю квотами на выбросы ПГ, а также по механизму совместного осуществления в 2009 году с 12 миллионами тонн единиц сокращения выбросов ПГ в мире украинскими были семь миллионов тонн. Это 60 процентов мирового рынка. Украинские предприятия в это время смогли получить около 80 миллионов евро на модернизацию и реконструкцию. В течение 2010 года Украина смогла привлечь в госбюджет 470 миллионов евро от торговли квотами по схеме «зеленых» инвестиций, а украинские предприятия в рамках этого проекта получили еще 650 миллионов евро от инвестиций в реализацию проектов [6].

Подводя итог, нужно заметить, что ратификация и вступление в силу Киотского протокола стали значительным шагом на пути к участию Казахстана и казахстанских компаний в механизмах Киотского протокола, в частности, в механизме торговли квотами.

Кроме того, законодательные акты, на которых будет основываться реализация этих механизмов в нашей стране, даже на первый взгляд вызывают ряд вопросов и нуждаются в существенном реформировании. В частности, необходимо:

- 1) конкретизировать процедуру распределения лимитов на выбросы и их соотношение с разрешениями на эмиссии в окружающую среду;
- 2) расширить перечень видов деятельности, для реализации которых распределяются лимиты;
- 3) законодательно закрепить механизмы банкинга и заимствования квот;
- 4) определить, каким образом будет осуществляться налогообложение сделок купли-продажи квот;
- 5) определить площадки, на которых будут производиться сделки, и юридические инструменты, с помощью которых они будут производиться;
- 6) конкретизировать основания для отказа в переоформлении разрешений в связи со сделками купли-продажи квот;
- 7) разработать процедуры реализации проектов совместного осуществления.

Литература

- 1 Киотский протокол.[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://climatechange.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=1:kio&catid=1:stail (Дата обращения: 04.03.16г.).
- 2 Википедия. Рамочная конвенция ООН об изменении климата. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Рамочная_конвенция_ООН_обизменении_климата(Дата обращения: 04.03.16г.).
- 3 Координационный центр по изменению климата. Позиция РК в международном переговорном процессе.[Электронный ресурс]. Режим доступа:<http://www.climate.kz/rus/?m=html&cid=34> (Дата обращения: 04.03.16 г.).
- 4 Есимханов Е. Реализация механизмов Киотского протокола в Казахстане. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30999471 (Дата обращения: 05.03.16 г.).
- 5 Омар Б. Казахстан выставил на продажу квоты на выбросы ПГ. Ранее республика не участвовала в первой фазе Киотского протокола. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mk-kz.kz/articles/2015/02/13/kazakhstan-vystavil-na-prodazhu-kvoty-na-vybrosy-parnikovykh-gazov.html> (Дата обращения: 11.03.16 г.).

References

- 1 Kiotskiy protokol. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: http://climatechange.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=1:kio&catid=1; (Data obrashcheniya: 04.03.16 g.).
- 2 Vikipediya Ramochnaya konventsii OON ob izmenenii klimata. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: http://ru.wikipedia.org/wiki/Рамочная_конвенция_ООН_обизменении_климата (Data obrashcheniya: 04.03.16 g.).
- 3 Koordinatsionnyy tsenter po izmeneniyu klimata. Pozitsiya RK v mezhdunarodnom peregovornom protsesse. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.climate.kz/rus/?m=html&cid=34> (Data obrashcheniya: 04.03.16 g.).
- 4 Esimkhanov E. Realizatsiya Kiotskogo protokola v Kazakhstane. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30999471 (Data obrashcheniya: 05.03.16 g.).
- 5 Omar B. Kazakhstan vystavil na prodazhu kvoty na vybrosy PG. Ranee Respublika ne uchastvovala v pervoi faze Kiotskogo protokola. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://mk-kz.kz/articles/2015/02/13/kazakhstan-vystavil-na-prodazhu-kvoty-na-vybrosy-parnikovykh-gazov.html> (Data obrashcheniya: 11.03.16 g.).

Айтбембетова А.Б.,
Дюсебаева Ж.К.

**Роль высшего образования
в формировании
человеческого потенциала
Республики Казахстан**

В современном мире значимую роль в процессе формирования высококонкурентного человеческого капитала, оказывающего огромное влияние на уровень экономического развития общества и потенциала государства, играет система высшего образования.

Человеческий потенциал – это важнейшая составная часть современного производительного капитала, которая представлена собственным человеку богатым запасом знаний, развитых способностей, определяемых интеллектуальным и творческим потенциалом. И именно знания выступают важнейшей компонентой человеческого капитала, а от качества образовательного процесса зависит величина и качество человеческого потенциала страны. И поскольку именно в вузах формируются профессиональные знания, то именно системе высшего образования отводится важнейшая роль в формировании человеческого капитала, отвечающего потребностям и вызовам современного этапа развития страны.

В статье раскрывается роль высшего образования в формировании и развитии человеческого потенциала страны, изучено состояние и перспективы высшего образования, также проведен сравнительный анализ по количеству вузов и по количеству выпускников по годам.

Ключевые слова: человеческий потенциал, развитие человеческого капитала, образование, высшее образование, знание, наука.

Aitbembetova A.B.,
Dyussebaeva Zh.K.

**The role of higher education in
the formation of human capital
of the Republic of Kazakhstan**

In today's world significant role in the formation of a highly competitive human capital has a huge impact on the level of economic development of society and the capacity of the state to play a system of higher education.

Human potential is the most important part of the modern productive capital, which is presented by human store of knowledge, developed skills, defining the intellectual and creative potential. Knowledge is an important component of human capital and the quality of the educational process depends on the quantity and quality of the human potential of the country. As we know, it is in universities formed professional knowledge, the system of higher education has an essential role in the formation of human capital that meets the needs and challenges of the current stage of development.

The article reveals the role of higher education in the formation and development of the human potential of the country, examined the state and prospects of higher education, as a comparative analysis on the number of universities and the number of graduates over the years.

Key words: human potential, development of the human capital, education, higher education, quality of education, science.

Айтбембетова А.Б.,
Дюсебаева Ж.К.

**Қазақстан Республикасында
адами әлеуеттің
қалыптасында жоғары
білімнің атқаратын рөлі**

Қоғамның экономикалық даму деңгейі мен мемлекеттің әлеуеттің үлкен әсер ететін жоғары бәсекелі адами капиталдың қалыптасуы үдерісінде жоғары білім жүйесінде маңызды рөл атқарады.

Адам әлеуетті – бұл зияткерлік және шығармашылық әлеуеттепең анықталатын адамға тән білім қорымен және дамыған қабілеттілігімен қазіргі заманғы өнімділік капиталының ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ал білім адам капиталының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және едің адами әлеуеттінің саны мен сапасы білім беру процесінің сапасына тікелей байланысты. Кәсіби білім ЖОО-да қалыптасатындықтан, қазіргі заманның қажеттіліктеріне мен міндеттеріне жауап берे алатын жоғары білім беру жүйесінде адами капиталдың қалыптастыруды маңызды рөлге ие болып отыр.

Макалада еліміздегі адами әлеуетті қалыптастыру мен дамытуда жоғары білімнің рөлі анықталды, жоғары оқу орындарының жағдайы мен келешегі зерттелді, жылдар бойынша ЖОО-ның және тұлектердің санына салыстырмалы талдау жасалды.

Түйін сөздер: адами әлеуетті, адами капиталды дамыту, білім, жоғары білім, сапалы білім, ғылым.

РОЛЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В современном мире человеческий потенциал является одним из наиболее эффективных факторов социально-экономического и политического развития. Он стал основным инструментом формирования конкурентоспособной и инновационной экономики Казахстана. Ни одно государство не может считаться устойчивым без высокого качества человеческого капитала, выступающего в виде накопленных знаний, профессиональных качеств, умений и образования человеческих ресурсов.

В постиндустриальном обществе основным ресурсом является знание, здесь превалирует сфера науки, инновационного предпринимательства, образовательных услуг. Таким образом, в постиндустриальном обществе человеческий капитал выступает самым ценным его ресурсом, гораздо более важным, чем природное или накопленное богатство. В настоящее время в промышленно развитых странах человеческий капитал предопределяет темпы экономического развития и научно-технического прогресса [1].

Постиндустриальное общество XXI века рассматривает развитие науки и образования как инструмент создания и накопления интеллектуального человеческого капитала. Ключевыми отличиями постиндустриальной эпохи являются интеллектуальный потенциал, внедрение инноваций и «экономика знаний». Если рассмотреть опыт технологически развитых стран, то переход к «экономике знаний» основан на способности людей создавать инновации. Знания, а не капитал и средства производства, становятся основным ресурсом экономики, а человеческий капитал, включающий совокупность знаний, умений и навыков человеческих ресурсов, влияет на уровень национальной конкурентоспособности. Следовательно, в условиях инновационной экономики человеческий потенциал становится важнейшим фактором социально-экономического развития.

Динамика развития цивилизации и глобализация мирового сообщества предъявляют новые, современные требования к высшему образованию. В настоящее время оно не только должно выполнять традиционную функцию передачи социального опыта, но также готовить молодых людей к жизни в современном, быстро меняющемуся мире.

Одним из «инструментов» высокого уровня развитости общества является интеллектуальный потенциал страны, благоприятное развитие которого ориентировано на профессиональную подготовленность специалиста, значительным звеном которого выступает образовательный процесс вуза. Одним из главных компонентов системы образования являются образовательные учреждения, важнейшей задачей которых является сохранение, воспроизведение и развитие человеческого потенциала.

Образование – это непрекращающийся процесс функционирования сознания и развития человека, формирование гармонично развитой личности на основе воспитания и овладения определенными видами профессиональной деятельности с поэтапным получением знаний, формированием умений и навыков и одновременным становлением и развитием компетенций [2]. Образование призвано способствовать прогрессу развития общества во всех его направлениях. Оно является одним из основополагающих факторов воспроизведения интеллектуальных и продуктивных сил общества, а человек, получающий высшее образование, не только становится специалистом, он вместе с тем обогащается, наращивает свой собственный человеческий капитал. Будучи достоянием отдельного индивида, он (капитал) в то же самое время является достоянием всего общества. Общество несет затраты, обеспечивая своих членов образованием, однако благодаря этим затратам наращивается тот человеческий потенциал, которым оно располагает. Следовательно, расходы, направленные на образование, являются более эффективными, чем многие другие расходы.

В настоящее время высшее образование становится все более востребованным самими людьми, которые все чаще считают расходы на образование эффективным вложением в будущее, как свое, так и своих детей.

В обществе, основанном на прочном фундаменте знаний, высшее образование приобретает приоритетную роль в развитии отдельных стран и мирового сообщества в целом. Закономерно, что в таком обществе на первый план выходят люди, владеющие этим знанием, способные применить его на практике и создавать новое знание, составляющие его интеллектуальную элиту [3].

Подчеркнем еще раз, что система высшего образования – это система образования именно человека, система, которая дает ему необходимый для жизни в современном обществе ресурс.

Казахстан обладает не только уникальными запасами природных ресурсов, но и огромным человеческим потенциалом. Стремительные перемены, происходящие в экономической, политической и социальной сфере жизни Казахстана, обусловили кардинальные изменения в подходе к образованию и развитию человеческого капитала.

Согласно опыту развитых стран, наличие от одного до шести высших учебных заведений в расчете на один миллион населения страны является залогом успешности системы образования и объективным требованием конкурентоспособной экономики.

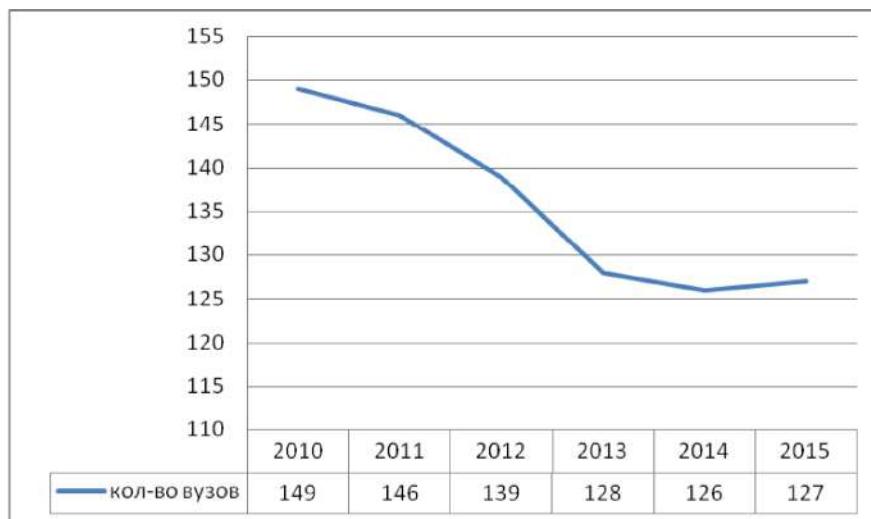
В рамках оптимизации в Республике Казахстан было сокращено количество высших учебных заведений. В настоящее в стране функционирует 127 высших учебных заведений, предоставляющих образовательные услуги по программам высшего и послевузовского образования (рисунок 1). Процесс оптимизации вузов был осуществлен по следующей схеме: объединение, слияние с другими вузами; переход на уровень колледжа, отзыв лицензии и т. д. Данные меры позволили сохранить конкурентную среду в предоставлении образовательных услуг и значительно повысили качество высшего образования. В развитых странах на 1 миллион населения приходится от 1 до 6 вузов, а в Казахстане в 2010 году было 9 (149 вузов). В 1991 гг. в Казахстане функционировало 55 вузов, к 2002 году их число возросло до 185 [4].

В 2015 году контингент обучающихся вузов Республики Казахстан заметно снизился по сравнению с 2011 году. Если количество обучающихся в 2011 году было 629507 человек, то в 2015 году составил 459369 человек, что на 170138 чел. меньше, чем в 2011 году (рисунок 2). Одной из объективных причин такого уменьшения количества численности студентов высших учебных заведений, является спад рождаемости 90-х годов.

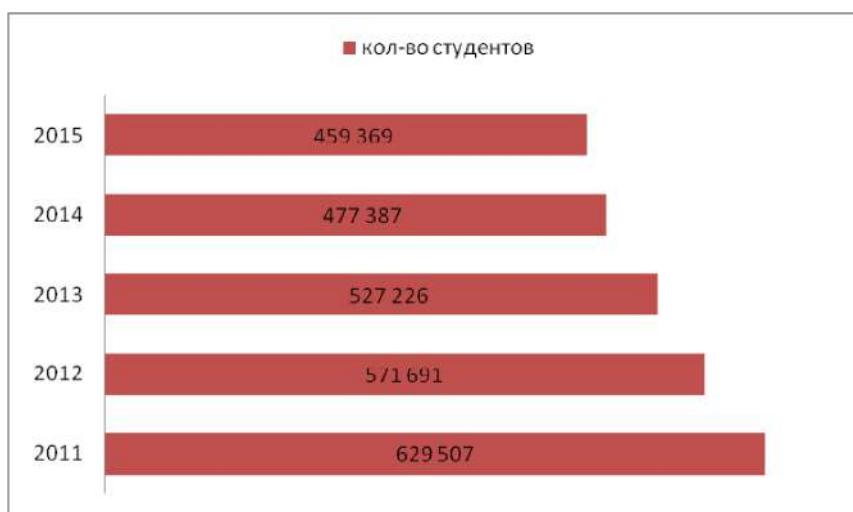
Анализируя данные рисунка 3, можно отметить, что в период с 2005 года по 2009 год общая тенденция показывает увеличение числа выпускников вузов, далее мы наблюдаем их уменьшение. В 2015 году выпускниками казахстанских вузов стали 177,7 тыс. человек, это на 5,0 тыс. человек больше, чем в предыдущем году. Анализ количественных и качественных показателей позволяет констатировать снижение контингента обучающихся, что объясняется демографическими тенденциями спада рождаемости 90-х годов. Сокращение числа молодежи старшего

школьного и студенческого возраста будет продолжаться, по прогнозам демографов, до 2017-2018 гг. Вместе с тем по республике увеличилась

численность выпускников, причем отмечается незначительное увеличение качественных показателей выпуска студентов.

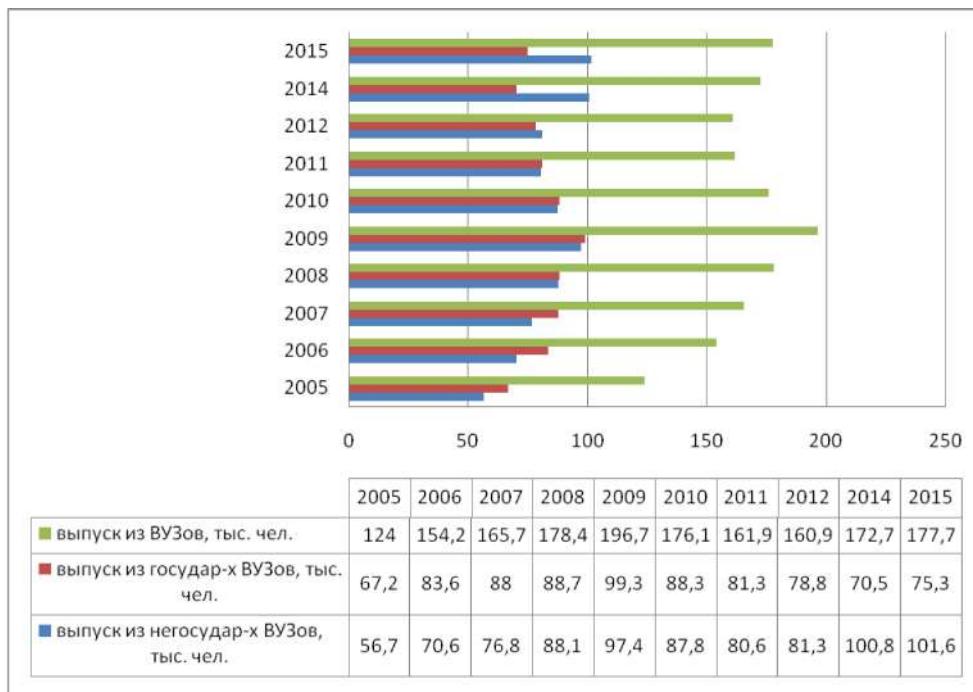
Рисунок 1 – Количество вузов в Казахстане в 2010-2015 гг.
Примечание: Составлено автором на основе источника [5].

Рисунок 2 – Численность студентов высших учебных заведений
Примечание: Составлено автором на основе источника [5].

В послании Президента «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» были обозначены долгосрочные приоритеты и задачи для вхождения Казахстана в число 30 самых развитых стран мира, одним из направлений которой является образование. «Все развитые страны имеют уникальные качественные образовательные системы. Нам предстоит большая работа по улучшению

качества звеньев национального образования. Поэтому важно дать им современные программы и методики обучения, квалифицированные кадры» [6]. Президентом Республики Казахстан А.Н. Назарбаевым были обозначены три основных аспекта в формировании интеллектуальной нации: образование, наука и инновации, являющимися важнейшими составляющими человеческого капитала.

Рисунок 3 – Выпуск высших учебных заведений
Примечание: Составлено автором на основе источника [5].

Таким образом, высшая школа несет ответственность за воспитание нового, конкурентоспособного, высококультурного поколения

казахстанцев, обладающих знаниями научно-технических технологий, управленческими навыками, востребованными в современной экономике.

Литература

- 1 Факторно-целевое регулирование экономики: теория, методология, механизм / под ред. Кенжегузина М.Б. / ИЭ Министерство образования и науки Республики Казахстан / Алматы 2002, с. 268.
- 2 Коротков Э.М. Управление качеством образования: учебное пособие для вузов. М.; Академический проект: Мир, 2006. С.320.
- 3 Научные школы Московского государственного технического университета имени Н.Э. Баумана. История развития. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2005.
- 4 http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31374959.
- 5 Официальный сайт Комитета по статистике МНЭ РК <http://www.stat.gov.kz/>(последний доступ к ресурсу 15.03.2016 г.).
- 6 Стратегия РК «Казахстан – 2050»

References

- 1 Faktorno-tselevoe regulirovanie economiki: teoriya, metodologiya, mehanizm / pod red. Kenzheguzina M.B. / IE Ministerstvo obrazovaniya i nauki Respublikii Kazahstan / Almaty 2002, s. 268
- 2 Korotkov E.M. Upravlenie kachestvom obrazovaniya: uchebnoe posobie diya vuzov. M.; Akademicheskii proect: Mir, 2006. s. 320
- 3 Nauchnye shkoly Moskovskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta imeni N.E. Baumana. Istorija razvitiya. – M.: Izd-vo MGTU im. N.E. Baumana, 2005.
- 4 http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31374959
- 5 Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Committee on Statistics <http://www.stat.gov.kz/> (the last access to the resource 15.03.2016)
- 6 Strategiya RK “Kazakhstan – 2050”

Смагулова Г.С.,
Жумагазиева А.Г.

**Компаниялардың әлеуметтік
жауапкершілігін арттыру және
салық менеджменті**

Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік тақырыбы бүгінгі күні іскерлік әлемде кеңінен қызу талқыланатын тақырыптардың бірі болып табылады. Осыған байланысты қоғамның дамуындағы бизнестің ролі өсті, іскерлік ортадағы ашықтылық принципіне талаптар күшейді. Көптеген компаниялар оқшауланған кеңістікте бизнес жүргізудің мүмкін еместігін түсінді. Сол себепті ұйымдардың корпоративтік әлеуметтік жауапкершіліктерін арттыруды салық менеджментінің рөлін арттыру маңызды болып табылады.

Қазіргі әлем ашық әлеуметтік мәселелер жағдайында әрекет етеді және осыған байланысты әлемнің алдындағы әлеуметтік проблемаларды шешу үшін жұмыс жасауға мүмкіндік беретін негізгі қаржылық, және материалдық, ресурстары бар бизнестің, яғни тауар мен қызметті зерттеумен, дайындаумен және жеткізумен, саудамен, қаржымен айналысадын кәсіпорындардың және ұйымдардың әлеуметтік жауапкершілігін мәні зор. Бизнес көшбасшыларының осы жұмыстардағы өздерінің жетекші рольдері мен басымдылықтарын түсініу 20-ғасырдың аяғында тек бизнес үшін емес, сонымен бірге жалпы адамзат үшін тұрақты даму туралы түсініктің маңызды бөлігі болып табылатын «корпоративтік әлеуметтік жауапкершілігі» түсінігінің пайды болуна алып келді.

Түйін сөздер: корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік, салық менеджменті, корпоративтік басқару, корпорация, корпоративтік мұдде.

Smagulova G.S.,
Zhumagazieva A.G.

**Increase of social responsibility
of company and tax management**

Theme of corporate social responsibility today one of discussed in the business world. It is constrained with that notably a business role grew in development of society, requirements rose to the openness in a business sphere. Many companies realized clearly, that successfully doing business, functioning in the isolated space, is impossible. Therefore a role of tax management in the increase of corporate social responsibility of organization is important.

The modern world lives in the conditions of sharp social problems and social responsibility of business is especially meaningful in this connection – the enterprises and organizations, related to development, making and supplying with products and services, trade, finances, as they possess basic financial and material resources allowing to conduct work for the decision of standing before the world social problems. Understanding in such work resulted the leaders of business of the key value and leading role in birth at the end of 20th century of concept «Corporately».

Key words: innovative economy, investment; industry, innovative activity, technology.

Смагулова Г.С.,
Жумагазиева А.Г.

**Повышение социальной
ответственности компаний
и налоговый менеджмент**

Тема корпоративной социальной ответственности сегодня одна из самых обсуждаемых в деловом мире. Связано это с тем, что заметно возросла роль бизнеса в развитии общества, повысились требования к открытости в деловой сфере. Многие компании четко осознали, что успешно вести бизнес, функционируя в изолированном пространстве, невозможно. Поэтому роль налогового менеджмента в повышении корпоративной социальной ответственности организации является важной.

Современный мир живет в условиях острых социальных проблем и в этой связи особенно значима социальная ответственность бизнеса – предприятий и организаций, связанных с разработкой, изготовлением и поставкой продукции и услуг, торговлей, финансами, поскольку они обладают основными финансовыми и материальными ресурсами, позволяющими вести работу для решения стоящих перед миром социальных проблем. Понимание лидерами бизнеса своего ключевого значения и ведущей роли в такой работе привело к рождению в конце XX-го века понятия «корпоративной социальной ответственности», которое стало важнейшей частью понятия об устойчивом развитии не только бизнеса, но и человечества в целом.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, налоговый менеджмент, корпоративное управление, корпорация, корпоративные интересы.

**КОМПАНИЯЛARDЫН
ӘЛЕУМЕТТІК
ЖАУАПКЕРШІЛІГІН
АРТТЫРУ ЖӘНЕ
САЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТИ**

Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік қоғамның бизнес-тен этикалық, коммерциялық немесе көпшілік тұрғыдан күткендеріне сай болу немесе одан асып түсү ретінде анықталады және қандай да болмасын шешім қабылдау барысында барлық мүдделі тараптардың (кәсіпорын қызметкерлерінің, өнімді тұтынуышылардың, жеткізушілердің, жергілікті қауымдастық пен жергілікті билік әкілдерінің) пікірлерін ескеретін концепция. Осыған қарамастан, корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікке бизнестің барлық ішкі процесстері тартылған, ал бұл аталмыш жүйе бизнес стратегиясының бір бөлігі және корпоративтік басқару жүйесінің ажырамас бөлігі болуы тиістігін білдіреді. Корпоративтік басқару келесі нұсқаларға айрықша қөніл бөледі:

1. Тұтынуышылар үшін сапалы тұрде өнім өндіру және қызмет көрсету;
2. Жұмыс орындарын құру, жұмысшылардың жалақысын толық және уақытылы төлеу;
3. Заңдық талаптарды орындау, салық төлеу, экологиялық нормаларды сақтау;
4. Бизнес үдеріс кезінде жалпыға ортақ этикалық нормаларды сақтай отырып, қоғам қажеттілігін ескеру.

Корпоративті әлеуметтік жауапкершілік (КӘЖ) – құқықтық жауапкершілікпен салыстырганда ұйым тарапынан әлеуметтік мәселелерге ерікті жауап беруді білдіреді. Әлеуметтік жауапты іс-әрекетке мыналар жатады: қайырымдылық; жергілікті қауымдастықты қолдауға бағытталған әлеуметтік бағдарламаларды корпорациялардың дамытуы; компания өнімі туралы қызығушылық тудырған тұлғаларды қосымша ақпараттандыру; тұтынуыш үшін қауіпті болатын болса, ез өнімін өз еркімен алып тастау.

Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік шенберінде арнайы ережелерге сәйкес диалог құру жолымен мүдделі тараптардың тілектері мен пікірлерінің есебі арқасында беделді басқару мүмкіндігі туындаиды. Жақсы атақ пен бедел клиенттік базаны сақтап қалуды, компанияның даму жылдамдығын, оның табысын арттыруды қамтамасыз етеді. Клиенттердің адалдығы мен ықыласына кәсіпорынның тұтынуышылар арасындағы жақсы имиджі мен қызметтер сапасының жоғарылығы арқасында қол жеткізіледі. Осы міндетті жүзеге асырудың нелікінде оның әлеуметтік жауапкершілікке қарастырылады.

гізгі құралдардың бірі болып аймақтық нарықта фирмандың серіктестер мен тұтынушылар мүдделерін ескере отырып мамандандырылған көлік қызметтерін көрсету, жол құрылсын жүргізу, мұнай өнімдерін тасымалдау мен жанар-жагар май жеткізу секілді нарықтың барлық сегменттерінде ұзак уақыт бойы болу басымдығынан бастау алатын тұрақты саясатын жүзеге асыру саналады. Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік жүйесін енгізу, сонымен қатар, зияткерлік капиталдың сақталуы мен дамуына, мүдделі тараптармен диалог құру арқылы орын алған мәселелерді уақытылы анықтау мен шешу жолымен тәуекелді басқаруга да әсер етеді.

Аталмыш қызметтің негізгі аспектілерінің бірі болып аймақтық нарықта әрекет етуші басқа компаниялармен бәсекелестік қафидасы және мүдделі тараптардың шынайы технологиялық мүмкіндіктері негізінде серіктестік қарым-қатынастар орнату табылады.

Фирманың корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік саласындағы қызметтің келесі негізгі бағыттарға жұмылдыру қажет:

- персоналды дамыту;
- өнеркәсіптік қауіпсіздік және еңбек қорғау;
- экология мен ресурс қорғау сұрақтары;
- сыртқы әлеуметтік қызмет.

Бизнесің әлеуметтік жауапкершілігі көп қырлы аспектілер арқылы көрінеді. Олардың арасында бес бағыттағы жұмысқа тоқталуға болады:

1. Қоршаған ортаны қорғау және қауіпсіздік техникасын қамтамасыз ету
2. Қызметкерлерді және жергілікті еңбекке қабілетті тұрғындарды кәсіби тұрғыда дамыту;
3. Әлеуметтік жобаларды жүзеге асыруда әкімшіліктермен бірлескен жұмыс;
4. Қазақстандық бизнес және жұмыс орындарын ашу үшін мүмкіндіктерді дамыту;
5. Кәсіпорын қызметкерлерінің жергілікті тұрғындарға комекке бағытталған бастамасын қолдана.

Қазіргі таңда корпоративтік әлеуметтік жауапкершіліктің классикалық және заманауи модельдері бар. Классикалық модельде корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік-бұл компания мен стейкхолдерлер аасындағы нарықтық емес қатынастарды реттеуде жиі қолданылады. Стейкхолдерлер-компанияға ішкі және сыртқы мүдделі тараптар, яғни іс жүргізу кезінде компанияға ықпал ететін институттар мен адамдар.

КӘЖ-дің классикалық моделінің негізі, рационалды экономикалық қызығушылықтар бизнесте тек максималды пайда табуға ғана

бағыттамайды, сонымен қатар «өзіңнің тіршілік ететін аймағында», сол институттан түсетін пайданы ерікті түрде инвестициялап, әлеуметтік, экономикалық саяси тұрғыда жақсартуға бағытталған.

КӘЖ-дің заманауи модельдерінің бірі американдық модель. Бұл модельде американдық кәсіпкерлер табигатынан барынша еркіндікте болуда жөн көреді, сол сеъепті қоғамның көптең сфералары қазіргі қунға дейін өзін –өзі реттейді.

АҚШ-тық модельден европалық модельдің айырмашылығы, Еуропага «қатысушылар компаниясы» модельі тән. Бұл модель корпорацияны жергілікті бірлестіктерден бастап, үйымға дейінгі әр түрлі стейкхолдерлер қарым-қатынасына негізделіп, қоғамдық маңызы бар әр түрлі қызығушылықтарды білдіреді. Еуропалық модельде стейкхолерлермен қарым қатынас механизмі жоғары деңгейде институцияландырылған, соның ішінде, бизнестер, жалдамалы қызметкерлер, жергілікті билік органдары арасындағы қатынас институцияландырылған.

КӘЖ-дің тәжірибесі Қазақстанда жаңадан пайда болып келеді. Қазақстандағы КӘЖ-дің генераторы ретінде, керекті керекті талаптарды қоятын мемлекетті ғана айтуда болады. Біздің елдегі жүйе бойынша бизнесі адам капиталын, еңбек қауіпсіздігін, әлеуметтік сақтандыру, инфрақұрылымдық өзгертулер салаларын әлеуметтік инвестициялармен мемлекет белгілеген әлеуметтік бағдарламаларды негізге ала отырып міндеттейді. Бұл құбылыс Қазақстандағы КӘЖ-дің дамуының тоқтап қалуына, яғни қазіргі дәрежесінде қалып қоюына себепші болып отыр. Қазақстанда әлеуметтік жауапкершілікті компаниюның қосымша шығындары ретінде қарастыrsa, компаниялардың халықаралық тәжірибесінде әлеуметтік бұл мәселені негізгі принцип ретінде ұстанады. Өкінішке орай, Қазақстанда корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікке қоғамдық өмір сфераларындағы негізінен PR-компанентін қүшетуге бағытталған, компания имиджін көтеруге бағытталған демеушілік немесе ерікті іс-шаралар формасында болатын қайырымдылық іс-әрекет ретінде қарайды.

Қазақстанның корпоративтік азаматы Компанияның барлық деңгейіндегі әлеуметтік жауапкершілігінің көрінісі қызметкерлердің еңбек жағдайларын үздіксіз жақсарту, мемлекеттік зандарды орындау және халықаралық нормалар мен ережелерді сактау болып табылады. Еңбек-ті қорғау мен еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз

ету және қоршаған ортаны қорғау саласында компанияның саясаты бекітілген. Бұл саясат компания алдында өндірістік міндеттерді қоюға негіз болады, осы міндеттердің орындалуы айтылған саясаттың дұрыстығын және менеджмент жүйесінің қызметі ойдағыдан атқарылып жатқанын көрсетеді.

Бұгінгі таңда Қазақстан дүниежүзілік қауымдастыққа белсene араласуда және корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік анықтамасы мен түсінігі біртіндеп әлемдік стандартқа жақындей түсude. Сондай-ақ, мемлекет басшысы «бизнес халықтың әлеуметтік мәселелерін шешуге белсенді атсалысыу және қазақстандықтардың өмір сүру деңгейін арттыру үшін қолдан келгеннің бәрін жасауы тиіс» – екенін айтЫП өтті. Сонымен қатар елбасы Н.Ә.Назарбаевтың жалпы сомасы 60 млрд. теңгеге жуық әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру бағытында шамамен 4 мың меморандум қабылдауы ауылдық жерлерде негізінен жеке қәсіпкерлердің көптеген жобалар жүзеге асырына бастама болды.

Қазақстанда КӘЖ жағдайына байланысты жүргізілген маркетингтік зерттеу нәтижесінде жеке фирмалардың 81%-ы, мемлекеттік компанияларды 49%-ы, шетел фирмаларының 89%-ы «корпоративтік жауапкершілік» туралы білетіндіктері анықталды. Көптеген үйимдар, қауымдастықтар үкіметтің қолдауымен елде семинарлар, конференциялар өткізу арқылы КӘЖ туралы дұрыс, әрі жаңа ақпарат беру мақсатында көптеген іс атқарып отырғанымен, КӘЖ туралы әлі де болса дұрыс ақпарат жеткіліксіз деңгейде.

Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік өз мәнінде ерікті қызметті білдіреді. Көптеген трансформациялық елдерде қәсіпкерлікті КӘЖ-ді ынталандыруда жергілікті үкімет органдарын тарту жүйесі бар. Қазақстан тәжірибесінде де компаниялардың үштен бір болігін корпоративті әлеуметтік жауакершілікке ынталандыратын «жергілікті органдардан болатын талаптар мен сұраулар» болып табылады. Эрине, бұл факт тікелей қысымға қатысты деуге келмейді. Жергілікті үкімет органдары жағынан ерікті міндеттеу процесі жиі орын алады да, жергілікті органдар компаниялармен ынтымақтастық та болу мүмкіндігін санадан тыс қалдырады.

КӘЖ принциптері мемлекеттік органдардың құзырлығы аясында іске асады. Сонымен қатар, бизнесің әлеуметтік жауапкершілігін енгізуін институционалды қамсыздандырылуы қажет. Бұгінгі қуні Қазақстан Республикасының «Әлеуметтік жауапкершілік. Міндеттемелер» Мемлекеттік стандартты қызмет етеді.

Кәсіпкерлік ортада қоғам алдындағы әлеуметтік жауапкершілік факторының жылдан жылға мәні артып, үлкен маңызға ие болып келеді. Эрине, бұл біздің қоғамымыз берін отандық бизнестің заңды құбылысы болып табылады. Озық әлемдік тәжірибе әлеуметтік міндеттерді тек мемлекеттің бір өзі ғана шешуі қажет емес екендігін айқын көрсетіп отыр. Сонымен қатар, компаниялардың өздері де қоғам алдындағы жауапкершілігін сезініп, КӘЖ бойынша ішаралар жүргізуге ынталы болуы қажет.

Корпоративтік әлеуметтік жауапкершіліктің қағидаттарын енгізу жөніндегі жүйелі әдісті құру үшін, мейлінше ірі компаниялардан бастап олардың қолданыстағы корпоративтік әлеуметтік жауапкершілігіне аудит жүргізу керек және корпоративтік әлеуметтік жауапкершіліктің стратегиясын жасақтау қажет. Сонымен қатар, қәсіпорындар жұмыс орындарында бес жылда бір рет аттестациялау өткізу керек. Аттестация – бұл мамандық аурулардың алдын алу үшін барлық факторларды есепке ала отырып қызметкерлердің еңбек ету жағдайларын бағалау. Аттестацияға жұмыс аумағының ауасындағы заттар мен газдар құрамын, шаңдануды, тербелуді, электрмагнитті сәуле шығаруды, жарықты және басқа да өндірістік факторларды өлшеу жатады.

Заңнамаға сәйкес, өндірістік факторлардың көрінісін азайту үшін компания мүмкіндігінше технологиялық процесске өзгерістер енгізуі тиіс. Қадағалаудың инженерлік әдісін қолдану мүмкін болмаған жағдайда әкімшілік әдіс қолданылады: қызметкерлердің ауа құрамындағы зиянды заттардың мөлшері нормадан асатын жерлерде өткізетін уақыттарын қыскарту, жыл сайынғы еңбек демалысының күндерін көбейту, санаторлық-курорттық ем қабылдау, өндірісте сұт беру, өндірісте қолданылатын жеке қорғану құралдарын беру.

Компания өндірістік факторлардың денсаулыққа зиянды әсерлерінің жоқтығында сенимді болу үшін жыл сайын қызметкерлер медициналық қараудан өтеді. Барлық медициналық қараулар компания есебінен өткізіледі, себебі ҚР Еңбек кодексіне сәйкес бұл оның міндеті болып табылады. Медициналық қарау барысында қызметкерлердің жұмысқа жарамдылығы мен кәсіби сырқаттың бар жоғы анықталады. Статистикалық мәліметтер бойынша соңғы бес жыл ішінде компанияда кәсіби сырқаттарға шалдығу бірде-бір жағдайы тіркелмеген. Ал бұл өз кезеңінде компанияның еңбекті қорғау саласында жүргізілетін жұмысының тиімділігін көрсетеді.

КӘЖ-ті дамытуда мемлекет үлкен маңызға ие. Мемлекет тарапынан көптеген ынталандыру нормалары, Қазақстанда Салық кодексінде әлеуметтік жобаларға қатысқан компанияларға корпоративтік табыс салығын темендету бойынша ынталандыру жүйесі қарастырылған. Сондай-ақ, Елбасы жыл сайын әлеуметтік салаға ынталандыру үшін «Парыз» сыйлығын белгілеп отырганы белгілі. Мұның өзі КӘЖ саласының белсенділігін арттыруда елеулі мағынаға ие.

Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік компанияның стратегиялық дамуының саясаты әрі тұжырымдамасы ретінде төмендегідей өзара байланысты бағыттар бойынша таралады:

1. Компанияның іскерлік беделі мен бейнесін қалыптастыру және нығайту; корпоративтік даму (компанияның жоғарғы менеджментінен бастап, персоналдың және қоғамдық үйымдардың өкілдерінің қатысуымен үйимдық өзгерістер және қайта құру жүргізу корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікті арттыруға);

2. Персоналды әлеуметтік қамсыздандару; еңбек қауіпсіздігі және қорғау, денсаулық; адым күкүшін сақтау

3. Ортақ әлеуметтік мәселелерді шешу үшін жергілікті билік органдарымен, мемлекеттік құрылымдармен және қоғамдық үйымдармен өзара әрекеттесу; өз өнімдерінің тұтынушылары мен жеткізушілерімен әрекеттесудің әлеуметтік аспектілері;

4. Жоғарыда аталған бағыттардың барлығын PR-мен қамтамасыз ету.

АҚШ пен Канадада корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік идеясы өткен ғасырдың 50–60 жылдары кеңінен тарала бастады. Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік компанияның персоналдарын әлеуметтік қамсыздандыру және жергілікті билік органдарына кәсіби және демеушілік негізде көмек көрсету түсіндірліді. Еуропада корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік идеясы XX ғасырдың 90-жылдарында қалыптаса бастады. Бұғанға күні әлеуметтік жауапкершілік ретінде бизнес операцияларға стейкхолдерлердің, ішкі және сыртқы ортаның әлеуметтік және экономикалық дамуы туралы қамқорлықтарының қосылуды түсіндірледі.

Осы тұрғыда елдегі салық жеңілдіктерінің әсері корпорациялардың әлеуметтік жауапкершілікті жүзеге асыруға үлкен мотивация болады деп есептейміз. Компанияның салығын жоспарлау арқылы оның заңды жолмен әрі салық шығындарының кемуіне әрі компанияның ішкі және сыртқы әлеуметтік жауапкершілігінің артуына ықпал етеді.

Салық коммерциялық ұйым тіршілігінде шығынның ерекше түрі болып табылады, өйткені қайтарылмайтын сипат иеленеді. Ұйымдағы салық қызметінің бастысы салық базаларының шамасын анықтау және ұйым салық төлеуші болып табылатын салық сомаларын есептей болып табылады. Компанияның салық қызметінің міндеттеріне салық есебін ұйымдастыру және салықтық жоспарлау, салық базаларының шамасын, салық сомасын анықтау бойынша ағымдық салық есептерін жүргізу жатады. Сонымен бірге бір жағынан салықты үнемдеу саясатын жүргізу қажет болса, екінші жағынан ұжымда салыққа деген жауапты қарым-қатынас қалыптастырыу қажет.

Салық есебі ішкі және сыртқы пайдалануышыларды ақпараттандыру мақсатын көздесе, салық есебін жүргізудегі анықтылық, айқындылық, жағымды салық төлеуші бейнесін қалыптастыру қагидалары туындайды. Салық қызметі қызметкерлерінің енбектерінің нәтижелері тек толтырылған декларациялар емес, сондай-ақ салық болжамдарын жүргізу, басқарушылық шешімдерінің салықтық салдарларын бағалау болып табылады.

Салық есебінің екі типін бөлуге болады: стандартты және белсенді. Стандартты есептік саясат бухгалтерлік және салық есебін жақыннатуға бағытталған. Бұл мақсатта есеп процесінің ұтымдылығына қалай қол жеткізуге болады, есепті жүргізудің шығындарын төмендегі секілді есептеу түрақты әдістер орнатылады.

Салықты жоспарлау деп салықтарды төмөндетуге бағытталған салық төлеушінің қызметін түсінуге болады. Бұл салықтан бас тарту немесе жалтару деген сөз емес. Біздің пікірімізше, салықты жоспарлаудың негізгі мақсаты салықты үнемдеуге қол жеткізу, Қазақстан Республикасының заннамаларын сақтай отырып, салық салу нормаларының деңгейін төмөндөту.

Салықты жоспарлау мақсатына салық төлеуші мәртебесін жоу арқылы, салық салынбайтын операцияларды жүргізу арқылы, төмен салық ставкаларын колдану арқылы, салық шегерімдерін жоғарылату арқылы, салық төлеуді ауыстыру арқылы, салықтарды аудару арқылы қол жеткізуге болады.

Салықты жоспарлау әдістеріне есеп саясаты, келісімді саясат, салық режимін таңдау, резерв қалыптастыру, инвестициялық салықтық несие, еркін экономикалық зоналар, екі жақты салық салу жөнкө шығару туралы келісім жатады.

Салық менеджментінің міндеті – қабылданатын стратегиялық шешімдердің негізділігін

көтеруге мүмкіндік беретін салық және алымдар туралы заңдардың мүмкін өзгерістері туралы ғылыми дәлелді пайымдама беру. Сондай-ақ салық менеджментінің міндеттерінің бірі қабылданған стратегиялық басқарушылық шешімдердің салықтық салдарларын бағалау болып табылады. Бұған инвестициялық шешімдерді, жаңа өндірісті игеру және орналастыру, басқа қызмет түрлерімен айналысу, фирма қайта үйімдастыру, филиалдарды тіркеу және т.б.

Фирманың мәдениеті құндылықтар туралы түсініктегі арқылы көрінеді. Бәрімізге белгілі құндылықтар ұйымның мақсаты мен міндеттерімен, қоғамның, оның әлеуметтік топтарының күтулерімен анықталады. Осы жерде мақсат пен міндеттер, күтулер ұйымның салық төлеуші және салық агенті рольдеріне қалай әсер етеді, салық қатынастарына қатысушылардың күтулері қандай және салық процесіне тартылған тұлғалардың мінез-құлқы қандай болу керек деген сұрақтар туындаиды. Ұйым қызметінің мақсаттары меншік иелерімен орнатылады. Олар үшін қызметтің күтілетін нәтижелері ең алдымен табыс пен пайданың өсуімен байланысты. Осы мақсаттың орындалуы басқа әлеуметтік топтардың күтулерімен шектеледі. Мысалы қоғам үшін экономикалық өсу, салықтардың түсімі, қоршаған ортаны сақтау, табиғи ресурстарды сақтау, табыстар арасындағы айырмашылықтарды қысқарту маңыздырақ. Биліктін аймақтық және жергілікті органдары үшін күту жұмыс орындарының өсуімен, тұрғылықты халықтың өмір сұру сапасы мен әл-ауқатының өсуімен байланысты. Ал жалданбалы персонал үшін жалақы деңгейі, кәсіби өсу мүмкіндіктері және еңбек мазмұны маңызды.

Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік саясатын жүргізу салық менеджментінің алдына келесі міндеттерді жүктейді:

– Лайыкты еңбекақы. Ұйымдағы еңбекақының деңгейі белгілі бір аймақтағы еңбекақының әлеуметтік нормасынан төмен болмауы тиіс. Бюджеттік кодеске сәйкес жеке тұлғалардың табысына салынатын салықтар аймақтық және жергілікті бюджетке түсетіндіктен, жеке тұлғалардың табысына салынатын салық төлемдері аймақты дамытудағы компанияның бірден-бір көзі.

– Жеке тұлғалардың табысына салынатын салықтарды төмендету. Жеке тұлғалардың табысына салынатын салықтар табыстан ұсталады, сондықтан аталмыш салықты төмендету жұмыс беруші тарапынан қайырымдылық әрекет ретін-

де қарастырылады. Сол себепті салық кодексіндеңі жұмысшылардың пайдасына шешілетін төлемдер туралы ережелерді кеңінен пайдаланған жөн. Жұмысшылардың еркіті жеке сақтандыру, медициналық және басқа да шығындардың орнын толтыру бағдарламаларын жасау туралы да ойластыру ішкі әлеуметтік жауапкершіліктің бөлігі болып табылады.

– Ақпараттандыру және кеңес беру. Салық қызметі қызметкерлерді салық заңнамаларындағы өзгерістер туралы үнемі құлақдар етіп тұруы, салық төлеушінің құқығы мен міндеттерін түсіндіруі, құжаттарды рәсімдеуге көмектесуі қажет.

– Жағымды салық төлеуші бейнесін қалыптастыру. Салық инспекторымен іскерлік қарым-қатынас құруы маңызды. Бұл қарым-қатынас ұйымның салық төлеуші және салық агенті міндеттерін дәл орындауга негізделеді. Сонымен қатар өз құқықтары мен салық органдарының құқықтары мен міндеттерін жақсы білуі тиіс.

Қорытындылайтын болсақ, әлеуметтік жауапкершілік корпоративтік басқаруда маңыза рөл атқарады. КӘЖ компанияға тауарларды өткізу көлемін арттыруға, шығындарды азайтуға, жоғары білімді, білікті мамандарды тартуға, сақтауға, капиталға қол жеткізуі дамытуға, беделді қалыптастыруға, айрықша басымдықтардың құруға, клиенттердің жоғары белсенділігін және бәсекеге қабілеттілікті қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанда КӘЖ мәселелерін шешуде, сондай-ақ әлеуметтік жауапкершілік деңгейін компаниялар арасында кеңінен дамытуда ұсыныстар келесідей:

Әлеуметтік жауапкершілікке ынталандырудың мемлекеттен бұрын компаниялардың өздерінің ынталы болу деңгейіне жеткізу;

2. Арнайы «Бизнес» телехабарын құру, яғни мұнда «Парыз Кодексін» орындашытын компаниялар және Елбасының «Парыз» сыйлығының иегер компаниялары туралы ақпарат беріп, талқыға салады. Бұл арқылы КӘЖ принциптерін орындаған компаниялар өздерінің сыртқы имиджінің түсініне, сондай-ақ сол компанияларға құтынушылар тарапынан сұраныстың азаятынын түсінеді, ал керісінше орындаушыларға бұл қосымша пайда алып келеді;

Басқарушылық шешімдердің салықтық салдарларын бағалауға дағдыландыру;

Корпорацияларды басқаруда салықтық менеджменттің ролін арттыру.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Салық және бюджетке төленетін басқа да міндепті төлемдер туралы (Салық кодексі). – Астана, Ақорда, 2008 жылғы желтоқсанның 10-ы. № 99-IV ҚРЗ
- 2 Бачинский Т. Бизнес көп төлеуге дайын, бірақ мемлекеттен нақты тапсырмалар күтуде/Т.Бачинская// Бизнес және қоғам. – 2004. – № 3. – 4 б.
- 3 http://www.cskz.org/kazh-tazhiribesi/kazh-sarapshylary-men_praktikteri.html 3. <http://atameken-kz.com/?m=articlr&Ing-rus&id=1255&cid=66&act=1=show>
- 4 Corporate Social Responsibility the WBC SD's Journey, 2002. – P.5.
- 5 Полищук Л.И. Корпоративная социальная ответственность или государственный контроль: Препринт WP10/2009/01. – М.:ГУ ВШЭ, 2009. – 24 с.

References

- 1 Қазақстан Республикасының Салық zhәne bjudzhetke telenetin basqa da mindetti te-lemler turaly (Salyk kodeksi). – Astana, Aқorda, 2008 zhylyf zheltoқsannuң 10-y. № 99-IV KРZ
- 2 Bachinskij T. Biznes kөp toleuge dajyn, biraқ memleketten naqty tapsyrmalar kytu-de/T.Bachinskaja// Biznes zhәne қoғam. – 2004. – № 3. – 4 b.
- 3 http://www.cskz.org/kazh-tazhiribesi/kazh-sarapshylary-men_praktikteri.html 3. <http://atameken-kz.com/?m=articlr&Ing-rus&id=1255&cid=66&act=1=show>
- 4 Corporate Social Responsibility the WBC SD's Journey, 2002. – P.5.
- 5 Polishhuk L.I. Korporativnaja social'naja otvetstvennost' ili gosudarstvennyj kontrol': Preprint WP10/2009/01. – M.:GU VShJe, 2009. – 24 s.

Жангирова Р.Н.,
Нурмагамбетова А.М.

**Современные тенденции
развития инвестиционной
деятельности Республики
Казахстан**

Zhangirova R.N.,
Nurmagambetova A.M.

**Modern trends in the
development of investment
activity of the Republic of
Kazakhstan**

Инвестиционная деятельность в Казахстане направлена на активизацию процесса производства за счет внутренних и внешних источников финансирования. Государство держит курс на всемерное привлечение иностранного капитала, создание для этого комплекса привлекательных факторов. От того, насколько успешно экономика Казахстана будет интегрироваться в мирохозяйственные связи, зависит стратегия и тактика повышения эффективности экономики республики. Для Казахстана наиболее целесообразным и безболезненным, с точки зрения влияния на инфляцию и внешний долг, является привлечение прямых иностранных инвестиций. Прямые инвестиции, привлеченные под собственные гарантии заемщиков, снижают финансовые обязательства государства по заимствованию средств на структуризацию экономики. В статье проведен анализ современного состояния инвестиционной деятельности Республики Казахстан. Приведена обобщающая информация, касающаяся процесса развития инвестиционных процессов в стране. Рассмотрены перспективы иностранного инвестирования в Казахстане. Исходя из исследования, выявлены и обоснованы наиболее эффективные направления инвестиционной деятельности Республики Казахстан.

Ключевые слова: инвестиции в основной капитал, инвестиционная деятельность, иностранные инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционная активность, инвестиционная политика.

Investment activity in Kazakhstan is aimed at enhancing the production process due to internal and external sources of funding. The government is heading for full involvement of foreign capital, the creation of this complex attractive factors. On how successfully the economy of Kazakhstan will be integrated into the world economy depends on the strategy and tactics of raising the efficiency of the country's economy. The most expedient and painless for Kazakhstan in terms of the impact on inflation and external debt, it is to attract foreign direct investment. Direct investments attracted under its own guarantee borrowers, reduce financial obligations of the state to borrow funds on the structuring of the economy. The article analyzes the current state, the investment activity of the Republic of Kazakhstan. Shows summarizing information relating to the process of development of investment processes in the country. The prospects for foreign investment in Kazakhstan. Based on the study, revealed and proved the most effective directions of investment activity of the Republic of Kazakhstan.

Key words: investments in fixed capital investment, investment activity, foreign investment, investment attractiveness, investment policy.

Жангирова Р.Н.,
Нұрмәғамбетова А.М.
**Қазақстан Республикасының
инвестициялық қызметін
дамытудың қазіргі
тенденциялары**

Қазақстандағы инвестициялық қызметі қаржыландырудың ішкі және сыртқы көздерінің салдары өндірістік процесті арттыруға бағытталған. Үкімет шетелдік капиталды тоłyқ тартуға тартымды факторлар құру үшін бара жатыр. Ел экономикасының тиімділігін арттыру стратегиясы мен тактикасы Қазақстан экономикасы қаншалықты өлемдік экономикаға табысты кіріктірілетіне байланысты болады. Инфляция және сыртқы борыш бойынша әсер ету тұрғысынан Қазақстан үшін ең орынды және ауыртпалықсыз, бұл тікеlei шетелдік инвестицияларды тарту болып табылады. Өз кепілдік астында қарыз алушылармен тартылған тікелей инвестициялар экономиканы құрылымдау бойынша қаражат қарызға мемлекеттің қаржылық міндеттемелерін азайтады. Мақалада Қазақстан Республикасының инвестициялық қызметінің ағымдағы жай-күйі талданған. Едегі инвестициялық үдерістерді дамыту процесіне қатысты қорытындылау ақпаратты шолулар берілген. Қазақстандағы шетелдік инвестициялардың болашағы қарастырылған. Зерттеу негізінде, Қазақстан Республикасының инвестициялық қызметінің барынша тиімді бағыттары анықталған және дәлелденген.

Түйін сөздер: негізгі капиталға инвестициялар, инвестициялық қызмет, шетелдік инвестициялар, инвестициялық тартымдылығы, инвестициялық белсенділік, инвестициялық саясат.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Развитие производительных сил, адекватное современному этапу научно-технического прогресса, достижение реальных, устойчивых и возрастающих темпов экономического роста на базе открытой экономики предполагает улучшение инвестиционной привлекательности Казахстана, высокую инвестиционную активность в республике. Эти положения относятся к числу первостепенных задач, требующих как незамедлительного решения, так и перспективного, долгосрочного подхода.

Важной мерой становления нового источника экономического роста и повышения конкурентоспособности казахстанского бизнеса сегодня становится программа «Национальные чемпионы». Ее участники – наиболее перспективные компании производящего сектора, нацеленные на импортозамещение. 32 компании – «национальные чемпионы» обеспечат к 2019–2020 годам прирост внутренних прямых инвестиций в размере около 750 миллионов долларов, создание порядка 15 тысяч рабочих мест, повышение производительности труда на 30–50% и рост объема несырьевого экспорта до 260 миллионов долларов.

Меры, включенные в экономический блок Плана нации, предусматривают привлечение как минимум 10 транснациональных корпораций в перерабатывающий сектор нашей экономики.

Работой по созданию совместных предприятий с «якорными инвесторами» будут охвачены 3 группы отечественных компаний обрабатывающей промышленности, инфраструктуры, энергетики и др.

Первая группа – предприятия, подлежащие глубокой модернизации через реинвестирование.

Вторая группа – предприятия, в которые будет привлекаться потенциал ТНК.

И третья группа – предприятия с высокой рыночной конкуренцией для «якорных инвесторов» и появления экспортных брендов [1].

Республика Казахстан последовательно осуществляет поворот к активному участию во внешнеэкономическом обмене с учетом генеральных тенденций мирового развития, установлению взаимовыгодного экономического сотрудничества с зарубежными странами. Одним из основных направлений такого сотрудничества становится привлечение иностранных инвести-

ций в экономику республики, несмотря на весьма противоречивую их оценку. Одни экономисты считают, что инвестиции приведут к утрате экономической независимости, другие видят в них чуть ли не единственный источник спасения и подъема национальной экономики. Первые уверяют: произойдет распродажа отечества, неизбежен экономический крах. Вторые видят в них возможность опереться на международную мобильность факторов производства, трансферт знаний, технологий, опыта управления.

При противоположности взглядов они едины в одном – иностранные инвестиции окажут существенное воздействие на ход экономических преобразований и предлагают объективно оценить возможные негативные и позитивные последствия привлечения внешних факторов производственного развития, выработать инвестиционную политику, отвечающую интересам Казахстана, его народа, обеспечивающую преодоление кризисных явлений и достижение перспективных целей [2].

Основной целью политики привлечения иностранных инвестиций является преодоление экономической отсталости, обеспечение высокого качества жизни населения страны на основе использования зарубежных капиталов, модернизации и структурных преобразований национальной экономики. Сейчас совершенно ясно, что импорт международных инвестиций представляет собой, с одной стороны, один из наиболее эффективных и скорейших путей оживления экономики в республике, но, с другой стороны, требует определенного контроля и

ограничений в проведении инвесторов, нередко ущемляющих интересы нашего государства. Выбрать оптимальный вариант в инвестиционной политике – самая злободневная проблема.

Именно поэтому, общество должно отойти от обывательских подходов в оценке текущей ситуации в нашей стране, поскольку без частных инвестиций, как иностранных, так и отечественных, невозможен дальнейший подъем экономики, являющейся основой благополучного развития общества и государства. Так живет весь мир, и Казахстан на данном этапе своего развития не должен искать свой особенный путь.

Надо использовать передовой международный опыт, иностранный капитал, высокие технологии, которые имеются у высокоразвитых государств. На этой основе развивать свою промышленность, науку, разрабатывать высокие технологии. Это позволит нашей стране достичь амбициозных целей – создать эффективную экономику, демократические институты власти и общества, что позволит ей войти в число развитых и демократических государств мира [3].

В Казахстане инвестиции в основной капитал в 2013 году составили 6,073 триллиона тенге, что на 11% больше, чем в 2012 году. В 2014 году по сравнению с предыдущим годом произошел их рост на 8,5%.

Наиболее привлекательными с точки зрения инвестиций являются Астана, Алматы, Атырау, Актау, Караганда.

Структура инвестиций в основной капитал по регионам за 2014 год в процентах к общему объему показана в таблице 1.

Таблица 1 – Инвестиции в основной капитал по регионам за 2014 год

Регионы	Сумма инвестиций в основной капитал, млн. тенге	Структура инвестиций в основной капитал, в процентах к общему объему
Атырауская область	1 129 627	17,0
г. Астана	646 634	9,8
Мангистауская область	532 239	8,1
Актюбинская область	526 249	8,0
г. Алматы	511 598	7,8
Алматинская область	453 209	6,9
Южно-Казахстанская область	449 385	6,8
Карагандинская область	411 852	6,2
Павлодарская область	353 112	5,4

Восточно-Казахстанская область	345 943	5,2
Западно-Казахстанская область	270 092	4,1
Кзылординская область	262 583	4,0
Жамбылская область	208 555	3,2
Костанайская область	192 134	2,9
Акмолинская область	181 328	2,8
Северо-Казахстанская область	116 943	1,8

Из имеющихся регионов республики в структуре инвестиций в основной капитал за 2014 год наибольший удельный вес отмечен в Атырауской области (17,0%), г. Астане (9,8%) и Мангистауской области (8,1%). Наименьшую долю занимает Северо-Казахстанская область (1,8%).

Источниками вложения средств в основной капитал в 2014 году являлись собственные средства предприятий (56,8%), бюджетные средства (20,3%), кредиты банков (5,7%), другие заемные средства (17,2%). Инвестиции в основной капитал по формам собственности инвесторов отражены в таблице 2.

Таблица 2 – Инвестиции в основной капитал по формам собственности инвесторов

Инвестиции в основной капитал, млн. тенге	2012 год	2013 год	2014 год
Всего инвесторов, в том числе по формам собственности:	5 473 161	6 072 687	6 591 482
государственная	1 178 397	1 124 976	1 266 723
частная	3 162 533	3 870 852	4 202 319
иностранный	1 132 231	1 076 859	1 122 440

Удельный вес инвестиций в основной капитал государственной формы собственности в 2014 году составил 19,2%. Доля физического объема инвестиций в основной капитал частной собственности была 63,8%. Иностранный же форма собственности занимала 17,0%. Так,

удельный вес физического объема инвестиций в основной капитал инвесторов частной формы собственности выше, чем государственной и иностранной.

Внутренние и внешние инвестиции в основной капитал приведены в таблице 3.

Таблица 3 – Внутренние и внешние инвестиции в основной капитал

Годы	Инвестиции в основной капитал, млн. тенге	в том числе	
		внутренние	внешние
2012	5 473 161	3 810 753	1 662 408
2013	6 072 687	4 208 848	1 863 839
2014	6 591 482	4 663 403	1 928 079

В структуре инвестиций в основной капитал в 2014 году наблюдается наибольший удельный вес внутренних инвестиций (70,7%), а внеш-

ние инвестиции в основной капитал составляют 29,3%. В таблице 4 представлены инвестиции в основной капитал по размерности предприятий.

Таблица 4 – Инвестиции в основной капитал по размерности предприятий за 2012 -2014 годы, млн. тенге

Размерность предприятий	2012 год	2013 год	2014 год
Крупные предприятия	2 566 037	3 110 613	3 232 539
Средние предприятия	1 085 238	646 456	527 851
Малые предприятия	1 821 886	2 315 618	2 831 092

Данные показывают, что в 2012-2014 годы прослеживается динамика увеличения инвестиций в основной капитал по крупным и малым предприятиям.

В структуре инвестиций в основной капитал по размерности предприятий в 2014 году процентное содержание крупных предприятий составило 49%, малых предприятий – 43%, доля же средних предприятий – 8% [4].

Казахстан за 10 лет с 2005 года привлек более 215 млрд. долларов инвестиций. В основном, это были инвестиции в добывающий сектор. Но последние годы мы видим большой интерес иностранных инвесторов в обрабатывающий сектор. Так, порядка 74% всех иностранных инвестиций в обрабатывающий сектор пришлись на годы госпрограммы индустриально-инновационного развития. Сейчас перед Казахстаном стоит задача по сохранению темпов привлечения иностранных инвестиций именно в обрабатывающий сектор. Идет общая мировая тенденция перетока капитала из развивающихся рынков в развитые, которые коснулись и Казахстана. Мы видим, что очень уменьшился объем инвестиций в горнодобывающую промышленность – порядка 64%, добыча сырой нефти – порядка 73%, строительство и торговля – порядка 50%. На фоне этого обрабатывающий сектор показывает большую прочность [5].

В настоящее время в Казахстане осуществляют свою деятельность более 140 иностранных инвесторов в обрабатывающей промышленности. Ими реализованы более 150 проектов на сумму около \$6 млрд, на которых создано свыше 20 тысяч рабочих мест. При этом более 60% из числа иностранных инвесторов реализовали свои проекты в годы первой пятилетки

Государственной программы Форсированного индустриально-инновационного развития. Согласно Всемирному инвестиционному отчету ЮНКТАД в 2014 году общий объем прямых иностранных инвестиций в мире сократился на 16%. Наибольший прирост инвестиций наблюдается в развивающихся странах Азии. Если говорить о странах-лидерах, то это Китай, Гонконг, в другом регионе – США. Казахстан среди развивающихся стран по отчету ЮНКТАД занял 16-е место, а среди всех стран – 28-е место. Привлекательности Казахстана для иностранных инвесторов способствовало в числе прочего и появление в стране института инвестиционного омбудсмена [6].

Казахстан вошел в число 5 стран, куда были преимущественно вложены китайские инвестиции в 2015 году. По данным Евразийского банка развития, Казахстан по итогам 2015 года вошел в число лидеров среди стран ЭПШП по объему полученных китайских инвестиций. Только казахстанский транспортный комплекс привлек \$6,2 млрд прямых инвестиций из Китая. В энергетический сектор инвестиции достигли отметки \$17 млрд.

Таким образом, три основных фактора роста: интеграция в мировую экономику, интенсивная инновационная деятельность и переход к «зеленым» технологиям должны повысить привлекательность Казахстана в глазах инвесторов. Для этого необходимы такие направления реформирования, как улучшение условий для ведения бизнеса в Казахстане, дальнейшее развитие инфраструктуры, раскрытие кадрового потенциала, обеспечение независимости судебной системы и выработка инициативного подхода к процессу привлечения инвестиций.

Литература

- 1 Статья Главы государства «План нации – Путь к казахстанской мечте» // Казахстанская Правда, 6 января 2016 года
- 2 Омурзаков Т.К. Иностранный капитал в экономике Республики Казахстан // Экономика и статистика. – 2013. – № 4. – с.85-88
- 3 Елубаев Ж. Защита инвесторов в Казахстане – новые реформы // Курсив kz, 19 января 2016 года
- 4 Данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан за 2012– 2014 гг. // <http://www.stat.gov.kz>
- 5 За 10 лет Казахстан привлек \$215 млрд инвестиций — МИР РК // ИА «Объектив Казахстан», 16 февраля 2016 года
- 6 Кононенко О. Казахстан остается региональным лидером по привлечению иностранных инвестиций // Казахстанская еженедельная газета ПАНОРАМА, 11 декабря 2015 года

References

- 1 Section Head of State «nation Plan – The path to the Kazakhstani dream» // Kazakhstanskaya Pravda, January 6, 2016
- 2 Omurzakov T.K. Foreign capital in the economy of the Republic of Kazakhstan // Economics and Statistics. – 2013. – № 4. – s.85-88
- 3 Yelyubayev J. Protecting investors in Kazakhstan – new reforms // Italic kz, January 19, 2016
- 4 Data of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan for 2012– 2014 years. // <http://www.stat.gov.kz>
- 5 For 10 years, Kazakhstan has attracted \$ 215 billion of investments – RK WORLD // news agency “Kazakhstan Lens”, February 16, 2016
- 6 Kononenko O. Kazakhstan is a regional leader in attracting foreign investments // Kazakhstan weekly newspaper Panorama, December 11, 2015

Sultanova B.B., Isaeva A.A.,
Zhunisova G.E.

Improvement of environmental accounting in the Republic of Kazakhstan

Article is devoted to questions of the organization and improvement of ecological accounting in market conditions of managing. Improvement of forms and methods of the authentic nature protection reporting promotes development of the ecological account, their harmonization with the international standards of financial and management accounting on the basis of the concept of objective need of entry of Kazakhstan into system of world market economy. The integration of Kazakhstan into the global market conditions and with the transition to international financial reporting standards for large organizations engage in the development of environmental policy, a comprehensive program of its implementation, planning for environmental protection and ecological safety, the analysis of the financial aspects, and environmental audits.

However, not developed such standards and rules that would cover all components of environmental accounting organizations: accounting environmental liabilities, environmental benefits and their reflection in environmental reporting.

Improving the forms and methods of reliable environmental reporting contributes to the development of environmental accounting, and their harmonization with international standards of financial and management accounting on the basis of objective necessity of accession of Kazakhstan to the world the concept of the market economy system.

Key words: accounting, financial accounting, management accounting, fiscal accounting, environmental accounting, natural resources, ecological safety, sustainable development.

Султанова Б.Б., Исаева А.А.,
Жунисова Г.Е.

Қазақстан Республикасында экологиялық аудитті жетілдіру

Макала нарықтық жағдайдағы экологиялық бухгалтерлік есепті үйімдастыру мен жетілдіруге байланысты сұрақтарды қарастырады. Табиғи ортандың қорғау туралы анық есептіліктің нысаны мен әдістерін жетілдіру экологиялық есептіліктің дамуына мүмкіндік тұзызады, ол Қазақстанның әлемдік нарықтық экономиканың жүйесіне кіруйнің объективті қажеттіліктік тұжырымдамасының негізінде басқару есебі мен қаржылық есептің халықаралық стандарттарымен үйлесуі қажет. Бірақ үйімнің экологиялық есебін қамтитын стандарттар мен ережелер жасалынған жок, яғни экологиялық міндеттемелердің бухгалтерлік есебі, экологиялық нәтижелер мен олардың экологиялық міндеттемелері көрініс табуы.

Нақты табиғаттың қорғау есептіліктері нысандары мен әдістерін жетілдіру экологиялық аудитті дамытуға және әлемдік нарықтық экономика жүйесіне Қазақстанның қатысуының объективті қажеттілігі концепциясы негізінде басқару және қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарымен сәйкестігін білдіреді.

Түйін сөздер: бухгалтерлік есеп, қаржылық есеп, басқару есебі, салық есебі, экологиялық есеп, табиғи ресурстар, экологиялық қауіпсіздік, тұрақты даму.

Султанова Б.Б., Исаева А.А.,
Жунисова Г.Е.

Совершенствование экологического учета в Республике Казахстан

В статье обосновывается необходимость внедрения экологического управления учета, определяются институциональные условия социально ответственного поведения организаций, в том числе и в отношении окружающей среды. В условиях интеграции Казахстана в мировой рынок и с переходом на международные стандарты финансовой отчетности крупные организации практикуют разработку экологической политики, комплексной программы ее реализации, планирование мероприятий по охране окружающей среды и обеспечению экологической безопасности, анализ финансовых аспектов и проведение экологического аудита. Однако не выработаны такие стандарты и правила, которые охватывали бы все составляющие экологического учета организаций: бухгалтерский учет экологических обязательств, экологических результатов и их отражение в экологической отчетности.

Совершенствование форм и методов достоверной природоохранной отчетности способствует развитию экологического учета, их гармонизации с международными стандартами финансового и управленческого учета на основе концепции объективной необходимости вхождения Казахстана в систему мировой рыночной экономики.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовый учет, управленческий учет, налоговый учет, экологический учет, природные ресурсы, экологическая безопасность, устойчивое развитие.

IMPROVEMENT OF ENVIRONMENTAL ACCOUNTING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Ecological safety of the Republic of Kazakhstan and improvement of living conditions of citizens are considerably connected with the deep social and economic transformations happening in the country, quantitative and high-quality changes of impact on environment of primary branches of economy.

In the Concept of transition of the Republic of Kazakhstan to a sustainable development for 2007-2024 approved by the Decree of the President of November 14, 2006 it is necessary that economic, ecological, social and political factors of development were integrated and were considered as the unified process, directed on improvement of life quality of the Kazakhstan population.

Acceptance of strategic documents of social and economic development, active participation of Kazakhstan in the international cooperation and need of rapprochement with requirements of the international standard set a task of the deep analysis of the existing system of environmental protection, conceptual revision of priorities of environmental policy and problems of ensuring ecological safety for society. The most actual are problems of climate change, reduction of an ozone layer, the progressing desertification, reductions of biological diversity, recycling of production and consumption and pollution of the air basin.

These questions are noted main in the Concept of Ecological Safety of RK for 2004 – 2015. Especially important elements of an assessment of influence of economic activity on environment are indicators of an ecological situation in areas and parameters of state regulation of environmental management and environmental protection.

Main objective of long-term ecological strategy is a harmonization of interaction of society and environment, and also creation of ecologically favorable habitat.

In the context of policy problems of a sustainable development, it is necessary to introduce modern methods of an economic balance assessment, social and ecological aspects of development of society; in particular, inclusion of “green accounts” in methodology of GDP definition, stability indicators in national system of statistics to optimize the size of a natural rent.

Intensive capital investments in ecologically directed innovations which can provide not only economic, but also social

effect [1] are necessary for revival of economy of Kazakhstan.

At the international and global level problems of economical and environmental management are:

economic assessment of consequences of cross-border and global environmental pollution and development of the corresponding instruments of regulation;

the accounting of ecological factors and restrictions in the theory and practice of international trade and the monetary relations, clarification of influence of environmental policy on comparative advantages and competitiveness of production, studying of consequences of environmental policy for liberalization of the international trade order;

theoretical justification and development of the coordinated environmental policy at the interstate level taking into account requirements of a sustainable development.

In recent years within the ecology-economic microanalysis the special group of the questions connected with justification of management methods of nature protection activity at the level of the organization was allocated. As a result in system of management there was a corporate ecological management including strategic and routine nature protection planning, development of "green" business plans, the ecological account, ecological audit, controlling, etc. [2].

One of problems of ecological economy in the light of the concept of a sustainable development is development and improvement of the directions and the principles of the ecological account and control which include financial and management accounting, the reporting under ecological indicators and ecological audit. Communication between management of nature protection activity and the ecological account is quite clear. The bases, on which in the conditions of commercialization questions of nature protection activity should be united in the corporate account, are obvious:

- accounts of the (financial) organization accounting have to reflect its relation to environment and influence of the expenses, risks and obligations (responsibility) connected with nature protection activity on a financial position of the enterprise;

Investors for acceptance of investment decisions need to have information on the ecological actions and expenses connected with nature protection activity;

- questions of nature protection activity are also a subject of administrative activity: managers need to reveal and distribute nature protection expenses for the correct assessment of production and acceptance

of investment decisions which have to be based on real expenses and benefits;

The organizations can have advantages in competitive fight if they are capable to show that their goods and services meet the requirements of ecological safety;

The ecological account is a key to a sustainable development of economy and ecological safety. [3].

At the level of the organization ecological account is kept in the context of the existing standards of financial and management accounting. If to present the enterprise as set of the managing director and operated subsystems, it is possible to track the following information chain. The economical and ecological indicators received from primary documents, the messages transferred orally and on communication channels are grouped and generalized in a subsystem of the financial and management ecological accounting, and then it is used for the analysis of economic activity, planning, forecasting and control (internal and external audit). This information is the base for acceptance of the administrative decisions in turn influencing the operated subsystem, bringing it into new quality and generating a new information stream needing group and generalization.

Its purpose consists in creation and continuous updating of the information model allowing on the basis of the corresponding indicators system, most fully and objectively to estimate essence and the content of nature protection activity of the organization for the reporting period and in dynamics will reveal influence of economical and ecological processes on financial and economic prospects of the organization functioning.

Distinctive feature of the ecological account development is its true adjustability at which the priority is given to intra firm requirements.

The system of the ecological account has to include four main components, each of which has the economic importance:

- accounting of nature protection expenses;
- accounting of ecological obligations;
- reporting on nature protection activity;

Audit of the relevant information [4].

We consider it is necessary to include the fifth component in system of the ecological account. It is tax accounting of a payment for issues in environment which is raised for issues in environmental management.

It will give the chance to organize control of expenses on the centers of responsibility, objectively to reflect them when forming product cost, to receive authentic and fuller information for adoption of

administrative decisions on ecology-economic problems.

“Ecological management accounting can be defined as collecting, the analysis and use of financial and non-financial information with the purpose of optimization of ecological and economic activity of the company and ensuring stability of business”

Information provided by ecological management accounting can be used for any type of administrative activity within the organization, but especially it is useful where there is a certain ecological component. On the basis of such information heads can operate, and workers to realize the actual and potential economic consequences of ecological aspects. Though introduction of ecological management accounting fluctuates from simple adjustments in the existing registration systems to complex methods, it anyway assumes existence in the organization of ecological management system. Data collection and processing about ecological expenses and the income are very expensive actions and make sense only when this information can be effectively used by the management of the organization. Thus, ecological management accounting integrates two of three blocks of a sustainable development – environment and economy – where they are related to adoption of internal administrative decisions. [5].

Systematic use of the principles of ecological management accounting helps with identification of the ecological expenses hidden in the traditional account in more exact correlation of ecological expenses with products, in definition of the income (for example, from the saved energy when using the energy saving equipment), in decision-making on investments into nature protection actions, in use of the non-financial information connected with environment. Ecological management accounting forms a basis for achievement of the objectives of the organization. If the purpose consists in decrease in waste of production raw materials by a certain percent, the system of management accounting will provide information on target indicators, the actual results and will compare them. Ecological management accounting creates feedback and

works as the control mechanism, providing the accountability and responsibility of the personnel.

Primary activity in the field of ecological management accounting is nowadays concentrated within improvement of distribution expenses system on protection of environment, including improvement system of the account, and also questions of the external (public) expenses connected with internationalization. Besides, very actual are a problem of formation optimum for calculation and the analysis of system of costs of environment [6].

The expenses of production and the address connected with production are presented in the form of a cost assessment actually used in the course of production (works, services) of natural resources, raw materials, materials, fuel, fixed assets, manpower, and also other costs of its production and realization.

For improvement of the account and the reporting under nature protection activity it is recommended to allocate in system of accounting articles for the accounting of the current and general ecological expenses, and to provide a organization subsystem of the ecological account in accounting policies of each organization. This need at this stage locates that accounts of the organization have to reflect its relation to environment and influence of the expenses, risks and obligations (responsibility) connected with nature protection activity on its financial position.

Therefore, the ecological account can be submitted as process of reflection in accounting system of nature protection expenses and organizations obligations, and also social-ecological-economic activity results of economic entities for the business management purpose and achievement of a sustainable development and ecological safety on a commodity market and services.

Improvement of forms and methods of the authentic nature protection reporting promotes development of the ecological account, their harmonization with the international standards of financial and management accounting on the basis entry of Kazakhstan into world market economy system.

References

- 1 Concept of Environmental Safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015 . Approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 3, 2003 № 1241
- 2 Voronov E.Y., Ulin G.V. Management accounts in the enterprise : Textbook. allowance. – M .: TK Welby , Publishing House of the Prospectus, 2006. – S. 248 .
- 3 Sayenko K. Accounting for environmental costs. M .: Finance and Statistics, 2005. – 76 p
- 4 Chkhutashvili L.V. Development and improvement directions and principles of environmental accounting / / LEX RUS-SICA in number 2 in 2014 under the heading "Problems of the theory of branches of law," pp. 185-198

5 Ilicheva E.V. The theoretical model ekologoorentirovannoy accounting system , which allows to investigate the relationship of the financial, managerial and environmental accounting in the accounting system // Basic research. – 2009. – №1. – S.69-70.

6 Belousov A.I. Features of the account of expenses and assets in environmental management accounting // Management accounting. – №2, 2005.

Литература

1 Концепция экологической безопасности Республики Казахстан на 2004-2015 годы. Одобрена Указом Президента Республики Казахстан от 3 декабря 2003 года № 1241

2 Воронова Е.Ю., Улина Г.В. Управленческий учет на предприятии: учеб. пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – С. 248.

3 Саенко К.С. Учет экологических затрат. М.: Финансы и статистика, 2005. – 376 с

4 Чхутиашвили Л.В. Разработка и совершенствование направлений и принципов экологического учета / LEX RUS-SICA в № 2 за 2014 год в рубрике «Проблемы теории отраслей права» стр. 185-198

5 Ильичева Е.В. Теоретическая модель учетно-экологоорентированной системы, позволяющая исследовать взаимосвязь финансового, управленческого и экологического учета в системе бухгалтерского учета// Фундаментальные исследования. – 2009. – №1. С. 69-70

6 Белоусов А.И Особенности учета затрат и активов в экологическом управленческом учете// Управленческий учет №2, 2005 год

Baimuhanbetova E.E.
Darybaeva P.E.

Foreign experience of planning of the advertising activities

To be the competitive company in present conditions demands from heads of mastering new methods and skills in the field of strategic management as well in the organization of advertising activity of the company corresponding to it. For this purpose the companies seek to increase a share of the presence in own market and abroad by means of instruments of advertising activity. Planning of advertising activity provides definition of her purposes, ways of their achievement and creates the companies of a condition for realization of the features in the conditions of the competition. Statement of the purposes defines prospect of application of advertising at the enterprise and creates conditions for an assessment of its efficiency. It is possible to set a specific goals in the field of communications and sale for advertising. So, planning of advertising activity is based on the accurate analysis of a sales market of a certain company and also on the basis of the general analysis of the market and tendencies of his development.

Key words: Advertising activity, advertising agencies, expenses on advertising, Internet advertising, advertising market.

Баймұханбетова Э.Е.,
Дарибаева П.Е.

Жарнама қызметін жоспарлаудың шетелдік тәжірибесі

Қазіргі нарықтық заманда компанияның бәсекеге қабілеттілікті басқару үшін компания басшылары стратегиялық басқарудың барлық өдістері мен тәсілдерін менгеруі тиіс, сонымен қатар компанияның жарнамалық қызметіне көп көңіл бөліп, оның жүзеге асуын тиісті деңгейде үйымдастыруы қажет. Осы мақсатта компаниялар езінің нарық, бөлігін тек отандық шекте ғана емес, шетелдік нарық, бөлігін үлғайтуға тырысады. Жарнамалық қызметті жоспарлау оның мақсаттарын құрастыру және оларға жету жолдарын анықтау жатады. Тиісті қойылған мақсат, және тиімді үйымдастырылған ішшаралар арқылы компанияның нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға болады. Жарнама қызметінің алдына коммуникация мен өткізуге қатысты бірнеше мақсаттар қоюға болады. Сол себепті тиімді үйымдастырылған жарнамалық қызмет компанияның өткізу нарығына қатаң талдау жүргізу мен жалпы қызмет ету нарығына жүргізілген талдау арқылы алға қойылған мақсаттарға жеткізеді.

Түйін сөздер: Жарнамалық қызмет, жарнамалық, агенттіктер, жарнама шығындары, ғаламтор жарнамасы, жарнама нарығы.

Баймұханбетова Э.Е.,
Дарибаева П.Е.

Зарубежный опыт планирования рекламной деятельности

Быть конкурентоспособной компанией в нынешних условиях требует от руководителей овладения новыми методами и навыками в области стратегического управления, также и в соответствующей ей организации рекламной деятельности компании. Для этого компании стремятся увеличить долю своего присутствия на собственном рынке и за рубежом с помощью инструментов рекламной деятельности. Планирование рекламной деятельности предусматривает определение её целей, путей их достижения и создаёт компаниям условия для реализации своих особенностей в условиях конкуренции. Постановка целей определяет перспективу применения рекламы на предприятии и создаёт условия для оценки её эффективности. Перед рекламой можно поставить множество конкретных целей в области коммуникаций и сбыта. Так, планирование рекламной деятельности основывается на четком анализе рынка сбыта определенной компании, а также на основе общего анализа рынка и тенденций его развития.

Ключевые слова: рекламная деятельность, рекламные агентства, расходы на рекламу, интернет-реклама, рекламный рынок.

FOREIGN EXPERIENCE OF PLANNING OF THE ADVERTISING ACTIVITIES

Business management in modern economic conditions when there are quite fast and not always predicted changes in environment is an art. But this is the art which demands from business managers new methods and skills in the field of strategic management and also in the organization of advertising activity of the company corresponding to it. Besides, the current economic situation brings to other understanding of control system of advertising activity of the company.

Development of advertising activity shows that advertising agencies had an important role in this sphere. The advertising agency represents the system of the interconnected links that are capable to contact other systems, the most important of which – system of mass media, as with its help the impact on mass creation is carried out. In global market there are about 20 large advertising agencies which has representations in different countries. Some of them has over 200 offices worldwide [1].

Advertising agencies are registered in national Association of advertising agencies, EAAA, the European Union of advertising standards and others. Therefore at a choice of agency all the information about it can be received in these structures. The basis of activity of advertising agency – is a creative (constructive, artistic) work. The more it's qualitative, the more chances of agency to keep existing clients and to receive new ones. Any agency strives to provide the best and highly professional employees to the clients, including creatives. However in certain cases only the tender can define what of the competing agencies most fully meets the requirements of the client [2].

The final benefit for the businessman – is creation of a strong brand. Advertising agency takes the biggest role in it. Therefore the right choice of an agency is extremely important.

Advertising agency's opportunities are significantly, big. Practice shows if a firm prospers, despite big investments in advertising, it's quite possible that it's a merit of advertising agency. Even Margaret Thatcher found herself an advertising agency in due time (Saatchi & Saatchi 1) which managed «to promote goods» and bring «The iron lady» (by the way, their idea too) to a longtime power in the British Kingdom. Firms, can quite make the working advertising independently, without a help of

professionals. But it needs essential expenses. To make an effective advertising it is necessary, to have a large number of socially occupied people in it: a mediaplanner (the specialist in planning of advertising campaigns), the manager, who can define advertising strategy and tactics, the copywriter, who thinks out a form of submission of the advertising message, the designer which faultlessly beautifully will represent it all. All of them have to be high quality experts, to have and develop their experience they need to be paid with not small amount of money.

The purpose of the western producers of products and services, including advertising corporations is to hold such strategy:

- to strive to increase a share of the presence in own market and abroad by technical improvements, improvement of service and personal work with consumers;
- to reduce the expenses by improving management, controlling and coordinating sale process;
- to behave themselves in financial sphere more flexibly, by buying and selling, abolishing and merging the enterprises, pouring the capital from one sphere into another without being limited with their own countries [3].

At the same time the advertising expenses in Kazakhstan are significantly less than in developed countries. In Kazakhstan advertising expenses per capita are hundred times lower, than in the USA. Even if to do the amendment on economic development of the USA and Kazakhstan, still there are big prospects of growth remain for our country.

Though, It should be noted that in 2015 advertising expenses were cut down for 60% worldwide.

At the end of the last year agency of a contextual advertising «Blondinka.Ru» conducted a research devoted to distribution of advertising budgets in 2015 in conditions of crisis. 200 companies from different industries took part in poll (FMCG, the bank sphere, car makers, etc.).

According to results of the research, about 61% of respondents reduced the budget on advertising in 2015, 35% left everything without changes but began to pay more attention to efficiency of advertising channels. And only 4% of respondents didn't change the budget.

At the same time about 40% of advertisers brought changes in distribution of budgets

between channels. About 7% of them reduced expanses on «new» channels (RTB, etc.), 39% – on traditional canals (outdoor advertising, TV, radio, the print media), 4% – on a contextual advertising, and 14% – on media. About 17% of advertisers suspended activities on involving new clients and concentrated on retention of old customers.

From the largest advertisers 57% in 2015 didn't change contractors and partners in placing advertising, 11% held tenders in all advertising activities, and 19% – partly replaced contractors [4].

In current 2016 in case of strengthening of an economic crisis of 43% of advertisers plan to more actively redistribute the budgets towards more selling channels (a contextual advertising, etc.), 31% will work on optimizing placement of each of them without reducing the budget and without changing the split between channels. A little more than 5% of respondents plan to evenly cut down the expenses on all advertising channels, 17% of advertisers are going to increase investments into brand and loyalty, and only 5% will increase the advertising budget in general.

It follows, therefore, that due to deterioration of macro economical conditions the largest advertisers will reduce and redistribute advertising budgets towards most effective channels [5].

Despite the situation in the world, in 2015 expenses on advertising in the USA grew by 7%, wherein the main growth comes from digital mass media, writes MarketWatch with reference to the research of the Standard Media Index (SMI) company.

It is noted that expenses on TV commercial last year didn't change in comparison with 2014, whereas the revenue of magazines and radio stations from advertising decreased by 7% and 2%.

Expenses on digital advertising jumped up for 26%, wherein the costs of advertising messages in social networks flew up for 71%. Publicity expenses in newspapers increased by 7%, on outdoor advertising – grew by 12%.

According to the commercial director of SMI James Fennessi, in 2016 the American companies will increase expenses on advertising again. The main factors of the growth will be, such attention-getting of the audience events, as the final championship of the USA on american football, presidential elections and the summer Olympic Games in Rio de Janeiro [6].

Ad spending 2015 year-over-year growth

Media type	Overall 2015 growth	Fourth-quarter growth	December growth
Television	0%	9%	-3%
Digital	26%	35%	34%
Magazine	-5%	-1%	-3%
Newspaper	7%	14%	8%
Radio	-2%	4%	-1%
Out of home	12%	18%	-4%
Total	7%	17%	9%

The most major place in outdoor advertising takes producers of cigarettes, then, the firms making electro-, audio-, and video equipment, soft drinks, providers of services of cellular telecommunication.

The advertising market turnover of Kazakhstan according to 2015's statistics, comes near to 1 billion dollars, which is much less than the western countries. The ratio of the volume of advertising market to gross domestic product is less than 0,2%, while in Europe it's 0,8–1,2%. Calculations of advertising expenses per one inhabitant in Kazakhstan made 3,5 dollars, when it's 200-300 dollars in countries of Western Europe and more than 800 dollars in the USA. The share of regional advertising made 24%.

In planning of advertising activity it is important to monitor the trends of development of the market and an economic situation in the market.

For tracking a tendency in advertising activity the statistical agency of MindShare Interaction makes a report every year in this sphere. One of the latest tendencies in the world of advertising activities became an internet advertising.

For compiling suchlike rating MindShare Interaction track placement of banners and monitoring the release of internet advertising on 120 most demanded sites. Calculation of budgets of the companies on advertising is based on the provided official price lists.

Among the largest advertisers dealers and directly car makers are continuing to be in the lead. After the crisis activity of automotive industry sharply increased, as well as their budgets on advertising which in 2010 made 31% of all media advertising of the RuNet. On the second place on expenses on a media advertising, are remaining telecommunication companies, after-retailers who showed the greatest gain of budgets on advertising in a year.

In 2015 55% of businessmen in Russia, despite the crisis situation development tendency around the world, lifted the expenses on advertising, moreover, more than a half of them increased expenditure more than by 1,5 times, Tatyana Kostenkova, the general director of Aori notes: «From the point of view of preferences small and average businessmen still more actively than all use Internet advertising, more precisely, contextual and targeted – 57% give preference to advertising in the Internet. It isn't surprising, as contextual advertising the most «selling» type of advertising» [7].

And in Kazakhstan businessmen still actively use a contextual advertising. Nearly a half (47%) of businessmen in 2015 still spent for a contextual advertising for 25% more in a month. Besides, the average budgets on advertising in Almaty and Astana are for 20% higher. «It is explained also by higher competition in the capitals, and a large number of audience which looks for goods and services. To the most «spending» in Internet advertising belongs realtors and agencies which work with real estate; medical clinics and private practitioners; logistic companies (cargo transportation); legal and accounting services; services in design and advertising; micro financial organizations» [8].

Internet advertising became, perhaps, the most popular direction of development of communications of companies since 2010-2011. From then on the segment grew almost twice each year, Denis Zverik, the director of the department of marketing Loco Bank reminds: «At a boundary of 2014-2015, from the beginning of crisis, advertising on the Internet remained to be the only segment of the market which didn't sagged. In the future this segment remains to be the most popular and will keep growing. The Internet is interesting to the large companies as the most easily measurable channel

with high opportunities of targeting on target audiences, it's used in a mix of channels. For the medium-sized and small companies the Internet, in fact the only channel, as it the most available at the price, the most flexible in meaning of «delicate» settings on the periods of campaigns, geography, to the consumer's portrait, even on the current weather conditions, etc.» [9].

Therefore, in planning of advertizing activity in companies it is necessary to follow tendencies in the market, which is actively leading all to the internet platform.

Planning of advertizing activity provides definition of its purposes, ways of their achievement and creates for the companies a conditions for realization of the features in the conditions of the competition. Statement of the purposes defines prospects of using advertizing at the enterprise and creates conditions for an assessment of its efficiency. Realization of the purposes of advertizing obliges all structural divisions of the enterprise to work in interrelation. At making the plan for advertizing the main and minor goals picks out. The main goal needs to be formulated in writing form, in case of need to specify it, without making mistakes. Without accurately set goal it is impossible to carry out successfully advertizing activity and precisely to define its result. The purpose of advertizing events can be short-term, medium-term and long-term. Definition of the purpose is labor-consuming, difficult and practically not always can be fully completed task. The established purpose

has to be real, achievable in a certain time, with certain means. Statement of the purpose eliminates mistakes at creation and distribution of advertizing means. It is a reference point for each performer, opens a necessary scope for its creative initiative. Depending on supply and demand the plan provides carrying out publicity on concrete goods or service. Plans of the enterprises allow the enterprises to define the action program in advance as a result of the changing conditions on a commodity (services) market.

For a conclusion from the short analysis of the market of advertizing activity within this article, it is possible to tell that planning or management of this activity demands time for studying of the market. But at the same time, it is important not to miss it. The companies have to plan the advertizing activity according to tendencies of development of the market which specifies to us a way to the Internet platform. From the analysis of foreign experience it is possible to assume that many developed countries according to forecasts started investing in advertizing in the Internet portals more, than for previous years.

From the aforesaid it is visible, that it is possible to set variety of specific goals in communications and sale sphere. They can be classified depending on mission of advertizing. The companies, regardless of their field of activity, are connected with advertizing activity anyway. And some of the companies, create a brand and image for the company by means of instruments of advertizing activity.

References

- 1 Polyakova O., Polyakov V., «Reklamnaya deyatelnost», LAP Lambert Academic Publishing, 2014, 15 page-376
- 2 code of ethics «European Association of Advertising Agencies» EAAA
- 3 Magazine «science on advertizing – Advertology» №16, Moscow, 2015
- 4 Russian Business Newspaper «RG», № 6874 from 15 january 2016
- 5 Portal news seonews.ru
- 6 Business journal «marketwatch», el.portal www.marketwatch.com, Standard Media Index, from 28 january 2016
- 7 Science portal www.solidmarketing.ru
- 8 Data of statistical committee RK stat.gov.kz
- 9 Official report of MindShare Interaction company
- 10 <http://www.marketwatch.com/story/tv-ad-spending-was-flat-in-2015-as-digital-ads-soared-2016-01-25>
- 11 <http://www.solidmarketing.ru/somas-1115-1.html>
- 12 <http://www.advertology.ru/index.php?name=Subjects&pageid=110>

Beyzhanova A.T., Parymbek G.B.
Features of innovative marketing

The article deals the concept of innovative marketing, significance, features and innovations in the field of theoretical and methodological foundations of marketing and Rolv innovation to increase the competitiveness of the country. In accordance with the requirements of the market, innovation plays an important role in many enterprises. Many large companies use their innovative new marketing strategies in order to win new market segments.

Innovative marketing is needed to ensure that our country was odgim of the leading countries in the world, providing highly competitive and innovative products to bring a high level of blagosostayaniya population.

Taking into account the development of the modern trends of the world economy, the authors have tried to provide innovative ways of marketing in the future development of Kazakhstan.

Key words: innovation, marketing, management, scientific and technological progress, innovative marketing, peculiarities innovative marketing.

Бейжанова А.Т., Парымбек Г.Б.
Инновациялық маркетингтің ерекшеліктері

Мақалада инновациялық маркетингтің түсінігі, мәні, ерекшеліктері, инновация саласындағы маркетингтің теориялық және әдістемелік негіздері, елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыруда инновациялық маркетингтің рөлі және инновациялық маркетинг кәсіпорынның инновациялық қызметінің ерекше түрі ретінде қарастырылады, себебі қазіргі заман талабына сай көптеген кәсіпорындар қызметінде инновациялар маңызды рөл атқаруда. Көптеген ірі кәсіпорындар өздерінің инновациялық қызметін жаңа маркетингтік стратегияларды қолдануға, жаңа нарық, сегментін жаулап алуға, тауардың өмірлік кезеңін біртіндеп өзгертуге бағыттайды.

Инновациялық маркетинг елімізге алдынғы қатарлы мемлекеттермен бір қатарда тұру, жоғары бәсекеге қабілетті инновациялық өнімдерді ұсыну үшін және халықтың әл-ауқатының жоғары деңгейіне қол жеткізу үшін қажет екендігі сипатталады.

Мақала авторлары әлемдік экономиканың дамуының заманаудың тенденцияларын ескере отырып, Қазақстандағы инновациялық маркетингтің болашақта белсенді даму жолдарын көрсетуге талпынусыз жасаған.

Түйін сөздер: инновация, маркетинг, менеджмент, ғылыми-техникалық прогресс, инновациялық маркетинг, инновациялық маркетинг ерекшеліктері.

Бейжанова А.Т., Парымбек Г.Б.
Особенности инновационного маркетинга

В статье рассматривается понятие инновационного маркетинга, значение, особенности инноваций в области теоретических и методологических основ маркетинга и роль инноваций в повышении конкурентоспособности страны. В соответствии с требованиями рынка инновация играет важную роль во многих предприятиях. Многие крупные компании используют свои инновационные новые маркетинговые стратегии для того, чтобы завоевать новые сегменты рынка.

Инновационный маркетинг необходим для того, чтобы наша страна была одним из ведущих государств в мире, обеспечивая высокую конкурентоспособность и инновационные продукты, чтобы принести высокий уровень благосостояния населения.

Принимая во внимание развитие современных тенденций мировой экономики, авторы постарались предоставить инновационные способы маркетинга в будущем в развитии Казахстана.

Ключевые слова: инновация, маркетинг, менеджмент, научно-технический прогресс, инновационный маркетинг, особенности инновационного маркетинга.

FEATURES OF INNOVATIVE MARKETING

Creation of promotion strategy on the market of new products and services today is impossible without innovation competition. In marketing widely used innovative technology to expand market opportunities and increase company profits. And bring to market innovative product and its effective implementation through innovative technologies can make the selection.

Currently innovation is a means of improving competitiveness is the most active. The production of new types of goods and services, create new bases of market, inflow of investments and will reduce costs. In particular, any process easy to get out of the crisis contributes to an increase in economic performance and innovative development. Areas for improvement and increase its market share through a new marketing campaign, new products, and, consequently, higher incomes. Therefore, the development of the economy at the present time the only instrument of influence on effective and innovative marketing.

Marketing of innovative – products and services in order to maximize the satisfaction of demand and needs in the application of new ideas and technologies in relation to innovation, aimed at identifying and creating demand in the market. As well as innovative marketing processes in the production and know-how differs from the transformation in the form [1]. In this regard, issued by one of many definitions, the concept of innovative marketing as innovative marketing, aimed at satisfying customer needs, the effective use of marketing funds for its delivery to the consumer prior to the conclusion of the innovation project-a set of actions [3]. That is, a new project of innovative products, plan it committed in the course of delivery to the consumer committed in the course of further marketing actions are set.

Another innovative marketing concept, as well as help on marketing activities in General, is the basis of market research and the search for competitive strategy of any organization [2]. Currently the main tasks in the organization of marketing innovation search any period studying the market: demand, consumer behavior and desire, and the availability of competitive products, the level of competition, the possibility of effective placement on the market of a new product. In particular, a generalized, innovative marketing is the creation of new market needs and new consumers.

In accordance with the definitions given above, any innovative marketing as a business philosophy, the company today is the main direction in the cycle of life through innovative thinking and entrepreneurship, basics of marketing and ideological system.

Innovative marketing as the process of analysis of the study of conduct provides for the implementation any: conducting marketing research to study market conditions, identifying the tastes of consumers, rising demand for innovation, forecasting, segmentation and selection of target segment, marketing strategy for innovation and implementation b

In connection with the promotion of innovation and innovative marketing is defined as the process of active will allow to solve several problems.

Innovative marketing as a function of innovation management, goods, services, technology complete product life cycle in respect of the period begins and ends with the period of search for new ideas.

In other words, in real terms, are required to make effective decisions in the creation of specific innovative marketing, providing research, production, organizational, financial and commercial activities of the innovative project is part of the complex. The purpose of the analysis of the innovative project, here everything is important: improving the competitiveness of enterprise products, creating a base for innovative growth of the company in long term and maintain a stable level of economic security of the enterprise. It is the result of innovative marketing is characterized through companies that are providing the best possible goals, indicators of economic growth.

Innovative marketing and marketing of innovations, in most cases, economists concepts from each other to distinguish. It's not two different concepts, but the concept of it is much broader than innovative marketing and marketing in innovative the organization's mission, philosophy of thinking, research, order, and style of management. This innovation synchronized, communication and risk taking full of a special kind. Importantly innovational Marketing of consumer goods, the acceptance of a new product based on research of indicators of quality and a careful study and demand forecasting.

The main principles of innovative marketing:

- research in the enterprise management system;
- the integration of production and marketing services;
- marketing research in relation to economic activities requiring high-performance ideas that provide innovation and long-term perspective;
- experience of active and potential consumers, their interests, and mutually agreed strategies and

interdependent actions aimed at the implementation of innovations in accordance with the requirements of production [2].

Often, innovative marketing, focused on market analysis, marketing strategy, as a set of practical measures, the implementation of product, increase sales volume and amounts. The promotion of products on the market, the purpose of which is to create technology for effectively implementing the strategic innovation marketing new product introduction methods should be used constantly.

Marketing strategy to market an innovative product with the release of specific characteristics, periods, stages, sequences, strictly it is part of the fare. If we consider them in more detail:

– First of all, strategic innovative marketing involves the study of the macroeconomic situation in the country: inflation, solvency of the population, its composition and growth rate, political situation, changes in tax, and the volume of production b.

– Innovative tactical marketing starts with thorough analysis of the market attractiveness of the product application technology. We study the demand of consumers for goods in a given period of time, i.e., is a survey of buyers in sales points and what for b. What kind of innovative product on the basis of this information, with the use of marketing tools, the market price and what quality will be found that, as far as we know the segment.

– Determining the position of products on the market and methods of marketing research innovation, competitiveness of goods, of similar.

– The last step to the process with the consideration and determination of directions of activity of the enterprises, including "investment portfolio" are analyzed.[4] This is done in order to promote products through the use of innovative strategies and marketing, able bleeke attractive to the buyer. Therefore, for the selected goods and expand market share strategy in practice is carried out with the aim of maximising yield. Features of innovative marketing, types of goods carried at this stage, identified specific, effective for profit is production for good prices, but the choice of location for a buyer and implementation of promotion strategies (advertising campaigns, improvement of production technologies, b) quite attractive.

The main innovation marketing unlike traditional marketing, innovative marketing of real goods, and not his idea and novelty. The main objective of this innovation or idea to see a place to ignore the fact that the cost of supporting innovation, as well as delivery income, i.e. in relation to the definition.

In addition, the characteristics of innovative marketing are: first, that the scientific and technical inter-sectoral commitment accounting features and performance. The necessity of application of innovations in research of this rule is based on several specific. Secondly, scientific and technical expertise in the implementation of products, including in the case of the consumer (purchasing from the company a fee) you must navigate. As a result of difficult and long negotiations, the sale of this product. Among the innovative products on the market of consumer products to the selection in advance. In the family, with the result that the procurement process is carried out through comparison and discussion.

Thirdly, scientific-technical and innovative production involves compulsory sale of goods, advertising, innovation, if the value of the nominal through the consumer, who may buy the product because he is not familiar with the product. Fourth, after-sales service, the company is a manufacturer in connection with technically complex and innovative products. Here in a nutshell, it is not a new product commercial success. Fifthly, innovative, scientific-technical production, depending on the amount and quality of innovation potential of the consumer is determined by the presence.

The use of innovative approaches to the organization of marketing in the sphere of creative work, to predict all-the manufacturer, for the purpose of production of competitive goods, the search and implementation of new ideas always aims at improvement of technology and organization. Researchers innovative thinking within traditional and contemporary areas of marketing highlights thinking

too much, maybe. If the first direction, specific organizational goals, target markets and provides for the establishment on the basis of product features, the process involves the search for innovative ideas and goals of the organization stay beetle killed all the ideas first to the second. The second direction in the organization, the availability of new products and technologies and major innovative projects with high risk, leading to the appearance of the Department, aimed at implementation of venture firms, the presence of prevents.

Overall, exploring the essence of the concept and characteristics of innovative marketing, we can give the following definition: customer needs, satisfying profit aimed at generating innovative projects, to predict its delivery to the consumer prior to the application of marketing tools in the decommissioning activities is the totality. Innovative marketing in development of key areas: the formation of demand for innovations, investment, legal forms, dealing with personnel issues – the role of innovative marketing in promoting a particular level. Because of this, reaches into both the producer and the consumer. In the creation of innovative marketing in the different products in a package, market innovation, innovation, the conditions and possibilities of its application is observed. Therefore, it is necessary to use innovative marketing techniques in the implementation of new. Accordingly, the output of innovative marketing in the economic development of the country, gives the share of competitive-edge technologies by leaders in the availability and connection of new vibrations that we can summarize.

References

- 1 Principles of marketing. / F. Kotler. – M.: publishing house «Progress», 2000
- 2 Bagiev GL, EL Bogdanova Marketing innovations. A tutorial. 2004.
- 3 Tasmaganbetov AB, PhD. diss. abstracts «Complex of marketing innovation» Almaty, 2009. – 28p
- 4 Kulagin, AS A little bit about the term «innovation» // Innovations. 2011. № 7

Жұмамбаев С.К.,
Нұрқабеков С.М.,

**Инновациялық экономикадағы
ғылыми әлеуеттің рөлі**

Ғылыми-техникалық, мүмкіндіктердің жиынтығы ретінде мемлекеттің ғылыми әлеуеті инновациялық, экономика дамуының негізгі факторы болып табылады. Бұл экономикалық, өсу мен инновацияның кайнар көзі бола тұра, заманауи әлемдегі өмір сүру сапасын көтеруде басты рөлді атқарады. Бүгінде ұлттық, экономика өсүінің басты механизмі болып жоғары технологиялар дамуы мен ғЗТҚЖ нәтижелерін енгізуде көрінетін техникалық прогресс және инновацияларды экономиканың барлық салаларында нақты тәжірибеде іске асыру саналады. Мемлекеттің өз экономикасында инновациялық туындыларды экономиканың жылдам дамушы салаларына енгізуі мен озық технологияларды пайдалану мүмкіндігі, ең алдымен ғылыми қызметті инвестициялау сапасына байланысты болады. Сондықтан ғылыми-инновациялық қызметті тиімді дамыту осы сала бойынша мемлекетте қолайлы инвестициялық климат қалыптастыруды мензейді. Кез келген мемлекет үшін жаһандық бәсекелестік жағдайында инновациялық қызметтегі жетістіктері экономикалық даму қадамдарын айқындаиды.

Түйін сөздер: инновация, инновациялық, экономика, ғылым, ғЗТҚЖ, ғылыми зерттеулер.

Jumambayev S. K.,
Nurkabekov S.M.

**The role of the
scientific potential in the
innovation economy**

The scientific potential of the country as a set of scientific and technical capacity is a key factor in the development of innovative economy. It is a source of innovations and economic growth and carries out a leading role in improvement of quality of life in the modern world. Today the technical progress which is shown in development of high technologies, introduction of results of research and development and realization of innovations in practical activities in all branches of economy is considered the main mechanism of growth of productivity of national economy. Ability of the state to introduce innovations in quickly developing spheres of economy and to apply advanced technologies depends first of all on investment of scientific activity of the country. Therefore formations of conditions of effective development of scientific and innovative activity are assumed by creation in the country of favorable investment climate in this sphere. For any country in the conditions of the global competition of achievement in innovative activity define steps of economic development.

Key words: innovation, innovative economy, science, research and development, scientific researches.

Джумамбаев С.К.,
Нуркабеков С.М.

**Роль научного потенциала
в инновационной экономике**

Научный потенциал страны как совокупность научно-технических возможностей является основным фактором развития инновационной экономики. Этот источник инноваций и экономического роста выполняет главную роль в повышении качества жизни в современном мире. На сегодняшний день главным механизмом роста производительности национальной экономики считается технический прогресс, проявляющийся в развитии высоких технологий, внедрении результатов НИОКР и реализации инноваций в практическую деятельность во всех отраслях экономики. Способность государства внедрять инновации в быстро развивающихся сферах экономики и применять передовые технологии зависит в первую очередь от инвестирования научной деятельности страны. Поэтому формирование условий эффективного развития научно-инновационной деятельности предполагает создание в стране благоприятного инвестиционного климата в этой сфере. Для любой страны в условиях глобальной конкуренции достижения в инновационной деятельности определяют шаги экономического развития.

Ключевые слова: инновация, инновационная экономика, наука, НИОКР, научные исследования.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ҒЫЛЫМИ ӘЛЕУЕТТИҢ РӨЛІ

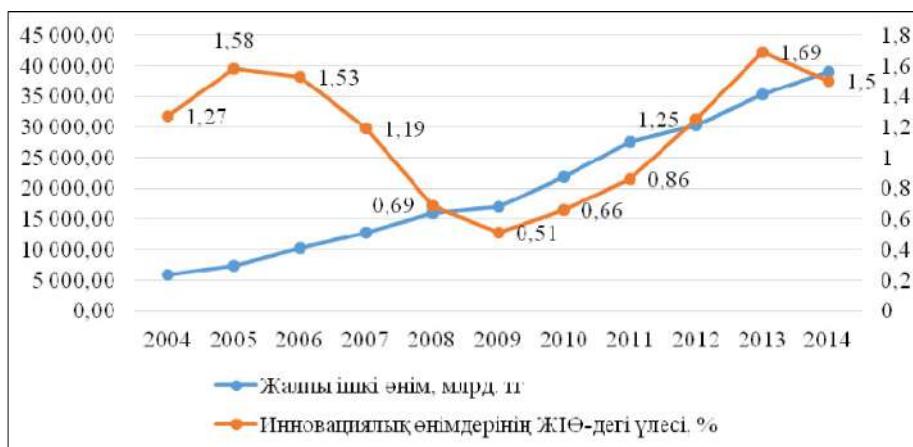
Инновацияға негізделген тұрақты дамуши экономиканы калыптастыру – еліміздің басты мақсаты болып отыр. Озық технологиялардың қарқынмен шаруашылықтың әр салаларына енүі ондағы бизнес үрдістерінің шекараларын кеңейтті. Инновациялық тауарлар мен қызметтер нарықтық жаңа сегменттерін бағындырып, ал дәстүрлі түрлерін ығыстыруды.

«Жаһандық инновациялық индекс 2015» баяндамасы «Даму мақсатындағы тиімді инновациялық саясат» атты тақырыпта жүргізілді. WIPO форумына қатысушылардың басым бөлігі әрбір мемлекетті өз саясатын ондағы инновациялық потенциалды ұтымды пайдалануға мүмкіндік беретіндегі етіп құруға шақырды. Швейцария, Швеция, нидерланды, АҚШ, Ұлыбритания, Жапония сияқты дамыған елдерде ғылыми зерттеулер соңғы нәтижеге ие болуына қолайлы жағдай жасалған. Бұл мақсатты қаржыландырумен тікелей байланысты болып отыр. Мемлекеттердің инновациялық мүмкіндіктерін кешенді сипаттау арқылы рейтингте жариялайтын баяндаманың нәтижесіне келер болсақ, көшбасшы ондықтағы Солтүстік Еуропа аймағының өкілдерін ерекше атауға болады, ҚР рейтингте 82-орыннан табылды. [1,2]

ЖИИ-2015 мүшелері әлем елдерінің арасында динамикалық инноваторлар деген атауға ие болған мемлекеттердің тәжірибесінде, яғни олардағы ресурстық мүмкіншіліктеге қатысты өсу қарқыны басқалар үшін ұлғіге айналуы тиіс деген қорытындыға келді. UNESCO Science Report: towards 2030 мәліметтеріне сай, 2007-2013 жылдар бойынша ғылымға бөлінген шығындар 30,7% көрсеткішіне артқан. Оның ішінде шамамен 70% үлесі дамыған елдерге тиесіл. 2008-2014 жылдарда жарық көрген ғылыми зерттеулер саны 23%-ға өсті. Ал осы тұста ҚХР-да ғылыми мақалалар саны соңғы 5 жылда 2 есеге артып, ғылымды қаржыландыру көрсеткіштері бойынша АҚШ-тан кейінгі орынды алады. Мәліметтерге қарағанда, әлем бойынша ғылымға жұмсалатын қаржының шамамен 1/3 бөлігі АҚШ-қа тиесілі. ЕО және Қытай 1/5 бөлікке жуығын алады екен. F3TKЖ шығындары бойынша Израиль 2008-2012 жылдырда шамамен орташа ЖІӨ-нің 4,2%-ын жұмсап келген. Сол сияқты Оңтүстік Корея, Финляндия, Жапония, Швеция, Дания елдері ғылымды қаржыландыру бойынша пайыздық мөлшерлемемен ЖІӨ-ге қатысты алдыңғы орындардан көрінеді. [3,4]

ӘІДҰ мүшелерінің ғылыми зерттеулерді қаржыландыруы жыл сайын артып отыр, егер 1981 жылы 160 млрд \$ болса, 2012 жылы 1107 млрд \$ шамасында. Осы кезеңде қаржыландыру бойынша жеке сектор үлесі орта есеппен 65% -га жуық, ал мемлекеттік сектор біршама азайған. КР ФТКЖ бөлінген шығындар ЖІӨ-нің 0,17%

-ын құрайды. Салыстыратын болсақ, Қытайда – 1,4%, Ресейде – 1,3%, АҚШ – 2,8%, Жапонияда – 3,3% шамасында. Әлемдік деңгейде ғылыми басылымдардағы КР үлесі – 0,021%, ал АҚШ – 22%, Қытай – 10,2%, Жапония – 6% көлемінде. КР-ның ЖІӨ-дегі инновациялық өнімдердің саны салыстырмалы түрде аз көлемде (1-сурет). [5,6]

1-сурет – КР ЖІӨ және ондағы инновациялық өнімдердің үлесі

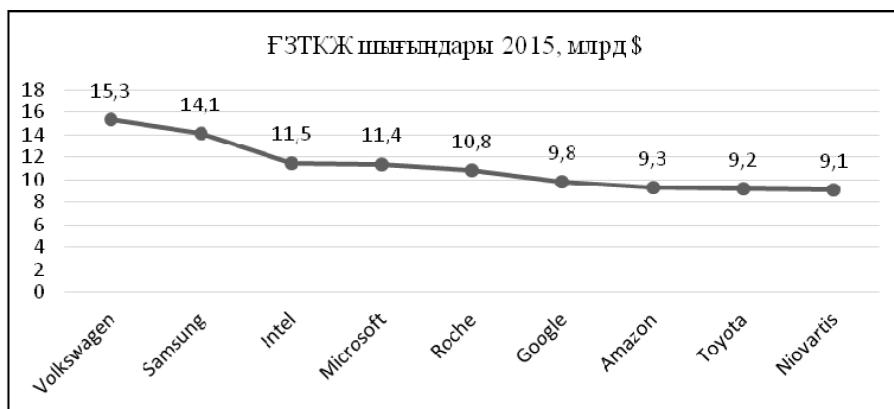
Елімізде экономиканың жетекші салаларында кәсіби білікті мамандардың жетіспеушілігі байқалады. Ірі компанияларда ғана емес, орта және кіші бизнес орындарында инновациялық белсенділікті арттыруды ынталандыру жүйесі дұрыс жолға қойылмаган. Мемлекеттегі негізгі өндіріс ошактары саналатын үйымдарда өз қызыметтерінде инновациялық жолдарды іздеуге, тиімді әдістерді табуға аса үлken мән берілмейді. Компанияларда сыртқы факторларға жауап бере алатын озық жобаларды көре алмаймыз. Негізінен дәстүрлі әдістерді пайдаланады немесе көшірмелі үлгіде жұмыс істеуге бейімделіп алған. Бұл мемлекет экономикасын үнемі сыртқы тәуекелділіктегі ұстайды. Экономиканың шикізаттық ресурстар экспортты мен технологиялық импортқа негізделуі оның бәсекеге қабілеттілігі төмендігін көрсетеді.

Бүгінгі таңда тек қосымша ресурстарды тартуға қарағанда, инновациялық қызмет беретін әсер арқылы экономиканы дамытуда үлken тиімділікке қол жеткізуге болады. Халықтың өмір деңгейін көтеруде де шешуші рөлді қолданыста пайда болған инновациялық тауарлар мен қызмет түрлері алады. Инновациялық қызмет адам ақыл-ойының жандануын, яғни белгілі бір уақыт

аралығында жай ғана идеядан туындаған нақты нәтижеге жету үдерісін қамтитын кезеңдер жиынтығы. Сондықтан инновациялық қызмет кешенде зерттеу жұмыстары барысында синергетикалық әсер беретін жоба секілді әрдайым бақылауды қажет етеді.

Жеке сектордағы инновациялық қызметке деген көзқарасты түзеу мемлекеттік заңдар мен бағдарламалар арқылы ғана шектелмейді. Елімізде ірі компаниялардың өзінде арнағы ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналысадын бөлімдер болғаның өзінде сапасы тәмен, көптеген ізденістер баламалардан көшірілген статистикалық санаққа қарайлаған жасанды шаралар.

Fast Company беделді басылымы жариялаган мәліметке сый, әлемдік деңгейде инноватор-компаниялар қатарында 13-орынды иемденген Huawei компаниясында қызметкерлердің шамамен 45% ғылыми жұмыстармен айналысады екен. Бұл компания өз табысының 10% көлемінде ғылыми зерттеуге жұмысайды (2005-2014 жылдарда 30,7 млрд \$ шығындаған). Сондықтан да WIPO мәліметтеріне қарағанда халықаралық патенттеуге өтініш білдеруде көшбасшы саналады. [7]

2-сурет – Әлемдік компаниялардың F3TKJ шығындары

Дамыған елдерде инновациялық қызметті қаржыландыруда жеке сектордың үлесінің басым болуы, сонымен қатар жыл санап өсуі – ғылым мен бизнесті тиімді байланысын көрсетеді. 2-суретте ірі компаниялардың F3TKJ шығындары рейтингі берілген, әлемдік экономикада өз секторында көшбасшы компанияларда F3TKJ инвестициясы негізгі қызметті қаржыландарумен бірдей маңызға ие. Рейтингтегі ірі компаниялар өз еліндегі экономиканы ынталандыруши рөлін атқарады. Ал ҚР ұлттық компаниялары өз шеңберінде ғылыми зерттеу жұмыстарына қажетті барлық ресурстарға ие бола тұра, бұл бағытта позитивті көрсеткіштерге жетпеген. Сонымен қатар бұл мемлекет тарапынан, жоғары сапалы болмаса да, тиісті шаралар қолданылғанымен(зан, салықтық жеңілдіктер, бағдарламалар мүмкіндіктері, т.б.) бизнесегі менеджмент өз функциясын дұрыс атқармайтындығынан, қысқа мерзімде табыс алып келетін жеке қызығушылықтарды таңдау арқылы қоғам алдындағы ортақ мұддені ысырып қою салдарынан қүтілген нәтижелердің ақталмауы мемлекет экономикасындағы жағымсыз ахуалды сипаттап тұр [8].

Мемлекет бойынша инновациялық қызметтің банк секторынан қаржыландыруы мardымсыз жағдайда. Инновациялық жобалардың тәуекелділік деңгейі жоғары болғандықтан, оларға несие беру еліміз бойынша жоқтың қасы. Сонымен қатар тәуекел менеджменті жақсы дамымағандықтан инновациялық жобалардағы тәуекелділікті кешенді зерттеу мүмкіндігі жоқ. Жалпы бұл жердегі тағы мәселе инновациялық жобаларды ұсынуышылар тарапынан, яғни инновациялық туындының инвестициялық тартымдылығының төмен болуы.

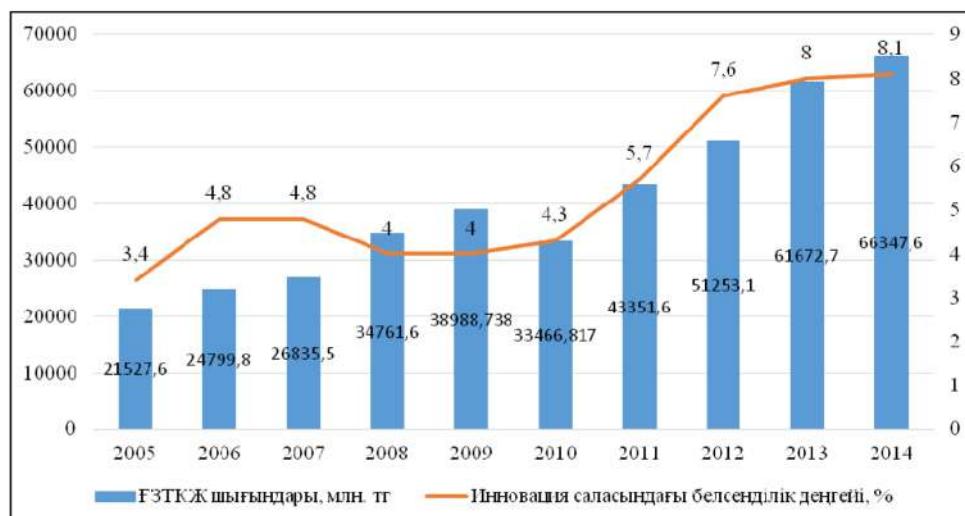
EVCA мәліметтері көрсетіп отырғандай еуропалық инновациялық жобалардың жандануында венчурлық корлар маңызды орынды алып отыр. Нарыққа әлі шықпаган start-up өкілдері АҚШ-та да жоғары қолдауға ие. Ирі компаниялар арнасы ұйымдар құру(Google, Ventures, Intel Capital, т.б.) арқылы венчурлық бизнесті қаржыландыруға тырысады. Инвесторлар жаңа идеяларды инвестациялауда екіжақты ойда тұрғаныдығымен қазіргі уақытта әлемдік экономика көшбасшыларына айналып үлгерген компаниялардың басым көшшілігі бастапқыда жай ғана идеядан туындағандығын ұмытпайды. Венчурлық капитал тарапуы бойынша негізгі басымдылық бағдарламалық қамсыздандыру, интернет технологиялар, биотехнология, медицина жобалары болып отыр. Соңғы жылдарда инновациялық қызметте мемлекеттік және жеке сектор бірігу нәтижесінде пайда болған ұйымдар өзекті болып отыр. Франция, Бельгия, нидерланды, Дания елдерінде нақты инвестициялауды мақсат еткен орталықтар да мемлекет пен жеке сектордың тиімді ықпалдасуы нәтижесінде пайда болған [9].

Инновациялық қызметке барынша жағдай жасау арқылы дамыған елдер жас мамандарды тартуда. Салықтық жеңілдіктер мен әкімшілік қолдау Финляндияға әр салалар бойынша жаңа пайда болған компаниялардың орнығуына ықпал етуде. Финляндияда инновациялық қызметті жүзеге асырудың басты артықшылық рейтингінде мемлекет пен бизнестің тығыз байланысын атауға болады. Инновациялық жобаларды қаржыландыру бойынша Tekes агенттігі және Финляндия Академиясы жеке сектормен жүйелі түрде жұмыс істейді. Ғылыми жұмыстар мен инновациялық жобаларды бағалау, бақылау,

қаржыландыру шараларын Tekes мемлекеттік органды өз мойнына алған. Tekes ғылыми зерттеу орталықтары мен коммерциялық компанияларды байланыстыру міндетін де атқарып келеді. Финляндия менеджментінің артықшылығын мемлекеттік бюджеттен болек сыртқы инвестицияларды тартудағы ұтымды қадамдарынан байқауға болады. ЕО шенберінде инновациялық қызметті жандандыруда IRC Finland 50% шамасындағы ресурсты алып отыр. Бұл жерде финдік менеджмент халықаралық ұйымдар ұсынып отырған мүмкіндіктерді толық деңгейде игеруге тырысатынын көреміз [10].

Жалпы ішкі өнімге шаққандағы инновациялық өнімнің үлесі артқан жағдайда

экономиканың шикізат экспортына тәуелділігінен арылуға жол ашылады. Қазақстанда инновациялық жүйенің одан арғы дамуы бойынша жалпы ұстанымдарды анықтайтын құжаты саналатын «ҚР 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасы» қабылданған. Оnda 2015 жылға қарай инновациялық белсенділіктің деңгейін 20% -ға, ал 2020 ж. қарай 50% -ға дейін деңгейлері аталған. З-суретте статистикалық мәліметтер бойынша елімізде ғылыми зерттеу жұмыстарына бөлінетін қаржы жыл санап өсіп келе жатқандығын көрсетеді. Бірақ дамушы елдер үшін F3TKЖ қаржыландырылуы ЖІӨ-нің тәжірибе бойынша кемінде 1,5% -ын құрауы керек.

3-сурет – ҚР-ның F3TKЖ шығындары және инновация саласындағы белсенділік деңгейі

ҚР-да ғылым-өндіріс-нарық байланысын тиімді жолға қою үшін менеджментті оңтайландыру талап етіледі. Ол мемлекеттегі барлық ғылыми жобалар мен бағдарламалар, инновациялық технологияларға қатысты орындалуы қажет. 2015 жылы «Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру туралы» заңының қабылдануы аталған тақырыптағы қоғамдық қатынастарды реттеудің негізгі құжатының жарыққа шыққандығын білдіреді. Дегенмен тарарапынан іргелі ғылымдарды қаржыландыру белсенділігі жыл санап төмендеуі теріс құбылыс саналады. Іргелі ғылымды зерттеуге күш салу арқылы ғана жаңа ғылым

бағыттарын, инновациялық жобалар бастамасын алуға болады. Егер дамыған елдер тәжірибесіне қарайтын болсақ, әр түрлі сала бойынша жетістікке жетудің басты жолы негізгі ғылымды зерттеуде жатқандығын көруге болады. Әлемдік экономика бәсекелестік ортаны жаңа сатыға көтеріп, экономиканы алға жылжытуда инновациялық шешімдер нәтижелері, озық технологиялар маңыздылыққа ие болуын дәлелдеуде. Бұғандың әрбір мемлекеттің экономикалық өсүінің кепілі ретінде болашақ мамандар, кәсіби кадрларды тануы айқын. Сондықтан мемлекет алдында ғылымды дамытудың ұтымды жолын қалыптастыру міндеті түр.

Әдебиеттер

- 1 Global Innovation Index 2015 www.globalinnovationindex.org/userfiles/
- 2 www.wipo.int WIPO Expert Forum
- 3 <http://en.unesco.org/node/> UNESCO Science Report: towards 2030
- 4 Nelson R., National Innovation System. New York, Oxford, 1993.
- 5 Инновационная политика и региональное развитие в современном мире. Животовская И. Москва, 2011
- 6 www.stat.gov КР Статистика Агенттікі реесми сайты
- 7 www.fastcompany.com Most innovative companies 2015
- 8 www.oecd.org Организация экономического сотрудничества и развития
- 9 www.investeurope.eu European Venture Capital Association
- 10 www.tekes.fi The Finnish Funding Agency for Technology and Innovation

References

- 1 Global Innovation Index 2015 www.globalinnovationindex.org/userfiles/
- 2 www.wipo.int WIPO Expert Forum
- 3 <http://en.unesco.org/node/> UNESCO Science Report: towards 2030
- 4 Nelson R., National Innovation System. New York, Oxford, 1993.
- 5 Innovation policy and regional development in the modern world. Zhivotovsky I, Moscow, 2011
- 6 www.stat.gov Statistics agency of RK
- 7 www.fastcompany.com Most innovative companies in 2015
- 8 www.oecd.org Organization for Economic Cooperation and Development
- 9 www.investeurope.eu European Venture Capital Association
- 10 www.tekes.fi The Finnish Funding Agency for Technology and Innovation

Kozhamkulova Zh.T.,
Mukayev D.T., Sarsenova A.S.

The modern model of applying the concept of relationship marketing in the field of education

The recent financial crisis has led companies to mainly focus on the customer retention and make a profit. Consequently, quality service assurance, staff qualification improvement, infrastructure development, setting of price for service, management of mutual relationship with customers and organization of constant communication are core factors in public and private organizations in the field of education. The main way to establish a long-term relationship with customers and to create a customer loyalty – to introduce the concept of customer relationship management in organizations. The primary function of Customer Relationship Management model in the field of educational services is to make an organization more efficient through implementing the technology of CRM (Customer Relationship Management), establishing and applying quality assessment indicators, meeting customers' expectations and setting a long-term relationship with customers. The article discusses the importance of the relationship marketing concept in the activities of enterprises. The importance of its implementation in the area of educational services is stated. In addition, emphasizing benefits of relationship marketing concept, the advanced model of this concept is presented.

Key words: relationships marketing concept, education service, model concept of relationship marketing, loyalty of clients.

Қожамқулова Ж.Т.,
Мұқаев Д.Т., Сәрсенова А.С.

Білім беру қызметі сферасындағы қарым-қатынас маркетингі тұжырымдамасын қолданудың заманауи моделі

Қазіргі дағдарыстық жағдайда кез келген компания үшін бұрынғы тұтынушыларын ұстап қалып, пайдага кенелу өте маңызды. Соның ішінде білім беру қызметі саласындағы мемлекеттік және жекеменшік үйімдар үшін сапалы қызмет көрсетуді, персоналдың жоғары біліктілігін, инфрақұрылымын, қызмет бағасын, тұтынушылармен серіктестік қарым-қатынас орнатып, үздіксіз сенімді байланыс жасауды және т.б. жетілдіру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Тұтынушымен ұзақ мерзімді қарым-қатынас жасау мен лоялдылық деңгейіне жеткізудің басты жолы қарым-қатынас маркетингі тұжырымдамасын үйлем қызметіне енгізу. Ал қарым-қатынас маркетингі тұжырымдамасын білім беру қызметі саласында жүзеге асырудың өзіндік моделі – CRM (Customer Relationship Management) технологияны қолдану, сапаны бағалау көрсеткіштерін енгізу мен олар арқылы бағалау жүргізу, тұтынушы сұранысына бағытталу, тұтынушымен ұзақ байланыс орнату және т.б – жүйелі ойластырылған шараларды ретімен жүзеге асырумен ерекшеленеді және компанияның пайда алуына өкеледі. Мақалада қарым-қатынас маркетингі тұжырымдамасын кәсіпорын қызметінде қолданудың маңыздылығы қарастырылған. Аталған тұжырымдаманы білім беру қызметі сферасында қолдану қажеттілігі негізделген.

Түйін сөздер: маркетинг тұжырымдамасы, қарым-қатынас маркетингі тұжырымдамасы, білім беру қызметі, қарым-қатынас маркетингі тұжырымдамасының моделі, клиенттердің лоялдылығы.

Кожамкулова Ж.Т.,
Мукаев Д.Т., Сарсенова А.С.

Современная модель использования концепции маркетинга отношений в сфере образовательных услуг

Для каждой компании в условиях кризисной ситуации очень важно удержать существующих клиентов и получить прибыль. В том числе для государственных и частных организаций в сфере образовательных услуг качественное обслуживание, повышение квалификации персонала, инфраструктура, цена услуги, постоянная связь и сотрудничество с клиентами и другое являются одним из важных проблем. Основной путь создания долгосрочных взаимоотношений с клиентами и доведения их до уровня лояльности – внедрить концепцию маркетинга отношений в деятельность организаций. А функционирование самостоятельной модели концепции маркетинга отношений в сфере образовательных услуг приводит к получению прибыли компании и имеет особенность последовательной реализации системно продуманных мероприятий – использование технологии CRM (Customer Relationship Management), внедрение показателей оценки качества и проведение контроля с помощью них, удовлетворение требований потребителей, создание долгосрочных отношений с потребителями и другое. В статье рассмотрена важность применения концепции маркетинга отношений в деятельности предприятий. Обоснована необходимость использования данной концепции в сфере образовательных услуг. При этом предложена усовершенствованная модель концепции маркетинга отношений этой отрасли деятельности с выявлением ее явных преимуществ.

Ключевые слова: концепция маркетинга отношений, образовательная услуга, модель концепции маркетинга отношений, лояльность клиентов.

**THE MODERN
MODEL OF APPLYING
THE CONCEPT OF
RELATIONSHIP
MARKETING IN THE
FIELD OF EDUCATION**

Conditions of a competitive market in the sphere of service require a new logical entrepreneurship. Competitiveness is a source of an advantage regardless of the sphere of service it is offered, for instance fixing, teaching personnel, consulting, supplying and so on or traditional sphere of service (banking, tourism, hosting, restaurants and so on). In this situation new methods of operations of marketing and personnel are needed. Consequently, new methods of marketing and personnel organization are required.

A basic idea of inter relationship marketing is not to be the decision for control object, but communication among participants of the process buy and sale the importance of inter relationship marketing is described as:

- costs of attracting new consumers are more for six times than resealing costs, if client is not satisfied, it needs 25 times more attempts to attract him or her again;
- stable profits will be gained after one year of contact with clients; if it is less than one year a firm can meet expenses which is not acquitted;
- comparing with new consumer, it is 5-10 times cheaper to contract with stable consumers;
- growing expenses relating with customer retention can grow sales volume for 25%, profits grow for 50-100%;
- most company's stable customers do not bring profit because of its disadvantageous inter communication;
- opinions of unsatisfied clients are spread more than opinions of satisfied (1, 8-9 pg)

In the era of internet marketing, success of company does not only depend on ways of promotion and manufacture, but also depends on innovation, knowledge, information resources supply, and it also important to contact with clients in real or virtual time and using it effectively. Development of theory of inter relationship marketing brings marketing decisions to standardize services and products. Therefore, the main way of keeping customers is to separate inter communication among them.

As the result, long term inter communication will be developed. Financial, material, informational and human resources will turn into very important resources of inter communication contact. Nowadays important factors of continuous inter communication in

market are – integrational products of intellectual and informational resources (2,27pg).

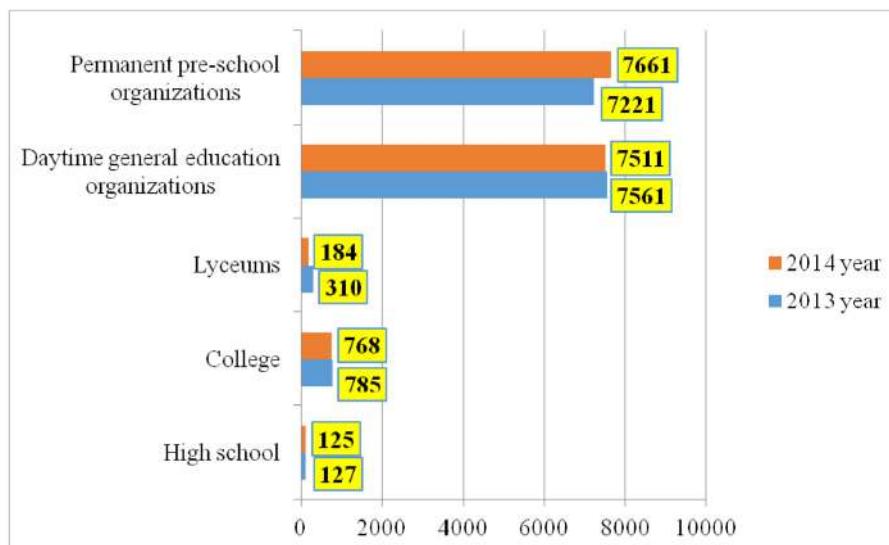
It is important to use marketing theories systematically and qualitatively for any company. Moreover, inter relationship marketing is strongly needed in an educational system of society and social-economical government.

Nazarbaev's speech to the Kazakhstan peon in 2004 year 19 March "For competitive Kazakhstan economics, for competitive people". He said

competitiveness of the nation is recognized by the level of knowledge.

Therefore, unions working in this field have more responsibility. It means that teachers personnel, discounts for students studying in university, infrastructure of universities have to carry out their continuously communication with customers successfully.

The figure 1 shows unions which serve in educational system.

Figure 1 – The number of organizations working in the field of education in the Republic of Kazakhstan [4]

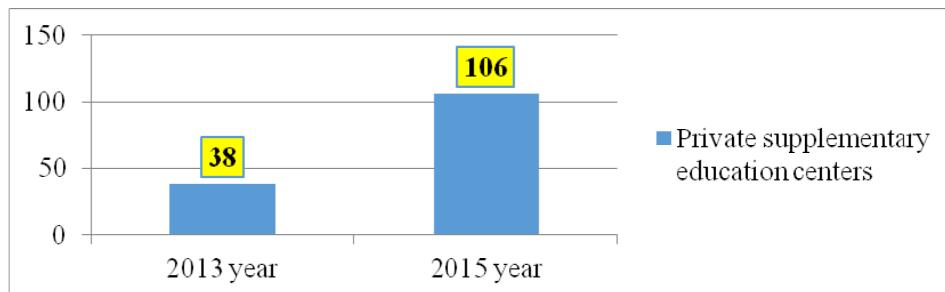
As can be seen in the figure, the number of country institutions, including universities, colleges, full-time general education institutions and vocational schools has reduced. It relates with integration and privatization of educational institutions. In recent years, there has been an increase in the number of private organizations in this sphere. It enlarges competition between organizations in the field of education. It requires improving the quality of service, price, infrastructure, efficient use of promotion tools, development of successful long-term cooperation with customers and competitive advantages as well.

The given figure represents the amount of private educational institutions rise for 68 units in 2015 (Figure 2).

The statistical data given above presents the rapid growth of private educational institutions of additional education and a rise to the new competitive environment through privatization or merge of national and state universities and demands of quality services. It means that it's very

important the introduction of relationship marketing concept of organizations and implementation of new modern model. Moreover, in case of current crisis situation keeping customers or making them into loyal clients economize expenses of a company, building long-term relationships between customers and organization brings company profit. Therefore, it's very important to build reliable relationships and continuously model of relationships with customers, partners, and suppliers.

This strategic concept of market orientation is based on social and educational services; on a variety of a consumer demand; increase of a role of consumers in an educational system and on requirements of a tendency to personal circumstances; increase in non-price competition; specifics of behavior of consumers in questions in the market; cultural level, lifestyle, ability to make the choice and to use sources of information and on other factors. On the basis of these factors, it has been revealed in what relations educational institutions and consumers are (figure 3).

Figure 2 – The organizations of additional private education in the educational field of Republic of Kazakhstan [4]

Figure 3 – The chart of the relationship of organizations with customers, which offer educational services in the Republic of Kazakhstan

*A chart was created by author

Figure 4 – A new model of the application of the concept of marketing communication

*The chart was created by author

As we see from the scheme, the organizations, which offer educational services, in process the relation with clients, carry out function «to interest – to sell – to receive benefit». Unions don't make long-term relationship with clients and don't turn them into loyal clients. It leads to advertising and customer acquisition expenses for companies. We are offering a complete and new model of relationships marketing concept for organizations of the educational field (4 – figure).

As shown in Figure 4, in practice the concept of relationships marketing database contains information on key customers and partner companies, carry out through the use of CRM technology. The advantages of this model: to collect full information about customers and

create database, make ABC classification; the adoption of quality assessment and evaluation through them; to check a level of customer satisfaction and increase loyalty of them; to focus on the needs of the customer; in order to establish long-term customer relationships in various activities (alumni events, holiday greetings, the Alumni Association, professions, workshop, etc.), and so is the company's marketers, creative and systematic measures.

In addition, the current market environment is very important to introduce the concept of relationship marketing potential, and many foreign companies are active in the field of education using it in a certain level. Since making relationships builds long-term relationships and develops quality service.

References

- 1 Anderson J., Hakansson H., Johanson J. Dyadic business relationships within a business network context. *Journal of Marketing* 1994, 58 (4): – P. 1-15.
- 2 Berry L.L. Relationship marketing. In: Berry L., Shostack G., Upah G. (eds.). *Emerging Perspectives of Service Marketing*. American Marketing Association: Chicago, IL 1983. – P. 25-28.
- 3 Lopatynska IV Loyalty as a key indicator of retention of banking services to consumers. / IV Lopatynska // *Marketing in Russia and abroad*, number 3, 2002. – P. 20 – 32.
- 4 Internet resource: Official site of the Republic of Kazakhstan Statistics Agency / Official statistical data (according to branches) / Education, stat.gov.kz

Кожамқұлова Ж.Т.,
Сагімбаева А.М.

**Әлеуметтік бағытталған
брендті құру үрдісі мен
мұражайдағы фирмалық
стилді талдау**

Қазіргі таңда жаһандану үрдісі қүшейген кезде тұтынушыларды тарту мақсатында брэндинг әдістерін тек коммерциялық, компаниялар ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік саладағы кәсіпорындар үшін қолдану маңызды болып келеді. Себебі тұтынушылар талғамы уақыт өткен сайын күрделенуде. Бейкоммерциялық, кәсіпорындар әлеуметтік бағытталған брэндингті қолдану арқылы мақсатты аудитория арасында жағымды имидж қалыптастырады. Дегенмен әлеуметтік сала пайда табуды көзdemейтіндіктен, бұл сала кәсіпорындарында маркетингтік қызметті үйімдастыру міндетті емес деген пікір қалыптасқан. Кез келген коммерциялық, бейкоммерциялық, кәсіпорын болсын, маркетингтік қызметті үйімдастыру және бренд құру үрдісін жүзеге асыруы тиис. Әсіресе, әлеуметтік саланы дамыту тек халықтың жағдайын жақсарту үшін ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік имиджін халықаралық, деңгейде қалыптастыру үшін өз үлесін тигізеді.

Әлеуметтік бағытталған бренд құру үрдісі жайлы әр түрлі көзқарастар қарастырылып, бренд құру кезеңдеріне талдау жасалды. Жалпы мәдениет саласында клиенттердің лоялдылығын және брэндтің дамуын анықтау мақсатында зерттеу жүргізіліп, нәтижесі мақалада көтірілген. Кез келген қызмет саласында бренд құрудың бір элементі фирмалық стилі болып саналады. Соңықтан да мақалада мұражай мысалында фирмалық стилі, сонық ішінде логотиптеріне талдау жасалған.

Түйін сөздер: әлеуметтік бағытталған бренд, әлеуметтік бағытталған бренд құру үрдісі, логотип, фирмалық стиль.

Kozhamkulova Zh.T.,
Sagimbayeva A.M.

**Analysis of process of
development of socially oriented
brand and corporate style of the
museums**

Now, in connection with growing globalization tendency, use of methods of branding for involvement of new clients is very important not only for business firms, but also for the enterprises of the social sphere. From time to time needs of clients quickly change. The noncommercial enterprises due to use of social branding create positive image among target audience. As the social sphere isn't aimed at obtaining benefit, the opinion was created that the organization of marketing activity in the enterprises of the social sphere is not necessarily. Any commercial, noncommercial enterprises have to carry out the organization of marketing activity, including implementation of process of development of a brand. In particular, development of the social sphere promotes not only to improvement of the situation of the population, and also formation of positive image of the state at the international level. In the present article the concept and the importance of socially oriented branding is considered. Considering various points of view about process of development of a social brand, the analysis of the stages of brand creation has been made.

In the field of culture, for the purpose of determination of loyalty of clients and development of a brand, research which result is given in article has been conducted.

In any sphere of services, an element of development of a brand is the corporate style.

Key words: socially – oriented brand, creation process socially – oriented brand, a logo, a corporate style.

Кожамкулова Ж.Т.,
Сагимбаева А.М.

**Анализ процесса разработки
социально ориентированного
брэнда и фирменного
стиля музеев**

В настоящее время в связи с растущей тенденцией глобализации использование методов брэндинга для привлечения новых клиентов является очень важным не только для коммерческих компаний, но и для предприятий социальной сферы. Время от времени потребности клиентов быстро меняются. Некоммерческие предприятия за счет использования социального брэндинга создают позитивный имидж среди целевой аудитории. В настоящей статье рассмотрено понятие и значимость социально-ориентированного брэндинга. Рассматривая различные точки зрения о процессе разработки социального брэнда, был сделан анализ этапов его создания. В области культуры с целью определения лояльности клиентов и развития брэнда было проведено исследование, результаты которого приведены в статье. В любой сфере деятельности элементом разработки брэнда является фирменный стиль. Поэтому в статье рассматривается анализ фирменного стиля музеев, в том числе их логотипов.

Ключевые слова: социально ориентированный брэнд, процесс создания социально ориентированного брэнда, логотип, фирменный стиль.

**ӘЛЕУМЕТТІК
БАҒЫТТАЛҒАН
БРЕНДТІ ҚҰРУ ҮРДІСІ
МЕН МҰРАЖАЙДАҒЫ
ФИРМАЛЫҚ СТИЛДІ
ТАЛДАУ**

Жергілікті әлеуметтік бағытталған брендті дамыту осы аймақта өндірілетін экономикалық брендтерге деген қарым – қатынасқа әсер етеді. Ерекше табиғи және мәдени объектілер, ғылыми, білім беру және медициналық мекемелер, спорттық жетістіктер арқасында танымалдылыққа ие болған сол аймаққа қарым – қатынас осы территорияда өндірілетін кез келген өнімді қабылдауға оң әсер етеді. Сонымен қатар кез келген елдің әлемдік қабылдауы сол елдің ғылыми және мәдени жетістіктері, ғұлама ғалымдары, мәдениет өкілдері мен спортсмендер арқасында қалыптасады. Брендинг әлеуметтік салада да қолданылатындықтан, әлеуметтік бағытталған бренд анықтамасына тоқталып өтейік.

Әлеуметтік бағытталған бренд – аймақтық және жергілікті маңызды өзекті бағдарламалар айналасында танымал контекст құруға, олардың әлеуметтік маңыздылығын көрсетуге және мақсатты аудиториямен позитивті қабылдауға көмектесетін визуалды және аудио элементтердің жиынтығы. Әлеуметтік бағытталған бренд – әлеуметтік бағытталған жобалар арқылы жүзеге асатын тауарға тұтынушылардың лоялдылығына ие тауар не қызмет. Әлеуметтік бағытталған брендтің мақсаты – әлеуметтік салада қызмет атқаратын кәсіпорынның брендін құру арқылы бейнені және имиджі қалыптастыру [1, 197-1986].

Осы анықтамалармен келісе отырып, әлеуметтік бағытталған брендтің – әлеуметтік салада қызмет атқаратын кәсіпорынды брендке айналдырудың кешенді үрдісі деуге болады. Осы әлеуметтік бағытталған бренд құру кезеңіне тоқталып өтейік.

Брендтер құру бойынша агенттік Brandinsitute Inc. бұл үрдісті бір – бірімен байланысты реттелген алты кезеңдерді қарастырган [2, 11-12б]: брендті жайғастыру, бренд стратегиясы, бренд идеясын қалыптастыру, бренд бәсекелестерді зерттеу, лингвистикалық талдау, алдын ала тестілеу. Бренд құру бойынша агенттіктің бұл теориясында мазмұны бойынша бренд стратегиясы және идеяны қалыптастыру бір – біріне жақын болып келеді, сол себепті екі кезеңді біріктіруге болады. Және де бренд сипатын деталды түрде жасау бойынша кезең жок болып табылады: ал лингвистикалық талдау бренд сипатының тек біреуін ғана – атын ғана қарастырады. Unilever Brand Key

шетел компаниясы сегіз кезеңнен тұратын бренд құру үрдісінің моделін ұсынады. Бұл моделдің құру негізінде бәсекелестік ортаны талдау мен мақсатты аудиторияны зерттеу жатыр. Келесі кезең брендті нарықта дифференциялау үшін қолдануға болатын тұтынушылардың негізгі мотивтерін анықтау болып табылады. Келесі төрт кезең (пайда, құндылық және жекелік, бренд үәдесінің дәлелі, брендті анықтау) нәтижесінде бренд мәнін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Біздің көзқарасымыз бойынша, Brandinsitute Inc. және Unilever компаниялары ұсынған моделдер бренд құру үрдісінің ішінен тек бір ғана кезеңді – тек бренд құруды қарастырган. Ал брендті басқару және бақылау кезеңдері қарастырылмаған. Бұл кезеңдер де тұтынушы саласында табысты бренд қалыптастыру үшін маңызды болып келеді. В. Перция және Л. Мамлеева өз жұмыстарында брендті құру мен жылжытудың он бір кезеңнен қарастырган [3, 60б.]. Бастапқы идея – өндіруші үшін брендтің өмірлік жолының мақсатын, нарықтағы оның артықшылықтарын, мақсаты мен міндеттерін бейнелейді. Зерттеу – нарық, бәсекелестер мен тұтынушылар жайлы көрсеткіштерді жинаиды, талдайды. Мәні – ұсынылған идеялардан таңдау жүргізіледі, олардың пайдалары мен құндылықтары, мәні қалыптасады. Аты – бренд атаян анықтау. Тестілеу – алынған нәтижелерді тестілеу. Каталог – брендпен күнделікті жұмыс істеу үшін қажет ақпараттар бар анықтама құру. Коммуникация – ақпараттарды беру арналарын және тұтынушылармен әрекеттесу жолдарын анықтау. Хабар – персоналдарды брендинг пен оқыту бағдарламасына тарту. Жүзеге асыру – қағаз түрінде жазылғандарды жүзеге асыру. Талдау – бастапқы идеядан ауытқуларды

анықтау үшін зерттеу жасау. В. Перция және Л. Мамлеева ұсынған моделдерде көрсетілген соңғы кезең – бастапқы идеядан ауытқуларды анықтау үшін талдау жасау Brandinsitute Inc. және Unilever компаниялары қарастырмagan. Осыдан әлеуметтік бренд құру үрдісі мақсатты аудитория қажеттілігін оңтайтын турде қанағаттандыратын тауарды жүзеге асыру мен өндіруден кейінгі үрдіс болып табылатындығына көзіміз жетті: зерттеу, брендті жайгастыру, бренд тұжырымдамасы, нейминг және дизайн, тестілеу, жайгастыру, мониторинг және бренд құру үрдісін бағалау, брендті дамыту және жетілдіру.

Әлеуметтік сала ішінде Алматы қаласының мұражайлар брендінің қалыптасуын анықтау мақсатында маркетингтік зерттеу жүргізілді. Осы зерттеу мақсаты, объектісіне, әдістері мен ақпарат көздеріне тоқталайық.

– Зерттеу мақсаты: Алматы қаласы бойынша мұражай саласында брендингтің қалыптасуын анықтау.

– Зерттеу объектісі: Алматы қаласындағы мұражайлар.

– Зерттеу жүргізу уақыты: 2015 жыл 1 және 24 сәуір аралығы.

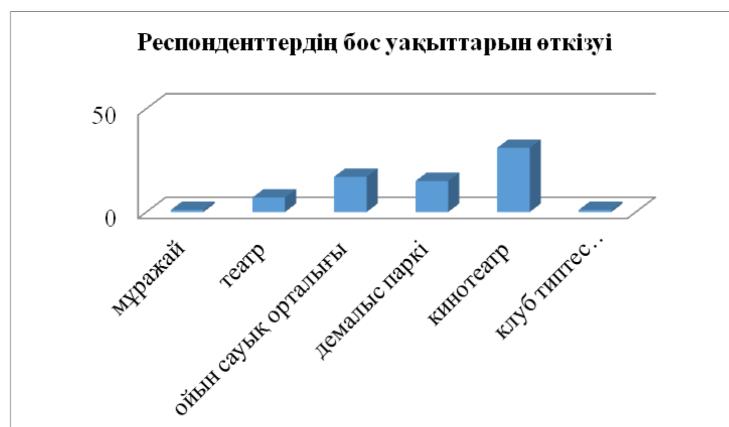
– Иріктеменің қолемі мен сипаты: 400 респондент; кез-келген адам респондент ретінде кездейсоқ таңдалды.

– Зерттеудің қамту аймағы: Алматы қаласы.

– Ақпарат көздері: Зерттеу жүргізу басында екінші ретті ақпарат көздері қолданылды: КР статистикалық Агенттік сайты және мұражайлар сайты.

– Маркетингтік зерттеу тәсілі: пікір сұрау (онлайн).

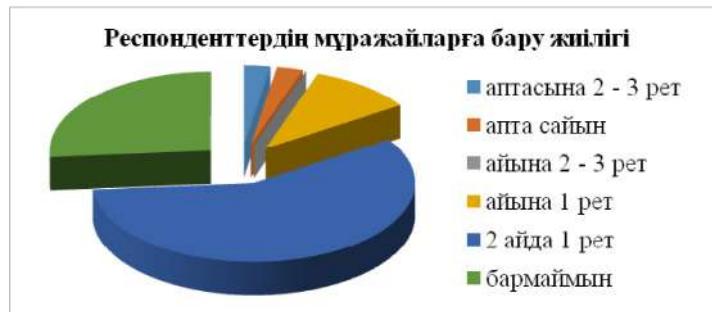
Енді осы зерттеу жұмысының нәтижелеріне тоқталып өтсек.

1-сурет – Респонденттердің бос уақыттарын өткізу кезінде баратын мекемелері

Респонденттерге бос уақытарын мәдени мемелерде өткізу бойынша бірнеше варианктар таңдауга мүмкіндік берілді. Нәтижесі бойынша респонденттердің 31 %-ы бос уақыттарында кинотеатрға барса, оның 17 %-ы ойын сауық

орталықтарына және де демалыс парктеріне барады екен. Тек кішкене бөліктегі ғана 7 %-ы театрга, 1 %-ы мұражайға барады. Ал келесі респонденттердің мұражайға бару жиілігі қарастырайық.

2-сурет – Респонденттердің мұражайларға бару жиілігі

Бұл суреттен респонденттердің 58%-ы мұражайға 2 айда бір рет, ал 26 %-ы мұражайға бармайтыны, 10%-ы айына бір рет, 3%-ы апта сайын және 3%-ы аптасына 2-3 рет баратынын көреміз.

Бұл келтірілген зерттеу нәтижесінде пікір сұралған респонденттердің бос уақыттарында мұражайға аз баратынын, тіпті, бармайтындығын байқаймыз. Бұған себеп мұражай әлеуметтік сала ретінде пайда табуды көзdemесе де, мақсаты халықты тарту болатын маркетингтік қызметті жогары деңгейде ұйымдастырымау болып табылады. Ал халықты тарту мақсатында ұйымдастырылатын маркетингтік қызметтің бір бөлігі маркетингтік коммуникация элементі фирмалық стиль болып табылады. Кез келген

компания болсын, өзін жарнамалауда фирмалық стилді қолданады.

Ал осы фирмалық стилдің негізгі элементтерінің бірі болып логотип табылады. Логотип оны халықты көргенде ерекшеліктерімен қоса сол әлеуметтік сферадағы ұйыммен және әлеуметтік жобамен байланысты ассоциация қалыптасатындағы символдық жүктемеге ие болуы керек. Сол себепті бірінші логотипten бастаймыз. Қазақстан Республикасында 2014 жылғы мәлімет бойынша 231 мұражайлар қызмет атқарады [4]. Бірақ, талдау көрсеткендей барлық мұражайларда логотиптерге ие емес екен. Төмендегі 3 – суретте логотиптері бар мұражайлар келтірілген.

3-сурет – Қазақстан Республикасының Ұлттық мұражайы мен Ә. Қастеев атындағы өнер мұражайларының логотиптері

Бұл суреттен көріп тұрғанымыздай, тек Қазақстан Республикасының Ұлттық мұражайы мен Ә. Қастеев атындағы өнер мұражайларында ғана логотип бар екен. Ал ұрандарға келетін болсақ, олар барлық мұражайларда жоқ болып

табылады. Негізінен, брендтің басқа элементтері мұражай саласында қолданылмайды екен, яғни мұражай бренді қалыптаспаған. Бұл әлеуметтік сала бойынша негізгі брэндинг мәселелері болып табылады.

Тағы бір мәселе – Қазақстан Республикасында брэндингпен айналысатын, әсіресе әлеуметтік сферада мұлдем аз және де олардың негізгі қызметі жарнамамен байланысты.

Корыта келе, қазіргі таңда қазақстанның компанияларда маркетинг бөлімі оперативті қызмет атқарады. Соған байланысты брэндинг-

тің, соның ішінде әлеуметтік бағытталған брэндингтің даму деңгейі туралы айту өте қын. Мұражайлар санының тұрақты өсуіне Қазақстан Республикасының мәдени саясатының концепциясы әсер етті. Дегенмен де караоке, ойын – сауық орталықтары сияқты бәсекелес салалар қарқынды өсуде.

Әдебиеттер

- 1 Орозалиева А.С., Парманасова А.Д. Формирование социальных брендов в Кыргызском обществе // Вестник КМЮА. – 2011. – Т.1 – №1. – С.194 – 202
- 2 Зозулев А., Нестерова Ю. Брендинг в схемах. Модели брэндинга: классификация и краткая характеристика // Маркетолог. 2006. № 10, ноябрь. – С. 9-16.
- 3 Перция В., Мамлеева Л. АнATOMия бренда. Москва: Вершина, 2007. – 288 с.
- 4 Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика Министрлігінің статистика комитетінің рести сайты: <http://stat.gov.kz>

References

- 1 Orozalieva A.S., Parmanasova A.D. Formirovaniye sosialnyh brendov v Kirgisckom obshestve // Veastnik KMYA. – 2011. – Т.1 – №1. – S.194-202
- 2 Zozylev A., Nesterova U. Brending v shemah. Modeli brendinga: klassifikacia i kratkaya harakteristika // Marketolog. 2006. № 10, noyabr. – S. 9-16
- 3 Percia V., Mamleeva L. Anatomiya brenda. Moskva: Vershina, 2007. – 288 s.
- 4 Kazakhstan Respublikasının Ulttik Ekonomika Ministrliginin statistika komitetinin resmi saiti: <http://stat.gov.kz>

Kargabaeva S.T.,
Muratkaliuly T.

The pros and cons of interactive marketing to consumers and the manufacturer

In the article considered the main pros and cons of interactive marketing to consumers and producers in terms of technical and scientific progression in the spheres of social and economic communication. Many foreign and domestic scientists are considered interactive marketing in isolation, as one of the elements of marketing communication in the organization. However, in modern conditions of development of innovative technologies interactive marketing should not be considered as an element of marketing communications and should be treated as an independent direction in system of marketing communications. In this regard, the consideration of interactive marketing and its advantages and disadvantages with the scientific and theoretical side is of great importance in terms of establishing communications between the producer and the consumer. The importance of interactive marketing for organizations is determined by its advantages and disadvantages. Considering results of research we can say that the main pros of interactive marketing for consumers and producers is this: convenience of buying and selling, activity of consumers in economic processes, minimality of external impact on process of purchase and sale, ease of process of communication and informing, decrease in expenses of the organizations (rent, providing shop, insurance, municipal expenses), drawing up database of accurate consumer needs. Any system or mechanism along with the pros has its cons. The main cons of interactive marketing for consumers and producers the following: risk of loss of electronic information, information overload on the Internet, low level of availability of the Internet, use of personal information on consumers by the organization without their consent, leak of classified information, etc.

Key words: pros, cons, interactive marketing, Internet, communication, advantages, disadvantages, producer, consumer, marketing communications, effectiveness of interactive marketing, Internet marketing.

Қарғабаева С.Т.,
Мұратқалиұлы Т.

Интерактивті маркетингтің тұтынушылар мен өндірушілерге ұсынатын пайдаласы мен зияны

Мақалада қоғамдық, және экономикалық коммуникация салаларындағы ғылыми-техникалық прогресс жағдайындағы тұтынушылар мен өндірушілерге қатысты интерактивті маркетингтің ұсынатын артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылған. Қөптеген отандық және шетелдік ғалымдар интерактивті маркетингті үйімдағы маркетингтің коммуникациясы ретінде оқшаша жағдайда қарастыра отырып, сипаттаған. Алайда қазіргі уақыттағы инновациялық технологиялардың дамуына байланысты интерактивті маркетинг үйім ішіндегі маркетингтік коммуникация элементі ретінде қарастырылмай, маркетингтік коммуникацияның тәуелсіз бағыты ретінде сипатталуы тиіс. Осыған байланысты үйім мен тұтынушы арасында екіжакты коммуникация орнату уақытындағы интерактивті маркетингті және оның артықшылықтары мен кемшіліктерін ғылыми-теориялық түрғыдан бағалау және тереңдеп зерттеу жоғары маңыздылыққа ие. Үйін интерактивті маркетингтің маңыздылығы, оның ұсынатын артықшылықтары мен кемшіліктеріне тікелей байланысты. Жүзеге асырылған зерттеу нәтижелеріне сәйкес интерактивті маркетингтің тұтынушылар мен өндірушілерге ұсынатын басты артықшылықтары келесідей: сату және сатып алу үрдісінің ынғайлылығы, тұтынушылардың экономикалық қытнастын белсенді мүшесіне айналуы, сату және сатып алу үрдісіндегі сыртқы әсердің минималдылығы, коммуникативтік және ақпараттандыруы үрдісінің женілдігі, үйімнің жыныстық шығынын төмendetу (жаға алу, дүкенде ұстау, сактандыру, коммунальдік шығындар), тұтынушылардың нақты қажеттіліктер базасын қалыптастыру.

Түйін сөздер: интерактивті маркетинг, өндірушілер, ғаламтор, коммуникация, тұтынушылар, артықшылық, кемшілік, маркетингтік коммуникация, пайда, зиян, интерактивті маркетинг тиімділігі, интернет маркетинг.

Карғабаева С.Т.,
Мураткалиұлы Т.

Плюсы и минусы интерактивного маркетинга для потребителей и производителей

В статье рассмотрены основные плюсы и минусы интерактивного маркетинга для потребителей и производителей в условиях научно-технической прогрессии в сферах общественных и экономических коммуникаций. Важность интерактивного маркетинга для организаций определяется его преимуществами и недостатками. Главными плюсами интерактивного маркетинга для потребителей и производителей являются: удобства процесса покупки и продажи, активность потребителей в экономических процессах, минимальность внешнего воздействия на процесс покупки и продажи, легкость процесса коммуникации и информирования, снижение общих издержек организаций (аренда, обеспечение магазина, страхование, коммунальные издержки), составление базы точных потребностей потребителей. Любая система или механизм вместе с плюсами имеет свои минусы. Основные минусы интерактивного маркетинга для потребителей и производителей следующие: опасность потери электронной информации, информационная перегруженность сети интернет, низкий уровень доступности интернета, использование личных информаций о потребителях организацией без их согласия, утечка секретной информации и прочее.

Ключевые слова: плюсы, минусы, интерактивный маркетинг, интернет, коммуникация, преимущества, недостатки, производитель, потребитель, маркетинговые коммуникации, эффективность интерактивного маркетинга, интернет-маркетинг.

THE PROS AND CONS OF INTERACTIVE MARKETING TO CONSUMERS AND THE MANUFACTURER

Currently in our society, all rapidly and intensively changing and improving. The 21st century can be described as a century of information and communication technologies. Modern society is now closely associated with many communications technologies, including interactive marketing.

Interactive marketing is a complex of new information and communication systems on the basis of modern digital and electronic technologies. Types of interactive marketing are various and it includes: internet marketing, marketing researches environment Internet, advertising means Internet of communication and virtual trading platforms.

Today interactive marketing as a means of effective communication is becoming increasingly popular among buyers and enterprises. However, buyers and producers are not fully aware of all perspectives and efficiency of use of interactive marketing. In other words many businesses use interactive marketing only as a method of marketing communications. All this because many western and domestic scientists have described interactive marketing as a tool of marketing communications in the enterprise. However, now this description isn't true. In the conditions of development of information and communication technologies interactive communication shouldn't be considered as a tool of marketing communications, but should be considered as an independent direction of marketing communications in the enterprise.

Any kind of marketing communications has its pros and cons. If we consider the interactive marketing as an independent direction of marketing communications, we need to know what are the pros and cons it has about the manufacturer and its potential customers. In this regard the main objective of article is in-depth study of efficiency of interactive marketing and definition of his pluses and minuses for consumers and the enterprise with use of theoretical techniques of interactive marketing.

In formations of interactive marketing an important role is played modern the Internet - technologies. The concept of «interactivity» has a dynamic nature, which depends on the reactions of the buyer. Given this feature, many scientists gave a separate definition of interactive marketing. The first definition of interactive marketing has given Philip Kotler. According to Philip Kotler interactive

marketing is one of forms of direct marketing carried out by means of interactive marketing services which provide services in the operational mode. For this purpose used the systems providing a bilateral electronic communication between the seller and the buyer [1].

Interactive marketing it is a form of direct marketing which is realized by means of the integrated marketing services of computer communication in the operational mode. It is electronic system which connects the buyer and the seller [2].

Interactive communication system – a method of using computer technology, which allows marketing the device to send a persuasive message and simultaneously allows the recipient to respond to the message, to transform and to take note of it, and then answer it [3].

Interactive marketing is a system of communications between the buyer and the seller by means of computer networks which allows the buyer to control a type and volume of the obtained information [4].

According to the above definitions, each author in his own way understands and describes the concept of interactive marketing. It means that currently there is no general concept for all which would describe the nature, sense and content of interactive marketing. At the end of the 20th and at the beginning of the 21st century we could consider interactive marketing as a form of marketing communication, which communicate and exchange of information between the buyer and the seller (the company) in the operational conditions by means of computer technology and network. But under current conditions, interactive marketing should be considered as a set of interactive actions of the directed to communicate and satisfactions of needs of consumers through Internet marketing and online sales services in the Internet. In this regard, we will consider the pros and cons of interactive marketing for detailed studying of its effectiveness in terms of communication and satisfaction of customer needs.

Compared with traditional instruments of marketing communications interactive marketing has a number of pluses or advantages for consumers and businesses. However, any system or method has its flaws. Interactive marketing along with the advantages has some shortcomings of operation.

The main advantages of interactive marketing associated with fast-growing rates of Internet. The use of the Internet in interactive marketing immediately changed the importance of consumers. That is the role of consumers has changed from neutral observers into active participants in economic relations. The first advantage, which offers interactive

marketing using the internet is convenience. Consumers or buyers do not need to go to one end of the city or country to buy a particular product. Also users don't need to walk for hours in the trading halls, there is no need to look and compare products. Instead, consumers using the Internet can watch, compare, evaluate goods 24 hours a day and buy in any part of the world without leaving home. This convenience is explained by the fact that the Internet and e-Commerce do not have geographical and temporal constraints. Also convenience of purchase of goods on the Internet is characterized by the following: during online purchases, the consumer does not prevent annoying salespeople, no psychological pressure from the staff of the trading floor.

At the time of purchase of goods via the Internet, the buyers acquire additional advantages from interactive marketing. Commercial information services and information services of the Internet offer customers a free comparative information about a company, product or service, about competitors. Together with these over the Internet the buyer can directly contact the company (seller) to obtain accurate and complete information about a particular product and to make an online the order for goods, not getting up the place. The above mentioned process of "e-shopping" is actively implemented and requires minimal time of purchase compared to traditional form of shopping. Another advantage of interactive marketing on the Internet it is the ease of implementations of the communication and information process between the consumer and the seller. That is, in a network the Internet the buyer gets the information he needs not only on the official website of the producer, but also in electronic forums through communication with other consumers who have experience using these products. Thus, the buyer easily come into contact with other consumers and receives objective information about the product. This method of obtaining objective information about the product from other consumers in traditional shopping venues hard to implement, because the consumer has not opportunity to leave feedback about a product in a store. Realization of interactive marketing via the Internet gives consumers the opportunity to enhance active participation in the virtual market through social networks (Vkontakte, Facebook, Twitter, Instagram), online channels (YouTube, KazTube, RuTube), online classifieds (Olx, Kolesa, Krisha), and other services.

Based on the characteristics, interactive marketing can offer the following advantages to enterprises and producers along with consumers. The main plus of interactive marketing for the enterprise and pro-

ducer consists in geographical and in temporary limitlessness of the Internet. That is, using interactive marketing, the enterprises or producers of goods won't limit the scale of potential buyers to geographical values. Instead, they will be able to work with consumers on a global scale. By the nature, the interactivity enables the formation of reliable relationships connecting consumers and producers. The enterprises or of the company during the relations with consumers define their exact desire, the need and create the appropriate base desires of the consumer. In turn consumers can obtain information necessary to them from the producer via the Internet for satisfaction of the information needs. On the basis of such two-way relationships manufacturers will be able to promptly adapt to the variable requirements of consumers through improving the quality or consumer properties of products offered.

Possibilities of interactive marketing aren't limited to creation of the constant and bilateral relations with consumers. Together with this interactive marketing promotes decrease in the general expenses of the enterprise. Sellers of the electronic trading facility are exempt from rental fees for the place of trade, of the costs place of sale, insurance, utilities, etc. Because for sale of goods of enterprises used e-stores, websites, social networks. In this regard, the company can direct more financial resources for the maintenance and improvement departments of production, sales and trade. In turn, these capabilities can enhance competitive advantages of enterprise in the market. Direct communication of consumers and producers on the basis of interactive marketing minimizes the distortion in the exchange of information. The exact and it is clear obtained information allows to increase overall performance in the enterprise at stages of registration, the analysis of information on goods, withdrawal of the right product from the warehouse, packaging of goods, delivery of goods to the consumer and after sales service.

Association of online trade on the basis of interactive marketing with infrastructure of traditional business will increase overall performance of the enterprise in the virtual market.

Internet is a global environment that unites the consumer and seller at opposite ends of the world for only a few seconds. Interactive marketing in the future has a very high potential for growth and efficiency in use. According to scientists in the future electronic trade and the Internet on the basis of interactive marketing can force out from the use modern magazines and newspapers as sources of information, traditional shops and traditional trade will disappear. However, notwithstanding the foregoing

hypotheses for interactive marketing to a new level of efficiency requires a lot of time. At present, interactive marketing is at the initial level of development and despite all its advantages, interactive marketing is not always effective in relation to the company, the product or the consumer. According to the principle of marketing "Don't sell the made goods, and make the goods sold" in everyone situations it is necessary to define whether it is necessary to use interactive marketing or it is necessary to use other methods of marketing. If the enterprise or the company decides to use interactive marketing in their work, they should consider along with the advantages of interactive marketing and its cons.

The main problem associated with interactive marketing comes from the Internet. The main disadvantage and the main problem of interactive marketing is described as the inaccessibility of the Internet and the limited number of consumers who use the Internet. In turn, this disadvantage has a negative impact on sales growth in virtual shopping sites. Despite the growth of the Internet over geographic space, currently interactive marketing covers a small portion of the all market. According to statistics of Forbes only 20% of the populations of the Republic of Kazakhstan are active users of the Internet. In June of 2015 in the Republic of Kazakhstan was registered 3.47 million people as Internet users [5].

The next disadvantage of interactive marketing is the age of the Internet users. According to the statistics of the Republic of Kazakhstan the average age of the main users of the Internet are people aged 18 to 24 years. A consumer preference of people in this age range is unstable and changeable. All this because people at this age are just beginning to define their place and role in society and become a person. Together with it in the course of formation by the personality at people preferences often change. In turn, attempts to adapt to frequently changing consumer preferences may have the bad ending for the enterprise.

Verbal communication between the consumer and the enterprise through the Internet is another disadvantage of interactive marketing. In communication 35% information is transferred in verbal and 65% non-verbal information in the form. The transmission and receipt of information on the Internet in a verbal form does not allow the company to obtain psychological information about the user and makes communication less informative.

In interactive marketing safety of the transferred or received information on the consumer or about the enterprises is very important. Consumers may worry about the fact that someone has the opportunity to

learn the number and code of their electronic card of payment. While companies may worry because virtual hackers are able to hack into their computer for the purpose of blackmail or espionage. That is in this situations minus of interactive marketing is lack of system of protection of information against unauthorized access by the third parties on the Internet. Together with the protection information, the main disadvantage of interactive marketing is eth-

ics. In many websites to buy any goods users enter personal data on the website. Company or enterprise receiving information about a potential client, can use it in the advertising purposes or for an exchange of customer database with other companies without the personal consent of the consumer.

Summarizing, all pros and cons of interactive marketing for the consumer and the manufacturer are schematically shown below.

Table 1 – The pros and cons of interactive marketing to consumers and producer

Interactive marketing		
	The consumer	Manufacturer
Pros	1. Active participant of the economic relations 2. The convenience of the purchase process 3. The ease of obtaining information 4. The absence of external influences at the time of purchase 5. Minimal time to buy 6. The ease of process of communications and informing 7. The influence of consumers on virtual trading through social networks, online channels etc.	1. A trusting relationship between the consumer and the manufacturer 2. Creating a database of the exact needs of the customer 3. Adapting to changing needs of consumers 4. Reducing the overall costs of the enterprise 5. Minimal distortion of information between consumer and producer 6. Association virtual trading with traditional business
Cons	1. Information vulnerability of consumers 2. The use of information about consumers by the company for private purposes, without warning the consumer 3. Unilateralism and the failure of psychological information about the manufacturer through verbal method of information transfer 4. Ultra-high level of information flow on the Internet	1. The low number of Internet users in Kazakhstan 2. The inaccessibility to the Internet reduces the amount of virtual trade 3. Negative effects from adaptation to the changing needs of consumers in Kazakhstan 4. Unilateralism and the failure of psychological information about the user through the verbal method of information transfer 5. Virtual attack by hackers on the computers and servers manufacturer
Developed by the author		

In conclusion, foreign and domestic scientists are not considering interactive marketing as a tool to improve competitiveness and efficiency of enterprises described him apart as a tool for communication. However, a separate description of interactive marketing today does not give certain results, because the concept of interactive marketing today should be considered in conjunction with such concepts as: market researches in the Internet, telemarketing, internet marketing, advertising of a direct response, electronic trading, technologies of Internet communications. Along with this we should not forget that interactive marketing is directly connected the Internet users. In this regard, to effectively meet consumer needs we must know and determine the nature, operating principles,

advantages and disadvantages of interactive marketing. Currently the advantages of interactive marketing is this: the ease of receiving and sending information, speed of installation of communication between the consumer and the producer, convenience of process purchase and sale, saving of time, decrease in expenses and high flexibility of the enterprise, formation of the consumer by the active participant of the virtual market. Effective and timely use of all the benefits of interactive marketing will provide the company a good image to consumers, competitive advantage in the market and high working efficiency.

The popularization of the Internet and technological revolution increase the number of consumers and producers seeking to use all the benefits of interactive marketing. However any

system, the mechanism along with pros has the opposite cons. Therefore, the manufacturer along with the consumer should know all the disadvantages

of interactive marketing to in the future to increase capacity and prevent hazards associated with interactive marketing.

References

- 1 Kotler F., Armstrong G., Sonders D., Vong V., Marketing Essential. – M.: Vilyams, 2000. – 943 p.
- 2 Balabanova L.V. Marketing. – M.: Economika, 2004. – 645 p.
- 3 Bernet J., Moriarti S. Marketing communications: integrated approach. – Sankt-Peterburg, Piter, 2001. – 864 p.
- 4 Rudelius V. Marketing. – M.: DeNovo, 2001. – 706 p.
- 5 Shagieva D. Internet audience of Kazakhstan: portrait and preferences of the user // Forbes Kazakhstan. – 2015.

Смагулова Г.С., Нарботаев М.

**Мемлекеттік
қызметке персоналды
іріктеудің қазақстандық
моделінің ерекшеліктері**

Мақалада мемлекеттік қызметке персоналды іріктеудің ерекшеліктері қарастырылған. Персоналды іріктеу маңызды үдеріс болып табылады, ойткені ұйымның дамуының болашағы оған тәуелді. Бұл салада қызмет атқару белгілі бір білім мен көсіби дағдыны талап етеді. Мақалада мемлекеттік қызметке іріктеудің түрлері қарастырылған. Көсібілік мемлекеттік шенеуніктердің негізгі сапасы және белгілі бір құндылықтар жүйесі ретінде қарастырылады. Барлық талаптарға сай келетін жоғары білікті персоналды іріктеу өте маңызды болып табылады. Мемлекеттік қызметке персоналды іріктеу конституциялық ережелерге негізделеді. Мамандар занға бағынатын, бірқатар көсіби қасиеттерге ие болуы тиіс. Мақалада осы мәселелер түжірымдалған.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет, персоналды іріктеу, мемлекеттік қызметші, мемлекеттік лауазым, конкурс.

Smagulova G.S., Narbotaev M.

**Features of the Kazakhstan
model of personnel selection in
the public service**

In this article the features of selection of personnel are considered on government service. A selection of personnel is an important process, further advancement of activity of organization depends on her. Work in such sphere requires certain knowledge and professional skills. The types of selection are examined on government service, examples of historical bases that were stopped up in the modern system of skilled selection are made. Professionalism as basic quality of public administrators and certain system of values. It is very important to pick up highly qualified personnel that will answer all requirements. It is impossible also to forget that main support during the selection of personnel on government service is done on the basis of constitutional positions. Specialists must be responsible, law-abiding and to possess the row of professional qualities, which one in detail it is described in the article.

Key words: public service, selection of staff , civil servants, public office, competition.

Смагулова Г.С., Нарботаев М.

**Особенности казахстанской
модели отбора персонала на
государственную службу**

В статье рассмотрены особенности отбора персонала на государственную службу. Отбор персонала является важным процессом, от него зависит дальнейшее продвижение деятельности организации. Работа в такой сфере требует определенных знаний и профессиональных навыков. Рассматриваются виды отбора на государственную службу, приведены примеры исторических основ, которые были заложены в современной системе кадрового подбора. Профессионализм – основное качество государственных чиновников и определенная система ценностей. Очень важно подобрать высококвалифицированный персонал, который будет отвечать всем требованиям. Нельзя также забывать о том, что главный упор в ходе отбора персонала на государственную службу делается на основании конституционных положений. В статье описано, какими качествами должен обладать специалист: ответственность, законопослушность и ряд профессиональных качеств.

Ключевые слова: государственная служба, отбор персонала, государственный служащий, государственная должность, конкурс.

**МЕМЛЕКЕТТІК
ҚЫЗМЕТКЕ
ПЕРСОНАЛДЫ
ІРІКТЕУДІҢ
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
МОДЕЛІНІҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Қазақстанның заманауи мемлекеттік қызмет жүйесіне сәйкес, азаматтар мемлекеттік қызметке қол жеткізуге тен құқылы; мемлекеттік қызметші лауазымына кандидатқа қойылатын талаптар заңмен белгіленген және тек лауазымдық міндеттер сипатында болады; мемлекеттік қызмет нақты қағидаттарға негізделген және нақты этикалық нормалармен басқарылады. Мемлекеттік қызметтің қазақстанның моделі басқару мәдениетінің ұлттық дәстүрлері мен үздік шетелдік тәжірибелі бірліктіріді.

Мемлекеттік қызметшілерді іріктеу мемлекеттік органдарға қызметке сырттан азаматтарды тартудан тұрады. Басқарушылық кадрларды орналастыру мемлекеттік органның ішіндегі лауазымның жоғарылауын немесе төмендеуін, қызметтің басқа аумаққа ауыстырылуын және т.б. көздейді. Мемлекеттік қызметші лауазымына үміткерге қойылатын талаптар лауазымдық міндеттердің сипатымен айқындалады.

Мемлекеттік қызметке орналасудың келесідей құқықтық-ұйымдастырушылық тәсілдері бекітілген: тағайындау, сайлау және конкурс. Осы жағдайда күрделі заңдық құрам орын алады: тағайындау, сайлау немесе конкурстан өту актісі және азаматтың сәйкес мемлекеттік лауазымға орналасуға келісім беруі.

Саяси мемлекеттік қызметке тұлғалар тағайындалу немесе сайлану арқылы орналасады. Сонымен қатар басқа жағдайларда КР заңнамаларында көзделген тәртіппен және шарттармен орналасады. Қазақстан Республикасының Президенті конституциялық екілеттігіне сәйкес Парламенттің келісімімен Республиканың Премьер-министрін қызметке тағайындауды, Үкімет мүшелерін қызметке тағайындауды; сыртқы істер, қорғаныс, ішкі істер, әділет министрлерін қызметке тағайындауды. Президент облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және Республика астанасының әкімдерін қызметке тиісінше облыс, республикалық маңызы бар қалалар және астана мәслихаттарының келісімімен тағайындауды [1].

Мемлекеттік саяси лауазымға орналасу Қазақстан Республикасының заңдарында және өзге де нормативтік құқықтық актілерінде көзделген жағдайларда осы лауазымға орналасу үшін қажетті келісуден өткен және арнайы тексерудің оң нәтижелері

алынған жағдайда жүзеге асырылады [2]. Саяси мемлекеттік қызметке орналасудың қосымша талаптарын КР Президенті айқындауы мүмкін. Мемлекеттік саяси қызметшілердің әкімшілік лауазымдарды қоса атқаруына жол берілмейді.

Мемлекеттік әкімшілік лауазымға орналасу конкурстық негізде жүзеге асырылады. («Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Заңында көзделген жағдайларды және Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жергілікті өкілді органдардың тағайындауы немесе сайлану жағдайларын қоспағанда). Конкурс мемлекеттік қызметке азаматтардың қолжетімділігінің конституциялық құқығын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Мемлекеттік әкімшілік лауазымдардың «А» және «Б» корпустарына бөлінуіне қарай, мемлекеттік әкімшілік қызметке конкурсты өткізудің өзіндік ерекшеліктері бар.

«Азаматтардың «А» корпусының мемлекеттік әкімшілік қызметіне кіруінің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 151 Жарлығына сәйкес арнайы біліктілік талаптары, кадр резервіне іріктеу қағидалары, кадр резервін калыптастыру қағидалары және конкурс өткізу қағидалары бекітілген. 1-суретте «А» корпусының мемлекеттік әкімшілік қызметінің кадр резервіне іріктеу кезеңдері көрсетілген.

1-сурет – «А» корпусының мемлекеттік әкімшілік қызметінің кадр резервіне іріктеу кезеңдері

«А» корпусының мемлекеттік әкімшілік қызметінің кадр резервіне іріктеу келесідей кезеңдерді қамтиды:

1. Кадр резервіне іріктеу өткізу туралы хабарландыруды жариялау;
2. Кандидаттардың қүжаттарын қабылдау және олардың «А» корпусының лауазымдарына қойылатын арнайы біліктілік талаптарына сәйкестігін тексеру;
3. Кандидаттарды тесттен өткізу;
4. Кандидаттармен әңгімелесу.

Жарияланатын хабарландыру мәтінінің үлгісін үәкілетті орган бекітеді. Хабарландыруда кандидаттарға қойылатын талаптар, қүжаттарды қабылдау мерзімі, қүжаттарды ресімдеуге қойылатын талаптар мен үәкілетті органның

байланыс деректері (пошта мекенжайы, телефон және факс нөмірлері, электрондық пошта мекенжайы) көрсетіледі.

«А» корпусының мемлекеттік әкімшілік қызметіне кандидаттарға білімі мен жұмыс өтілі бойынша талаптар қойылады. Білімі бойынша қойылатын талапқа сәйкес «А» корпусының бірінші санаттағы мемлекеттік әкімшілік лауазымдарына орналасу үшін кандидаттардың жоғары білімі болуы тиіс. Ал «А» корпусының екінші санаттағы мемлекеттік әкімшілік лауазымдарына орналасу үшін кандидаттардың мемлекеттік басқару, экономика, қаржы, құқық саласында жоғары білімі болуы қажет.

«А» корпусының мемлекеттік әкімшілік қызметіне кандидаттарға тест ұйымдастыру

қағидаларын үәкілдепті орган, ал әңгімелесуді өткізу тәртібін Үлттық комиссия айқындайды.

«Б» корпусының мемлекеттік әкімшілік лауазымына орналасуға арналған конкурстың 2 түрі бар:

1. Азаматтар арасындағы жалпы конкурс;
2. Мемлекеттік қызметшілер арасындағы ішкі конкурс.

Жалпы конкурс Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Заңына сәйкес «Б» корпусының бос немесе уақытша бос тәменгі мемлекеттік әкімшілік лауазымына, сондай-ақ тәменгі лауазым болып табылмайтын өзге де бос немесе уақытша бос

мемлекеттік әкімшілік лауазымға орналасу үшін өткізіледі [2]. Ишкі конкурсты «Б» корпусының бос немесе уақытша бос мемлекеттік әкімшілік лауазымына орналасу үшін мемлекеттік орган осы мемлекеттік органның мемлекеттік қызметшілері арасында өткізеді, оған оның ведомствоның, аумақтық бөлімшелерінің мемлекеттік қызметшілері де қатысуға құқылы [2].

Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Заңының 26-бабына сәйкес «Б» корпусының мемлекеттік лауазымдарына **алғаш рет кіретін** немесе мемлекеттік қызметті тоқтатқаннан кейін оған қайтадан кіретін азаматтар мынадай іріктеу кезеңдерінен өтеді:

2-сурет – «Б» корпусының мемлекеттік лауазымдарына іріктеу кезеңдері

«Б» корпусының мемлекеттік әкімшілік лауазымына орналасуға конкурс өткізу кезеңдері:

1. Хабарландыруды жариялау;
2. Құжаттар қабылдау;
3. Мемлекеттік органдың конкурстық комиссиясын құру;
4. Құжаттардың белгіленген біліктілік талаптарына сәйкестігін тексеру;
5. Конкурстық комиссия өткізетін әңгімелесу;
6. Мемлекеттік органдың конкурстық комиссиясының қорытындысы.

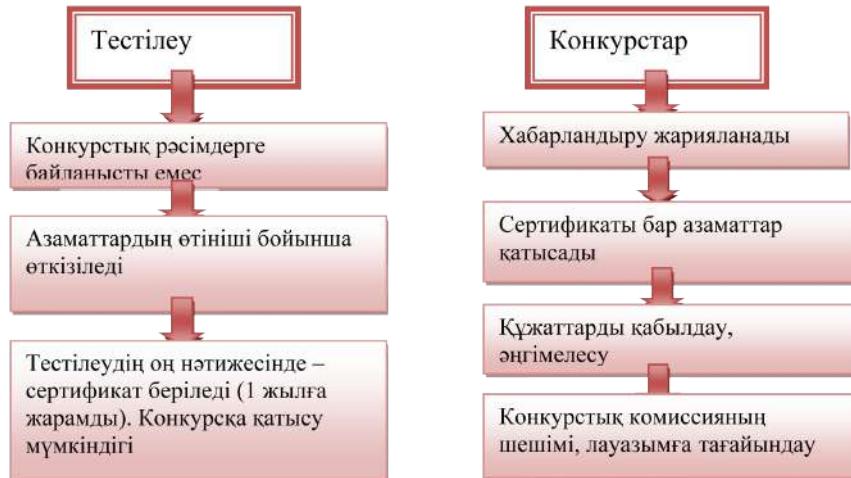
Конкурсты өткізу туралы хабарландыруда мынадай мәліметтер болуы тиіс: мекен-жайы көрсетілген мемлекеттік органдың атауы, пошта адресі; негізгі функционалдық міндеттері, қолданыстағы заңдарға сәйкес еңбек ақысының көлемі мен шарттары көрсетілген бос лауазымдар атауы; мемлекеттік орган анықтаған біліктілік талаптарына сәйкес конкурсқа қатысушыға қойылатын негізгі талаптар; құжаттарды қабылдаудың мерзімі. Хабарланды-

ру Қазақстан Республикасының қолданылып жүрген заңдарына қайшы келмейтін қосымша ақпараттармен толықтырыла алады. Бос әкімшілік мемлекеттік лауазымдарға орналасуға конкурс туралы мәліметтер үәкілдепті органдың ресми сайтында орналастырылады. Сонымен қатар хабарландыруды республика аумағына тарапатын мерзімді баспа басылымдарында жариялауға болады.

Конкурс жариялаған мемлекеттік орган әкімшілік мемлекеттік қызметтің бос лауазымдарына орналасуға кандидаттарды іріктеуді жүзеге асыруға конкурстық комиссияны құрады. Конкурстық комиссияның құрамы тиісті мемлекеттік органдың басшысы арқылы бекітіледі. Конкурстық комиссия конкурсқа қатысушылар берген құжаттарды, оларды тестілеудің нәтижелерін қарайтын, кандидаттармен әңгімелесу өткізетін және бос мемлекеттік әкімшілік қызметтің лауазымдарына орналасуға кандидаттарды түпкілікті іріктеуді іске асыратын алқалы орган бо-

лып табылады. Конкурстық комиссияның шешімі мемлекеттік әкімшілік қызметтің бос лауазы-

мына орналасудың немесе мұндай лауазымға орналастырудан бас тартуға негіз болады.

3-сурет – «Б» атқарушылық корпусының мемлекеттік әкімшілік лауазымына конкурс өткізу тәртібі

4-сурет – «Б» корпусының мемлекеттік әкімшілік лауазымына орналасу бойынша конкурстық комиссияның жұмыс істеу тәртібі

Конкурстық рәсімдердің ашықтығын қамтамасыз ету мақсатында 2013 жылдың 26-наурызынан бастап бақылаушылар мен сарапшылар институты әрекет етуде.

Бақылаушылар ретінде БАҚ-тың, қоғамдық бірлестіктер мен өзге де ұйымдардың өкілдері қатыса алады (сурет 4).

Мемлекеттік орган қайта ұйымдастырылған немесе таратылған жағдайда,

жарияланған конкурс оны өткізудің кез келген кезеңінде ол туралы міндетті түрде бұқаралық ақпарат құралдарына жарияланып тоқтатылуы тиіс.

Конкурстық комиссияның оң қорытындысын алған конкурстық комиссияның мемлекеттік әкімшілік лауазымдарға орналасуға құқығы бар. Бұл жағдайда, мемлекеттік органның басшысы мемлекеттік қызмет үшін заңда көзделген

талаптарды сақтай отырып, жарияланған қызметке қабылдауға міндетті.

Мемлекеттік қызметке қабылдаудан бастарту заңнамада көрсетілген талаптарға сәйкес келмese немесе шектеулер болған жағдайдаған негізді деп танылады. Мысалы, сол қызметке орналасу үшін арнайы мамандандырылған дайындықтың жоқ болуы, мемлекеттік қызметке қабылдаудан бас тартудың негізі болуы мүмкін. Бірнеше кандидаты бар мемлекеттік орган, мемлекеттік органның бос лауазымына кандидаттардың біліктілік деңгейін, арнайы мамандандырылған дайындығын, т.б. ескере отырып ең ыңғайлысын таңдауға құқылы. Мемлекеттік органның басшысы мемлекеттік қызметке қабылдаудан бас тартқан жағдайда, оның себебін сол азаматқа түсіндіруі қажет.

Сондай-ақ мемлекеттік қызметке мынадай тұлғалар қабылданбайды: сот әрекетке қабілетсіз немесе әрекетке қабілеті шектеулі деп таныған; сот белгілі бір мерзім ішінде мемлекеттік лауазымдар атқару құқығынан айырған; біліктілік талаптарында тиісті мемлекеттік лауазымдарға орналасу үшін денсаулық жағдайына арнайы талаптар белгіленген жағдайларда, медициналық мекеменің қорытындысы негізінде лауазымдық өкілеттіктерді орындауға кедергі келтіретін ауруы бар; өзінің мәртебесін және соған негізделген беделін жеке басының, топтық және өзге де қызметтік емес мұddeлерге пайдалануға алып келуі мүмкін әрекеттерді болғызыба мақсатында өзіне осы Заңда белгіленген шектеулерді қабылдаудан бас тартқан; мемлекеттік қызметке кірер алдындағы үш жыл ішінде мемлекеттік қызметке кір келтіретін тәртіптік теріс қылық үшін тәртіптік жауаптылыққа тартылған азаматты қабылдауға болмайды [2].

Мемлекеттік саяси қызметке, «А» корпусының мемлекеттік әкімшілік қызметіне кірген мемлекеттік қызметшілер үшін сынақ мерзімі белгіленбейді [2]. Мемлекеттік қызмет туралы

заңнамада мемлекеттік әкімшілік лауазымға кіру кезінде сынақ қарастырылады. Мемлекеттік әкімшілік қызметке алғаш рет немесе қызметтін тоқтатқаннан кейін жаңадан қабылданған азамат үшін үш айға дейінгі мерзімге сынақ белгіленуі мүмкін. Сынақ туралы шарт Заңнамада көрсетілгенмен де, оны мемлекеттік қызметке кіру шартына қосу императивтік сипатта емес. Сондай-ақ, заңнамада мемлекеттік қызметке орналасу кезіндегі сынақтың максималды мерзімі көрсетілген. Сынақ мерзімі үш айға дейін созылуы мүмкін. Сонымен қатар мемлекеттік әкімшілік қызметші дәлелді себептермен қызметте болмаган кезең сынақ мерзіміне есептелмейді (мысалы, еңбекке уақытша жарамсыз кезеңі).

Егер сынақ мерзімі өтіп, мемлекеттік әкімшілік қызметші мемлекеттік қызметті жалғастыра берсе, ол сынақтан өткен болып саналады және сынақ мерзімі мемлекеттік қызмет өтіліне есептеледі. Одан кейінгі жұмыстан босатуға Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген негіздер бойынша ғана жол беріледі. Мемлекеттік әкімшілік қызметші сынақ нәтижесі қанағаттанғысыз болған жағдайда үзкілетті органмен немесе оның аумақтық бөлімшесімен келісе отырып, сынақ мерзімінен өтпеген адам ретінде жұмыстан шығарылуы мүмкін. Сынақ мерзімі нәтижесінің қанағаттанарлықсыздығы деп әкімшілік мемлекеттік қызметшіге тағайындалған қызметтерді атқара алмау қабілетсіздігі танылады. Сонымен қатар, мемлекеттік органның кадр бөлімі сынақтан өтушінің өзіне жүктелген жұмысты орындаі алмау қабілетсіздігін сипаттайтын барлық фактілерді тіркеп, сынақ нәтижелері туралы ұсыныста көрсетуі қажет. Лауазымынан босатылған мемлекеттік әкімшілік қызметшінің жоғары тұрған органға немесе сотқа шағымдануға құқығы бар. Бұл сынақ мерзімін өткериу барысында мемлекеттік әкімшілік қызметші еңбек және мемлекеттік қызмет туралы заңдарға бағынтындығын көрсетеді.

Әдебиеттер

- 1 «Қазақстан Республикасының Президенті туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 26 желтоқсандағы N 2733 Конституциялық заңы.
- 2 «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V KRZ.

References

- 1 «Kazakstan Respublikasynut Prezidenti turaly» Kazakstan Respublikasynut 1995 zhylgy 26 zheltoksandagyy N 2733 Konstitucionalyk zany.
- 2 Kazakstan Respublikasynyn memlekettik kuzmeti turaly» Kazakstan Respublikasynyn Zany 2015 zhylgy 23 karashadagy № 416-V KRZ

Смагулова Г.С.,
Орманбекова Д.К.

Управление качеством государственных услуг как инструмент эффективности государственного управления

На каждом этапе развития человеческого общества качество являлось важнейшим приоритетом и лежало в основе любой системы социальных и экономических отношений. Получение желаемого качества, в том числе и качества жизни, достижение которого зависит от множества факторов, таких как развитие экономики, социальной сферы, образования, невозможно без эффективного государственного управления. На сегодняшний момент основной задачей на пути достижения эффективного государственного управления является повышение качества деятельности органов государственной власти и предоставляемых ими услуг населению. Современное общество ожидает от государственных служащих строго соблюдения законности, прозрачности, эффективного и ответственного управления, предоставления ими качественных публичных услуг населению в целом и каждому гражданину в отдельности. Однако достижение вышеперечисленных требований затрудняется целым рядом проблем в системе управления и оценки качества государственных услуг. В связи с этим в настоящей статье рассматривается проблема управления качеством государственных услуг. Раскрываются основные причины низкого качества предоставляемых услуг населению и выявляются пути его повышения. Также внимание уделено развитию нормативно-правовой базы и понятийного аппарата в РК.

Ключевые слова: качество, государственные услуги, государственные функции, эффективность государственного управления, ориентир на результат.

Smagulova K.S.,
Ormanbekova D.K.

Quality management of public services as a tool for government effectiveness

The quality was the top priority at each stage of human society development; it was at the heart of any social and economic relations system. Getting the desired quality, including quality of life, which depends on many factors, such as economic development, social services, education is not possible without good governance. At the moment, the main task in achieving good governance is to improve the quality of public authorities and the services that they provide to the public. Modern society expects strictly comply with the rule of law, transparency, good governance, the provision of quality public services to the population as a whole and each citizen individually. However, achieving the above requirements is hampered by a number of problems in the management and evaluation of the public services quality. In this regard the main problem of quality public services management was reviewed. The main reasons for poor quality of services provided to the population also were disclosed and ways to improve it were identified in this article. Special attention is paid to the development of the legal framework and conceptual apparatus in Kazakhstan.

Key words: quality, public services, government functions, government effectiveness, a reference to the result.

Смагулова К.С.,
Орманбекова Д.К.

Мемлекеттік қызмет көрсету сапасын мемлекеттік басқару тиімділігі құралы ретінде басқару

Адамзаттың әрбір даму кезеңінде сапа мәселесі басымды болып келіп, әлеуметтік және экономикалық байланыстар жүйесінің іргетасын қалаған. Қалаған сапаға қол жеткізу, соның ішінде өмір сапасын ұлғайту, көптеген факторларға байланысты болып, мысалы экономиканың, әлеуметтік жағдайың, білімнің дамуына, тиімді мемлекеттік басқарусыз мүмкін емес. Қазіргі кезеңде тиімді мемлекеттік басқаруға жету жолында бастапқы тапсырма мемлекеттік органдар жұмысының және халыққа көрсететін қызметтерінің сапасын арттыру. Заманауи қоғам мемлекеттік қызметкерлерінен заңдылықтың қатан, сәйкестігін, ашықтықты, тиімді және жауапты басқаруды, жалпы халыққа, сонымен қатар әр адамға сапалы қоғамдық қызмет көрсеткенін күтеді. Алайда айтылып кеткен талаптарға қол жеткізу алдында сапаны басқару және оны бағалау жүйесінде бірқатар шешілген мәселелер кедегі болып тұр. Осыған байланысты мақаланың ішінде мемлекеттік қызметтерінің сапа менеджментінің мәселесі қарастырылған. Халыққа көрсетілетін қызметтердің төмен сапасының негізгі себептері ашылып, сапаны арттыру жолдары анықталады. Сонымен қатар ҚР-дағы осы мәселеге қатысты нормативтік-құқықтық базаның және үғымдық аппараттың даму тарихына назар салынған.

Түйін сөздер: сапа, мемлекеттік қызметтер, мемлекеттік функциялар, мемлекеттік басқару тиімділігі, бағдар нәтижесі.

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ КАК ИНСТРУМЕНТ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Во все времена отношения власти и общества оставались одним из самых важных вопросов социально-экономического и общественно-политического развития государства в целом. Однако обретя независимость и вступив в эпоху демократизации, место и роль государства претерпела значительные изменения. Долгое время государство олицетворяло собой институт принуждения и подавления господствующим классом всех остальных социальных групп. Сегодня государство выступает не только контролирующим органом, но и представителем интересов своего населения. В этой связи главным предназначением любого государства является предоставление качественных услуг, что в свою очередь выступает одним из инструментов повышения эффективности государственного управления.

Понятие «качество» не ново и рассматривалось учеными и философами с древних времен (таблица 1).

Современному человеку при слове «качество» сразу предстает образ высококлассных товаров. Однако понятие «качество услуг» в значительной мере отличается от привычного для слуха и понимания «качество товаров». Определить степень качественности предоставляемых услуг гораздо труднее, особенно государственных услуг. Здесь особое место отводится личностным характеристикам человека, предоставляющего услугу. Умение «встроить» качества в людей – это половина пути получения качественных результатов. Повысить качество людей означает сформировать новый тип мышления. В центре внимания должно быть повышение производительности системы, по мнению французского антрополога Клода Леви-Строс «общество должно заботиться о формировании людей более высокого качества, таких, которые способны построить такие системы».

Вместе с этим само понятие «государственная услуга» требует особого подхода, так как именно через него мы способны понять насколько предоставляемые населению услуги можно отнести к данной категории. Среди специалистов нет единого мнения по определению понятия «государственная услуга». Если обратиться к Закону РК «О государственных услугах» от 15 апреля 2013 года, то можно увидеть, что «государственная услуга – это одна из форм реализации отдельных государствен-

ных функций, осуществляемых в индивидуальном порядке по обращению услугополучателей и направленных на реализацию их прав, свобод

и законных интересов, предоставление им соответствующих материальных или нематериальных благ» [2].

Таблица 1 – Определение понятий «качество»

Автор	Содержание понятия
Аристотель (III в. до н.э.)	Качество – это существующая определенность объекта, в силу которой он является данным, а не другим. Различие между предметами, дифференциация по признаку «хороший-плохой».
Китайская версия. Версия, принятая в китайской философии (II в. до н.э.)	Иероглиф, обозначающий качество, состоит из двух элементов – «равновесие» и «деньги» (качество = равновесие+денеги), следовательно, качество тождественно понятию «высококлассный», «дорогой».
Г.В.Ф.Гегель (1770-1831)	Качество есть, в первую очередь, тождественная с бытием определенность, так что нечто перестает быть тем, что оно есть, когда оно теряет свое качество
И.А.Ильин (1883-1954)	Качество отождествляется как категория, необходимая для дальнейшего развития
Составлено автором на основе источника [7]	

На сегодняшний день государственные функции объединены в 3 группы: группа правоустанавливающих функций; группа правоприменительных функций; группа функций по предоставлению государственных услуг (государственные публичные услуги) и управлению государственным имуществом. Функция рассматривается как решение органа исполнительной власти, влекущее возникновение, изменение или прекращение правоотношений или возникновение (передачу) документированной информации (документа), не связанных с непосредственным обращением (заявлением) гражданина или организации. В рамках административной реформы основным направлением деятельности органов исполнительной власти, помимо повышения качества и доступности государственных услуг, являются также стандартизация и регламентация государственных услуг, включающие совершенствование существующих регламентов. Это предусматривает создание новых механизмов, предусматривающих привлечение к ответственности должностных лиц за несоблюдение утвержденных стандартов и возмещение нанесенного в результате этого ущерба. Таким образом, государственная услуга – деятельность органа исполнительной власти, выражаясь в совершении действий и (или) принятии решений, влекущих возникновение, изменение или прекращение правоотношений или возникновение документированной информации (документа) в связи с обращением

гражданина или организации в целях реализации их прав, за– конных интересов либо исполнения возложенных на них нормативными правовыми актами обязанностей.

В Законе «О государственных услугах» так же указаны принципы, на основе которых оказываются государственные услуги. К ним относятся равный доступ без какой-либо дискриминации, недопустимость проявлений бюрократизма и волокиты; подотчетность и прозрачность; качество и доступность; постоянное совершенствование процесса; экономичность и эффективность при оказании государственных услуг [2].

В Стратегии «Казахстан 2050», принятой в 2012 году обозначены новые вызовы в системе государственного управления и государственной службы, в частности, в контексте управления качеством государственных услуг: «особый акцент необходимо сделать на повышение качества государственных услуг. Отойти от односторонне-властных подходов во взаимоотношениях госаппарата с населением к эффективному оказанию госуслуг гражданам» [1].

На сегодняшний день законодательная база, регулирующая общественные отношения в сфере оказания государственных услуг в Республике Казахстан, представлена рядом нормативных правовых актов разного уровня. Основы процесса управления качеством государственных услуг были заложены во второй половине 2005 года в Государственном стандарте Республики

Казахстан СТ РК 1.13-2005 «Стандартизация государственных услуг. Основные требования», который был утвержден и введен в действие приказом Комитета по техническому регулированию и метрологии Министерства индустрии и торговли Республики Казахстан от 29.12.2005 года № 501[3]. В рамках концепции «управления качеством государственных услуг», 20 июля 2010 года вышло Постановление Правительства Республики Казахстан за №745 «Об утверждении реестра государственных услуг, оказываемых физическим и юридическим лицам», где утверждены 211 видов государственных услуг; в ноябре 2010 г., Постановлением Правительства утвержден Типовой стандарт оказания государственных услуг в новой редакции; 19 марта 2010 года принят Указ Президента, который заложил основы комплексной системы мониторинга и оценки деятельности государственных органов[4]; разработаны ряд оценочных методик, в том числе методика оценки эффективности деятельности центральных государственных и местных исполнительных органов областей, города Республиканского значения, столицы по оказанию государственных услуг, которая утверждена совместным приказом Председателя Агентства РК по делам государственной службы от «27» декабря 2010 года № 02-01-02/233 и Министра связи и информации Республики Казахстан от «27» декабря 2010 года № 362 [5]. Эти документы свидетельствуют о важном инновационном тренде в сфере управления государством. Последовательное и повсеместное внедрение системы

оценки может способствовать переходу от ручного, реактивного к системному, превентивному управлению, от текущего к целевому, стратегическому управлению, от повседневного к целевому, периодичному контролю. В свою очередь, в совокупности все это приведет к повышению эффективности государственного управления.

Главная цель эффективного государственного управления – улучшение качества жизни населения.

Государственные услуги помимо того, что должны отвечать требованиям нормативно-правовых документов, прежде всего, должны отвечать интересам потребителей и отражать разные характеристики услуги, таких как срок, контакт, точность.

Чтобы отслеживать качество госуслуг и управлять им, необходимо измерять характеристики услуги, часто с точки зрения потребителей (рисунок 1). То есть клиенты называют требования и/или характеристики требований, что и является, по определению, качеством госуслуги. Фактически, эти требования клиентов и должны стать содержанием стандартов. Чтобы успешно внедрить стандарты качества, каждому госоргану необходимо перестроить свое отношение к потребителям, поставив их в центр своей миссии, определить их требования к каждой характеристике услуги, на основе их разработать политику в области качества конкретного органа или группы региональных госорганов. Для определения характеристик (и стандартов) необходимы обоснованные измерения.

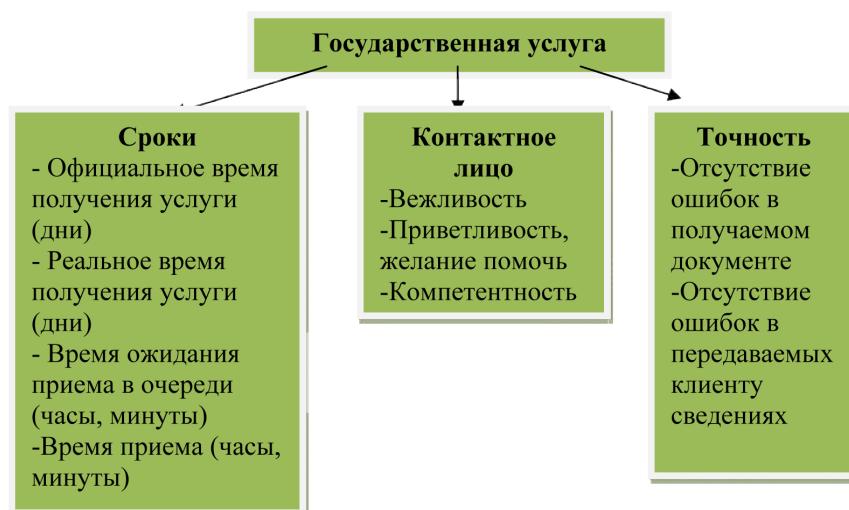

Рисунок 1 – Упрощенный пример определения характеристик госуслуги

Каждая служба может выбрать собственные инструменты измерения качества своей работы. Например, удовлетворенность потребителей можно измерить как опросом (личным, почтовым, телефонным, электронным), так и изучением количества жалоб по книге регистраций, если есть основания считать систему жалоб доступной.

В системе государственного управления есть нерешенные задачи, которые усугубляют проблему управления качеством услуг. Одной из таких проблем является низкая заработка плата государственных служащих, что в свою очередь приводит к высокой текучести кадров. Так думает почти каждый второй госслужащий на республиканском уровне. Это говорит о неконкурентоспособности зарплаты на госслужбе. Особенно высокая текучесть отмечается среди молодых специалистов, которые недостаточно мотивированы для дальнейшей работы на госслужбе. Зачастую именно отсутствие стимулирования и мотивации персонала, а также применение устаревших, консервативных методов управления приводят к внутренним проблемам оказания качественных государственных услуг. В госорганах присутствует атмосфера страха за наказание. Премии выдаются зачастую не на основании результатов работы, а по случаю праздников. Вместе с этим многие руководители госорганов не готовы либо мало вовлечены в процессы внедрения новых идей и системы менеджмента качества персонала. Вероятно, это происходит из-за незнания самого руководства: что предполагает введение таких стандартов, какие изменения должны происходить в организации. Человек, не понявший и не принимающий идею, не может донести ее сущность до других (например, руководитель – подчиненным): он передает формальные инструменты внедрения.

Еще одной из актуальных проблем управления качеством государственных услуг становится неправильный ориентир на результат. То есть результатом должен быть не показатель объемов выполненных работ или освоенных финансовых средств, а конечный результат (качественное преобразование). К сожалению, во многих текущих программах оценка эффективности происходит именно по таким показателям. В правоохранительных органах часто показателями служат количество пойманных преступников, выписанных штрафов или количество рейдов, которые увеличиваются с ростом преступности, в результате целью полиции становилось не снижение преступности или рост

числа законопослушных граждан, а наоборот, ее увеличение. Таким образом, неправильный выбор конечной цели приводит к искажению результатов качества оказанных госуслуг.

Управление, основанное на конечных результатах, применяется во всех развитых странах, наиболее продвинутыми из них являются Великобритания, США, Канада, Новая Зеландия, Австралия, а также скандинавские страны, а также многие государства Юго-Восточной Азии. Можно сказать, что наиболее значимыми признаками являются:

- оценка и финансирование по конечным результатам,
- фокус на потребителях,
- гибкий бюджет,
- целесообразность против слепого следования процедурам,
- передача услуг в конкурентный сектор.

Любая отраслевая или государственная программа, финансируемая из средств государственного бюджета Республики Казахстан, должна руководствоваться тремя главными критериями:

1. Отвечает ли данная программа приоритетам в обеспечении процветания, безопасности и улучшения благосостояния всех казахстанцев?
2. Рационально ли она использует деньги налогоплательщиков и ресурсы страны?
3. Достигает ли программа намеченных результатов?

Эффективность программы оценивается с точки зрения удовлетворения этим трем требованиям.

Чтобы внедрить систему управления результатами, необходима законодательная основа ее применения, которая в настоящее время отсутствует в РК. В планировании параллельно существуют государственные и отраслевые программы, малосвязанные между собой, – это указывает на отсутствие связи между бюджетом и результатом, что подчеркивается также разделением ответственности за государственные и отраслевые бюджетные программы.

Другим существенным недостатком разрабатываемых программ является то, что в качестве целей указываются объемы произведенных работ (принятых нормативных актов, образованных комиссий, построенных дорог, школ, больниц), а не общественно-полезные результаты – увеличение количества малых предприятий в результате улучшения налогово-государственного климата, сокращение времени на перевозки, улучшение знаний школьников или здоровья населения.

Вышеуказанные проблемы качества государственных услуг приводят к снижению эффективности государственного управления в целом. Необходима более тщательная и целенаправленная доработка системы управления качеством государственных услуг. В первую очередь каждому госоргану необходимо перестроить свое отношение к потребителям, поставив их в центр своей миссии. Затем следует сформулировать клиенто-ориентированные количественные цели для повышения качества услуг как основы политики в области качества конкретного госоргана или группы региональных госорганов. Во-вторых, следует наладить мотивацию государственных служащих на качество через дифференцированную систему оценки работы,

должна быть продумана и внедрена оплата по результатам работы (достижение программных целей, выполнение задач, внедрение улучшений). В-третьих, необходимо выработать такую систему оценки результатов услуг, которые будут отвечать конечным интересам общества.

Таким образом, очевидным фактом является, что эффективность государственного управления напрямую связано с управлением качеством оказываемых населению и бизнесу услуг. Второе явление выступает инструментом первого, посредством которого можно не только повысить эффективность управления, но и создать все необходимые условия для реализации социально-экономического и общественно-политического потенциала республики.

Литература

- 1 Послание Президента РК народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» – новый политический курс состоявшегося государства»
- 2 Закон РК «О государственных услугах» от 15 апреля 2013 года № 88-В
- 3 Государственный стандарт СТ РК 1.13-2005. «Стандартизация государственных услуг. Основные требования». Приказ Комитета по техническому регулированию и метрологии Министерства индустрии и торговли Республики Казахстан от 29.12.2005 года № 501
- 4 Постановление Правительства РК от 30 июня 2007 года №561 «Об утверждении Реестра государственных услуг, оказываемых физическим и юридическим лицам»
- 5 Постановление Правительства РК от 30 июня 2007 года №558 «Об утверждении Типового стандарта оказания государственной услуги»
- 6 Постановление Правительства РК от 30 июня 2007 года №559 «Об утверждении Типового регламента оказания государственных услуг»
- 7 Алькина Г. И., Герба В. А. Сущность государственных услуг // Вестник ТОГУ. 2009. № 3 (14).

References

- 1 Poslaniye Presidenta RK narodu Kazakhstana «Strategya «Kazakhstan-2050» – noviy politicheskiy kurs sostoyavshegosya gosudarstva »
- 2 Zakon RK «O gosudarstvannyh uslugah» ot 15 aprelya 2013 goda № 88-В
- 3 Gosudarstvenniy standart ST RK 1.13-2005. «Standartizatsia gosudarstvennyh uslug. Osnovnyie trebovaniya». Prikaz Komiteta po tekhnicheskemu regulirovaniyu I metrologiyi Ministerstva industrii i torgovli Respubliki Kazakhstan ot 29.12.2005 goda № 501
- 4 Postanovlenie Pravitelstva RK ot 30 yiuniya 2007 goda №561 «Ob utverzhdenii Reestra gosudarstvennyh uslug okazyvayemyh fizicheskym i yuridicheskim litsam»
- 5 Postanovlenie Pravitelstva RK ot 30 yiuniya 2007 goda №558 «Ob utverzhdenii Tipovogo standarta okazanya gosudarstvennoy uslugy»
- 6 Postanovlenie Pravitelstva RK ot 30 yiuniya 2007 goda №559 «Ob utverzhdenii Tipovogo reglamenta okazanya gosudarstvennoy uslugy»
- 7 Alkina G.I., Gerba V.A. Sushnost' gosudarstvennyh uslug// Vestnyk TOGU. 2009. № 3 (14).

Садыханова Г.А.,
Кондыбаева С.К.,
Абділхакова Ж.А.

ҚР-дағы ЖОО-ның қазіргі жағдайы мен инновациялық даму ерекшеліктері

Мақалада Қазақстан Республикасындағы ЖОО-ның инновациялық қызметі туралы, оның қазіргі таңдағы жағдайы, ең басты өзекті мәселелері мен қазіргі таңдағы инновациялық қызметінің басты артықшылықтары мен ерекшеліктері сипатталған. Нарық, сұранысы жылдан-жылға қарқынды дамып, оған деген талаптар артып отырғандықтан, бәсекеге қабілетті, білікті мамандар дайындау еліміздің білім беру саласындағы басты міндепті болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы ЖОО-ның инновациялық қызметі қазіргі таңда ең бір өзекті қызметтердің бірі болып табылады. Еліміздің экономикасының дамуы мен әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті мамандар дайындау мәселесі, еліміздегі мамандар дайындастын ЖОО-ның қызметін жан-жақты зерттеуді талап етеді. Бұл ғылыми мақалада ҚР ЖОО-ның инновациялық қызметі қазіргі таңда қалай жүргізілп жатқаны баяндалып, еліміздің білім беру жүйесіне енгізілген жаңа инновациялық жүйе қызметіне байланысты талдау жасалынады.

Түйін сөздер: инновациялық қызмет, Болон үрдісі, кредиттік жүйе, кадрларды дайындау, магистр, бакалавр, философия докторы.

Sadykhanova G.A.,
Kondybaeva S.K.,
Abdilkhakova Zh.A.

The condition and features innovation development of Kazakhstan universities

The article discusses innovation in higher education institutions of the Republic of Kazakhstan, its current state, the most relevant problems, the main advantages and features of the development. Market demand is growing rapidly from year to year. Due to the increasing demands of training a competitive and skilled professionals in the country is a major challenge in the field of education.

Innovative activity of Universities of the Republic of Kazakhstan is currently one of the most important services. The country's economic development and training of competitive professionals in the global market requires a comprehensive study of University activities. This research paper expounds on the innovation activity of Universities in the present time and the activities implemented a new system of education in Universities.

Key words: innovation, Bologna process, credit system, personnel training, master, bachelor, doctor of philosophy.

Садыханова Г.А.,
Кондыбаева С.К.,
Абділхакова Ж.А.

Состояние и особенности инновационного развития вузов РК

В статье рассматривается инновационная деятельность в высших учебных заведениях Республики Казахстан, нынешнее состояние, самые актуальные проблемы, главные преимущества и особенности развития. Спрос рынка стремительно растет из года в год. Из-за повышения требований подготовка конкурентоспособных и квалифицированных специалистов в стране является главной задачей в области образования.

Инновационная деятельность вузов Республики Казахстан в настоящее время является одним из наиболее важных услуг. Экономическое развитие страны и подготовка конкурентоспособных профессионалов на мировом рынке требуют всеобъемлющего исследования деятельности вузов. Данная научная статья излагает об инновационной деятельности вузов в настоящее время и о деятельности внедренной новой системы образования в вузах.

Ключевые слова: инновационная деятельность, Болонский процесс, кредитная система, подготовка персонала, магистр, бакалавр, доктор философии.

ҚР-ДАҒЫ ЖОО-НЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасының әлемнің дамыған 50 елдерінің қатарына енуі, дәстүрлі экономикалық және мәдениеттік байланыстардың бұзылуына әкеледі. Қазіргі таңда дамудың инновациялыштық бағыты мемлекеттің басымды стратегиясына айналып отыр. Экономиканың инновациялыштық деп, әлеуметтік-экономикалық жүйелердің бәсекелестік артықшылықтарын қамтамасыз ететін фактор ретіндегі техникалық жетілдіру мен инновациялыштық қызметтің, ұдайы өндірістің кеңейтілген интенсивті түріне көшуін айтамыз. Экономикалық органдың инновациялыштық деңгейі көптеген факторларға тәуелді, жинақталған интеллектуалды әлеует, сәйкесінше номативтік-заңнамалық жинақ пен институтционалды негіз, және де тәуекелді сипаттағы инвестициялыштық қорлар жиынтығы негізгілер қатарына жатады. Жақын арада, инновациялыштық белсенділіктің жүйелік интеграциясының орталықтарына, ЖОО-ы мен академиялыштық білімді сақтап қалған жүйелер айналуы мүмкін. Білім беру секторы, барлық мемлекеттердің экономикалық есүйін орнықты түрде қамтамасыз ететін маңызды «ыстық нұктеся» болып табылады. Сол себепті еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаев индустріалды-инновациялыштық саясаттың басым бағыты ретінде – әлемдік білім беру кеңістігіне интегралданған, ұлттық білім беру жүйесінің жана моделін құруды ерекше айтып өткен болатын. Аталған моделдің басты мақсаты – «еңбек ресурстарын дайындау, әсіресе кәсіби техникалық білім беру мен инновациялыштық менеджмент саласында» [1]. Сонымен қоса, білім беру және кәсіби кадрларды дайындау облысындағы Мемлекеттік саясат, өз алдына көптеген міндеттерді қойған болатын:

- Инновациялыштық қызмет үшін кадрлардың даярлығын анықтау;
- Мемлекеттің және жеке меншік секторлардың қатысуымен, жұмысшы және техникалық мамандықтың мамандарын кәсіби даярлау, аттестациялау және қайта даярлаумен айналысатын институттар құру;
- Білім берудің әдістемелік және ақпаратты-техникалық қорын жоғарылату;
- Халықаралық талаптарға жауап беретін, білім беру стандарттарын құру және енгізу;

– Құрылатын жана өндіріс орындарына, жоғары білікті мамандарды дайындау мен тарту облысында халықаралық байланыстыры құру [1].

Аталған міндеттерді орындау үшін, тек қана типтік модельдің (техникалық, гуманитарлық, профильді) белгілеріне ғана емес, сонымен қоса инновациялық белгілерге де (ғылымның интеграциясы, білім беру жіне өндіріс) ие ЖОО моделін құру қажет. ЖОО-ның инновациялық қызметі білім берудің, ғылым және өндірістің интеграциясына негізделінеді. Мұндай интеграцияның экономикалық негізін ұлттық шаруашылық пен коммерциялық нәтижені алу үшін өндірістік, ғылыми және білім беру кешендерінің механизмдері мен көздерін біріктіру болып табылады.

Қазіргі таңда кез-келген мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігі, оның экономикалық жетістігі тауар мен қызметтердің құнына қосылған ғылыми-техникалық үлес көлемімен анықталатын болғандықтан, еліміздің техникалық университеттеріне ерекше тапсырма жүктелінеді. Сондықтан, еліміздің Президентінің бұйрығында ең маңызды тапсырмалар ретінде, мамандарды дайындауга және түлектерге ерекше талаптар қоятын престижді инженерлік оку орындарының жүйесін құру керектігін атап етті.

Аталған тапсырмаларды орындау үшін, ең алдымен, техникалық ЖОО-дарын инновациялық университеттерге өзгерту керек.

Қазіргі таңда, қай ЖОО-дарын инновациялық деп атауга болады деген сұрап туады. Инновациялық ЖОО-дарындағы білім беру жүйесі заманауи ғылыми зерттеулер мен заманауи экономикаға ашық болуы тиіс. Сонымен қоса, ондай ЖОО-дарының оку жоспарларында жобалық зерттемелер, тренингтер, өндірістік және ғылыми-зерттеу орындарындағы тағылымдама сияқты үлгілер болуы тиіс. Білім беру үрдісінің техникалық қамтамасызы етілуі, европалық және американалық университеттердегі деңгейге сәйкес келуі тиіс. Қазіргі таңда, білім беру қызметтің инновациялық сипатын сәтті қамтамасызы ететін ЖОО-дары ретінде келесі ұш үрдістің түрі бір уақытта іске асрылатын оку орындары саналады, яғни олар:

– Экономиканың әртүрлі секторларындағы шыңайы жобалардың студенттермен құрылуы;

– Негізгі және қолданбалы сипаттағы зерттеулер жүргізу;

– Студенттерге оку курсарын таңдауга мүмкіндік беретін білім беру технологияларын қолдану [2].

Казакстанның ЖОО-дағы білім беру жүйесі динамикалық түрде дамитын және

артып келе жатқан әлемдік жаһандандыру мен ақпараттандыру үрдістеріне тиісті түрде жауап қайтара білуі тиіс. Осыған сәйкес, білім беру жүйесі өзінде қажетті ақпаратты өз бетімен өндіретін, өндіртін, талдайтын және қажетті уақытта оны тиімді пайдалана алаын жана типті мамандайындауга негізделуі тиіс. Оған жоғары қабілетті мамандарды дайындаудың көпденгейлі жүйесіне қошу арқылы қол жеткізе алады (бакалавр – магистр – доктор).

Әлемдік білім беру тәжірибесі, кредиттік технология бойынша білім алу деп аталатын тиімді жүйені ойладап тапты.

Кредиттік технология бойынша білім алу – сәтті қызмет атқаруы үшін көптеген факторларды және нақты шарттарды қажет ететін, соның ішінде оқу материалдарымен (Еуропалық стандарттарға жауап беретін базалық әдебиеттерді пайдалану, СӨЖ-ді ұйымдастыру үшін лингафондық белмелер, компьютерлік сыйынштар, видеозалдар) қамтамасызы етуді талап ететін қызын жүйе. Оқытудың кредиттік жүйесінде, ЖОО-ның оқу үрдісін толығымен барлық қажетті ақпараттың көздермен қамтамасызы етүі өте маңызды: оқу және оқу-әдістемелік құралдар, электронды оқулықтар, желілік білім беру ресурстарына, белсенді тарату материалдарына қол жетімділік және т.б.

Жоғары деңгейлі, бәсекеге қабілетті мамандар дайындау мақсатында еліміз 2010 жылдың 11 наурызында Еуропалық жоғары білім беру аумағына кірген болатын (Болон үрдісі) [3].

Болон үрдісінің жоғары білім жүйесіне енгізген жаңалығы өте көп, дегенмен ең басты жаңалығы – екі деңгейлі жоғары білім. Деңгейлердің аты аталды – бірінші «бакалавр» («bachelor»), екінші «магистр» («master»). Қазіргі таңда үшінші деңгей қосылған, ол – философия докторы (PhD) [3].

Оқытудың кредиттік жүйесіне кіргеннен бастап, оқытушының оқушылармен жұмыс жасауын сапалы түрде кайта құруды, сабак берудің әдісі мен әдіснамасын өзгертуді талап етті. Кредиттік жүйе бойынша студенттерді оқытуудың басты міндеттері ретінде:

- Білім беру көлемін біріздендіру;
- Білім беруді жекелендіруге барынша жағдай жасау;
- Білім алушылардың өз бетінше жасаған жұмыстарының рөлі мен тиімділігін арттыру.

Кез-келген жүйенің енгізілудің қоса пайда болатын көптеген мәселелік сұраптар туатының білеміз. Елімізде кредиттік жүйені енгізуде ЖОО-да пайда болған негізгі мәселелер:

- Профессорлы-оқытушылық құрам мен білім беру үрдісіне қызмет көрсетуші құрылымдық бөлімшелердің көп жұмыстармен айналысы, себебі оқу үрдісі параллелді түрде жүргізіледі: дәстүрлі жүйе бойынша және кредиттік жүйе бойынша.
  - Оқытудың инновациялық технологияларын енгізумен және оны ары қарай дамытумен байланысты қосымша көп көлемді шығындар;
  - Әрбір оқытушымен дайындалатын тарату материалдарының, силлабустарының және студенттердің өзіндік жұмыс жасауына әдістемелік нұсқаулықтарды дайындаумен туындаитын оқу-әдіснамалық және уақытқа байланысты жұмыстардың көбеюі, әрбір академиялық сафатты 10 минутқа арттыруға алып келеді;
  - Кейбір оқытушылардың білім берудің жана талаптары мен жаңа әдіснамасына үйрену қындығы;
  - 1-курс студенттерінің өзіндік жұмысына және оқудағы жетістіктеріне өз бетінше жауап беруге дайын болмайтындығы (әдетте, ол бастапқы кезеңдерде байқалады, яғни семестрдің басында);
  - Ата-аналардың бірінші курс студентінің күні бойы оқудан босамауына дайын болмауы (танертен МОӨЖ және МӨЖ) [3].
  - Сонымен қоса, еліміздің ЖОО-ның кредиттік жүйеге ауысқанының басты артықшылықтарына тоқтала кететін болсақ:
  - Факультеттердің, кафедралардың және оқытушылардың академиялық еркіндіктерінің кеңеюі;
  - Заману ақпараттық технологияларды енгізу арқылы білім беру үрдісін қарқындауы, профессорлы-оқытушылық құрамның біліктілігінің артуы және білім беру сапасының көтерілуі;
  - Жоғары деңгейлі бәсекеге қабілетті мамандарды дайындау мүмкіндігінің артуы;
  - Жалпы білім беру мен негізгі пәндердің бізіздендірілуі;
  - Студенттерге өзінің білім беру аумағын өзі құруға мүмкіндік беру;
  - Студенттердің білімін тексерудегі субъективті көзқарасты алып тастау;
  - Оқытушылардың ғылыми-педагогикалық деңгейлерін көтеру үшін бәсекелестік ортасын құру;
  - ЖОО-ның қпараттық-техникалық негізде рін дамыту мен нығайту мақсатында білім беру қызметтерінің сапасын үнемі жақсартып отыру, білім алудың жана инновациялық технологияларын енгізу;
  - Студенттер пәндерді игергенде және ғылыми жұмыс жасағанда шығармашылық біліктілік-ті арттыруға мүмкіндік беру үшін, студенттердің жеке жұмыс жасауына көп уақыт бөлу [3].
- Аталған кредиттік жүйеге еліміздің ЖОО-дары енгіннен бастап, бастапқы мақсат ретінде еліміздегі ЖОО-дағы бәсекелестік ортанды арттыру болып табылады. Бәсекелестікті арттыру арқылы біз білім беру сапасын жоғарылатамыз, сәйкесінші жоғары білікті мамандарды дайындауға мүмкіндік аламыз. Соңғы статистикалық мәліметтер бойынша еліміздегі ЖОО-ның рейтингісіне тоқтала кетсек (1-кесте):

1-кесте – Қазақстандағы үздік көpsалалы жоғары оқу орындарының ұлттық (бас) рейтингі [4]

№	ЖОО атапу	Түйінді нәтиже, салмагы %
1	Әл-Фараби атындағы қазақ ұлттық университеті	98, 8
2	Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті	98, 5
3	М. О. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті	57,67
4	Е. А. Бекетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті	55,50
5	С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті	54,47
6	А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті	40,21
7	С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті	40,07
8	I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті Еуразия инновациялық университеті	38,18 38,16
9	M. X. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті	37,88

10	Қ. А. Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті	36,4
11	Қоркыт-ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті	34,4
12	Ш. Уәлиханов атындағы Қекшетау мемлекеттік университеті	34,16
13	Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті	32,64
14	М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті	30,82
15	Казақ-америка университеті халықаралық білім одағы	30,45
16	Х. Досмухamedов атындағы Атырау мемлекеттік университеті	29,22
17	Сулеймана Демирель атындағы мемлекеттік университеті	22,49
18	Ш. Есенова атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті	20,68
19	Каспий қоғамдық университеті	20,36

Жалпы, жоғарыда көрсетілген кесте мәліметтері негізінде біз, Қазақстандағы ұздік көpsалалы жоғары оқу орындарының тізімін 98,8%-дық көрсеткішімен Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті бастап

тұрғаның көрдік. Жалпы рейтингке еліміздің 19 ЖОО-ны кірген. Сонымен қоса, Қазақстанның техникалық ЖОО ұлттық рейтингісінің мәліметтерін келесі кестеден көре аламыз (2-кесте):

2-кесте – Қазақстанның техникалық ЖОО ұлттық рейтингі [4]

№	ЖОО атауы	Түйінді нағтиже, салмағы %
1	Қазақстан-Британ техникалық университеті	91,19
2	Қ. И. Сәтпаев атындағы қазақ ұлттық техникалық университеті	72,08
3	Қазақ ұлттық аграрлық университеті	67,23
4	Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті	53,68
5	Алматы энергетика және байланыс университеті	52,77
6	Алматы технологиялық университеті	47,14
7	Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университеті	44,13
8	Жәнгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық – техникалық университеті	41,93
9	М.Тынышбаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы	38,47
10	Халықаралық акпараттық технологиялар университеті	35,05
11	Рудный индустріялық институты	33,19
12	Атырау мұнай және газ институты	25,98
13	Қазақ технология және бизнес университеті	23,32

Жоғарыдағы кесте мәліметтеріне сүйене-тін болсақ, техникалық ЖОО-ның рейтингісіне 13 ЖОО-ны кіріп отыр. Олардың бастапқы қатарларына Қазақстан-Британ техникалық университеті, Қ. И. Сәтпаев атындағы қазақ ұлттық

техникалық университеті және Қазақ ұлттық аграрлық университеті кіріп отыр.

Корытындылай келе, инновациялық қызмет кез-келген үйымға енгізілген сәттен бастап, көптеген өзгерістер алып келетіні белгілі. Со-

цын ішіндегі ЖОО-дағы жоғары сапалы қызметінің арқасында болашақта елімізді әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті етіп таныттын ол жоғары мамандандырылған, білікті мамандар болып табылады. Қазақстанның ТМД елдерінің арасында осы мәселені бастапқыдан қолға алып, ЖОО-дағы инновациялық қызметпен белсенді

айналысып отырғанын атап өтсек болады. Біліктілігі жоғары мамандарды дайындау арқылы еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуының көрсеткіштерін көтеру мүмкіндігіне де ие боламыз. Сондықтан, ЖОО-дағы инновациялық қызмет қазіргі таңда өте маңыздылыққа ие үрдіс болып табылады.

Әдебиеттер

1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 07.12.2010 года № 1118.

2 Основы кредитной системы обучения в Казахстане/С.Б. Абыдагпарова, Г.К. Ахметова, С.Р. Ибатуллин, А.А. Кусаинов, Б.А. Мырзалиев, С.М. Омирбаев; под общ.ред. Ж.А. Кулекеева, Г.Н. Гамарника, Б.С.Абдрасилова. Алматы: Казак университеті, 2004. 198 с.

3 Развития системы высшего образования в РК [Электронные ресурсы]. – Сілтеме: <http://www.kazportal.kz/razvitiya-sistemyi-vyisshego-obrazovaniya-v-rk/> 2015 ж.

4 Казакстан Республикасы электронды үкіметінің ресми интернет ресурсы

http://egov.kz/wps/portal/Content?contentPath=/egovcontent/education/edu_heis/article/bestuniinkz30&lang=ru

References

1 State program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. Approved by the decree of the President of the Republic of Kazakhstan from 07.12.2010 No. 1118.

2 S. B. Abdygapparova, G. K. Akhmetova, R. S. Ibatullin, A. A. Kusainov, A. B. myrzaliev, S. M. omirbayev; under the General editorship of G. A. Kulekeyev while, G. N. Gamarnika, B. S. Abdrasilov. Fundamentals of credit system of education in Kazakhstan. 2004.

3 Development of the higher education system in the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. Link: <http://www.kazportal.kz/razvitiya-sistemyi-vyisshego-obrazovaniya-v-rk/> 2015.

4 Electronic government of the Republic of Kazakhstan, the official Internet resource http://egov.kz/wps/portal/Content?contentPath=/egovcontent/education/edu_heis/article/bestuniinkz30&lang=ru

Садыханова Г.А.,
Балабеков М.Т.

Основы управления конкурентоспособностью образовательных услуг в высшем учебном заведении

Sadykhanova G.A.,
Balabekov M.T.

Basis of competitiveness of educational services in higher educational establishments

Садыханова Г.А.,
Балабеков М.Т.

Жоғары оқу мекемелерінің білім беру қызметінің бәсекелесу қабілетін басқару негіздері

Реформы систем образования в развитых странах мира стимулировали международное сотрудничество в сфере образования и его универсализацию. В связи с ростом роли образования в современном мире в Казахстане продолжается преобразование системы образования. Образовательные услуги постепенно становятся неотъемлемой частью формирующейся в Казахстане эффективной и современной системы высшего образования. В развивающейся рыночной системе экономики республики по мере социально-экономического развития общества растут и потребности людей, которые выражаются в различных товарах и услугах, способных удовлетворить различные запросы граждан Казахстана. Образовательные услуги являются достаточно сложными и специфичными, поскольку их продвижение на рынке связано с определенными трудностями. Для эффективного завоевания ниши на рынке образовательных услуг любой вуз – государственный или частный, должен быть, как минимум, конкурентоспособным и обеспечивать выпуск специалистов, востребованных на рынке труда.

Ключевые слова: образовательные услуги, рынок образовательных услуг, образовательная деятельность, конкурентоспособность вуза, конкурентоспособность образовательных услуг, образовательный процесс.

Reforms of the education systems in the developed world has stimulated international cooperation in the field of education and its universalization. With the increasing role of education in the modern world, the transformation of the education system continues in Kazakhstan. Educational services are gradually becoming an integral part of the emerging in Kazakhstan, effective and modern system of higher education. Needs of people also grow in the developing market system of economy of the republic in process of social and economic development of society which express in the different goods and services capable to satisfy different requests of citizens of Kazakhstan grow. Educational services are rather difficult and specific as also their advance in the market is connected to certain difficulties. For the effective conquest of space on the educational services market of any university – public or private, must be at least competitive and ensure graduates in demand in the labor market.

Key words: educational services, the market of educational services, educational activities, the competitiveness of the university, the competitiveness of educational services, educational process.

Білім жүйесіндегі реформалар дамыған мемлекеттерде білім саласындағы жан-жақтылықты және халықаралық ынтымактастықты ынталандырды. Қазіргі заманда жоғары білімнің маңызының өсүіне байланысты Қазақстанда білім жүйесінің түрленуі жалғасуда. Қазақстанның тиімді және заманауи жоғары білім беру жүйесінің қалыптасуында білім беру қызметі ажырамас бөлігі болып жүзеге асырылуда. Республиканың нарықтық экономика жүйесінің дамуында әлеуметтік-экономикалық дамуына қараша азаматтардың тұтынушылық сұранысы өсіп жатыр. Тұтынушылық сұраныста білім беру қызметі нарықта бұл қызметтің жылжуының белгілі қыншылығыны байланысты айтартылған күрделі және өзгеше қызмет түрі болып табылады. Білім беру қызметі нарығында өз орнын тиімді басып алуға мемлекеттік немесе жеке жоғары оқу орны міндетті түрде бәсекеге қабілетті және еңбек нарығында талабы жоғары түлектермен қамсыздандыруы тиіс.

Түйін сөздер: білім беру қызметі, білім беру қызметі нарығы, білім беру қызметі, бәсекеге қабілетті жоғары оқу орны, бәсекеге қабілетті білім беру қызметі, білім беру.

ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТО- СПОСОБНОСТЬЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Изменение организационных и экономических условий деятельности образовательных услуг казахстанских вузов, усиление требований общества к качеству образования, а также вхождение в Болонский процесс, обновление технологий и стандартов обучения во многом способствовали обострению конкурентной борьбы на рынке образовательных услуг.

Новые потребности общественного развития требуют самого радикального пересмотра стратегии, форм, методов обучения, а, следовательно, и управления высшим образованием в целом, и вузами, в частности [1].

В концентрированном, программном виде новые задачи сформулированы во «Всемирной Декларации о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры ЮНЕСКО», принятой в 1998 году в Париже на Всемирной конференции по высшему образованию.

Основным толчком развития послужило принятие Генеральное соглашение по торговле услугами (ГАТС) 1995 г. Всемирной торговой организаций (ВТО), содержащее принципы, составляющие основу многосторонней правовой системы, регулирующей торговлю услугами, а также Классификационный перечень секторов услуг, в котором образовательные услуги впервые были выделены в отдельный сектор. С этого момента можно рассматривать о сформировавшемся в основных чертах мировом рынке образовательных услуг и упорядочении принципов его регулирования. Рынок образовательных услуг в глобальном смысле, как полагают И.А. Айдрус и В.М. Филиппов, представляет собой «совокупность образовательных услуг, потребляемых за рубежом гражданами разных стран, а также образовательных услуг, оказываемых иностранными учреждениями на внутренних рынках» [2].

Расширение экспорта образовательных услуг стало одним из приоритетных направлений внешнеэкономической политики многих стран. Растущий интерес государств к развитию данного сегмента мирового рынка услуг можно объяснить рядом причинами.

Во-первых, обучение иностранных граждан в вузах страны в настоящее время приносит все большие экономические выгоды в виде платы за обучение, проживание, питание, транспорт,

развлечения и т. д. Например, в 2008 г. образование было третьей по величине статьей экспорта в Австралии, пятой статьей – в США и Великобритании [3]. В 2008 г. доходы от обучения иностранных граждан в Австралии составили 12,6 млрд долл. США [3], в Соединенных Штатах – 20 млрд долл. США [4], в Великобритании – 14,1 млрд фунтов стерлингов [5].

Во-вторых, в борьбе за привлечение иностранных студентов учебные заведения стремятся обеспечить качество образования в соответствии с международными требованиями. Включение в образовательный процесс международных компонентов неизбежно приводит к реформированию системы подготовки специалистов и повышению конкурентоспособности образовательного учреждения в международном образовательном пространстве.

В-третьих, подготовка кадров для зарубежных стран приобретает все большее значение в части распространения государством своих достижений в области науки и технологий, языка, ценностей и культуры, которые тем или иным образом оказывают влияние на формирование имиджа и положения страны в мировом сообществе.

Наконец, как отмечают Л.Ю. Горшкова, И.Н. Зорников, О.В. Воинова, иностранные студенты становятся также важным источником увеличения численности населения, средством улучшения демографической ситуации и трудового потенциала страны [6]. Так, проводя активную иммиграционную политику, США, Канада, Австралия и ряд государств Европы получают за год примерно 1 млн высококвалифицированных специалистов из числа иностранных граждан, обучавшихся в вузах этих государств [7].

Исходя из вышесказанного, образовательные учреждения все активнее включаются в конкурентную борьбу за привлечение к себе на учебу иностранных граждан. Обучение иностранцев становится действенным фактором стимулирования экономического роста. По данным Международного бюро ЮНЕСКО по образованию свои образовательные услуги для иностранцев предлагают тысячи высших учебных заведений из 129 государств, хотя основная конкуренция происходит, как правило, между наиболее развитыми странами Западной Европы и Северной Америки, а также Австралией и Японией, где обучаются свыше 4/5 всех иностранных студентов. Характерно, что на эту же группу стран на протяжении последних 20 лет приходится и 4/5 общемировых государственных расходов на образование. Проводя активную иммиграцион-

ную политику, США, Канада, Австралия и ряд государств Европы получают за год примерно 1 млн. высококвалифицированных специалистов из числа иностранных граждан, обучавшихся в вузах этих государств. По данным ЮНЕСКО, уровень международной мобильности студентов вырос за последние 25 лет на 300%. По мнению экспертов к 2025 году число студентов, обучающихся за рубежом, составит 4,9 миллионов человек.

В целях привлечения иностранных студентов используются программы обучения разных уровней и стипендиальные программы. Международная программа стипендий Фонда Форда финансирует очное послевузовское обучение (магистратура, аспирантура, PhD) в любом университете мира в области социальных и гуманитарных наук. Стипендия программы полностью покрывает оплату обучения, проживание, проезд к месту учебы, медицинскую страховку, приобретение компьютера и книг.

Различными государственными и региональными программами активно стимулируется мобильность студентов. Поддерживая международную активность ученых и студентов, программа ставит целью подготовить не только европейских, но и иностранных студентов для жизни в глобальном обществе, основанном на знаниях. Она также полностью отвечает идеи Болонского процесса. Программа предназначена для того, чтобы усилить европейское сотрудничество и международные связи в высшем образовании с помощью высококачественных курсов повышения квалификации, которые позволят студентам и стипендиатам всех стран мира [8].

Для достижения данных целей в системе образования Казахстана ключевыми приоритетами реформирования стали: предоставление равных возможностей в получении образования на всех уровнях, а также создание условий для обеспечения качества образования в соответствии с современными мировыми требованиями.

В процессе реформирования образовательной системы в Казахстане необходимо было решить ряд задач, в том числе таких, как:

- кардинальная реконструкция как всей системы образования, так и отдельных ее звеньев и элементов;
- повышение качества и эффективности образования, уровня знаний обучающихся в соответствии с мировыми стандартами;
- ориентация на обеспечение гарантированных прав и свобод человека в получении образования, равенства возможностей и доступности к образованию;

- приданье системе гибкого, динамичного, адаптивного характера, способности адекватно реагирования на современные и перспективные потребности развития страны и её граждан;
- создание конкурентной среды на основе развития как государственных, так и не государственных образовательных учреждений;
- диверсификация источников финансирования, в том числе посредством привлечения в систему образования иностранных инвестиций и др. [9].

В настоящее время в процессе развития системы образования Республики Казахстан происходит также её постепенная реорганизация. Так, 27 июля 2007 г. Президентом Республики Казахстан был подписан Закон Республики Казахстан №319-III «Об образовании» [10]. В связи с этим, старый Закон РК «Об образовании» №389-1 от 7 июля 1999 г. утратил силу. С принятием нового Закона вводится абсолютно иная, практически прозападная система образования.

Необходимость продолжения глубоких преобразований в системе образования Казахстана было также обосновано и ростом роли образования в современном мире. Так, осуществление реформ систем образования в развитых странах мира стимулировало международное сотрудничество в сфере образования и его универсализацию. Заметно возросла академическая мобильность студентов, преподавателей и научных сотрудников. Высокоразвитые страны стали сочетать образовательную помощь другим государствам с импортом умов, с привлечением в свои учреждения образования и науки одаренной молодежи, крупных ученых и видных специалистов из третьих стран.

Помимо этого, необходимо было учитывать, что за последние десятилетия на Западе совершен настоящий рывок в развитии учебно-материальной базы и социальной инфраструктуры учебных заведений. Образовательные учреждения стали концентрировать передовое научное оборудование, информационную технику, развивать исследовательские центры, создавать научно-технологические парки и расширять компьютерные сети. Все это было учтено при реформировании системы образования Республики Казахстан.

В целом же, развитие рыночной экономики в нашей стране привело к внедрению и активному использованию рыночных регуляторов, к числу которых относится маркетинг, в различных сферах жизни общества, в том числе, в сфере образования. Особенности применения марке-

тинга в сфере образования совсем недавно стали предметом изучения для экономической науки. В связи с этим, среди ученых и специалистов, и среди них нет единого мнения о том, что является товаром или продуктом образовательного учреждения. Кроме того, они далеко не все едины во мнении, что представляют собой и сами образовательные услуги. Несмотря на теоретические разногласия, в настоящее время формирование рынка образовательных услуг становится важной стороной развития сферы образования в Казахстане. Причиной этого является то, что в республике потребности в получении образования в настоящее время стали одними из основных потребностей населения, что характерно для современного общества, переходящим к стадии информационного развития. На основании растущих потребностей граждан республики в образовании формируется и спрос на образовательные услуги.

Напомним, что с позиций теории маркетинга, спрос – это потребность, подкрепленная покупательной способностью, т.е. люди готовы и способны оплатить предоставление образовательных услуг. При этом сами образовательные услуги становятся одним из видов товара, так как помимо физических вещей товарами являются и различные услуги, удовлетворяющие различные потребности людей, в частности, потребности в получении необходимого им профессионального высшего образования.

Сложившаяся ситуация объясняется тем, что с переходом к рынку новые экономические отношения требовали качественно нового уровня знаний, связанных с устойчивым и эффективным развитием механизмов рыночных структур. И это обстоятельство было самым тесным образом связано с коренными преобразованиями в системе высшего образования Казахстана.

В настоящее время система высшего образования в республике развивается в соответствии с программой № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года», Законом «Об образовании» с учетом изменений и дополнений к нему от (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.12.2015 г.), которые ориентируют на существенное повышение качества профессиональной подготовки специалистов. [11] Казахстан также придерживается установок Лиссабонской конвенции, Болонской Декларации, Международных соглашений по образованию, отражающих динамику научно-технического и общественного прогресса в мире в условиях глобализации.

Иными словами система образования республики была нацелена на то, чтобы своевременно реагировать на динамичные изменения в современном мире, обеспечивать кадровое сопровождение стратегии экономического роста и прогрессивные структурные преобразования, так как именно она ответственна за качество человеческих ресурсов.

В развивающейся рыночной системе экономики республики по мере социально-экономического развития общества растут и потребности людей, которые выражаются в различных товарах и услугах, способных удовлетворить различные запросы граждан Казахстана. Учитывая, что в современной экономической науке понятие маркетинга раскрывается как предвидение, управление и удовлетворение спроса на товары, услуги организаций, людей, территорий и др., можно с уверенностью говорить о том, что маркетинг является и характерной особенностью развития современной системы образования [12].

С позиций как экономической науки в целом, так и ее составной части – маркетинга, образование, являющееся одной из разновидностей целенаправленной человеческой деятельности, нуждается в определенной управленческой системе, целью которой является формирование целесообразного потока спроса на образовательные услуги и разработка эффективного механизма его удовлетворения.

Проблемы выживания и устойчивого развития вузов в условиях перехода к рыночной экономике привели к достаточно интенсивной разработке теории и практики маркетинга образовательных услуг. Сегодня уже никого не надо убеждать в необходимости использования методов маркетинга для их стабильного развития. В результате всего этого, главный принцип маркетинга «продавать то, на что есть спрос» одинаково успешно применяется теперь как при продаже различных товаров, так и при продаже учебным заведением образовательных услуг.

Развитие современной рыночной экономики и технологический прогресс приводят к тому, что общество диктует личности тот перечень знаний, которым она должна обладать. В то же время, система образования должна быть ориентирована не только на задания со стороны государства и общества, но и на постоянно возрастающий общественный спрос, на конкретные интересы семей, местных сообществ, предприятий и др. [13].

В связи с этим, напомним, что в даже странах с развитой рыночной экономикой маркетинг

пришел в сферу образования относительно недавно – в начале 1970-х гг. Это было связано с ухудшением экономического положения вузов и усилением конкуренции между образовательными учреждениями. При этом по мере того, как сокращался объем бюджетных ассигнований на образование в ряде стран, возрастало предложение платных образовательных услуг.

Примерно в это же время один из наиболее известных маркетологов Ф. Котлер в начале 1970-х гг. ввел понятие «социального маркетинга», целью которого может являться достижение социального эффекта, в том числе повышение образовательного уровня населения [14]. Свою концепцию он обосновывает следующими соображениями: во-первых, желание потребителей не всегда совпадает с их долгосрочными интересами, а также интересами общества в целом; и во-вторых, потребители предпочитают организации, демонстрирующие заботу об их удовлетворенности и благополучии общества в целом; поэтому забота о «коллективном благополучии» привлекает индивидуальных потребителей. Учитывая особую актуальность проблемы, он посвятил одну из своих многочисленных работ теме маркетинга образовательных услуг. По его мнению, маркетинг образовательных услуг – это совокупность работ по исследованию, планированию, осуществлению и контролю за тщательно сформулированными программами, задуманными, чтобы вызвать добровольный обмен ценностями с целевыми рынками с целью достижений стремлений учебных заведений.

Он также подчеркивает специфику образовательных услуг, которая проявляется в присущих только им чертах. Так, их особенностью является несохраняемость образовательных услуг, поскольку их невозможно заготовить и складировать их как материальный товар в ожидании повышения спроса. С другой стороны, еще одной особенностью, связанной с несохраняемостью образовательных услуг, является способность человека забывать полученную информацию и знания. Кроме того, несохраняемость проявляет себя в устаревании знаний вследствие развития научно-технического прогресса.

Другими особенностями и отличительными чертами образовательных услуг являются их высокая стоимость; относительная длительность исполнения; отсроченность выявления результативности и зависимость результатов от условий будущей работы; необходимость дальнейшего сопровождения услуг; зависимость приемлемости услуг от места их оказания и про-

живания потенциальных обучающихся; невозможность перепродажи и др.

Характерно, что большая часть западных исследователей данной проблемы считает, что основой маркетинга образовательных услуг должно стать максимальное привлечение их потребителей, например, привлечение студентов в вузы. В соответствии с этим, любое учебное заведение должно продвигать свой продукт на рынке индивидуальных потребителей. Но как мы потребителями могут быть и корпоративные клиенты – предприятия и фирмы, поэтому, на наш взгляд главная задача маркетинга образовательных услуг – максимальное удовлетворение потребностей и желаний их различных потребителей. Сказанное позволяет сделать вывод, что сущностью маркетинга образовательных услуг является максимальный учет и удовлетворение спроса на них потребителей – отдельных людей, организаций и предприятий, а в конечном итоге – общества в целом.

Таким образом, сущность рынка образовательных услуг как объекта маркетинговой деятельности состоит в том, чтобы обеспечить население высококачественным образованием, удовлетворяя потребность людей в информации и знаниях [15]. При этом подчеркнем, что формирование рынка образовательных услуг является особо перспективной сферой маркетинга в странах с развивающейся рыночной экономикой. В этих условиях для образовательных учреждений основными задачами маркетинговой деятельности становится:

- постоянное исследование состояния рынка образовательных услуг и процессов изменения спроса на различные специальности;
- прогнозирование спроса на образовательные услуги в ближайшей и среднесрочной перспективе;
- информационное обеспечение учреждений образования сведениями о конкретных запросах потенциальных потребителей образовательных услуг;
- продвижение на рынок образовательных услуг посредством постоянного информирования потенциальных потребителей;
- разработка более совершенных учебных программ, поиск наиболее оптимальных вариантов обучения и др.

Отметим также, что поскольку образовательные услуги являются достаточно сложными и специфичными, постольку и их продвижение на рынке связано с определенными трудностями. Для эффективного завоевания ниши на рынке

образовательных услуг любой вуз – государственный или частный, должен быть, как минимум, конкурентоспособным и обеспечивать выпуск специалистов, востребованных на рынке труда.

Здесь следует особо отметить, что изучение динамики спроса на специалистов на рынке труда и анализ перспективных тенденций в этом направлении является одной из самых сложных задач маркетинга в вузах. Активное развитие рыночной экономики в Казахстане предполагает и изменения потребностей в предприятиях в специалистах различного профиля. Кроме того, как отмечают специалисты, изменения в бизнес-среде, как в глобальной, так и в казахстанской, нарастают так быстро, что если предприятия не развиваются свой персонал, то они могут стать слабо- или вообще неконкурентоспособными, что в условиях кризиса грозит им экономическим крахом. Поэтому во всем мире, в том числе в Казахстане, передовые предприятия постоянно обучаются свой персонал [16].

В Казахстане, по нашему мнению, в настоящее время практически сложился рынок образовательных услуг. Однако этот рынок должен развиваться. Особым современным фактором развития рыночных отношений в сфере высшего образования является применение в ней новых компьютерных и телекоммуникационных технологий, на базе которых стали развиваться новые образовательные технологии и новые модели предоставления образовательных услуг.

Новые информационные технологии значительно содействуют развитию рыночных отношений в сфере образования, в первую очередь, потому, что их применение ведет к интенсивному расширению рынка образовательных услуг. Предоставляя возможность получать образование на рабочем месте, в домашних условиях или в учебном центре недалеко от дома и без отрыва от работы, новые технологии намного расширяют доступ к образованию, способствуют достижению равенства этого доступа независимо от места жительства и возможности отказаться от заработков на время учебы. Они предоставляют людям «второй путь» и «второй шанс» получения образования.

В связи с развитием информационных технологий в сфере образования может резко возрасти и число потребителей образовательных услуг. Современные компьютерные и телекоммуникационные технологии способствуют также расширению образовательного пространства, его глобализации, привлечению обучаемых незави-

сими от территориальных и национальных границ, становлению мирового рынка образовательных услуг. Таким образом, технологический фактор – развитие новых компьютерных и телекоммуникационных технологий, действуя в тесной взаимосвязи с другими факторами, способствует развитию рынка образовательных услуг.

На этом фоне маркетинг образовательных услуг постепенно становится неотъемлемой частью формирующейся в Казахстане эффективной и современной системы высшего образования. В своей сущности использование маркетинга в сфере высшего образования позволяет на новом уровне прогнозировать параметры развития каждого высшего учебного заведения, а конечным итогом такого прогнозирования становится повышение конкурентоспособности предлагаемых вузами образовательных программ и образовательных технологий, методы организации образовательного процесса. Таким образом, отечественные вузы, сохраняя и укрепляя основные ценности высшего образования, осуществляя подготовку высококвалифицированных кадров, должны стать доступными для

обучения на протяжении всей жизни граждан, желающих обрести новые знания и компетенции, предоставлять учащимся оптимальный диапазон выбора образовательных услуг, придавать гибкий характер началу и прекращению получения высшего образования на основе использования курсов и учебных программ, постоянно адаптируемых к современным и будущим потребностям общества. Управление образованием нуждается в своем дальнейшем развитии в связи с переходом к экономике знаний, где на профессии с преобладанием интеллектуального труда приходится основной прирост занятости. В таких условиях с неизбежностью должен меняться статус высшего учебного заведения, учитывая, что вуз становится субъектом рыночных отношений и выступает производителем образовательных услуг. На причинно-следственной основе изменения статуса вуза происходит изменение методов управления им как деловым предприятием с отказом от действующих моделей неэкономического поведения в пользу освоения современных концепций менеджмента и маркетинга.

Литература

- 1 Можнечев С.А. Теоретико-методологические основы управления конкурентной устойчивостью высшего учебного заведения. // <http://study-5.ru/folder-aref/a511-3-ref.htm>
- 2 Айдрус И.А., Филиппов В.М. Мировой рынок образовательных услуг. М. : РУДН, 2008. – 194 с.
- 3 Hall G, Hooper K. Australia's Export of Education Services. Bulletin. Reserve Bank of Australia. June 2008. 17 p. // <http://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2008/jun/pdf/bu-0608-2.pdf>
- 4 Sánchez F.No Better Export: Higher Education // The Chronicle of Higher Education, April 3, 2011. // <http://chronicle.com/article/No-Better-Export-Higher/126989/>
- 5 Conlon G., Litchfield A. Sadlier G. Estimating the Value to the UK of Education Exports. June 2011. // <http://www.bis.gov.uk/assets/biscore/higher-education/docs/e/11-980-estimating-value-of-education-exports>
- 6 Зорников И.Н. Экспорт образовательных услуг: зарубежный опыт и российская практика // Вестн. ВГУ. 2003. № 2. 59–65 с.
- 7 Шереги Ф.Э., Дмитриев Н.М., Арефьев А.Л. Россия на мировом рынке образовательных услуг // Демоскоп weekly. 2003. – № 97/98. // <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/097/analit03.php#16>
- 8 Большакова Л.К. Конкуренция на международном рынке образовательных услуг // <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-411/world-economy-and-international-economic-relations-411/10792-411-0809>
- 9 Закон Республики Казахстан № 202-1 «О ратификации Конвенции о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в Европейском регионе» от 13 декабря 1997 года.
- 10 Закон Республики Казахстан № 319-III «Об образовании» от 27 июля 2007 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.12.2015 г.)
- 11 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы //http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/gosudarstvennaja_programma_razvitiya_obrazovaniya/gosudarstvennaja_programma_razvitiya_obrazovaniya_respublikii_kazakhstan_na_2011_2020_gody/
- 12 Эванс Дж.М., Бераман Б. Маркетинг. – М.: Экономика, 1993. – С. 17
- 13 Павлова А.Н. Государственное субсидирование потребителей продуктов образования. // Экономика образования. – 2008. – № 1 – С. 45.
- 14 Котлер Ф. Основы маркетинга. /Под общей ред. В. П. Пеньковой – М: Прогресс, 1995.
- 15 Платошина Г.Г. Стратегический маркетинг высшего образования //Экономика образования, – 2007, №4. – С. 14.
- 16 Омаров М.Е. Рынок образовательных услуг в системе высшего образования Казахстана // ҚазЭУ хабаршысы. №1, 2010 – С. 108-113

References

- 1 Mokhnachev S.A. Teoretiko-metodologicheskie osnovy upravleniya konkurentnoi ustochivostyu vysshego uchebnogo zavedeniya. // <http://study-5.ru/folder-aref/a511-3-ref.htm>
- 2 Ajdrus I.A., Filippov V.M. Mirovoj rynok obrazovatel'nykh uslug. M.: RUDN, 2008. – 194 c.
- 3 Hall G, Hooper K. Australia's Export of Education Services. Bulletin. Reserve Bank of Australia. June 2008. 17 p. // <http://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2008/jun/pdf/bu-0608-2.pdf>
- 4 Sánchez F.No Better Export: Higher Education. // The Chronicle of Higher Education, April 3, 2011. // <http://chronicle.com/article/No-Better-Export-Higher/126989/>
- 5 Conlon G., Litchfield A. Sadlier G. Estimating the Value to the UK of Education Exports. June 2011. // <http://www.bis.gov.uk/assets/biscore/higher-education/docs/e/11-980-estimating-value-of-education-exports>
- 6 Zornikov I.N. Eksport obrazovatel'nykh uslug: zarubezhnyj opty i rossijskaya praktika. // Vestnik VGU. 2003. – № 2. – 59–65 c.
- 7 SHeregi F.EH., Dmitriev N.M., Aref'ev A.L. Rossiya na mirovom rynke obrazovatel'nykh uslug. // Demoskop weekly. 2003. № 97/98. // <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/097/ analit03.php#1>
- 8 Bol'shakova L.K. Konkurentsija na mezhdunarodnom rynke obrazovatel'nykh uslug // <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-411/world-economy-and-international-economic-relations-411/10792-411-0809>
- 9 Zakon Respubliki Kazakhstan № 202-1 «O ratifikatsii Konventsii o priznanii kvalifikatsij, otnosyashchikhsya k vysshemu obrazovaniyu v Evropejskom regione» ot 13 dekabrya 1997 goda.
- 10 Zakon Respubliki Kazakhstan № 319-III «Ob obrazovaniyu» ot 27 iyulya 2007 g. (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 04.12.2015 g.)
- 11 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazakhstan na 2011-2020 gody // http://www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo/gosudarstvennaja_programma_razvitija_obrazovaniya/gos_udarstvennaja_programma_razvitija_obrazovaniya_respubliki_kazakhstan_na_2011_2020_gody/
- 12 Evans Dzh.M., Beraman B. Marketing. – M.: EHkonomika, 1993. – C. 17
- 13 Pavlova A.N. Gosudarstvennoe subsidirovanie potrebitelej produktov obrazovaniya. // EHkonomika obrazovaniya. – 2008. № 1 – C. 45.
- 14 Kotler F. Osnovy marketinga. /Pod obshchej red. V. P. Pen'kovoj – M: Progress, 1995.
- 15 Platoshina G.G. Strategicheskij marketing vysshego obrazovaniya //EHkonomika obrazovaniya, – 2007, №4. – C. 14.
- 16 Omarov M.E., Rynok obrazovatel'nykh uslug v sisteme vysshego obrazovaniya Kazakhstana // KazEU khabarshysy. №1,2010 – C. 108-113

Садыханова Г.А., Жамбау И.Б.

Инновациялық экономика адам капиталы мен білімді дамыту факторы ретінде

Бүгінгі таңда жаһандану адамзат дамуының барлық бағыттарын қамтып, дамудың бағытын анықтауда десек болады. Тіпті адами даму капиталының сапасын анықтауға да жана шарттар енгізілуде. Қазіргі кезде адами даму капиталының дұрыс моделін қалыптастырган ел, әлемдік экономикада айқын артықшылыққа қол жеткізе алады. Ақпараттық қоғамға үмтүлған заманда адам капиталының сапасын қалыптастыратын факторларға білім беру, ғылым және инновацияны жатқызамыз. Қөптеген дамыған елдерде бұл компоненттер бір-бірімен тығыз байланыстырылып қарастырылады, ал бұлардың кешенді дамуы үзақ мерзімді, тұрақты өсімге қол жеткізуге көмектеседі. Бұл мақалада инновациялық бағдарламаларды жүзеге асыруда өмірлік, өндірістік салалық идеялардың, ғылым мен білім салаларының рөлі айрықша екенін көрсетілуде. Сонымен қатар инновациялық жаңа ғылым мен білім экономиканы жаңғыртуға ықпал жасаумен бірге, мамандарға жаңа инновациялық ойлау жүйесін қалыптастыруға да өсерін тигизетіне айтылуда. Жалпы адам капиталының дамуына тек қана білімділік емес, ең маңыздысы экономикалық-инновацияның шарықтауы. Еліміздегі 2017 жылы EXPO көрмесін өткізу шарасы арқылы ғылыми инновациямайдың дамуына алып келеді.

Түйін сөздер: адам капиталы, инновация, білім, инновациялық экономика, ғылыми-техникалық, жасыл экономика, EXPO-2017.

Sadykhanova G.A., Zhamvau I.B.

Innovative economy as a factor in the development of human capital and knowledge

Currently, globalization, covers all areas of human development, determines the direction of development, in particular the introduction of new conditions to determine the quality of human capital development. At the moment, forming the correct model of human capital development, can achieve a clear competitive advantage in the global economy. In the context of the desire for the information society to the factors forming quality of human capital are education, science and innovation. In many developed countries, these components are closely related to each other, their comprehensive long-term development to help achieve sustainable growth. This article discusses the special role of science and education, life, industry, trade ideas in the implementation of innovative programs. It is also said that, as a new innovation of science and education contribute to the modernization of the economy, influence the formation of the new professionals of innovative thinking. On human capital development is influenced not only orazovanie, important economic and innovative growth. In 2017, the holding of the EXPO in the country will lead to research and innovative development.

Key words: human capital, innovation, education, innovation, economy, science and technology, green economy, EXPO-2017.

Садыханова Г.А., Жамбау И.Б.

Инновационная экономика как фактор развития человеческо- го капитала и знаний

В настоящее время глобализация, охватывая все сферы человеческого развития, определяет направления развития, особенно введение новых условий для определения качества развития человеческого капитала. На данный момент страны, сформировавшие правильную модель развития человеческого капитала, могут достичь очевидные конкурентные преимущества в мировой экономике. В условиях стремления к информационному обществу к факторам формирования качества человеческого капитала относятся образование, наука и инновации. Во многих развитых странах эти компоненты тесно связаны друг с другом, их комплексное долгосрочное развитие помогает достичь устойчивого роста. В данной статье рассматривается особая роль науки и образования, жизненных, промышленных, отраслевых идей при реализации инновационных программ. Также говорится о том, как новые инновационные науки и образование способствуют модернизации экономики, влияют на формирование специалистами нового инновационного мышления. На развитие человеческого капитала влияют не только образование, важным является экономико-инновационный подъем. В 2017 году проведение в стране выставки EXPO приведет к научно-инновационному развитию.

Ключевые слова: человеческий капитал, образование, инновации, экономика, наука и техника, зеленая экономика, ЭКСПО-2017.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА АДАМ КАПИТАЛЫ МЕН БІЛІМДІ ДАМЫТУ ФАКТОРЫ РЕТИНДЕ

Мемлекеттің инновациялық дамуының негізі адамзат капиталы болып табылады. Елбасының Жолдауында басты адресат адам, оның өмірінің сапасы, ертеңгі күнге сенімділік болуы кездейсоқ емес. Қазақстанның жаңа кезеңде әлеуметтік-экономикалық дамуы өмірдің барлық салаларын ауқымды өзгерту арқылы инновациялық технологияларды ендіру, өндірістің энергия тиімділігі, әлеуметтік құрылымды жетілдіру, білімнің әлемдік деңгейіне қол жеткізу арқылы жүзеге асырылатын болады.

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев жылдағы жолдауында еліміздің тұрақты дамуы және әлемдік бәсекеге қабілетті елдердің қатарына енүі үшін ұлттық байлықтың ерекше түрі саналатын адам капиталын дамыту мен қалыптастырудың маңызын ерекше атап өтіп келеді. Өткенге көз жібергенімізде адам капиталы туралы ұғымның ертеден бастау алғанын білеміз. Еліміздің экономикалық жағдайы күн санап көтерілу үстінде. Әрине экономика өз-өзінен дамымайды, оны дамытатын адам капиталының деңгейі, сапасы мен әлеуметтік белсенділігі. Сол себептенде адам капиталына мән беру, қолдау бүгінде инновациялық экономикаға талпынған көптеген елдердің өзекті мәселесіне айналуда. Сондықтанда инновацияның атқаратын рөлі, қосатын үлесі зор деп айтуда болады. Елбасының биылғы жолдауында “Қазақстан экономикасының инновациялық әлеуетін арттырған жөн. Болашақтың экономикасын құру үшін негіз қалау маңызды. Смарт-технологиялар, жасанды интеллект, киберфизикалық жүйелер интеграциялары, болашақтың энергетикасы, жобалау және инжиниринг салаларында біліктілікті дамыту қажет. Мұны тек тиімді ғылыми-инновациялық жүйе құру арқылы ғана жасауга болады” - деп атап өтті [1].

Инновация жаңа экономиканы жаңғыртуудың, өсідің тың бастамасы. Инновациялық бағдарламаларды жүзеге асыруды өмірлік, өндірістік салалық идеялардың, ғылым мен білім салаларының рөлі айрықша. Инновациялық жаңа ғылым мен білім экономиканы жаңғыртуға ықпал жасаумен бірге, мамандарға жаңа инновациялық ойлау жүйесін қалыптастыруға да әсерін тигізеді. Қазіргі әлемде ғылымның жетістіктері мен озық технологияларды жаңаша ұйымдастыру мен басқару

әдістерін өндіріске батыл енгізу күн тәртібінде бірінші кезекте тұр. Инновациялық даму де-ген тек қана жаңа технология мен техниканы сырттан сатып алу емес, сол техникамен өндіріс өнімділігін, сапасын көтеретін, алға аппаратын, жүйелі басқаратын білікті, білімді мамандарды қажетінше дайындау [2].

Адами капитал – инновациялық экономика мен білімді дамытудың айқындайтын факторға айналып отыр. Елбасы өз сөзінде: «Инновациялық даму – бұл тек жаңа техника-технологияларды пайдалану емес, оны ойлап табу» де-ген еді. Мемлекеттік қолдау көрсете отырып, адами капиталды дамыту арқылы өзге алдыңғы қатарлы дамыған елдер сияқты жаһандық заманға сай техника мен технологияларды ойлап тауып, оны жарықта шығарып, қолданысқа енгізу керек. Адам капиталы мемлекет дамындағы стратегиялық бөлік болып табылады. Қазіргі таңда мемлекеттің экономикалық өсуін инновациялық тұрғыдан қамтасыз етуде адам капиталының маңызы зор.

Қазіргі кезең білектің емес, білімнің заманы. Жастары білімді елдің жүзі жарық, болашағы жарқын. Елімізде сапалы, білімді мамандардың әлі де аз екенін мойындаған, заман сұранысына жауап беретін жаңа буын кадрларын даярлау қажет. Инновациялық жүйені тиімді пайдалануга көптеген жаңа идеялар мен әзірленімдер ұсына алатын білікті мамандарға экономиканы алға бастыра алады.

Әрине, ең басты мақсат – Қазақстанның үдемелі индустримальық-инновациялық даму бағдарламасын жүзеге асыру. Бұл бағыт заманауи ғылыми-техникалық, технологиялық жаңа бастамаларды қажет етеді және оны жүзеге асыру арқылы мемлекеттің инновациялық экономиканы дамытуының жаңа межелері анықталмақ.

Қазақстанда ғылыми-техникалық, технологиялық прогрестің стратегиясы мен тактикасын жасау, олардың инновациялық қажеттілігін өзекті сұраныс ретінде қарастыру, барлық ғылыми-техникалық, технологиялық бағыттарды анықтап, бір жүйеге келтіру бүтінгі құннің өзекті мәселесі.

Инновациялық жаңа экономиканың стратегиялық бағыттарының жоғары қарқыны осы үдеріске қатысушыларды мына міндетті шарттармен қамтамассыз еткенде ғана іске аспақ. Олар: жаңа әлемдік рынокқа сәйкес жүйелі білім, озық технология, өнірлік өндіріс пен қызметке салынған инвестиция нәтижелері, меншік құқығын қорғау заңнамалары, инновациялық жаңа ағымдарды тиімді қолдануда бәсекелестік шеңберін ке-

ңейтудің нақты міндеттері, инновациялық жаңа жүйелер қызметін атқаруда қаржылық, материалдық, табиги және еңбек ресурстарының ерекшеліктерін, ұтымдылығын және қолдану нәтижелерін қарастыру, т.б. Интеллектология ғылымының тұжырымы бойынша, стратег менеджерлер ғана «ақылды экономиканы» жүзеге асырып, болашақ экономикалық қауіп-қатерлер мен жетістіктерді алдын ала болжай алады.

Қоғамда адам капиталының сапалы өсуіне әсер ететін маңызды құралдың бірі – білім болып табылады. Өйткені, білім – адамды жеке тұлға етіп қалыптастыруға негіз болатын маңызды фактор екендігі баршага мәлім. Білім беретін мекемелерде адам жас кезінен бастап білім-ғылымды игеруі барысында сауаттылыққа, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды менгеруге, халық мұрасын зерделеуге, жоғары дәрежедегі мәдениеттілікке және өзге де қабілет-қасиеттерге қол жеткізетіні анық. Ғұлама ойшыл Әбу Насыр әл-Фарабидің білімнің мәні мен маңызы, оның адамның болмысында алатын орны туралы пайымдаулары қазіргі кезде де ағартушылықтың маңызды тетіктерінің бірі болып отыр. Осындағы қоғамдағы айтулы өзгерістер кезеңінде ұлы ойшылдардың ағартушылық, әлеуметтік бағыттағы идеяларының алар орны ерекше. Расында да, білімнің қуатына тен қелетін басқа идеялық-рухани күш, қуат көзі жоқ екені шындық. Сондықтан да, күллі әлемдік жаңа идеология ең әуелі білімнің тенденсіз құшіне арқа сүйейді. Сол себептен де мемлекеттік құрылымда білімнің тиімді жүйесін құру экономикалық қажеттіліктерге сайма-сай келуі керек. Бұл ретте отандық білім берудің ұлттық моделін қалыптастыруға байланысты қыруар шаруалар атқарылу үстінде. Елімізде білім беру саласы бойынша межеленген басымдықтар қазіргі уақытта кезең-кезеңімен жүзеге асырылып келеді. Білім беру жүйесіндегі жоғары деңгейдегі сапалы нәтижелерге қол жеткізу мақсатымен оқыту үдерісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу, кәсіптік-техникалық білім беру жүйесінің тәжірибелерін бүкіл қазақстанның білім беру жүйесіне таратып, барлық білім мекемелерін солардың деңгейіне жеткізу, педагогтар құрамының сапасын арттыру, біліктілікті бекітудің тәуелсіз жүйесін құру сияқты іс-шаралар жүзеге асырылуда [3].

Қазақстан соңғы жылдарды орнықты өсу үшін ноу-хау секторын дамытудың маңыздылығын түсіне отырып, ұлттық экономиканың сенімді және ұзақ мерзімдік дамуына жағдай жасауда, мүмкіндіктер қалыптастыруда. Осы орайда

Қазақстанның 2017 жылғы EXPO көрмесін өткізу шарасына қатысуы инновациялық даму жолына түсude үлкен серпіліс береді деп болжандуда. Осы мақсатта EXPO көрмесін өткізудің басты артықшылығы – бұл әрине «жасыл технологияларды» ендіру.

«Жасыл экономика» түсінігі міндепті түрде ендіріліп қана қоймай, жүзеге асырылған іс-әрекеттері қоғамда көрініс табуы керек. Себебі, халықтың тұрмыс-тіршілік жағдайы ең алдымен экология бойынша анықталады. «Жасыл экономика» – ең алдымен, инновация. Болашақтағы дамуымыз соған негізделетін болады. Егер экологиялық тұрғыда бәрі сәтті болатын болса, онда жаңа технология да дамитын болады.

Инновациялық экономиканы дамыту, «Жасыл экономикалық» ел құру-бүгінгі таңда Қазақстан үшін дамудың басты ұрнына айналып отыр. «Жасыл экономиканы» құру түрлі инновациялық жобаларды қажет етеді, ал бұл сәйкесінше инновациялық экономикамызды одан әрі дамытуға серпін береді. Мұның барлығы

EXPO-2017 жобасының негізінде жүзеге асырылмақ. Бұл жобадан еліміздің алар пайдасы зор болмақ. Мәселен, бір жарым ғасырлық әлемнің дәстүрі атанған көрме біздің мемлекеттің негізгі басымдықтарын жүзеге асыруға қуатты импульс береді:

– біріншіден, экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылым; (транспорт, құрылым, жұмыс орындары);

– екіншіден, шағын – орта бизнесті дамыту;

– ушіншіден, үдемелі индустримальық-инновациялық даму бағдарламасының алғашқы нәтижесін EXPO – 2017-де көрсетуге мүмкіндік аламыз;

– төртіншіден, Қазақстан жастарының инновациялық дүниетанымын қалыптастыру [4].

Корытынылай келе, адам капиталы – ол дамудың жоғарғы сатысы инновациялық экономика мен білім экономикасын қалыптастыратын және дамытатын негізгі фактор. Инновациялық экономика – ол жоғары сапалы өмір, интеллект, білім, ғылым және жоғары сапалы адам капиталы.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.А. Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан, 2015. – 30 қараша.
- 2 Әмірбекұлы Е. Инновациялық инфрақұрылымды дамытудың экономикалық ортасы // Қаржы-каражат, 2009. – № 1-2. – Б. 11.
- 3 Сәрінжіпов А. Өсімнің білім беру драйверлері // Егемен Қазақстан, 2015. – 19 желтоқсан. – № 242 – Б. 5
- 4 Ертасқызы А. Жасыл экономика инновацияларды дамытуды құралы ретінде // IX Халықаралық ғылыми конференциясы: Ғылым және білім – 2014. – Астана, 2014. – Б. 535- 539

References

- 1 Nazarbayev N.A. Kazakhstan zhana zhakhandyq nakty akhualda: osim, reformalar, damu. Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin Kazakhstan khalkyna Zholdauy // Egemen Kazakhstan, 2015. – 30 karasha
- 2 Amirbeluly E. Innovatsiyalyk infrakurylymdy damytudyn ekonomikalyk ortasy // Karzhy-karazhat, 2009. – № 1-2.- P. 11.
- 3 Sarinzhipov A. Osimnin bilim beru draiverleri // Egemen Kazakhstan, 2015. – 19 zheltoksan. – № 242 – P.5.
- 4 Ertaskyzy A. Zhasyl ekonomika innovatsiaylardy damytudy kuraky retinde // IX Khalykaralyk gylyni konferentsiaysy: Gylum zhane bilim – 2014. – Astana, 2014. – P. 535- 539

Tazhiyeva S.K., Altynbekova A.N.

Human development as a factor of competitiveness of Kazakhstan

At various stages of development of mankind are certain factors played a role in the fate of nations and peoples. Man, its potential in the twenty-first century become the main driving force of economic development, the concentrated expression of national and state power. New ways of solving economic, social and policy of Kazakhstan said: «Without modern education system and without the new thinking of modern management, we can not create an innovative economy».

Therefore, any investment in man, his intelligence and health - physical and spiritual - are beneficial to advance the state and society. Accordingly, investments in culture, education, spiritual sphere should be regarded as highly efficient, economic investment, as investment in human capital. In today's economic development are valued intangible form, and the effective quality of the economy and the ability of the system changes society, as well as direct dependence on the sphere – forming human capital.

Key words: human development, human capital, education, health, human development index, quality of life.

Тажиева С.К., Алтынбекова А.Н.

Адами капиталының дамуы Қазақстанның бәсекелестік факторы ретінде

Адамзаттың дамуының әр түрлі кезеңдерінде белгілі бір факторлар, яғни ұлттар мен халықтардың тағдыры үлкен рөл атқарды. Адам жиырма бірінші ғасырда оның әлеуетті экономикалық дамуының негізгі қозғаушы құші, ұлтық, және мемлекеттік биліктің шоғырланған өрнегіне айналды. «Осы заманғы білім беру жүйесінсіз әрі алысты барлап, кең ауқымда, жаңаша ойлай біletін осы заманғы басқарушыларсыз біз инновациялық экономика құра алмаймыз» – Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында деген жолдауында айтылған болатын.

Сондықтан, адам, оның ақыл-ойы мен деңсаулығына қандай да бір физикалық және рухани инвестициялар мемлекет пен қоғамға пайдалы болып табылады. Тиісінше, мәдениет, білім беру, рухани саладағы инвестициялар жоғары тиімді, экономикалық инвестициялар ретінде екенін түсіну қажет. Қазіргі экономикалық дамуда экономиканың тиімді сапалық және құрылымдық, өзгерістерге қабілеттілігі қоғамдық, байлықтың материалды емес формаларына және адамды қалыптастырушы салаларға тікелей тәуелділікте қарастырылады.

Түйін сөздер: адами даму, адам капиталы, білім, деңсаулық, саласы, адами капиталдың даму индексі, өмір сүру деңгейі.

Тажиева С.К., Алтынбекова А.Н.

Человеческое развитие как фактор конкурентоспособности Казахстана

На различных этапах развития человечества определенные факторы играли свою роль в судьбе наций и народов. Человек, его потенциал в XXI веке становятся главной движущей силой развития экономики, концентрированным выражением национального и государственного могущества. В новых путях решения экономического, социального и политического Казахстана было сказано: «Без современной системы образования и без нового мышления современного управления мы не сможем создать инновационную экономику».

Поэтому все инвестиции в человека, его интеллект и здоровье – физическое и духовное – становятся заранее выгодными для государства и общества. Соответственно инвестиции в культуру, образование, духовную сферу следует рассматривать как высокоэффективные, экономические инвестиции, как инвестиции в человеческий капитал. В современном экономическом развитии ценятся не материальные формы, а эффективное качество экономики и способность системных изменений общества, а также прямая зависимость от сферы образующего человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческое развитие, человеческий капитал, образование, здравоохранение, индекс человеческого развития, качество жизни.

HUMAN DEVELOPMENT AS A FACTOR OF COMPETITIVENESS OF KAZAKHSTAN

Human capital in many countries, accounts for most of the accumulated wealth and is the main dominant socio-economic development of the modern society and the basis for the development of a competitive economy.

Evolution of human capital development shows how attitudes have changed state to this factor. Its formation depends on investments Member the state in raising the level and quality of life.

The experience of countries Finland, Ireland and Singapore to create innovation and information economies «almost zero» indicates that only part of the system and software and target approaches implemented effective innovation system and intensively formed National human capital (NCHK).

The sources of investments for the formation NCHK are primarily health care system, education (science), the possibility of realization of human potential building, spiritual enrichment.

The quality of life of people dependent on income levels. According to SARK, Average nominal wages for 2012 amounted to 101 079 tenge, which is 12.3% higher compared to the previous year. In 2013, Kazakhstan with the index average wage of \$ 640 is on the second place after Russia, the third - Azerbaijan, on the fourth - Georgia and Ukraine at the level of the average wage is on fifth place.

In the structure of income of the population of Kazakhstan continues to dominate the share of employment revenue, which for the 2001-2012 biennium. increased from 77% to 81%. Dynamics of GDP and sizes the main sources of income of the population for 2008-2012.

However, despite the increase in revenues, a significant portion of the country's population is low revenues and risks to appear in the category of the poor. It should be noted that Poverty persists differentiation more pronounced picture of rural poverty in all regions.

Since 2008, the proportion of the population with incomes below the subsistence minimum in the whole Republic decreased by 3.2 times and by the end of 2012 was 3.8%, maintaining a positive dynamics for both urban and rural areas.

In the regional context in terms of the proportion of poor people in the region to the total number poor the poorest regions in the country, according to SARK are South Kazakhstan (32.8%), North

Kazakhstan (5.1%), Zhambyl (8.1%), West Kazakhstan (3.9%), Almaty (9.1%) regions. The most prosperous from this point view are the cities of Astana and Almaty [1].

One of the factors that reduce poverty and improve the welfare of the population is the ability to engage in productive work. The labor market, according to the rating GCI WEF and IMD, is a competitive advantage of Kazakhstan. In this componenting Kazakhstan took the 15th place in the WEF GCI, strengthening its position in the past year by 4 points, and 12th place in the IMD rankings, reducing its position by 7 points. We must note also that national statistics show a positive trend of the market indicators labor, because this factor in the rankings GCI WEF and IMD generally estimated at based on survey data.

In 2012, 474.8 thous. unemployed persons was registered in Kazakhstan, accounting for 5.3% of the working population. In 2012, the unemployment rate decreased by 0.1% with respect to 2011 the share of men among the unemployed was 39.7%, women - 60.3%. The level of unemployment among young people aged 15-24 years was 3.9%, which is 0.95% less than in 2011.

Positive dynamics in reducing unemployment is the result of effective Therefore State policy (the implementation of the «Road Map Business 2020», SPAIID), although the world observed the opposite situation.

The level of employment of the population in Kazakhstan tends to increase. Since 2008, the environmental gains economically active population was 6.7%. By 2012, the number of economically active population reached 8,981,000 people. The country's economy 8.507 million people were employed. One of the important indicators of the quality of life of the population is to provide its housing. JSC «Housing Construction Savings Bank of Kazakhstan» is the only financial institutions including in the CIS, which implements the system of housing construction savings.

Life expectancy (LE) at birth in 2012 has increased by 0.6 years compared since 2011, reaching 69.6 years. The adoption of effective measures in the program «Salamatty Kazakhstan» has allowed just one year to increase the expectancy life of 0.6 years. According to the rating IMD, life expectancy at birth increased from 64 years in 2008 to 67, 4 years in 2012. Kazakhstan, according to the rating the IMD, all still occupies the 58th place among 60 countries in terms of life expectancy at birth and healthy life expectancy. For comparison: the average

lifetime, particularly in Switzerland, Japan, Germany, the 13,3-16,2 higher than in Kazakhstan. Ac-

cording to the WEF GCI, in terms of «average duration life years »Kazakhstan improved its position by 1 point, taking 103rd place [2].

Despite the positive developments, at a low level are still the parent figures and infant mortality rates, which are not only integral indicators public health, but also the levels of socio-economic, political, demographic the development of society. The main causes of infant mortality is the state, originating in the perinatal period, representing 57.4% of the total number of deaths cases among infants. Maternal mortality in Kazakhstan over the past 3 years decreased 3.7 times, but still remains high.

In view of the measures taken to reduce the incidence of infant mortality and improve fertility increased level of natural population growth in 2012 and reached 14.2%. By Compared with 2008, this figure increased by 1.1%.

All over the world celebrated a definite shift from emergency aid and long-term treatment of the hospital towards outpatient care, and other health care options. According to WHO, in 1990, the number of hospital beds in Kazakhstan was one of the highest in Europe. In recent years it has declined slightly and was close to the average value of the index for the European Union countries.

In 2012, there has been an increase in funding the health care industry. The costs of State budget per capita of the population rose from 20,047.6 tenge in 2008 to 53966 tenge in 2012. The share of expenditure on health in 2012 was 2.4%, in 2011 - 2.3%, in 2010 - 2.5%. Positive dynamics of health care funding changes have not yet.

It gives the right to talk about funding adequacy. Health expenditure majority CTBA European countries account for about 10% of GDP.

To improve the country's health financing system introduced Project establishment of national health accounts (NHA). NHS - a comprehensive system sided monitoring of financial flows in the health of the country, which plays an important role in decision-making. Implementation of this system will allow a clear plan for spending and more sound and effective decisions on the transition to insurance medicine, construction of hospitals and clinics.

Education is an important source of domestic capital. The high level of education of the population is beneficial to the development of the country. Strategic priority in the activities of the state - the contribution of human capital in the educational part.

According to the ranking of WEF GCI, Kazakhstan's education system is characterized by medium

indicators. education indicators are not a competitive advantage countries. The IMD ranking Kazakhstan takes 42 th place on the subfactors «Education», worsening its position by 2 points. However, according to the ranking, Kazakhstan has high levels of adult literacy, ranking first.

The Report of the UNDP Human Development noted that in 2012 the literacy rate Kazakhstan's population over 15 years is 99.7%, which exceeds the threshold value a group of countries with very high HDI development.

The external evaluation indicates an increase in the quality level of the Kazakhstan education of. A significant contribution to the development of human capital makes international program «Bolas-hak» Presidential program «Daryn».

Coverage of children (age 1-6 years), permanent pre-school institutions has trends to growth and in the last five years has increased by almost 2-fold, amounting to 30.8%. Despite so, there is still a shortage of pre-school education institutions in urban and in rural areas. The low growth of the education sector indicators or evidence of non-reduction adequacy of funding. Financing of education from the state budget 2012 increased by 7.5768 billion tenge, or 4% of GDP (in 2010 - 3.5%, in 2011 – on 3.6%). However, Kazakhstan is far behind on this indicator from the developed countries. Situational analysis showed that, despite the measures taken, occurred improvement is not match the level of success of developing countries [3].

Necessary to adopt a system of measures to improve the factor «human development» for entering the country in the 30 most developed countries of the world.

The priority direction of the health care system should be to ensure access population to the necessary quality to modern health services. Although the concentration of efforts to ensure the infrastructure is stored disk Available Balance to quality health services in urban areas (54.7% of the population) and rural areas (45.3% of the population). It is necessary to expand access to health care in remote areas and to increase the coverage of free health preventive skim inspection as basic infrastructure is concentrated in the cities. also, it is necessary to focus not only on the provision of facilities, but also to improve level

of health care institutes, particularly in the training of health workers working with women and children (close cooperation with international organizations - internships, training courses, change of attitude towards the patient regardless of social status).

An effective health system and quality health care will not provide health and life expectancy without a conscious attitude of the population to healthy twist.

One of the priorities from the very beginning of formation of independent Kazakhstan was the formation of a quality education system. The education sector has naibol- PWM potential for the development of human resources. Currently, Kazakhstan need continue to work to bring the education system in line with international governmental standards, but with the values and traditions that have accumulated in the domestic system education and fundamental science.

Formation of competitive education system must be based on the transition from “Education for life” principle to the principle of “education for all throughout life. “ For the early development of human capital and the alignment starting opportunities.

Children need to increase the value of pre-school education. preschool system tion education requires a revision of teaching methods and the introduction of modern technoloogy training. The lack of pre-school funding caused by failure of pre-school education and training, because in recent years the proportion of expenditure is 0.1% of GDP.

Competitiveness and demand in the labor market are defined in the educational sector in the process of learning. Consequently, significantly increased responsibility education for the formation of qualified personnel, which requires different

It must be the creation of new permanent jobs in accordance with the requirements of modernization Organization and production diversification. Ensuring the competitiveness of human capital and its effective functioning in the conditions of formation of innovative economy is one of the most complex problems the solution of which must be carried out at different levels and is associated with address many priorities and urgent tasks of the strategy the medium and long prospects for socio-ekonomicheskono development.

References

- 1 Regiony Kazakhstana v 2012 g.: statisticheskiy sbornyk / pod red. A.A. Smailova – Astana : Agenstvo RK po statistike, 2013
- 2 IMD World Competitiveness Yearbook, 2013.
- 3 The Global Competitiveness Report 2013–2014: Full Data Editionis published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Benchmarking Network, p. 569.

Ишуова Ж.Ш., Бордоусов О.В.

Моделирование межрегиональной миграции – основа для оценки агломерационных эффектов Казахстана

Моделирование агломерационных эффектов в экономике Казахстана позволит установить, какими из распространенных моделей описываются пространственные эффекты в Казахстане, что имеет важное значение в целом для экономической науки, так как, несмотря на значительный объем теоретических исследований моделей новой экономической географии, отсутствует достаточное количество эмпирических работ, посвященных тестированию моделей на практике.

Модели новой экономической географии занимают видное место в современной экономической методологии последнего десятилетия. Центральный вопрос – объяснение неравномерного распределения экономической активности в пространстве: между странами мира на глобальном уровне, между регионами внутри страны, а также между городами. Модели экономической географии формируются из моделей отдельных рынков отраслей и стран с допущением миграции рабочей силы.

В статье по панельным данным моделируется межрегиональная миграция Казахстана и дается количественная оценка факторов миграции.

Ключевые слова: миграция, гравитационная модель, рыночный потенциал, новая экономическая география.

Ishuova Zh.Sh., Bordousov O.V.

Modeling of interregional migration is the basis for the assessment of the effects of agglomeration of Kazakhstan

Modeling of agglomeration effects in the economy of Kazakhstan allows to establish which of the widespread models the spatial effects are described in Kazakhstan. In general, it is important for economic science. Since, despite the considerable amount of theoretical research models of new economic geography, a sufficient amount of empirical work is not available, which are dedicated to the testing of models in practice.

Models of the new economic geography are prominent in modern economic methodology of the last decade. The central question is the explanation for the uneven distribution of economic activity in the space: between the countries of the world on a global level, between regions within the country, as well as between cities. Models of economic geography are formed from models of individual markets, industries and countries to the assumption of labor migration.

Interregional migration of Kazakhstan is modeled by panel data and quantification of migration factors is given in the article.

Key words: migration, gravity model, market potential, the new economic geography.

Ишуова Ж.Ш., Бордоусов О.В.

Қазақстанның агломерация өсерін бағалау негізі – өніраралық көші-қон модельдеу

Агломерация салдарын модельдеу, Қазақстандағы кеңістіктік өсерін сипаттауға, ортақ үлгілерін таңдауға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, бұл экономикалық ғылым үшін маңызды болып табылады. Жаңа экономикалық географияның теориялық зерттеу моделдері айтарлықтай сомаға қарамастан, жеткілікті әмпирікалық жұмыстар тәжірибеде жок.

Қазіргі заманғы экономикалық әдістемеде жаңа экономикалық география модельдері соңғы он жыл ішінде көрнекті болып табылады. Орталық мәселе – кеңістікте экономикалық қызметтің біркелкі бөлүін түсіндіру: жаһандық, деңгейде әлем елдерінің арасында, ел ішінде аймақтар арасында, сондай-ақ, қалалар арасында. Экономикалық география модельдері еңбек көші-қонын қабылдай отырып жеке нарықтардың модельдерінен бастап қалыптасады.

Бұл мақалада панельдік деректерді пайдалана отырып, Қазақстанның өніраралық көші-қон модель процесі қарастырылады және көші-қон факторларының сандық бағалауы беріледі.

Түйін сөздер: көші-қон, гравитациялық модель, нарықтық әлеуеті, жаңа экономикалық география.

**МОДЕЛИРОВАНИЕ
МЕЖРЕГИОНАЛЬНОЙ
МИГРАЦИИ – ОСНОВА
ДЛЯ ОЦЕНКИ
АГЛОМЕРАЦИОННЫХ
ЭФФЕКТОВ
КАЗАХСТАНА**

В Послании Президента Казахстана народу 2014 года «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» отмечено, что агломерации – это каркас наукоемкой экономики, а их создание и развитие важный вопрос с учетом огромной территории страны и низкой плотности населения [1].

Модели новой экономической географии занимают видное место в современной экономической методологии последнего десятилетия. Центральный вопрос – объяснение неравномерного распределения экономической активности в пространстве: между странами мира на глобальном уровне, между регионами внутри страны, а также между городами. Модели экономической географии формируются из моделей отдельных рынков отраслей и стран с допущением миграции рабочей силы.

В настоящее время отмечается устойчивая тенденция в мировой экономике к концентрации населения в рамках ограниченных географических площадей, подобно крупным мегаполисам. Модели новой экономической географии достаточно приемлемо объясняют формирование экономических агломераций, т.е. густонаселенных регионов и городов.

Теоретически, большая часть моделей новой экономической географии основана на модели монополистической конкуренции Диксита-Стиглица (1977 г.). Данная модель позволила объяснить формирование экономических агломераций, таких как густонаселенные регионы и города, межрегиональные торговые потоки, что уже было невозможно делать в рамках парадигмы совершенной конкуренции.

Лауреат Нобелевской премии по экономике П. Кругман (1991 г.) впервые предложил использовать модель Диксита-Стиглица для построения модели общего равновесия, описывающей размещение производства в пространстве вследствие дифференциации регионов на «промышленные» и «сельскохозяйственные».

В дальнейшем значительная часть исследований была посвящена эмпирической проверке модели «центр-периферия», а также ответу на один из центральных эмпирических вопросов моделей новой экономической географии: является ли производительность труда выше в регионах с более высокой кон-

центрацией экономической активности? (Pierre-Philippe Combes, Thierry Mayer, Jacques-Francois Thisse) [2].

Hanson (2005) [3] на примере США установил устойчивую связь между номинальной зарплатой и доступом к рынкам. Эмпирическая связь между зарплатой и доступом к рынкам по статистическим данным стран Европейского Союза показана Head и Mayer (2006) [4].

В регионах, имеющих более высокий рыночный потенциал, как правило, выше уровень заработной платы работников, что в условиях мобильных трудовых ресурсов способствует трудовой миграции. Таким образом, агломерационные потоки могут быть оценены посредством оценки миграционных потоков.

Crozet (2004) [5] на примере европейских стран представил эмпирические доказательства, что мигранты имеют устойчивую тенденцию следовать за рыночным потенциалом регионов.

Redding и Venables (2004) [6] показали связь между номинальной заработной платой в каждом регионе и его расстоянием от экономического центра страны.

Donald R. Davis и David E. Weinstein (2002) [7] на примере Японии эмпирическим путем показали, что пространственное распределение плотности населения сохраняется неизменным на протяжении длительного исторического периода, несмотря на изменение характера производства и экономического окружения. Используя пример с атомной бомбардировкой японских городов, было установлено, что японские города возвратились к своему первоначальному распределению по численности населения через 15-20 лет.

Начиная с работы Donald R. Davis и David E. Weinstein получили заметное распространение исследования, оценивающие влияния внешних шоков на пространственное распределение экономической активности.

Redding, Sturm и Wolf (2007) [8] оценили подобные шоки на примере исследования разделения Германии после второй мировой войны.

Существенная часть современных работ направлена на корректное применение эконометрических методов при оценивании пространственных эффектов.

Pierre-Philippe Combes, Gilles Duranton, Laurent Gobillon, Sébastien Roux (2011) [9] описывают проблемы идентификации при оценивании агломерационных эффектов и обсуждают выбор различных инструментов, прежде всего инструментальных переменных для решения этой проблемы.

Специфические проблемы пространственного эконометрического моделирования обсуждаются Lus Anselin «Spatial Econometrics» (2005) [10].

Существуют также различные подходы к выбору переменных для оценивания агломерационных эффектов на уровне отрасли.

Henderson, Kuncoro, Turner (1995) [11] оценивал общую занятость в городах, Rosental и Strange (2001) [12] – создание новых предприятий рядом со старыми, Glaeser и Mare (2001) [13] – рост заработных плат.

Эмпирические исследования установили, что регионы с более высоким рыночным потенциалом предлагают более высокие номинальные цены на факторы производства, в сравнении с другими территориями. Такая особенность характерна и для уровня заработных плат. Поэтому, если рабочая сила мобильна, то ее потоки направлены в регионы с высоким рыночным потенциалом, в которых наблюдается положительное сальдо миграции (при условии несущественных различий в показателях уровня жизни) и, как следствие, агломерационные эффекты могут быть оценены при помощи моделей межрегиональной миграции.

Рыночный потенциал региона определяется согласно простой концепции, которую C. Harris сформулировал в 1954г.: большинство отраслей экономики демонстрируют устойчивую тенденцию: производители стремятся разместить свои фирмы в регионах, гарантирующих более высокую степень доступа к различным рынкам. Рыночный потенциал (MP_r) является индикатором степени доступности к рынку r (d_{rs} – расстояние между регионами s и r):

$$MP_r \equiv \sum_s \frac{Y_s}{d_{rs}} \quad (1)$$

В модели П. Кругмана рабочие выбирают свое место жительства исходя из разницы в уровнях реальной заработной платы. Если модель включает более двух регионов, то конкретный регион притягивает или отталкивает рабочую силу в зависимости от уровня реальной заработной платы по сравнению с другими регионами [2].

M. Crozet на примере европейских стран представил эмпирические доказательства, что мигранты имеют устойчивую тенденцию следовать за рыночным потенциалом регионов. В модели M. Crozet ожидаемый уровень реальной заработной платы в регионе, куда направляются мигранты, есть произведение показателей реальной заработной платы и вероятности нахожде-

ния работы в данном регионе. Значение вероятности определяется как единица минус уровень безработицы в регионе.

Кроме того, миграция неизбежно связана с определенными издержками. Поэтому, мигранты при выборе будущего места жительства стремятся максимизировать ожидаемую реальную заработную плату за вычетом

миграционных издержек. Допускается, что вся рабочая сила гетерогенна: все работники не могут одновременно выступать мигрантами и не имеют возможности приехать в единственный регион.

В работе M. Crozet предложена следующая эконометрическая спецификация модели миграционного выбора:

$$\log \frac{migr_{j,t}}{\sum_{i'=j} migr_{ji',t}} = \beta_1 \log(L_{i,t-1}) + \beta_2 \log(prob_{w_{i,t-1}}) + \beta_3 \log(d_j) + \beta_4 F_j + \beta_5 \log(S_i) + \alpha_j + \beta_6 \log(trend) + obj_j + u_{i,j}, \quad (2)$$

где,

левая часть формулы (2) есть доля мигрантов данного региона, переселившиеся в регион i ;

$L_{i,t-1}$ – уровень занятости в регионе i ; $probw_{i,t-1}$ – ожидаемая номинальная заработная плата в регионе i , определяемая произведением номинальной заработной платы и уровня занятости;

d_{ij} – показатель миграционных издержек, определяемый как расстояние между двумя регионами;

F_{ij} – фиктивная переменная, показывающая имеют ли регионы общую границу или нет;

S_i – площадь региона, куда направляются мигранты, α_j – фиксированные эффекты;

obj_j – фиктивная переменная, отражающая уровень ВВП на душу населения страны, куда

направляются мигранты (в сравнении с 75% от среднего уровня ВВП по Евросоюзу);

$u_{i,j}$ – случайная переменная [5].

Гравитационная модель (2) была оценена по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан по статистике за период 1999-2014 годы. В качестве показателя миграционных издержек использовалось расстояние между областными центрами по автомобильным дорогам, фиктивная переменная obj_j – сравнивалось значение ВРП на душу населения к 75% уровню ВВП на душу населения в целом по Республике Казахстан. Результаты оценивания представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Результаты оценивания модели межрегиональной миграции Казахстана

β_1	0,794 (0,023)
β_2	0,807 (0,054)
β_3	-0,761 (0,013)
β_4	0,874 (0,016)
β_5	-0,319 (0,006)
Общее число наблюдений панели	3840
R^2	0,8974

Стандартные ошибки приведены в скобках. Значения фиксированных эффектов в целях экономии места не представлены (240 объектов).

Результаты оценивания согласуются с полученными ранее результатами и позволяют подтвердить следующие тенденции. В целом

оценки коэффициентов получились статистически значимыми. Положительно влияют на миграционные потоки в Республике Казахстан уровень занятости и ожидаемой заработной платы, обратное влияние расстояния между регионами и площади региона, куда направляются мигранты. Общая граница у регионов, в отличие

от исследования M. Crozet, при прочих равных условиях, увеличивает миграцию. В дальнейшем требует решения ряд эконометрических проблем, но в целом можно сделать вывод, что модель миграционного выбора, корректно описывает миграционные потоки в Республике Казахстан.

Литература

- 1 Назарбаев Н.А. Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее. Послание Президента Казахстана народу. – 2014, 17 января.
- 2 Pierre-Philippe Combes, Thierry Mayer, Jacques-Francois Thisse «Economic Geography. The Integration of Regions and Nations», Princeton University Press. – 2008. – P. 286.
- 3 Hanson G. Market potential, increasing returns, and geographic concentration // Journal of International Economics. – 2005. – № 67. – P. 1-24.
- 4 Head K. and T. Mayer. Regional wage and employment responses to market potential in the EU // Regional Science and Urban Economics. – 2006. – № 36. – P. 573-594.
- 5 Mathieu Crozet. Do migrants follow market potentials? A calculation of a new economic geography model // Journal of Economic Geography. – 2004. – № 4. – P. 439-58.
- 6 Redding S. and A.J. Venables. Economic geography and international inequality // Journal of International Economics. – 2004. – № 62. – P. 53-82.
- 7 Davis D.R. and D.E. Weinstein (2002). Bones, Bombs, and Break Points: The Geography of Economic Activity // The American Economic Review. – 2002. – № 92(5). – P. 1269-1289.
- 8 Redding S., Sturm D.M. (2008) The costs of remoteness: Evidence from German division and reunification // The American Economic Review. – 2008. – № 98. – P. 1766-1797.
- 9 Philippe Combes, Gilles Duranton, Laurent Gobillon. The identification of agglomeration economies // Journal of Economic Geography. – 2011. – № 11. – P. 253-266.
- 10 Lus Anselin. Spatial Econometrics // University of Illinois, Urbana-Champaign. – 2005.
- 11 Henderson J.V., A. Kuncoro, and M. Turner. Industrial development in cities // Journal of Political Economy. – 1995. – № 103. – P. 1067-1090.
- 12 Rosenthal S., and W. Strange. The determinants of agglomeration // Journal of Urban Economics. – 2001. – № 50. – P. 191-229.
- 13 Glaeser E.L. and D.C. Mare. Cities and skills // Journal of Labor Economics. – 2001. – № 19. – P. 316-342.

References

- 1 Nazarbaev N.A. Kazakhstanskiy put' – 2050: edinaya cel', edinye interesy, edinoe budushchее. Poslanie Prezidenta Kazakhstanu narodu. – 2014, 17 января.
- 2 Pierre-Philippe Combes, Thierry Mayer, Jacques-Francois Thisse «Economic Geography. The Integration of Regions and Nations», Princeton University Press. – 2008. – P. 286.
- 3 Hanson G. Market potential, increasing returns, and geographic concentration // Journal of International Economics. – 2005. – № 67. – P. 1-24.
- 4 Head K. and T. Mayer. Regional wage and employment responses to market potential in the EU // Regional Science and Urban Economics. – 2006. – № 36. – P. 573-594.
- 5 Mathieu Crozet. Do migrants follow market potentials? A calculation of a new economic geography model // Journal of Economic Geography. – 2004. – № 4. – P. 439-58.
- 6 Redding S. and A.J. Venables. Economic geography and international inequality // Journal of International Economics. – 2004. – № 62. – P. 53-82.
- 7 Davis D.R. and D.E. Weinstein (2002). Bones, Bombs, and Break Points: The Geography of Economic Activity // The American Economic Review. – 2002. – № 92(5). – P. 1269-1289.
- 8 Redding S., Sturm D.M. (2008) The costs of remoteness: Evidence from German division and reunification // The American Economic Review. – 2008. – № 98. – P. 1766-1797.
- 9 Philippe Combes, Gilles Duranton, Laurent Gobillon. The identification of agglomeration economies // Journal of Economic Geography. – 2011. – № 11. – P. 253-266.
- 10 Lus Anselin. Spatial Econometrics // University of Illinois, Urbana-Champaign. – 2005.
- 11 Henderson J.V., A. Kuncoro, and M. Turner. Industrial development in cities // Journal of Political Economy. – 1995. – № 103. – P. 1067-1090.
- 12 Rosenthal S., and W. Strange. The determinants of agglomeration // Journal of Urban Economics. – 2001. – № 50. – P. 191-229.
- 13 Glaeser E.L. and D.C. Mare. Cities and skills // Journal of Labor Economics. – 2001. – № 19. – P. 316-342.

Ережепова А.А.

Управление отходами – одно из приоритетных направлений развития мировой экономики

В статье рассматриваются актуальные проблемы размещения и утилизации отходов производства и потребления, которые в последние годы являются основным направлением перехода всех стран к «зеленой» экономике. Рециклинг (англ. recycling) – повторное использование отходов, стало одним из важных направлений экологической политики всех стран мирового сообщества. В связи с этим в статье рассматривается зарубежный опыт формирования системы управления отходами производства и потребления, которая включает совокупность принципов, методов, средств и форм управления потоками отходов с целью повышения эффективности их удаления, обезвреживания и переработки, а также с целью уменьшения неблагоприятного воздействия на окружающую среду. Предлагаемая статья представляет собой обзор международного опыта системы государственного регулирования политики по рециклингу, законодательной базы, развития инфраструктуры предприятий по переработке всех видов отходов, проводимых мероприятий и акций по просвещению и привлечению населения. В связи с тем, что проблема переработки отходов производства и потребления остро стоит и в Казахстане, в статье рассмотрены вопросы и проблемы формирования системы управления отходами, сделан обзор деятельности существующих предприятий в данной сфере экономики.

Ключевые слова: утилизация отходов, управление отходами, рециклинг, законодательная база, окружающая среда, переработка отходов.

Yerezhepova A.A.

Waste management – one of the priority directions of development of world economy

The article deals with actual problems of location and utilization of manufacturing and consumption wastes, which is the main direction of the transition of all countries to “green” economy in recent years. Recycling – re-use of waste materials, has become one of the important areas of environmental policy in all countries of the world community. In this regard, the article examines the foreign experience of formation of manufacturing and consumption wastes management, which includes a set of principles, methods, means and forms of management of waste flows in order to increase the efficiency of their removal, disposal and recycling, as well as to reduce the adverse effects on the environment. This article provides an overview of international experience in the system of state regulation of recycling policies, legal framework, and infrastructure development, processing enterprises of all types of waste, the activities and actions to educate and involve the population. Due to the fact that the problem of recycling of manufacturing and consumption wastes is also hot topic in Kazakhstan, in the article the questions and problems of formation of a waste management system, an overview of existing enterprises in the sphere of economy

Key words: waste management, recycling, legal framework, environment, waste recycling.

Ережепова А.А.

Қалдықтарды қәдеге жарату – әлемдік экономика дамуының басым бағыттарының бірі

Мақалада соңғы жылдары барлық елдердің «жасыл» экономикаға қөшүйнің негізгі бағыттарының бірі болып табылатын өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастыру және қәдеге жарату бойынша өзекті мәселелері қарастырылады. Рециклинг (ағыл. recycling) – қалдықтарды қайта пайдалану, ол әлемдік қауымдастырының барлық елдерінде экологиялық саясаттың маңызды бағыттарының біріне айналды. Осыған орай, мақалада өндіріс және тұтыну қалдықтарын басқаруды қалыптастыру, олардың жою, залалсыздандыру және қайта өндіре тиімділігін арттыру, сондай-ақ, олардың қоршаған ортаға қолайсыз әсерін азайту мақсатындағы принциптері, әдістері, құралдары мен ағындарын басқару нысандарының жиынтығын қамтитын шетелдік тәжірибелер қарастырылады. Ұсынылып отырган мақалада рециклингті, құқықтық базаны, қайта өндіре саясатын мемлекеттік реттеу, қалдықтардың барлық түрлерін өндіре үшін кәсіпорын инфрақұрылымдарын дамыту, осы мақсаттар үшін білім беру және халықтың жұмылдыру жөніндегі іс-шаралар мен акцияларды үйімдастыру жүйесінің халықаралық, тәжірибесіне шолу жасалады. Осыған байланысты өндірістік және тұтыну қалдықтарын қәдеге жарату мәселесі Қазақстанда да өткір мәселе болып табылады.

Түйін сөздер: қалдықтарды қәдеге жарату, қалдықтарды басқару, рециклинг, құқықтық база, қоршаған орта, қалдықтарды қайта өндіру.

УПРАВЛЕНИЕ ОТХОДАМИ – ОДНО ИЗ ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Проблема размещения и утилизации отходов производства и потребления в последние годы выходит на первый план в большинстве стран мира. Необходимость решения проблемы отходов вызвала появление самостоятельного направления природоохранной политики стран. Для обозначения этого направления в мире возник и получил широкое распространение термин управление отходами, обозначающий регламентацию и регулирование всех процессов, связанных с образованием, хранением, транспортировкой, переработкой, утилизацией и конечным размещением отходов [1].

Рециклинг (англ. recycling) – повторное использование отходов, стало одним из важных направлений экологической политики всех стран мирового сообщества. Отходы приобретают статус вторичного сырья, будучи подвергнуты операциям, в результате которых отходы будут служить цели частичного или полного замещения других материалов в процессе производства продукции.

По прогнозу фонда Ellen MacArthur Foundation, глобальная экономия от внедрения схем рециклинга и восстановления материальных ресурсов к 2025 году может составить до 1 трлн. долл. В связи с этим, на фоне сокращения доступности ресурсов, эколого-экономичные принципы хозяйствования, рационального управления потоками отходов приобретают особую актуальность.

Во-первых, ресурсы многих материалов на Земле ограничены и не могут быть восполнены в сроки, сопоставимые со временем существования человеческой цивилизации. Во-вторых, попав в окружающую среду, материалы обычно становятся загрязнителями. В-третьих, отходы и закончившие свой жизненный цикл изделия часто (но не всегда) являются более дешевым источником многих веществ и материалов, чем источники природные.

Поэтому очень важно изучить зарубежный опыт, адаптируя разработки и достижения применительно к отечественным условиям [2].

Начиная со второй половины 20-го века, переработку отходов стали рассматривать как одно из средств борьбы с загрязнением окружающей среды и рационального использования природных ресурсов и энергии.

Одна из причин постоянного ухудшения окружающей среды – структура потребления.

Существенное влияние на рост личного потребления оказывает воздействие на массовое сознание – рекламы, внедрение НТП (автоматизация всех возможных процессов – компьютеры, микроволновые печи, различные упаковочные материалы и т.д.).

Росту спроса на сырье способствует внедренный в 50–60-е годы стиль общественного потребления, когда максимальный объем продаж достигается при сбыте относительно дешевых конструкций, рассчитанных на небольшой период их использования. Почкина, поддержание продукции в рабочем состоянии стало относительно дорогим делом и в целом более трудным для организации. Это приводит к тому, что многие люди выбрасывают старые вещи и приобретают новые. Ежегодные смены моделей различных предметов кратковременного и длительного пользования делают немодными многие изделия после их покупки. Развитие соответствующих отношений и структур, получивших название экономика на выброс, означало по сути дела формированное использование природных ресурсов и ускорение загрязнения окружающей среды.

Опыт зарубежных стран свидетельствует о достижении больших успехов рационального использования вторичных материальных ресурсов, применения управлеченческих инноваций в данной сфере. Понимая грозящую человеческому сообществу опасность от накопления отходов и нерационального использования сырьевых ресурсов, многие страны уделяют этой проблеме значительное внимание, используя все возможные средства – экономические, юридические, воспитательные.

В США государственное регулирование, как на федеральном, так и уровне на штатов играет все более заметную роль в стимулировании производства вторичного сырья из отходов. Принятый в США закон о борьбе с твердыми отходами ориентирует на производство из них вторичных материалов.

В настоящее время изучается рыночная конъюнктура вторичных материалов, экономические и технологические барьеры, препятствующие их применению, новые области их использования и т.д. Меры стимулирующие использование отходов:

– в стране действуют стандарты по обязательному минимальному содержанию вторичного сырья в товарной продукции; Федеральное правительство отменило ранее существовавшие

дискриминационные тарифные ставки на транспортировку вторичного сырья, изменило систему сортности материалов, чтобы поощрять использование вторичных ресурсов, приняло решение об определенной доле вторичного сырья при закупке металлов в государственные запасы, приняло закон о запрете на захоронение отходов, произведенных не на территории данного штата.

В ряде штатов установлена плата за захоронение отходов, в результате чего увеличилось потребление вторичного сырья, принятые законопроекты о 50% -ной налоговой скидке на производственное оборудование, на котором производится продукция, содержащая не менее 50% вторичных материалов. Наиболее важным экономическим стимулом переработки отходов во вторичное сырье является то обстоятельство, что утилизация становится в американских городах самым дешевым способом борьбы с отходами. В США запрещена организация новых открытых свалок, а захоронение и сжигание отходов с учетом соблюдения всех экологических норм оказывается в 3 раза дороже, чем переработка этих отходов во вторичное сырье.

Больших успехов в деле рационального природопользования добилась Япония. Известно, что эта страна по большинству видов сырья и топлива сильно зависит от импорта. Именно поэтому в Японии уделяют проблеме переработки отходов чрезвычайное внимание. Для улучшения экологической ситуации государством были приняты ряд законов, организован правительственный центр «За чистую Японию», вся деятельность которого направлена на повышение эффективности утилизации отходов. Для стимулирования работ по переработке отходов государство использует финансовые, законодательные и административные меры. Немалое значение придается и пропаганде необходимости рециклирования ресурсов, как среди предпринимателей, так и среди населения.

В качестве основополагающего принципа зафиксировано, что переработка отходов должна осуществляться предприятиями—производителями отходов, перепоручение ее специализированным предприятиям имеет лишь вспомогательное значение. По закону производители несут ответственность за переработку отходов, возникших в результате их хозяйственной деятельности. В Японии существуют стандарты переработки и ликвидации вредных промышленных отходов. Например, в целях предотвращения загрязнения морей и океанов стандарты запрещают затопление таких отходов. В случае их

захоронения требуется, чтобы они были изолированы от водных ресурсов, поступающих в общественное потребление, и от подземных вод. В сфере переработки отходов в Японии сложилась весьма активно действующая организационная система. Деятельность этой системы опирается на финансовую помощь государства, стимулирующую развитие отраслей по переработке отходов. Среди отраслей промышленности наибольшей степенью использования отходов отличаются деревообрабатывающая, транспортное машиностроение, черная металлургия, мебельная промышленность, в которых утилизируется от 70 до 95% всех отходов, полиграфия (около 60%) и электроэнергетика (свыше 50%). В целом по обрабатывающей промышленности Японии обработка подвергается более половины всех образующихся отходов (52,3%). О том, какую экономию сырья дает утилизация отходов в Японии, можно судить по следующим данным. Использование каждой тонны вторичного алюминия заменяет более 5 т основного сырья и всевозможных материалов. Производство 1 т бумаги и картона из макулатуры высвобождает 4,7–5,6 м³ древесины и 165–200 м³ воды. Производство алюминия, стали и бумаги из вторичного сырья позволяет экономить соответственно 96, 74 и 70% энергии по сравнению с производством из первичного сырья. За счет этого сокращается импорт бокситов, лесоматериалов, металлических руд, нефти и газа. Решение всех этих проблем на государственном уровне позволило Японии резко снизить загрязнение окружающей среды, уменьшить расход первичных материальных и энергетических ресурсов и обеспечить дополнительную занятость населения.

Большое внимание уделяется проблеме управления отходами в странах ЕС.

Особое внимание в самое последнее время уделяется следующим мероприятиям:

- пересмотру номенклатуры сырья и материалов, используемых в производстве той или иной продукции, с предпочтением экологически безопасных заменителей;
- воспитанию населения в духе рационального потребления;
- разработке новых технологических процессов, позволяющих повторно включать материалы в производственный цикл после их первичного использования;
- включению экологических параметров в стандарты качества продукции.

В странах ЕС стоимость работ по переработке отходов оценивается в 9% ВВП, однако тем-

пы роста составляют 20% в год. Это позволит к концу столетия удвоить число работающих на предприятиях по рециклингу отходов.

В Западной Европе переработкой отходов занимаются главным образом малые и средние предприятия. Они утилизируют 37% твердых отходов, на них работают 3,5 млн. человек. В последние несколько лет наметилась тенденция к укрупнению таких предприятий.

Так, для стран ЕС, сформулированы основные положения новой стратегии создания экономически и финансово устойчивой системы обращения с отходами. Ключевые принципы этой стратегии включают в себя: соблюдение баланса экономических и экологических интересов; координированное использование экономических и административных инструментов; стимулирование инвестиций в области переработки отходов; введение механизмов налоговых льгот, кредитов и государственных субсидий, направленных на расширение производственной и технологической базы переработки отходов.

На настоящий день все типы батарей, выпускаемые в Европе, могут быть переработаны независимо от того, перезаряжаемы они или нет. К примеру, щелочные батареи перерабатываются в Великобритании, а никель-кадмиевые – во Франции. Переработкой батарей в Европе занимается около 40 предприятий

Учёные из нидерландов представили последние разработки в сфере переработки отходов – улучшенную технологию, которая без предварительной сортировки, в рамках одной системы, разделяет и очищает все отходы, которые туда поступают, до первоначального сырья. Система полностью перерабатывает все виды отходов (медицинские, бытовые, технические) в закрытом цикле, без остатка. Сырьё полностью очищается от примесей (вредных веществ, красителей и т. д.), пакуется и может быть использовано вторично. При этом система экологически нейтральна [3].

Германия сегодня – один из мировых лидеров в сфере устойчивого управления отходами. 24 февраля 2012 г. в бундестаге был утвержден новый закон «О содействии циклическому хозяйствованию в обращении с отходами», который отменил действие предыдущего закона. Новый закон преследует три основные цели: предотвращения образования отходов, оптимизации процесса вовлечения отходов во вторичную переработку и более эффективного использования природных ресурсов. Закон содержит ряд новых правил по утилизации и переработке отходов. Одно из главных положений – это расшире-

ние круга обязанностей всех граждан Германии по раздельному сбору отходов. С 2015 г. предусматривается обязательная сортировка ТБО на пять фракций, введение дополнительного контейнера для ресурсоцентных фракций ТБО и повышение к 2020 г. целевых показателей раздельного сбора ТБО до 65%, а для строительных отходов – до 70%.

В настоящее время в экологическом законодательстве Германии основное внимание уделяется повышению уровня эффективного использования отходов в качестве материальных и энергетических ресурсов. Германия взяла на себя высокие обязательства по сокращению выбросов парниковых газов, и в обозримом будущем система управления отходами в стране будет доведена до полного совершенства.

Рециклинг в Нью – Йорке достигает 60%, в Калифорнии приближается к 92%, в Сан – Франциско к 2020 году планируют перейти к безотходному производству, в Германии – 80%, намного меньше в Греции и в Эстонии, в Токио мусор сжигают, а в городе Камикатсу отходов нет вообще [4].

В Казахстане, как и во всем мире, проблема безопасной утилизации отходов производства и потребления всегда была одной из важнейших экологических проблем. В настоящее время ставится важная задача – утилизация отходов – использование отходов в качестве вторичных материальных или энергетических ресурсов. В Казахстане накопилось около 43 миллиардов тонн отходов производства и потребления, из которых лишь 5 процентов идет на переработку. При таких колоссальных объемах мусора у мусороперерабатывающих заводов не хватает сырья для переработки, поскольку в стране отсутствует культура раздельного сбора отходов. По данным комитета по статистике, в Казахстане зарегистрировано около 500 специализированных компаний в области обращения с отходами. В Алматы существуют более четырех десятков компаний, занимающихся переработкой вторичного сырья. Крупных заводов в Казахстане очень мало. Самый большой из них – комплекс «Алтын -ТЕТ», который функционирует в Астане и занимается сортировкой и переработкой совместно собранных твердых бытовых отходов. Также можно назвать «KazakhstanWasteRecycling» (бумага и картон), «SAF» (стекло), «КазКаучук» (шины и резиновые отходы), WestDala (нефтесодержащие отходы, комплексное управление отходами), «ПромТехноРесурс KZ» и «Промотход» (электронные отходы) [5].

Казахстанской ассоциации по управлению отходами «KazWaste» в 2013 году в целях содействия предприятиям, государственным органам, общественности в решении вопросов и проблем, возникающих в ходе осуществления деятельности в области управления отходами. Деятельность Ассоциации направлена на профессиональное решение проблем в области отходов в Казахстане с привлечением инновационных технологий, с соблюдением международных стандартов, что позволит укрепить баланс между экологией и экономикой. На сегодняшний день Ассоциация объединяет более 20 юридических лиц состоящих из числа специализированных предприятий по переработке и утилизации коммунальных и промышленных отходов, в том числе макулатуры, пластика, шин, старой электроники, нефтесодержащих и др. видов отходов, а также предприятий по производству продукции из вторичных материалов.

Компания «ПромТехноРесурсKZ» является одним из реально действующим предприятием по комплексной утилизации оргтехники, утилизации компьютеров, мониторов, изделий электронной и средств вычислительной техники, отходов производства, опасных отходов, имущества и товаров потерявших свои потребительские свойства в Алматы. Компания «ПромТехноРесурсKZ» является одним из реально действующим предприятием по комплексной утилизации оргтехники, утилизации компьютеров, мониторов, изделий электронной и средств вычислительной техники, отходов производства, опасных отходов, имущества и товаров потерявших свои потребительские свойства в Алматы.

Поэтому первостепенное значение для устойчивого развития экономики приобретает использование научно-технического прогресса для внедрения экологически чистых технологий.

В Казахстане производителям экологически чистой продукции планируют выдавать специальные сертификаты в рамках Концепции по переходу к «зеленой» экономике.

Одним из новшеств документа является понятие «зеленые» закупки, которые будут стимулировать те перерабатывающие предприятия, которую производят продукцию, к примеру, в строительстве дорог, мостов. Сейчас очень много разных теплоизоляционных материалов, есть очень много материалов, которые применяются при отделочных работах. То есть, на западе такие перерабатывающие предприятия стимулируются за счет включения и выдачи так называемого «зеленого» сертификата.

Опыт зарубежных стран свидетельствует о

достижении больших успехов, при применении управленческих инноваций в данной сфере экономики, который можно использовать с учетом реалий экономики нашей страны.

Для реализации эффективной системы управления отходами необходима реализация множества инициатив:

– проведение тщательного аудита и экологического мониторинга по всем большим свалкам ТБО и определение мер по их рекультивации;

- обновление стандартов работы, переработки и хранения ТБО;
- проведение мероприятий по формированию обоснованных тарифов;
- оплату вывоза мусора осуществлять по факту доставки на полигон или мусороперерабатывающий завод и по доставленной массе;
- льготное кредитование предприятий, осуществляющих деятельность в сфере обращения твердых бытовых отходов.

Литература

- 1 Гловаций Л.В., Гасанов П.Г., Васильев С.В. «Управление отходами: вчера, сегодня, завтра» // Ж. «Российское предпринимательство» № 2 Вып. 1 (152), 2015, («Федеральный строительный рынок» 5 (70), 2012).
- 2 Cleantech-компании и тренды. Часть 5 – Переработка отходов // Служба экологического консалтинга ООО АкроС-Экология
- 3 Зарубежный опыт в сфере утилизации и переработки отходов. <http://www.ecognatural.ru/>
- 4 Качина М.А. «Цель-2020»: Стратегия управления отходами в Германии. //Ж. «Твердые бытовые отходы». Выпуск №8 (73), 2012 г.
- 5 Проблема переработки отходов остро стоит в Казахстане. <http://namig.kz/news>.
- 6 Гилязова А.А., Шарапов А.Р. Управленческие инновации в системе сбора отходов производства и потребления //Ж. // Вестник Казан. технол. ун-та. – 2015. – Т. 15, – № 22. – 155 с.

References

- 1 Glovatskiy L.V., Gasanov P.G., Vaselev C.V. Upravlenie otkhodami: vchera, cegodnya, zavtra.// Possiyskoe predprenimatel-stvo. – 2015. – Вып. 1 (152). – № 2., //Federalnyy stroitelnyy rynok. – 2012. – 5 (70).
- 2 Cleantech-kompanii i trendy. Chast5. – 2015 – Perepabotka otkhodov// Cluzhba ecologicheskogo konsaltinga OOO Akros-Ecologiya.
- 3 Zarubezhnyy optyt v sfere utilizatsii i pererabotki otkhodov. <http://www.ecognatural.ru/>
- 4 M.A. Kachina. «Tsel-2020»: Ctrategiya upravlenie otkhodami v Germanii. // Tverdye bytovye otkhodovy. Vypusk №8 (73), 2012 .
- 5 Problema pererabotki otkhodov ostro stoit v Kazakhstane. <http://namig.kz/news>
- 6 Gilayzova A.A., Sharapov A.R. Upravlencheskie innovatsii v sisteme sbora otkhodov proizvodstva I potrebleniya // Vestnik Kazanskogo tekhnolog. Un-ta. – 2015. – Т. 15, – № 22. – 155 c.

Nurgazina A.M.

Securities issue as a progressive strategy of funding

There is a moment when any company faces with a need in extra funding for its further development. Financing can be demanded for production or technical and innovative modernization of the business unit. The company go «public» by issuing shares or debt securities in order to attract investors for financing its activity.

Funding on the public capital markets (securities markets) seeking for long-term investments is extensively used by private and state institutions in developed and developing countries all over the world. The same opportunities have organizations that operate in Kazakhstan.

However not so many Kazakhstani companies use instruments of the securities market to finance their activity or different projects. Mostly only large and mid-size companies have opportunities to be funding on this kind of capital market. There are some valuable advantages to receive money issuing securities. Whereas the stock market шы connected with risks that any listed company should manage.

Key words: shares, listing, investor, issuer, securities market, investments, IPO.

Нұрғазина Ә.М.

Бағалы қағаздарын шығару ретінде прогрессивті қаржыландыру стратегиясы

Әрбір компанияның қызмет процесінде өндірісті немесе техникалық және инновациялық жаңырыту үшін қосалқы инвестициялар керек. Осы мақсатында компаниялар акцияларын немесе несие бағалы қағаздарын шығарады.

Дамыған немесе дамушы мемлекеттерде жеке және мемлекеттік үйімдары бағалы қағаздар нарығынан ұзак мерзімді капиталын тартады. Олар көпшілік сатылымды өткізу кезінде инвесторларға акцияларын немесе бағалы қағаздарын сатады. Отандық бағалы қағаздар нарығы жергілікті компанияларға бұл мүмкіндігін береді.

Бірақ отандық компаниялардың арасында қызмет істеуге немесе жобаларды жасау үшін қор нарық, арқылы инвестиция тартылатын сандары көп емес. Осында үлкен және орта бизнестің субъектері көбінесе қаржыландырады. Бағалы нарығы әр түрлі артықшылықтарын береді. Қор биржасы арқылы келетін инвестициялар тәуекелдермен байланысты Компаниялар осы тәуекелдерді басқаруы қажет.

Түйін сөздер: акциялар, листинг, инвестор, эмитент, бағалы қағаздар нарығы, инвестициялар, IPO.

Нургазина А.М.

Выпуск ценных бумаг как прогрессивная стратегия фондирования

В процессе деятельности практически каждой активно развивающейся компании наступает момент, когда для дальнейшего развития необходимы дополнительные средства в производственную, техническую и инновационную сферы. Компания размещает акции или долговые инструменты с целью привлечения инвесторов и получения финансирования.

Выход компаний на публичные рынки капитала (рынки ценных бумаг) и привлечение на них финансовых ресурсов на долгосрочной основе является неотъемлемой частью привлечения инвестиций частной и государственной структурами во многих странах мира как развитых, так и развивающихся. Такие возможности существуют и в Казахстане.

Однако только некоторые казахстанские компании осуществляют финансирование своей деятельности либо своих проектов с использованием инструментов фондового рынка. Финансирование на рынке ценных бумаг осуществляется преимущественно субъектами крупного и среднего бизнеса. Такие стратегии привлечения капитала имеют ряд преимуществ, присущих для долевого либо долгового фондирования. Особенности привлечения инвестиций через фондовую биржу сопряжены также с рисками, которыми должна управлять листинговая компания.

Ключевые слова: акции, листинг, инвестор, эмитент, рынок ценных бумаг, инвестиции, IPO.

SECURITIES ISSUE AS A PROGRESSIVE STRATEGY OF FUNDING

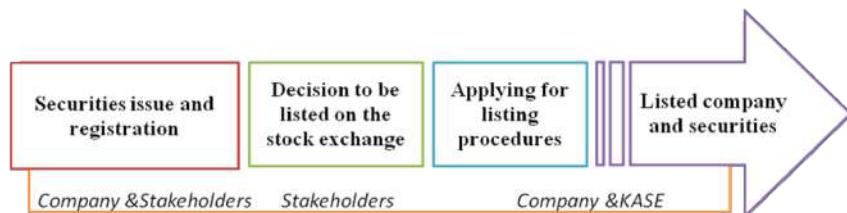
The most popular way to attract financing for the Kazakhstani companies is to receive bank loan or work with a strategic partner. However some business units experienced funding on the securities market. They issue shares or debt securities on the Kazakhstan stock exchange (KASE) or abroad. The securities market has particular advantages and disadvantages and usually welcomes midsize and large companies. Special requirements are designed for the listed companies providing transparency of the investment mechanism that is comprehensible for the market participants. Unfortunately the process of securities issue is not understandable for the most of the business society as well as opportunities and threats of go «public».

The securities market offers different opportunities providing funding either to develop strategic potential. For some institutions listing on the stock exchange means ambitious plans for future and their attractiveness for investors. If a company issues securities on a stock exchange that evidences of a new step of its progress. As a result the company announces about its openness for the business society, consumers and partners.

Therefore there are some reasons for the companies to be included into the official list of the stock exchange:

- 1) financing
- 2) strategic development
- 3) equity restructuring
- 4) diversification of funding sources
- 5) receiving the status of a public company
- 6) others, for example, tax preferences, grants and etc.

Securities issue and their official registration do not mean an automatic access of the company to the stock market. Issuing company should fulfil special listing requirements of the exchange where it plans to be list. The same is true for KASE – the issuer and its securities follow listing procedures according to legislation and rules of the exchange.

Picture 1 – issue and listing process

Composed by author

There is a difference between securities issue and listing and both consider as two steps how to receive financing on the stock market as shown on the picture 1. Firstly, the company should arrange securities issue and registration providing specified actions in their establishment as an object of civil law and rights. Secondly, if authorized bodies of this company take a decision to list on the stock exchange or go «public», this issuer applies for listing following special requirements and standards. Among these standards are the following:

- 1) financial indicators
- 2) financial report standards
- 3) auditing standards
- 4) corporate management standards
- 5) others

The main tasks of the listing are the following:

1) inspection of the issuer and its securities for the correspondence of the indicators to needed levels and standards provided by the legislation framework, KASE's Listing rules and other internal documents;

2) ranking of the securities included into the KASE's official list basing on their correspondence to differentiated norms and levels of standards;

3) information disclosure about listing companies and listing securities except state bonds and securities of the international financial organizations.

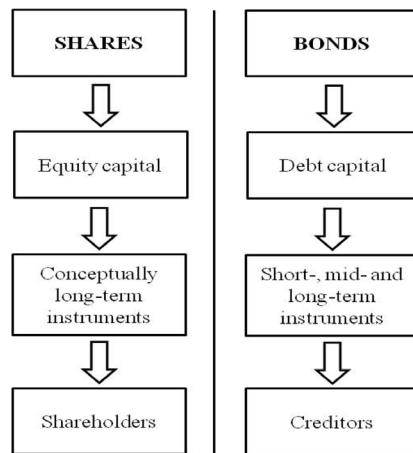
The KASE's Listing commission takes decision regarding companies listing or delisting as well as change of the category of ranking in the official list. This commission votes to make reasonable conclusion.

Companies and other organizations have opportunity to issue securities according to legislation. There is no any difference if the ownership of this company vary being private, state (quasi-public) or mixed owned.

The KASE's official list includes the following sectors:

- 1) shares;
- 2) debt securities;
- 3) Islamic securities;
- 4) securities of the investment funds;
- 5) derivatives;
- 6) securities of the international financial organizations;
- 7) state bonds;
- 8) other sectors.

The first two sectors are the most important for the purpose of securities issue and listing by the companies. These two sectors provide circulation of equity capital and debt instruments on the stock market. Investors can buy shares or bonds of the companies. Main differences presented on the picture 2 and bellow.

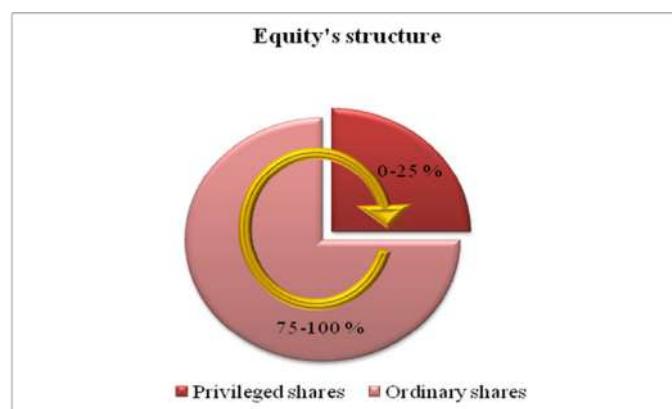
Picture 2 – Comparative structure of investments into shares and bonds

Composed by author

A bond is a debt security with a specified term of circulation. It certifies the right of the creditor who acts as an investor to receive from the issuer, who acts as a borrower, the interest annually/semi-annually; and amount of debt at the end of the bond's circulation. There are a lot of types of bonds depending upon the variety of interest rates, terms of circulation, types of the issuers and other parameters. Bond can be issued by a joint stock company or a limited partnership. International organizations and government institutions also issue debt securities for

financing their activity. A share is a security issued by the joint stock company. Thus the investor buys this security and becomes a shareholder who has legal rights apportioned to the owned share of equity. The investor has right to receive dividends from the annual profit according to the decision taken on the shareholders' meeting or due to dividend policy of the company.

There are two types of shares – ordinary and privileged ones. In equity's structure portion of privilege shares can be up till 25 % as shown on the picture 3. Shareholders take decision on this matter.

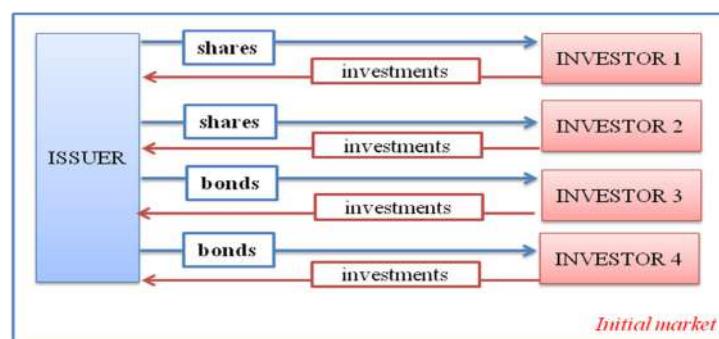
Picture 3 – Equity's structure.

Composed by author

The ordinary share gives the opportunity to its owner to participate in management of the company mostly by voting on shareholders' meetings what actual for the minority shareholder. As for dividends, from one hand, the size of the dividend per the ordinary share and its calculation, in case of annual profit, depends upon the decision taken on the

shareholders' meeting or due to dividend policy as mentioned above. From other hand, the privileged share provides annual fixed minimum level of dividends per one share that doesn't depend upon the profitability of the company but not giving the right to participate in its management.

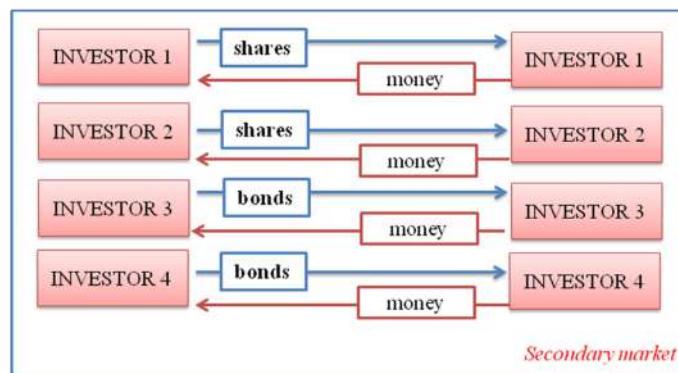
Due to initial offering companies sell their securities in order to receive funding; therefore it is an initial market. See on the picture 4.

Picture 4 – Initial market.

Composed by author

On the secondary market investors sell them to other investors.

Picture 5 – Secondary market.

Composed by author

Companies support the circulation of their securities on the secondary market.

In spite of advantages there are some disadvantages of the securities issue.

Firstly, no guarantees can be given to the issuer that investors will have any interest to invest into its securities.

Secondly, if the company's owners sell their equity or go «public» especially offering ordinary shares they have potential risk for merger and acquisition as well as a partly or full loss of the control in management of this company.

Thirdly, any volatility in shares or defaults can affect on the corporate look and investment image of the issuer.

Fourthly, unstable investment environment or negative tendencies on the markets decrease market value of the issuer.

Therefore, the matters of the securities issue should have high concern of the listed companies aiming to provide price stability of their securities, favourable conditions for the investors and transparency of their activity.

Securities issue is a very important element of the investment gear. In order to provide the effective development of the securities market issue's intends should be supported by a complex of measurements related to the market infrastructure. Modern strategies offunding should be one of the top priorities in research of the financial market. Studying the principles of securities issue improves common understanding of the equity and debt capital and companies' financing.

References

- 1 Law of the Republic of Kazakhstan «On the securities market» from the 2nd of July 2003 № 461-II.
- 2 Law of the Republic of Kazakhstan «On joint stock companies» from the 13th of May 2003 № 415-P.
- 3 Kazakhstan Stock Exchange. Categories «Shares» and «Debt securities» of the KASE Official list. – 2015. – 4 p.

Sadykova S.T., Saadat Z.

The secret of economic development in backward countries

Scholars have different idea about economic development, which we want, refer those in this section. Adam Smith taking into the consideration, the production function, the process of growth of labor and the process of capital accumulation, we can now summarize the process of growth as visualized by Adam Smith. One of the key principles Keynes theorized was that savings and investment are determined independently of each other — savings rates being determined by a society's propensity to consume and investment by an expected rate of return relative to interest rates. John Maynard also believed that a nation's income is the aggregate of its consumption and investment.

According to Marshall "the growth of mankind in numbers, in health and strength, in knowledge, ability, and in richness of character is the end of all our studies" (1961, vol.1, p.139). As a result, the theme of economic progress is the fundamental topic of most of his writings as well as the subject Marshall thought of addressing in his last, unfinished book. The concept of progress, with its rich complexity of meanings and implications, cannot be fully grasped by equations and quantitative relations that characterize the neoclassical approach to the issue of economic development.

In Marxian theory, production means the generation of value. Thus economic development is the process of more value generating, labour generates value but high level of production is possible through more and more capital accumulation and technological improvement.

Key words: backward countries, industrial production, Economic development, economic infrastructure.

Садыкова С.Т., Саадат З.

Артта қалған елдердің экономикалық дамуының құпиялары

Бұл мақалада елдердің экономикалық дамуы туралы өр түрлі көзқарастар баяндалған. Кез келген елде жекелеген отбасылар арасында табыс алшақтықтары болады, сондай айтарлықтай экономикалық тенсіздік мемлекеттер арасында да байқалады. Елдердің артта қалушылығы ер түрлі материалдық, және мәдени-әлеуметтік жағдайларынан көрінеді. Кейнс неоклассикалық ілімнің негізгі қағидаларынан бас тарта отырып нарық өзін-өзін реттей алмайтын тетік екенін дәлелдеді. Мұндағы Кейнстің басты идеясы болып экономиканы мемлекеттік реттеудің қажеттілігі табылады. Өйткені, таза нарық жағдайында экономиканың құрделі мәселелері, атап айтсақ, жұмыссыздық, инфляция, экономиканың кезеңдік ауытқуы, әлеуметтік қамсыздандыру, халықтың әл-аукаттылығын жақсарту сияқты құрделі мәселелер өздігінен шешілуі мүмкін емес, осыларды реттеу үшін мемлекет нарықта міндettі түрде араласады.

Түйін сөздер: экономикалық дамуы, индустрияландыру, экономикалық өсу, артта қалушы елдер.

Садыкова С.Т., Саадат З.

Секреты экономического развития в отсталых странах

Подобно тому, как в каждой стране существует значительный разрыв в доходах между отдельными семьями, огромное экономическое неравенство наблюдается и среди государств. Мы хотим представить в этой статье различные взгляды на экономическое развитие стран. Причины отставания заключаются в различных материальных и социально-культурных условиях, в которых находятся разные страны. Пути ускорения экономического роста, по существу, одинаковы как для развитых, так и для развивающихся стран. Они связаны с улучшением использования природных ресурсов, трудовых ресурсов, ресурсов капитала, технологий.

Природные ресурсы распределены среди стран неравномерно. Некоторые имеют промышленные месторождения бокситов, олова, меди, нефти, вольфрама и т.д. Но в большинстве своем эти ресурсы принадлежат крупным корпорациям индустриально развитых государств и прибыль от их использования уходит за границу. Другие страны бедны полезными ископаемыми, испытывают нехватку пахотных земель, энергетических ресурсов.

Адам Смит сформулировал принцип невидимой руки рынка лишь для обоснования своего предположения, что в экономике действуют объективные законы, которые при помощи абстрагирования можно изучать, как и в других науках. Также рассмотрены взгляды Д. Кейна, А. Маршала.

Ключевые слова: отсталые страны, экономическое развитие, индустриализация, экономический рост.

THE SECRET OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN BACKWARD COUNTRIES

Economic development is the great aim in all countries; all economic activities happening for achievement it aim. Development is so important, all countries especially under developing countries needs to development, this goal for many backward countries no achievable for several reasons. Developed countries by using a variety of models have been able to achieve development. Standards of living in developed countries is high, the welfare of the people is high. Some countries able to achieve development by big industrial production and export production. Other countries by trade and services arrived to sustainable development. Some countries by mining have been able to achieve development. The hypothesis for achieve development at this idea are exist physical, financial and psychological security, exist governance does not exist administrative corruption. Exist basic economic infrastructure, available energy and transportation system in the country.

Scholars have different idea about economic development, which we want, refer those in this section. **Adam Smith:** (Taking into the consideration, the production function, the process of growth of labour and the process of capital accumulation, we can now summarize the process of growth as visualized by Adam Smith.

According to Smith, in a developing economy, both income level and capital stock rise. In addition to this, the rate of capital accumulation also shows a tendency to increase. This leads to increase in the capital stock in successive periods as investment keeps on increasing. Another important factor which contributes to the progress of an economy is the successive decline in the incremental capital-output ratio due to the influence of capital on the productivity of labour. These factors reinforce each other and accelerate the pace of development of the economy. This development continues until a point where the economy's capital stock grows large enough to eliminate any chance of profits. At this stage the economy has reached its stationary state.

In Adam Smith's system, the stationary state is distinctly different from the state of underdevelopment. Having reached the stationary state, the common characteristics of the economy becomes unchanged population, constant income, subsistence wages, complete elimination of profits, and absence of net investment. According to Smith, an economy which reaches a stationary state in its growth

process has reached the highest level of propensity consistent with its present natural resources.

Adam Smith has identified the rate of capital formation as the strategic factor in the economic growth process. He stressed on the point that the rate of economic progress would only rise if the rate of investment rose. However, the savings and investment rates were primarily dependent on the excess of the market rate of profit over the minimum compensation for bearing risk. Since these factors depended mainly on the socio-economic framework in the country, Institutions were his solution to the problem of economic growth. Adam Smith was firmly in favour of the policy of free trade and did not approve of any sort of government intervention (*Laissez-faire*). He is undoubtedly opposed to any kind of planning for economic development.)

John Maynard Keynes: One of the key principles Keynes theorized was that savings and investment are determined independently of each other -- savings rates being determined by a society's propensity to consume and investment by an expected rate of return relative to interest rates. He also believed that a nation's income is the aggregate of its consumption and investment. During a downturn, this could potentially create a never-ending spiral as businesses invest less, jobs are lost, consumers spend less, businesses have even less reason to invest, and so on. Therefore, in a period of unemployment and decreased production, these two problems are best resolved by increasing the amount spent on investment and consumption.

According to Keynes, that's where the government comes in. He argued it was the government's responsibility to step in and use the many tools at its disposal to stimulate investment and consumption. This meant that during hard times, governments must engage in deficit spending in order to stimulate activity. This would consequently lead to policies such as the reduction of long-term interest rates, public works projects, infrastructure spending, and the like. The implication that deficits could be a good thing for the economy was quite revolutionary at the time.

Alfred Marshall: According to Marshall "the growth of mankind in numbers, in health and strength, in knowledge, ability, and in richness of character is the end of all our studies" (1961, vol.1, p.139). As a result, the theme of economic progress is the fundamental topic of most of his writings as well as the subject Marshall thought of addressing in his last, unfinished book. The concept of progress, with its rich complexity of meanings and implications, cannot be fully grasped by equations

and quantitative relations that characterize the neoclassical approach to the issue of economic development. This is evident to Marshall who writes: "the theory of stable equilibrium of normal demand and supply helps indeed to give definiteness to our ideas; and in its elementary stages it does not diverge from the actual facts of life. But when pushed to its more remote and intricate logical consequences, it slips away from the conditions of real life. In fact we are here verging on the high theme of economic progress; and here therefore it is especially needful to remember that economic problems are imperfectly presented when they are treated as problems of statical equilibrium, and not of organic growth" (1961, vol.1, p.461). Progress has an evolutionary dimension that expresses itself more in qualitative than in quantitative changes as Marshall points out: Progress has many sides. It includes development of mental and moral faculties, even when their exercise yields no material gain. The term progress is narrow and it is sometimes taken to imply merely an increase in man's command over the material requisites of physical mental and moral well-being, no special reference being made to the extent to which this command is turned to account in developing the higher life of mankind. When increase of material wealth is united with the solidity of character sufficient to turn it to good account. True human progress is in the main an advance in capacity for feeling and for thought, yet it cannot be sustained without vigorous enterprise and energy. Progress is not identified with a mere increment of "wealth" but involves other and more important factors: "the production of wealth is but a means to the sustenance of man; to the satisfaction of his wants; and to the development of his activities, physical, mental and moral" (1961, vol.1, p.173). This explains why Marshall prefers to talk about "development" or "progress" rather than "growth" which suggests a strictly quantitative meaning, while "development" and "progress" refer more specifically to a qualitative dimension (Sen 1988). On the one hand, industrial development involves an increase in wealth, production, and incomes but, on the other hand, it risks enslaving man and his environment to the requirements of production, and therefore worsening the quality of life whose betterment should be the main aim of the human race. Therefore the quality of life is the true test of progress a good quality of life requires not only a certain level of income but also other elements not easily valued in purely economic terms (fresh air, green spaces etc).

Marxian concept of economic development:

In Marxian theory, production means the generation of value. Thus economic development is the process of more value generating, labour generates value but high level of production is possible through more and more capital accumulation and technological improvement. At the start, growth under capitalism, generation of value and accumulation of capital underwent at a high rate of profit. In turn, it reduces the rate of investment and as such rate of economic growth. Unemployment increases. Class conflicts increase. Labour conflicts start and there is class revolts. Ultimately, there is a downfall of capitalism and rise of socialism.

I think for developing so fast in a country, we have to start the work from human resources that is to say should work with young generation. Try to professional educate human resource, specially young generation. Professional young generation is very importance for development. I can say young generation is the base of economic development in a country. To motivate human resource, particularly young people that everyone be hero in his career. For example, when a painter be very skillful in painting,

his pictures is very valuable and he can collect a lot of money by showing or selling his pictures. Like this, professional engineers, professional doctors, skillful carpenter, professional athletes.

To achieve economic development, all members of society should take fun from their daily work. That is to say that all workers should be happy with their duty. This goal is achieved when all people are extremely professional in their jobs. In this case, people satisfaction of their life and also people are able to accumulate the desired money, this makes grow the social wealth. The productions quality and quantity are increase in professional community.

Conclusion

We conclude that the root of the general development which includes economic, political, military, social, cultural, is the correct training of labour. That is to say training of labour is the base of general development. The division of human resource in field of study and work must be according their talent. Developed human resource will make developed country or society.

References

- 1 <http://www.economicsdiscussion.net/economics-2/adam-smith-theory-of-development-in-economics-main-features/4514>)
- 2 <http://www.investinganswers.com/education/economics/john-maynard-keynes-man-who-transformed-economic-world-621>
- 3 (<http://www.lib.hit-u.ac.jp/service/tenji/amjas/Caldari.pdf>)
- 4 (<http://www.economicsdiscussion.net/economic-development/karl-marx-theory-of-economic-development/4554>)

Какижанова Т.И., Замедін К.С.
**Қазақстан Республикасындағы
жұмысбастылық пен халықтың
кедейлік мәселесі**

Мақалада қазіргі дағдарыс жағдайындағы Қазақстандағы кедейлік пен жұмысбастылық, мәселелері зерттелген, кедейліктің себептегі мен шешу жолдары анықталған. Кедейліктің негізгі шешімі ретінде жұмысбастылық категориясы қарастырылған. Еліміздегі кедейлік шегі және оны анықтау жолдары көлтірілді. Жұмысбастылыққа әсер етуші факторлар ретінде инновацияларға жұмысалатын шығындар, өнім көлемі, орташа айлық, зейнетақы және салықтар қарастырылып, олардың арасындағы байланыстарды көрсету үшін корреляциялық талдау жасалынды. Мақалада статистикалық деректер көлтіріліп, сонымен қатар қазақстандық, еңбек нарығының даму мәселелері қарастырылды. ҚР халқының жұмысбастылығына экономикалық, көрсеткіштердің әсерін анықтау үшін эконометрикалық модельдер құрылды. Талдау нәтижесінде Қазақстандағы кедейлік себептері мен кедейлер санының өсуіне әкелетін факторлар анықталды. Кедейлікті жену үшін оның салдарларын жою емес, себептерімен курсу көрек. Мақалада халықтың кедей бөлігін нақты азайтуға көніл болінеді, әлеуметтік-экономикалық саясатты жүргізу кезінде еңбекақы төлеу саласындағы бар мәселелерге ерекше көніл аударылған.

Түйін сөздер: жұмысбастылық, кедейлік, салықтық, төлемдер, инновация, әлеуметтік саясат, корреляция.

Kakizhanova T.I., Zamedin K.S.
**The problems employments
and poverty in Republic of
Kazakhstan**

The paper studies the problem of poverty in modern Kazakhstan, identifies the causes of poverty and suggests ways to address those problems. The article category of employment is observed the way poverty solutions. Also the are stated in this article the poverty line, and path determination. The main factors affecting employment are indicated and determine the relationship between factors, such as innovation expenditures, the volume of production, the average pension and taxes. The paper presents statistical data, as well as highlighted the problems of development of Kazakhstan's labor market. Econometric models were made to determine the effect of economic indicators on the employment of Kazakhstan. The analysis presented in the paper shows the causes of poverty in Kazakhstan and the factors contributing to growing number of people with low income. The paper emphasizes urgent issues regarding labor remuneration, which need to be settled along with adoption of socioeconomic policy aimed at critical reduction in size of the poor population.

Key words: employment, poverty, tax payments, innovation, social policy, correlation.

Какижанова Т.И., Замедін К.С.
**Проблемы занятости
и бедности населения
в Республики Казахстан**

В данной статье изучены проблемы бедности населения и занятости в Казахстане и выявлены причины бедности и определены пути ее решения. Решение проблемы бедности в основном связано с занятостью населения. Также в статье указаны черты бедности и способы ее определения. Выявлены факторы, влияющие на занятость населения, как расходы на инновации, объем продукции, размер среднемесячной пенсии и налоги, и определена взаимосвязь между факторами. В статье приведены статистические данные, а также выделены проблемы развития казахстанского рынка труда. Были составлены эконометрические модели для определение влияния экономических показателей на занятость населения РК. В результате анализа выявлены причины бедности в Казахстане и факторы, способствующие росту количества бедных и малоимущих граждан. Для преодоления бедности необходимо бороться с ее причинами, а не пытаться ликвидировать ее последствия. В статье внимание акцентируется на существующих проблемах в области оплаты труда, которые необходимо решать при проведении социально-экономической политики, нацеленной на кардинальное снижение численности бедного населения.

Ключевые слова: занятость, бедность, налоговые платежи, инновация, социальная политика, корреляция.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБ-
ЛИКАСЫНДАҒЫ
ЖҰМЫСБАСТЫЛЫҚ
ПЕН ХАЛЫҚТЫҢ
КЕДЕЙЛІК МӘСЕЛЕСІ**

Қазіргі таңда Қазақстан экономикасының дағдарыс жағдайындағы көптеген алаңдататын мәселелердің бірі – халықтың тұрмыс жағдайының төмен деңгейі. Кедейлік мәселесі әлеуметтік – экономикалық феномен ретінде әрқашан халықтың өмір сүру барысында байқалған. Қазіргі таңда, ғаламдық дағдарыстың әсер ету салдарынан бұл мәселе қоқейкесті болып отыр. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы VII Астана экономикалық форумының ашылу салтанатында сөзінде, кедейлікке байланысты «Бізге барлығымызға негізгі тапсырмаға шоғырлану қажет, ол – теңсіздікті қысқарту және кедейлікті тұп тамырымен жою» дей отырып, осы мақсатқа жетде негізгі екі тапсырманы атап өтті: біріншісі-экономикалық даму потенциалын максималды қолдану, екіншісі-кедейлікті жою мақсатында «жол картасы – 2020» бағдарламасын жүзеге асыру [1].

Тәжірибеде кедейлік шегін анықтауда әр түрлі критерийлер қолданылады: күнкөріс минимумының деңгейі, жарты күнкөріс минимумының деңгейі, медианалық немесе орташа табыс, халықтың өздерін кедей ретінде субъективті қабылдауы. Нидерландыда кедейлік шегін анықтаудың сегіз критерий қолданылады: төртеуі – абсолютті кедейлікті анықтауда, біреуі – салыстырмалы кедейлікті анықтауда, үшінші – кедейлікті субъективті бағалауда қолданылады. Кедей мен байдың арасындағы нақты дифференциацияны анықтау үшін табыс жөніндегі емес, шығыстар жөніндегі мәліметтер пайдаланылады. Табыстар жөніндегі мәліметтерден гөрі, тұтыну және үй шаруашылығының шығыстары - барынша материалдық жағдайды сипаттайтын критерий. Егер жанұя бюджетінің жартысы азық – түлік тауарларына кететін болса, онда ол кедей деп саналады. Кедейлікті өлшеуде қолданылатын негізгі интегралды көрсеткіш кедейлік индексі немесе халық кедейлігі индексі (Human Poverty Index, HPI) болып табылады. Бұл индекс дамыған және дамушы елдерге арналған БҮҮ бағдарламасы негізінде жасалған [2].

Еліміздегі кедейліктің шегі күнкөріс минимумы деңгейінің 40 % мөлшері ретінде анықталды. 2015 жылы бұл көрсеткіш 21,4 мың теңгені құраса, 2016 жылдан бастап күнкөріс минимумы 22,8 мың теңгеге артты. Елбасымыздың 2016 жылғы 1 қантарынан бастап жалақы, стипендия және зейнетакыны өсі-

ру туралы жарлығының шығуы құнқөріс минимумының өсуіне себеп болып отыр. Денсаулық саласының жұмыскерлер жалақысы 28 %, білім саласы жұмыскерлерінің жалақысы 29 %, стипендия 25 %, зейнетакы 15% өсті. Сондай ақ елімізде 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап азаматтық қызметшілердің еңбекақысын төлеу жүйесінің жаңа үлгісі енгізіледі. Аталған үлгіде азаматтық қызметшілерді біліміне, біліктілігіне, атқаратын қызметінің құрделілігі мен дәрежесіне қарай төрт санатқа бөлу көзделген.

Бірінші санатқа үйлемнің даму стратегиясы үшін жауап беретін және басқару шешімдерін қабылдайтын басқарушы персонал блогы (А блогы) жатады. Аталған блогқа үйлем басшылары мен басшылардың орынбасарлары, үйлемдардың бағыну деңгейіне тәуелді (республикалық, облыстық, аудандық) құрылымдық бөлімшелердің басшылары мен басшылардың орынбасарлары кіреді. Екінші блогқа үйлемнің негізгі функцияларының іске асырылуын қамтамасыз ететін,

негізгі персонал блогы (В блогы) кіреді. Бұл блогқа дәрігерлер, мұғалімдер, ғылыми қызметкерлер, әлеуметтік қызметкерлер, ЖОО оқытушылары және үйлемнің негізгі функцияларын орындайтын басқа да қызметкерлер кіреді. Аталған қызметкерлер үшін үш қызмет саласы: “Денсаулық сақтау”, “Білім беру” және “Өзге де салалар” бойынша лауазымдық жалақыларды саралап есептеуді енгізу ұсынылады. Үшінші блок - әкімшілік-құқықтық және шаруашылық функцияларын орындайтын әкімшілік персонал блогы (С блогы). Лауазымдардың атальыш блогы заңгерлерді, есепшілерді, экономистерді, аудармашыларды, шаруашылық қызметтің менгерушілерін және тағы да басқаны қамтиды. Төртіншісі – қосалқы және техникалық функцияларды іске асыратын қосалқы персонал блогы (D блогы). Бұл блогқа іс қағаздарын жүргізуілер, архивариустер, кассирлер, коменданттар мен хатшылар жатқызылады [3].

Енді соңғы жылдардағы деректер бойынша халықтың тұрмыс жағдайына қарастыралық.

1-кесте – Халықтың атаулы ақшалай табыстары

	Бір айда жан басына шаққанда, теңге			Откен жылдың тиісті кезеңіне %-бен		
	1 тоқсан			1 тоқсан		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Қазақстан Республикасы	52 761	57 683	61 997	109,3	109,3	107,5
Ақмола	44 499	48 097	53 484	104,6	108,1	111,2
Ақтөбе	53 584	56 900	61 991	107,3	106,2	108,9
Алматы облысы	41 600	45 582	44 556	113,3	109,6	97,7
Атырау	107 432	131 657	124 981	98,9	122,5	94,9
Батыс Қазақстан	58 034	61 043	65 884	104,7	105,2	107,9
Жамбыл	35 370	37 422	40 548	104,9	105,8	108,4
Қарағанды	59 979	63 151	68 815	113,5	105,3	109,0
Қостанай	46 724	47 266	51 610	113,6	101,2	109,2
Қызылорда	45 904	49 190	58 652	108,8	107,2	119,2
Манғыстау	84 409	93 284	110 312	110,5	110,5	118,3
Оңтүстік Қазақстан	33 702	34 650	37 304	108,6	102,8	107,7
Павлодар	57 074	60 968	67 984	109,2	106,8	111,5
Солтүстік Қазақстан	43 518	46 148	49 833	108,5	106,0	108,0
Шығыс Қазақстан	49 247	51 682	55 306	112,6	104,9	107,0
Астана к.	92 274	108 728	111 926	109,0	117,8	102,9
Алматы к.	98 714	107 497	114 183	110,1	108,9	106,2

Жоғарыдағы кестеде соңғы үш жылдағы аймақтар бойынша халықтың ақшалай табыстары көрсетілген. Жалпы халықтың ақшалай табысы 57 761 теңгеден 61 997 теңгеге есken. Өнірлер бойынша Оңтүстік Қазақстан облысында ең аз жалақы 2013 жылы – 33 702, 2014 жылы – 34650, 2015 жылы – 37 304 теңге болған. Ал ең көп жоғары ақшалай табыс Атырауға тиесілі, 2015 жылы 124 981 теңгені құраган [4]. Оңтүстік Қазақстан облысындағы бір айдағы жан басына шаққандағы жалақының аз болу себебі, Қазақстанның басқа аймақтарымен салыстырғанда өмір сүру деңгейінің арзан болуы, бұл жалақыға сәйкес барлық қызмет көрсетулердің, азық-түліктің, халық тұрмысына қажетті заттардың арзан болуы. Мысалы, Алматы қаласының өмір сүру деңгейімен салыстырғанда, Шымкентте күнделікті тұтыну заттары, киім, тамақ және т.б. арзан. Алматы қаласында тамақтану орнында ас ішу кем дегенде – 900, 1000 теңге тұратын болса, Шымкент қаласында – 500, 600 теңгені құрайды. Осындай өмір сүру деңгейіне байланысты олардың табыс деңгейі де төмен.

2-кесте – 2001 ж. мен 2015 ж. аралығындағы тоқсандық көрсеткіштер бойынша құрылған корреляциялық матрица

	Employment	Innovation	Production	Policy	Tax
Employment	1	0,889	0,928	0,938	0,535
Innovation	0,889	1	0,929	0,888	0,491
Production	0,928	0,929	1	0,975	0,512
Policy	0,938	0,888	0,975	1	0,494
Tax	0,535	0,491	0,512	0,494	1

Жоғарыдағы кестеде жұмыспен қамтылған халық саны мен оған әсер ететін басқа да маңызды экономикалық көрсеткіштер арасындағы корреляциялық коэффициенттері көрсетілген. 2001 ж. мен 2015 ж аралығындағы мерзімде жұмыспен қамтылған халық санының өндірістегі өнімдік және үдерістік инновацияларға жұмсалған шығындар шығындар (0,889), өнім көлемі (0,928) және тағайындалған зейнетақының орташа айлық мөлшерімен (0,96) байланысы тығыз, ал бюджетке түскен салықтар мен төлемдер түсімінің әсері (0,535) орташа. Салықтың басқа қарастырылып отырган барлық көрсет-

Кедейлік мәселесі жұмыссыздықтан шығатыны белгілі, халықты жұмыспен қамту қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі. Сондықтан оны талдау мақсатында 2001 жылдың 1 тоқсаны мен 2015 жылдың 4 тоқсаны аралығындағы деректер бойынша, өндірістегі өнімдік және үдерістік инновацияларға жұмсалған шығындар, өнім көлемі, тағайындалған зейнетақының орташа айлық мөлшері, және бюджетке түскен салықтар мен төлемдердің түсімі сияқты көрсеткіштердің жұмыспен қамтылған халық санына әсерін талдау жасау үшін, келесідей белгілеулер енгізілген:

Employment – жұмыспен қамтылған халық саны, мың адам;

Innovation – өндірістегі өнімдік және үдерістік инновацияларға жұмсалған шығындар, млн теңге;

Production – өнім көлемі, млн теңге;

Policy – тағайындалған зейнетақының орташа айлық мөлшері, мың теңге;

Tax – бюджетке түскен салықтар мен төлемдердің түсімі, мың теңге.

Аталған факторлар арасындағы мультиколлинеарлық құбылыстың болмауын ескеру үшін, корреляциялық матрица құрылды.

кіштермен байланысы орташа, ал олардың өзара байланыстары тығыз.

Қазақстан экономикасының экономикалық көрсеткіштерінің жұмыспен қамтылған халық санына әсерін анықтау үшін көптеген модельдер құрылды. Коэффициенттердің мәнділігін бағалау үшін Стыоденттің критикалық мәндері алынды, ал тендеудің сапалылығын тексеру үшін Фишердің кестесі қолданылды.

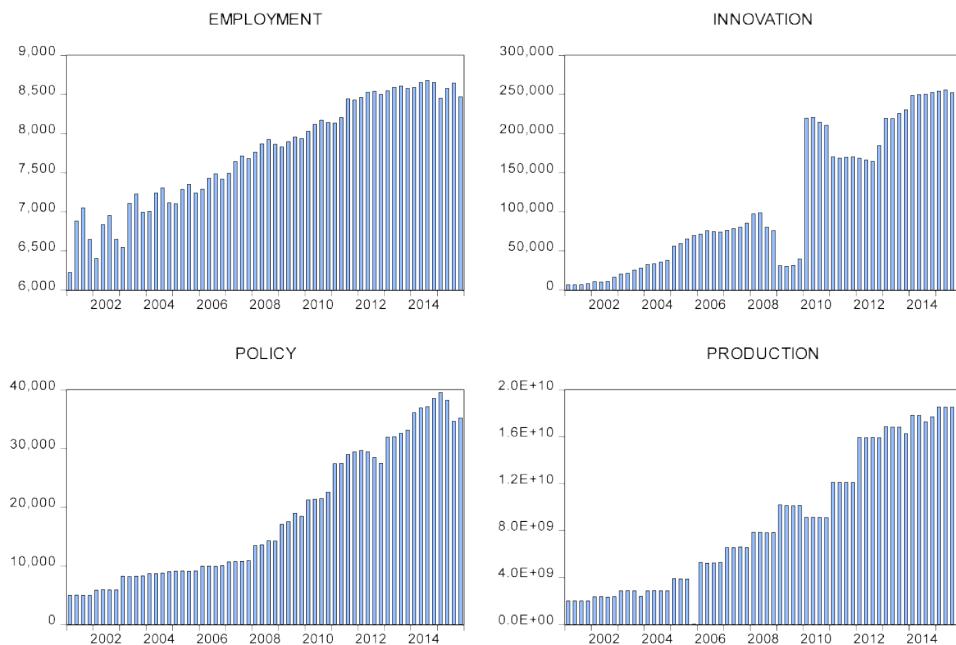
Құрылғын жұптық және көптік регрессия модельдері ішінен ең жақсы модель ретінде жұмыспен қамтылған халық саны мен салық арасындағы дәрежелік модель алынды.

$$\lg(Employment) = 6,491 + 0,113 * \lg(Tax)$$

(0,199) (0,09)

DW=1,27; R²=0,726; F=153,796.

Құрылған модель бойынша бюджетке түсетін салық көлемін бір пайызға өсіру үшін, жұмыспен қамтылған халық саны 0,113 пайызға арттыру арқылы қол жеткізуге болады деп ұйғаруға болады.

1-сурет – Жұмысбастылық, инновациялық шығындар, әлеуметтік саясат немесе зейнетақы мөлшері, және өнім көлемдерінің динамикасы

Жоғарыдағы графиктен көріп отырғанымыздай жұмысбастылық деңгейі 2001 жылдан бастап 2014 жылға дейін тұрақты өсіммен көтеріліп келеді. Демек, мемлекеттік саясатының көмегімен жылдан жылға халық жұмыспен қамтылып жатыр. Оған «Жұмыспен қамту жол картасы – 2020» бағдарламасы мен елімізде шағын және орта кәсіпкерліктиң дамуы негізгі себеп болып отыр. Инновациялық шығындар тұрақты емес, себебі Қазақстан дамуши елдердің қатарына жататындықтан, инновацияға көп уақыт мән берілмеді. 2002 жылды инновацияға мұлдем шығын жұмысалмады десе де болады. 2004 – 2008 жылдары инновация шығындары өсе бастады, оның негізгі себебі елімізге инновациялық өнімдер әкеліне бастады. Қызымет көрсету орындары, мектептер, ЖОО және басқа мекемелер инновациялық жаңа өнімдермен қамтамасыз етіле бастады. 2008 – 2010 жылдары ғаламдық дағдарысқа байланысты инновацияға шығындар көлемін қысқартуға мәжбүр болды. 2012 – 2014 жылдары шығындар қайта күрт өсіп отырғанын

байқаймыз. Бұл жылдары «Удемелі индустриялық – инновациялық даму» бағдарламасы аясында көптеген жұмыстар жүргізілді, негізгі басымдылық инновацияға берілген.

Инновациядан басқа қарастырылған экономикалық көрсеткіштер 2001 ж. мен 2015 жаралындағы мерзімде бірқалыпты өсіп отырған. Әлеуметтік саясат немесе зейнетақы мөлшері 2002 – 2014 жылдар аралығында тұрақты мөлшермен өсіп келеді. Бірақ зейнетақының жұмысбастылыққа көрінісі де бар. Халықтың кедей бөлігіне жататындар қатарында тек зейнетақымен күн көрсетіндер де бар. Өнім көлемі де тұрақты өсіммен артуда. Өнім көлемі тікелей жұмысбастылыққа әсер етуші факторлардың бірі. Аймақта инвестициялық белсенділік деңгейінің ұлғаюы және шетелдік, сондай-ақ жергілікті капиталдарды тарту жаңа жұмыс орындарының ашылуына, соның ішінде жастардың көптеген жұмысқа орналасуына мүмкіндік береді. Басқа факторлардың дамуы да осы экономикалық фактордың оң әсеріне байланысты болады, оларға кәсіпорындардың

негізгі қорларының жаңа жабдықтар сатып алу және моральдық тозған ескілерін ауыстыруымен байланысты техникалық және технологиялық қайта жарақтануына жұмсалатын шығындарды жатқызуға болады.

Жұмысбастылық деңгейі жылдар бойынша қатты өзгеріске үшінгенде, ал салықтар мөлшері тұрақсыз, 2004 және 2005 жылдар аралығында салық заңнамасындағы өзгерістерге байланысты күрт өзгеріске үшінгенде отыр, ал 2005 жылдан 2015 жылға дейін тұрақты өсуде.

Жұмыссыздық – кедейлікті тудыратын ең өткір мәселелердің бірі болып табылады. Жұмыссыздықтың халық арасында көп таралуы елдің экономикасына зор нұқсан келтіреді. Қандай да мемлекет болмасын халқының тұрмысының, әл – ауқатының деңгейінің жоғары болуы мен ел экономикасының қарқынмен дамуын қалайды. Осыған байланысты қазіргі таңда нарықтық экономика мен әлеуметтік әділеттік негізінде жоғары өркениетті демократиялық қоғам құру жолында әртүрлі шараларды жүзеге асырып отырған республикалық бүтінгі тіршілігінің негізгі мақсаты мемлекеттегі әрбір азаматтың бақытты өмірін және мұн – мұқтажсыз ауқаттың тұрмысын қамтамасыз ету болып табылады.

Елімізге жаңа технологиялар алып келіп, халықты жұмыс орындарымен қамтамасыз ету аталаған мақсатқа жетуге негіз болады. Оның үстінен шикізаттың барлығы дерлік шетелдік инвесторлар қолында болғандықтан, тауарлардың өзіндік құны жоғары. Біз қашалықты қызметкерлер мен зейнеткерлердің жалақысын артырып отырғанымызбен, ол бәрібір инфляция жетегінде кетіп жүр. Әсіресе, жұмыссыздықтың отбасылар қатты зардалап шегеді. Соныктан, әрбір отбасының жағдайын жақсарту және инфляция деңгейін бәсендешту үшін адамдарды жұмыспен қамту шарт.

Елдегі жұмыспен қамту мәселесін шешуде кемшиліктер, кедергілер аз емес. Бұл ауданның әлеуметтік – экономикалық жағдайына тіреліп тұрған жоқ. Мәселен, Халықты жұмыспен қамту туралы заңға бір жылда екі рет өзгеріс енгізілсе, оның орындалу механизмін кешіктіру жұмысты жоспарлы түрде жүргізуге көрі әсерін тигізеді. Кейбір мекеме, кәсіпорын басшыларының заңды құрметтеу мәдениетінің төмендігі жұмыссыздардың еңбекке орналастырғанда қыншылықтар туғызытыны жасырын емес. Осындай сәйкесіздіктің салдарынан күнделікті жұмыста қолбайлаулар кездесіп жатады.

Әдебиеттер

- 1 <http://www.akorda.kz/> КР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың VI Астана экономикалық форумындағы ұндеуі.
- 2 Т.Алиев. Бедность в Казахстане // МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, 2015, том 59, № 12, с. 105–115.
- 3 «Елімізде бюджет саласы қызметкерлерінің жалақысы қантардан бастап 40 пайызға өсүі мүмкін - КР ДСӘДМ» http://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/elmzde-byudjet-salasyi-kyizmetkerlernn-jalakyisyi-kantardan-266242/
- 4 КР Статистика агенттігі www.stat.gov.kz

References

- 1 <http://www.akorda.kz/> KR Prezidenti N.A. Nazarbaevtyn VI Astana ekonomikalyk forumyndagы undei.
- 2 T. Aliev. Bednost v Kazakhstane// Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenia, 2015, tom 59, №12, s. 105 – 115.
- 3 Elimizdegi biudzhet salasy kyzmetkerlerinin zhalakysy kantardan bastap 40 pajyzga osui mumkin // http://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/elmzde-byudjet-salasyi-kyizmetkerlernn-jalakyisyi-kantardan-266242/
- 4 KR Statistica agenttigi www.stat.kz

Турапов Д.Р., Айтуганова З.Ш.,
Кулиев И.У.

Тарату логистикасының оптималды тасымалдау моделі

Қазіргі тарату логистикасы “жабдықтау – өндіру – өткізу” тізбегінің ең соңы кезеңін кездегі логистикалық, концепциядағы зерттейді. Тұтынушылардың талғамдары мен талаптарына сай, дайын өнімді тұтынушыға жылжыту процесінде жузеге асатын тасымалдау, қоймалау, сақтау және т.б. операцияларды жоспарлау, бақылау және басқару ғылыми. Тарату логистикасының міндеттерінің ішінен дайын өнімді тұтынушыға жеткізуін ең тиімділігінің оптимизациялық маршрутын анықтау болып табылады. Көлік моделі дайын өнімді өндіріс пункттерінен (зауыттар, шахталар т.б. өндіріс орындарынан) тұтыну пункттеріне тиімді (арзан) маршруттармен тасымалдау жоспарын құру үшін пайдаланылады. Сонымен қатар көлік моделін қоймадағы қорларды тиімді сату, жұмыс уақытының графиктерін құру, қызметкерлерді жұмыс орындарына тағайындау, қолдағы капиталды айналдыру сиякты оптимизациялық есептерді шығару үшін де қолдануға болатындығы туралы көрсетілген. Тасымалдау модельдері дискреттік процестерді сипаттайтын болғандықтан, олар матрицалық, және торлық, аппараттардың көмегімен зерттеледі. Көлік моделі дайын өнімді өндіріс пункттерінен (зауыттар, шахталар т.б. өндіріс орындарынан) тұтыну пункттеріне тиімді (арзан) маршруттармен тасымалдау жоспарын құру үшін пайдаланылады.

Түйін сөздер: тарату логистикасы, оптималдық, модель, көлік моделі, өндірістік технология, балансалған көлік модель.

Turarov D.R., Aituganova Z.Sh.,
Kuliev I.U.

The optimal model of distribution logistics transportation

The distributive logistic in “supplies is productions - sale”, very actual for the stage of logistic chainless studies the latest moment. Tastes of consumers and to the requirements, carried out in the process of advancement to the consumer of the prepared products, transporting, warehousing, storage and т. planning of operations, science of management and control. Most distribution from the tasks of logistic is determination of route of delivery of to the consumer the prepared products, to efficiency optimization models. Model of production, prepared products, transport points (plants, mines and т. from the places of production) in the points of consumption (cheap) were used for creation of plan of transportsations by routes.

Sales of model on storage of supplies, and also for effective organization of business hours, creation of charts, setting of workers into working places, about present tasks, as transformation of capital for боладығы application optimization models. Models of discrete processes, characterizing transportsations, because they are investigated by means of vehicles matrix and network. Model of production, prepared products, transport points (plants, mines and т. from the places of production) in the points of consumption (cheaper), used for creation of plan of transportsations by routes.

Key words: distribution logistics, optimal models, model transport, industrial technologies, balanced transportation model.

Турапов Д.Р., Айтуганова З.Ш.,
Кулиев И.У.

Модель распространения оптимальной логистики перевозок

Распределительная логистика в системе “снабжения – производство – сбыта”, весьма актуальной для полиязычного этапа логистической цепочки, изучается в самый последний момент. Задачи, выполняемые в процессе продвижения готовой продукции – транспортировка, складирование, хранение и др., планирование операций, науки управления и контроля. Наиболее распространенной задачей логистики является определение маршрута доставки потребителю готовой продукции, эффективность оптимационных моделей. Модель перевоза готовой продукции из транспортных пунктов (заводов, шахт и т.д. из мест производства) в пункты потребления (дешевые) были использованы для создания плана перевозок маршрутами.

Модели продажи на складе запасов, а также эффективной организации рабочего времени, создание графиков, назначение работников на рабочие места – настоящие задачи для превращения капитала в оптимационных моделях. Модели дискретных процессов, характеризующих перевозки, исследуются с помощью аппаратов, матричных и сетевых.

Ключевые слова: распределительная логистика, оптимальные модели, модели транспорта, промышленные технологии, сбалансированная транспортная модель.

**ТАРАТУ
ЛОГИСТИКАСЫНЫң
ОПТИМАЛДЫ
ТАСЫМАЛДАУ
МОДЕЛІ**

Тарату – экономикалық категория, ол үдайы өндіріс процесінің манызды фазасы.

Казіргі тарату логистикасы “жабдықтау - өндіру - өткізу” тізбегінің ең соңғы кезеңін кездегі логистикалық концепциядағы зерттейді.

Тарату логистикасы – тұтынушылардың талғамдары мен талаптарына сай, дайын өнімді тұтынушыға жылжыту процесінде жүзеге асатын тасымалдау, қоймалау, сактау және т.б. операцияларды жоспарлау, бақылау және басқару ғылыми.

Тарату логистикасы тарату процесінде материалды ағымдардың қозғалысын, физикалық бөлу процесін оптимизациялау болып табылады.

Тарату логистикасының міндеттері:

1. Өнімді тұтынушыларға жеткізудің ең тиімді арналасын таңдау;

2. Өнімді қалай орау керектігін анықтау;

3. Дайын өнімді тұтынушыға жеткізудің ең тиімді маршрутын таңдау;

4. Қойма қажет болса, қойма түрін және санын анықтау;

Өнімді тұтынушыға дейін жеткізетін дедалдар қажет болса, оның деңгейін анықтау.

Тарату логистикасының міндеттерінің ішінен *дайын өнімді тұтынушыға жеткізудің ең тиімділігінің оптимизациялық маршрутын анықтау* болып табылады.

Оптималды тасымалдау есебінің қойылымы. Көлік моделі дайын өнімді өндіріс пункттерінен (зауыттар, шахталар т.б. өндіріс орындарынан) тұтыну пункттеріне тиімді (арзан) маршруттармен тасымалдау жоспарын құру үшін пайдаланылады.

Сонымен қатар көлік моделін қоймадағы қорларды тиімді сату, жұмыс уақытының графиттерін құру, қызметкерлерді жұмыс орындарына тағайындау, қолдагы капиталды айналдыру сияқты оптимизациялық есептерді шығару үшін де колдануға болады.

Тасымалдау модельдері дискреттік процестерді сипаттайтын болғандықтан, олар матрицалық және торлық аппараттардың көмегімен зерттеледі.

Модель тұрғызу үшін мынадай айнымалылар алдын ала белгілі болуы қажет:

1. Әрбір өндіріс пункттеріндегі өнім көлемі мен тұтыну пунктіндегі сұраныс көлемі;

2. Өндіріс пункттерінен тұтыну пункттеріне тасылатын өнім бірлігінің құны.

Барлық өндіріс пункттерінде бір түрлі өнім шығарылады. Сондықтан тұтыну пункттеріндегі осы өнім қажеттілікті бірнеше өндіріс пункттерінен тасымалданап, қанағаттандыруға болады.

Өндіріс пункттерінен тұтыну пункттеріне сұраныс көлеміне байланысты тасымалданатын өнімнің жалпы шығыны ең тәмен болатын тасымалдау жоспарын құру үшін математикалық модель тұрғызайық.

Ол үшін әрбір маршруттағы тасымалдау шығындары тасылатын өнім көлеміне тік пропорционал болады деп көлісп аламыз.

Мынадай белгілеудер енгіземіз:

Өндіру пункттерінде шығарылатын өнім көлемін - a_i , $i=1,2,\dots,m$ тұтыну пункттеріне қажетті өнім көлемі - b_j , $j=1,2,\dots,n$;

i -ші өндіру пункттерінен j -ші тұтыну пунктіне жеткізілетін өнім бірлігінің құны $-C_{ij}$, $i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n$;

Осы берілген a_i , $i=1,2,\dots,m$; b_j , $j=1,2,\dots,n$; C_{ij} , $i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n$ айнымалыларды пайдаланып қойылған тасымалдау есебінің математикалық моделін тұрғызу үшін i -ші өндіру пунктінен, j -ші тұтыну пунктіне тасымалдайтын өнім көлемін анықтайтын x_{ij} , $i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n$ белгісіз айнымалысын енгіземіз.

Сонда көлік есебінің математикалық моделі мына түрде қалыптасады.

Мына сызықтық шектемелерді қанағаттандыратын

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} \leq a_i, i=1,2,\dots,m; \quad (2)$$

$$\sum_{j=1}^m x_{ij} \geq b_j, j=1,2,\dots,n; \quad (3)$$

$$x_{ij} \geq 0, i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n \quad (4)$$

және

$$\oint(x) = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n C_{ij} X_{ij} \rightarrow \min(1)$$

максат функциясы минимум мәнін қабылдайтын $x=(x_{ij})$ матрицасын анықтау. (2)-(4) және

(1) реттік нөмірлері арқылы сипатталған көлік моделіндегі (2) шектемелер топтамасы, i -ші өндіру пунктінен тасымалданатын өнімнің жынтық көлемі осы пунктте өндірілетін өнімнің жалпы көлемінен артпау қажеттілігін шектейді.

Ал (3) шектемелер топтамасы j -ші тұтыну пунктіне тасып әкелінетін өнімдер жынтығы, осы пункттің өнімге сұранысын қанағаттандыру қажеттілігін көрсетеді.

Тұтыну пункттерінде жалпы сұранысы қанағаттандырылуы үшін өндіру пункттерінде шығарылатын жалпы өнім көлемі $\sum_{i=1}^m a_i$ жалпы сұраныс көлемі $\sum_{j=1}^n b_j$ -дан кем болмауы тиіс.

Егер жалпы өндіріс көлемі жалпы тұтыну көлеміне тең болса, яғни $\sum_{i=1}^m a_i = \sum_{j=1}^n b_j$, онда (1)-(3) модельбалансталған көлік моделі деп аталаады.

Балансталған көлік моделіне сай келетін (2), (3) шектемелерінде теңсіздік белгілері теңдік белгілерімен алмастырылады.

$$\begin{aligned} \sum_{j=1}^n x_{ij} &= a_i; i=1,2,\dots,m; \\ \sum_{j=1}^m x_{ij} &= b_i; j=1,2,\dots,n; \end{aligned}$$

Көлік моделінің практикалық қойылымдағында өндіріс көлемі тұтыну көлемінен артық болып келеді.

$$\sum_{i=1}^m a_i > \sum_{j=1}^n b_j$$

Бұл жағдайда модельге жасанды $n+1$ -нші тұтыну пунктін қосымша енгіземіз.

Сонда оның сұранысын былайша анықтасақ $b_{n+1} = \sum_{i=1}^m a_i - \sum_{j=1}^n b_j$, онда көлік моделі баланстық-түрінде өрнектеледі:

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} = a_i; i=1,2,\dots,m;$$

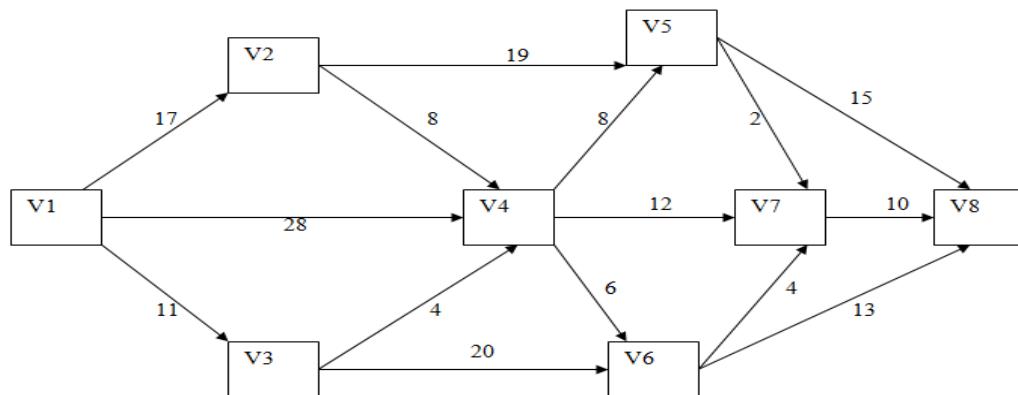
$$\sum_{i=1}^m X_{ij} = b_j; j=1,2,\dots,n, n+1;$$

$n+1$ -нші тұтыну пунктіндегі тасымалдау құны $C_{n+1} = M$ үлкен мәніне қабылданады десек, ол

$n+1$ -нші тұтыну пунктінің жалғандығын сипаттайды. Қолік есебінің балансалғанқоюлымы, оны шығару үшін әдістер мен алгоритмдер жасауға ыңғайлы болып келеді. Енді (1)-(4) белгіленген қолік моделімен бейнеленетін нақтылы практикалық есептер қарастыралық.

Eсептің қойылымы: Мына деректерге сәйкес келетін оптимальды тасымалдау моделін

турғызып, Excel-дің көмегімен оптимальды шешімін тауып, шешімдерін баланстық теңдеулерге қойып, тексереміз. Минималды маршрутты шығының анықтау барысында мысалы ретінде Жамбыл облысының 8 пункті ретінде (V1-Көккайнар; V2-Тасөткел; V3-Шатырқұл; V4-Белбасар; V5-Ынталы; V6-Жаңа жол (Новый путь); V7-Жайсан; V8-Шу) алынды.

Минималды жол таңдаудың бағытталған есептелмеген графигі

Маршрутты анықтау керек, 1 пунктегі бастапқы біріктіруші, $v_1=v_s$ шынына сәйкес келеді, 8 соңғы пункт, сондай-ақ $v_8=v_t$ шынына сәйкес келеді, бұл үшін жалпы бағыттың ұзындығы минималды болу.

Берілген өзгермелі математикалық модельдің жеке есебінде минималды бағыттың 15 өзгермелі баған хабардар болып табылады: x_{12} ,

$x_{13}, x_{24}, x_{25}, x_{34}, x_{36}, x_{45}, x_{46}, x_{47}, x_{57}, x_{58}, x_{67}, x_{68}, x_{78}$. Әр қайсысының x_{ij} өзгермелілігі 1-лік мәнін қабылдайды, егер минималды бағытқа (i,j) дугасы кірсе, және қарама-қайшы оқиға 0-ге тең. Ондай болса минималды бағыттағы бағандық хабардарды математикалық қойылымның жеке есебін келесі түрде жазуға болады:

Мақсатты функция:

$$\begin{aligned} F(x) = & c_{12}x_{12} + c_{13}x_{13} + c_{14}x_{14} + c_{24}x_{24} + c_{25}x_{25} + c_{34}x_{34} + c_{36}x_{36} + c_{45}x_{45} + c_{46}x_{46} + \\ & + c_{47}x_{47} + c_{57}x_{57} + c_{58}x_{58} + c_{67}x_{67} + c_{68}x_{68} + c_{78}x_{78} \rightarrow \min_{x \in \Delta_\beta} \end{aligned}$$

немесе

$$\begin{aligned} F(x) = & 17x_{12} + 11x_{13} + 28x_{14} + 8x_{24} + 19x_{25} + 4x_{34} + 20x_{36} + 8x_{45} + 6x_{46} + \\ & + 12x_{47} + 2x_{57} + 15x_{58} + 4x_{67} + 13x_{68} + 10x_{78} \rightarrow \min_{x \in \Delta_\beta} \end{aligned}$$

мұндағы Δ_β көптеген мүмкін альтернативалар теңдік және теңсіздік келесі жүйе арқылы шектеудің түрі қалыптасады:

$$\left\{ \begin{array}{l} x_{12} + x_{13} + x_{14} = 1; \\ x_{58} + x_{68} + x_{78} = 1; \\ x_{12} - x_{24} - x_{25} = 0; \\ x_{13} - x_{34} - x_{36} = 0; \\ x_{14} + x_{24} + x_{34} - x_{45} - x_{46} - x_{47} = 0; \\ x_{25} + x_{45} - x_{57} - x_{58} = 0; \\ x_{36} + x_{46} - x_{67} - x_{68} = 0; \\ x_{47} + x_{57} + x_{67} - x_{78} = 0; \\ x_{12}, x_{13}, x_{14}, x_{24}, x_{25}, x_{34}, x_{36}, x_{45}, \\ x_{46}, x_{47}, x_{57}, x_{58}, x_{67}, x_{68}, x_{78} \in \{0,1\}. \end{array} \right.$$

Алгоритмнің Excel-дегі орындалған реті:

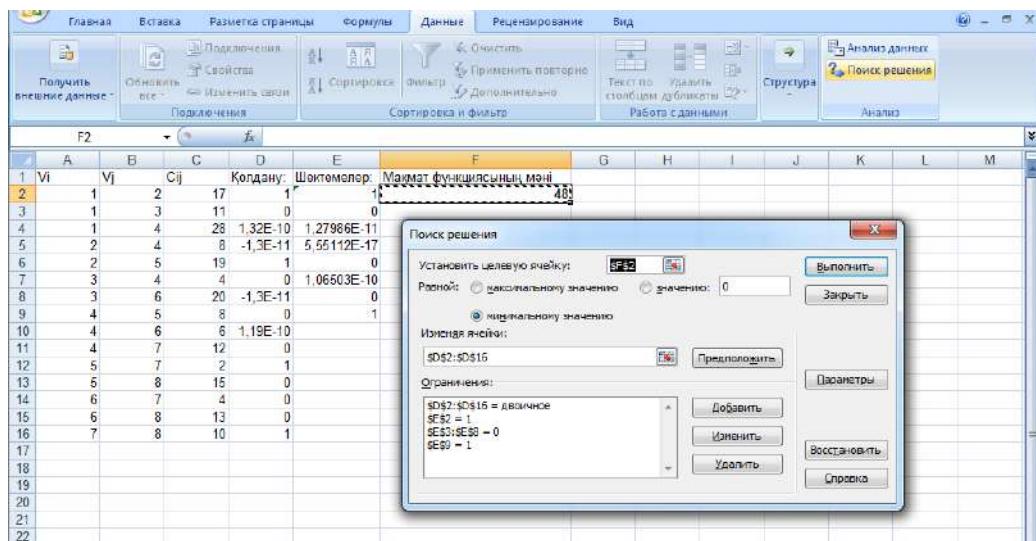
Есептің Excel программасы ішіндегі “Поиск решения” командасы арқылы есептеу алгоритмы: Excel терезесін ашып, Excel терезе-

сіндегі ұяшықтарға берілген мәндерді 1-ші кестеге енгіздім: Мақсатты функциянын табу үшін F2 ұяшығына «Математические» категориясындағы стандартты функция СУММПРОИЗ көмегімен анықтаймыз.

Шығыстарды минималды шығынмен тасымалдау графигі

Панельдегі Сервис => Поиск решения кондырмасын басамыз да, «Установить целевую ячейку» ұяшығына F2 ұяшығын басамыз, ал

«Равной» дегенге «минимальному значению» дегенді бастыым, изменяя ячейки ұяшығына D2:D16 ұяшығын таңдаймыз, сонда:

Поиск решения қондырмасының көмегімен минималды шығынмен тасымалданған графикалік нәтижесі

Нәтижесінде оптималды тасымалдау жоспарының маршруттың анықтау барысында, 1 пунктегі бастапқы біріктіруші, сондайақ $v_i=v_s$ шыңына сәйкес келеді, 8 соңғы пункт, сондайақ $v_8=v_t$ шыңына сәйкес келеді, берілген өзгермелі математикалық модельдің жеке есебінде минималды бағытында 15 өзгермелі баған хабардар болып табылған. Минималды маршрутты шы-

нынын (17,19,2,10). $F_x=48$ км құрайды. 50 км-ден 48 км-ге дейін қысқартуға болады еken, маршрутты қысқартып қана қоймай автокөліктердің маршруттары жақсарады және ауылдың әл-ауқаты мен туристік дамуымыз күшейеді. Сонымен қатар шетелдікіндегі логистикалықты дамыта отырып қысқа жол бағытын көрсетіп қойсақ экономикамыздың дамуына бірден-бір жолы болар еді.

Әдебиеттер

- 1 Леоненков А.В. Решение задач оптимизации в среде MS Excel. – СПб.: БХВ-Петербург, 2005. - 704 с.
- 2 Орлова И.В., Половников В.А. Экономико-математические методы и модели: компьютерное моделирование: учеб. Пособие. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 365 с.
- 3 Логистика – кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралы ретінде // Вестник КазНУ. Серия экономическая. 2011 №5, 94-98 стр., 5 стр.

References

- 1 Леоненков А.В. Решение задач оптимизации в среде MS Excel. – СПб.: БХВ-Петербург, 2005. - 704 с.
- 2 Орлова И.В., Половников В.А. Экономико-математические методы и модели: компьютерное моделирование: учеб. Пособие. – М.: Вузовский учебник, 2007. – 365 с.
- 3 Логистика – кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралы ретінде // Вестник КазНУ. Серия экономическая. 2011 №5, 94-98 стр., 5 стр.

Бейсенбаев Ж.Т.,
Нұргалиев Р.К.

**Еуразиялық Одақтың
жаһандану әлемінде алатын
стратегиялық орны**

Аймақтық экономикалық интеграция тәжірибесінің классикалық үлгісі – Еуропалық Одақ, интеграциясының қалыптасу тәжірибелері басты тірек ретінде қаралады. Еуропалық Одақтың біздің елдер үшін сабак болар тұстары, әсіресе әлеуметтік-экономикалық мәселелерінің тиімді шешілу жолдарының маңызды жақтары және ортақ валюта енгізуі үлгі боларлық жағдай. Сол себепті, Посткенестік мемлекеттер ішінде ЕурАЗЭС, құрылуы мәдени-тарихи құндылықтарды ғана біріктіріп қана қоймай, сонымен бірге еуразиялық, географиялық кеңістік, жаһандану әлемінің геосаяси орталығына айналуда.

Еуразиялық интеграциялық жоба экономикалық дамуға үлкен мүмкіндіктер ашады, атап айтқанда бәсекелестік ортани қалыптастырады. Бұндай құш-жігердің бірігүі Еуразиялық Одаққа жаһандық экономикаға және сауда жүйесіне кіру мүмкіндігін ғана емес, сонымен кatar, болашақтың болмысын анықтайдын шешімдер қабылдау үрдісінде катысу мүмкіндігіне жол ашады. Еуразиялық Одақтың құрылуы бұл мүшесінде қазіргі кезеңнің курделі әлемінде өзінің сенімді орнын табуга септігін тигізеді. Басқаша айтқанда, ЕурАЗЭС-қа бірігу арқылы аймақтық экономикалық интеграцияға қатысушы-елдер жаһандану жағдайында алға қарай жылжиды және өркендеу қабілетіне ие болатыны анық.

Түйін сөздер: интеграция, жаһандану, ғылыми-техникалық, прогресс, Еуразиялық экономикалық одақ, мегажоба.

Beisenbayev J.T.,
Nurgaliyev R.K.

**Eurasian Union in a strategic
place in the world of
globalization**

A classical example of the experience of regional economic integration is considered to be the thrust of experience in the formation of the integration of the European Union. Aims to our countries of the European Union have been moments, especially in the social and economic problems of the effective ways, solutions, most important aspects, introductions of the common currency and the conditions precedent. Therefore, the Post-Soviet states, including the establishment of the Eurasian Economic Community will not only consolidate the cultural and historical values, as well as the Eurasian economic space, globalization has become a geopolitical center of the world.

Eurasian integration project opens up great opportunities for economic development, creates a competitive environment in particular. The combination of these efforts the European Union is not only an opportunity to enter to global economy and trading system, as well as to determine the nature of the future opens up the opportunity to participate in the decision-making process. Creation of the Eurasian Union is contributing to the stability of the countries members of the Union in the difficult period. In other words, through the merger of regional economic integration of the EurAsEC member countries will have the ability to move forward in the context of globalization and prosperity.

Key words: integration, globalization, scientific and technical progress, Eurasian Economic Union, mega-project.

Бейсенбаев Ж.Т.,
Нұргалиев Р.К.

**Стратегическое место
Евразийского союза
в мире глобализации**

Примером классического опыта региональной экономической интеграции считается направленность опыта в формировании интеграции Европейского союза. Для нашей страны сотрудничество с Европейским союзом очень важно, особенно в решении эффективных путей социально-экономических проблем, а также введения единой валюты. Таким образом, для государств постсоветского пространства создание Евразийского экономического сообщества не только консолидирует культурные и исторические ценности, но и создает Евразийское экономическое пространство, глобализация стала geopolитическим центром мира.

Евразийский проект интеграции открывает большие возможности для экономического развития, в частности, создает конкурентную среду. Сочетание этих усилий Европейскому союзу не только дает возможность войти в глобальную экономику и систему торговли, а также гарантирует определить характер будущего, открывает возможность участвовать в процессе принятия решений. За счет интеграции стран ЕурАЗЭС, участвующих в региональной экономической интеграции, в глобальную экономику мировая экономика получает возможность двигаться вперед дорогой преобразований к процветанию и стабильности нашей страны.

Ключевые слова: интеграция, глобализация, научно-технический прогресс, Евразийский экономический союз, мега-проект.

**ЕУРАЗИЯЛЫҚ
ОДАҚТЫҢ
ЖАҢАНДАНУ
ӘЛЕМІНДЕ АЛАТЫН
СТРАТЕГИЯЛЫҚ ОРНЫ**

Қазіргі таңда жаһандану, ең алдымен, бүгінгі орын алып отырған халықаралық экономикалық қатынастардың сипаты мен серпінді техникалық прогрессі қамтамасыз ететін саяси тұрақтылық пен өндірістік күштердің, атап атсақ көлік, байланыс құралдары, әлемдік компьютерлік желілер және тағы басқада даму деңгейіне қатысты болып келеді. Осы орасан ғылыми-техникалық прогресс әлемнің бейнесін түбірімен өзгертип, жаһандануға алып келді, алуан түрлі халықтарды бір-біріне жақындана түсті. Солай дей тұрғанымызben, қазіргі жаһандану бір жақта сипатқа ие емес. Оны бүгінгі қоғам дәлелден отыр.

Қауіпсіздік аспектілерінің маңыздылығын тани отырып, Қазақстан Президенті еуразиялық жобада сыртқы экономикалық, әскери, саяси, акпараттық, технологиялық, экологиялық ықпалдар мен қауіп-қатерлерге ұжымдық төтеп беру мүмкіндіктерін қарастырды. Қазіргі жүріп жатқан жаһандық процестер тұрғысынан алғанда, Нұрсұлтан Назарбаевтың Еуразиялық одақты басынан бастап басқа ықпалдастық бірлестіктірмен кеңінен өзара іс-кимыл тұрғысынан ашық жоба ретінде пайымдауының қафидаттық маңызы бар.

Зерттеушілердің арасында жаңа ықпалдастық идеялардың негізгі туу фактілері туралы мәселе бойынша бірнеше көзқарас қалыптасты. Шетелдік саясаттанушылар Қазақстан Елбасының еуразиялық идеяга назар аударудың басты алғышарты ретінде елдегі курделі демографиялық ахуалға негізделген неғұрлым теңгерілген сыртқы және ішкі саясатты жүргізу қажеттігін атап айтады. Сонымен қатар Назарбаевтың сыртқы саясатында «проeуразиялық» қана емес, сонымен бірге «азиялық» қадамдарды байқауға болатыны туралы факті де белгіленеді, ол мысалы, Орталық Азия мемлекеттері арасындағы келісілген әс-keri ынтымақтастықты қолдау арқылы көрініс берді [1].

Міне, әлемнің жаһандану үдерісінде Еуразиялық тұтастықтың қажеттігі, осы кеңістікте интеграциялық үрдістердің өмірлік маңыздылығы, ортақ бірлестіктің қафидаттары мен бағдарламасы туралы идеянының қажет екендігін мемлекет президенті Нұрсұлтан Назарбаев тұңғыш рет мәлімдеген еді. Сол сәттен бері, өз дамуын алған бұл еуразияшылдық идея тұрлі идеологтар, саясаткерлер, сарапшылар тарапынан қолдау талып, қазір өмірge белсene еніп келеді.

Еуразиялық экономикалық одақтың (бұдан әрі – ЕАӘО) қысқаша ретроспективасы мынадай: 1994 жылы Қазақстан басшысы Н.Ә. Назарбаев М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінде Еуразиялық кеңістіктегі интеграция идеясы туралы ойын ортаға салды. Қазақстан Президентінің тың бастамасы кезең-кезеңімен жүзеге асты: 2000 жылы Еуразиялық экономикалық қауымдастық (ЕврАЗӘҚ) құру туралы келісімге қол қойылды, 2010 жылдан бастап Кедендей одақ (КО) қызмет ете бастады, ал 2012 жылы Қазақстан, Ресей мен Беларусь интеграциялық құрылыштың үшінші сатысына – Біртұтас экономикалық кеңістік (БЭК) қалыптасты. 2014 жылы жоғарыда аталған ЕАӘО құру туралы келісім-шартқа қол қойылды. Ал 2015 жылғы 1 қантардан бастап ЕАӘО нақты қызмет ете бастады [2].

Еуразиялық экономикалық одақ – мемлекет-мүшелері Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Беларусь Республикасы, Армения Республикасы мен Қыргыз Республикасы болып табылатын халықаралық аймақтық экономикалық интеграциялық үйім. 2014 жылғы 29 мамырда Астана қаласында қол қойылған «Еуразиялық экономикалық одақ туралы келісімнің» 1 бабына сәйкес, ЕАӘО «халықаралық құқық субъектілігіне ие, ауқымында тауарлардың, қызметтердің, капитал мен жұмыс күшінің еркін қозғалысы қамтамасыз етілетін, осы Келісім-шартта анықталған және одақ ауқымында жасалған халықаралық шарттарға сәйкес экономика саласында үйлестірілген, келісілген немесе бірегей саясат жүргізетін аймақтық экономикалық интеграцияның халықаралық үйімі» болып табылады [3].

ЕАӘО бірте-бірте кеңею үстінде: 2015 жылғы 1 қантардан бастап Армения мүше болса, 29 мамырдан бастап оған Қыргызстан мүше болып кірді. Сонымен қатар, Тәжікстан Үкіметі ЕАӘО құрамына кіруге қызығушылық танытуда, олар қазір бұл одақтың артықшылықтары мен кемшілшіктерін саралап, талдап, тиісті шешім қабылдауға әзірлік жасап жатыр. ЕАӘО географиялық шекарасының кеңею келешегі мен ықтималдығы бұл аталған мемлекеттермен ғана шектелмейді. Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы мәлім болғандай, 2013 жылы 24 қазанды Минскіде (Беларусь) еткен Еуразиялық экономикалық жоғары кеңестің мәжілісінде Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев мәлімдеме жасап, Түркия Президенті Абдулла Гюль оған Кедендей одаққа (БЭК аралық кезеңі) қосылу туралы өтініш білдіргенін айтқан еді. «Түркия Президенті

маған Кедендей одаққа қосылу туралы өтінішпен шықты. Қанеки, Түркияны да қатарымызға қосып алайык», – деді Н. Назарбаев. Оның сөзінше, шетелдерде оған Кедендей одақ деген КСРО-ның екінші рет дүниеге келуі емес пе, немесе, Ресей басқаратын жаңа одақ па дегендей сұраптар қойылатынын да айта кетті. «Мүмкін, Түркияны одаққа қабылдасақ, бұл үлкен ел, түрлі әңгімелер сап тыбылар еді», – деген ұсынысын Н.Ә. Назарбаев Ресей мен Белоруссия президенттеріне жеткізді [4].

Еуразиялық Одақ – өркениетті өркендету құралы. Осындай өркениетті дамытуда көрегенділік танытқан Елбасының Еуразиялық интеграцияғы ролі ерекше. Олай болса, оның Еуразиялық одақ негізінде болашаққа стратегиясын талдап көрелік.

Еуразиялық Одақ – бұгінгі күн мен болашақтың құрделі сынақтарымен өлшенетін алып жоба. Ол қалыптасуы тарихтағы ең күшті жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстар ықпалымен басталған жаңа әлемдік жаһанданудың бөлшегі болудың барлық үлкен мүмкіндіктеріне ие. Бұл үшін еуразиялық интеграцияға қатысуышылардың барлығында іс-кимылдың анық таңақты стратегиясы болуы қажет.

Алдыменен, Еуразиялық Одақ, әуел бастан бәсекеге қабілетті жаһандық экономикалық бірлестік ретінде құрылуы тиіс. Бізді тек «модернизацияны куушы» қағидаттарындағы дамушы елдер жиынтығы болудың тар шеңберлі перспективасы да, өзге әлем үшін мәңгілік табиғи ресурстардың үлкен перифериялық экспорттаушысы болып қалудың пешенемізге жазылуы да қанағаттандыра алмайды.

Әлем жаңа технологиялық төңкеріс табалдырығында тұр. Бұгінде Қазақстан үдемелі индустриалық-инновациялық даму жолын бағытын алып отыр. Біз болашақ ұлттық инновациялық экономиканың негізі ретінде заманауи өндірістік күштердің жаңа құрылымын құрудамыз. Мұндай міндеттерді Ресей және басқа ТМД мемлекеттерінің де алдарында тұр. Сондықтан, біздің Біртұтас экономикалық кеңістігіміз инновациялар мен қуатты технологиялық серпінділіктің аумағы болуының маңызы зор. Бұл үшін біздің мемлекетімізді дамытудың инновациялық және модернизациялық ортақ жалпы алгоритмін құрастыруымыз қажет.

Келесі, Еуразиялық одақ дамудың еуроатлантикалық және азиялық ареалдарын қосатын мықты буын ретінде қалыптасуы тиіс. Экономикалық тұрғыда біз Еуропалық Одақтың, Шығыс, Оңтүстік-Шығыс және Оңтүстік Азияның ырғакты

экономикаларын байланыстыратын көпір бола аламыз. Қазіргі таңда, «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық автомобильдік транспорттың дәліз жобасы жүзеге асырылып жатыр. Ұақыт өте келе осы маршрут бойына Еуропа және Қытай рыноктарына тауарлар жеткізу мерзімін 3,5 еседен астамға қыскартуды қамтамасыз ететін заманауи автомобильділік-логистикалық жүйе түзілетін болады. Трансеуразиялық жүрдек темір желісін құрудың болашағы да зор көрінетін сөзсіз. Бізге Біртұтас экономикалық қеңістіктің Еуропалық Одақпен, Қытай Халық Республикасымен, Жапониямен, Үндістанмен арадағы ынтымақтастығын қеңекту өзара тиімді.

Көптен қатаң сынға алынып жүрген, Еуропалық одақ тәжірибесі қөрсетіп отырғандай, ортақ төлеу жүйесін, содан кейін ортақ валюта енгізу – интеграцияның заңды кезеңі болып отыр. Еуразиялық одақ жаңа жаһандық қаржылық-валюталық жүйенің бөлшегі болатын бакуатты өнірлік қаржы бірлестігі ретінде қалыптасуы тиіс. Қазіргі жағдайда бұл үдеріс, сондай-ақ, әлемдік дағдарыс салдары үрдістерін есепке алуы тиіс. Қазіргі Еуропалық одақ пен евроаймақ қаншалықты сыналса да, олар өздерінің тіршіліккө қабілеттілігі мен дағдарыстарға беріктігін қөрсетіп отыр.

Біздің басты мақсатымыз – көршілерімізге одақтың іс жүзінде маңызы мен тіршілікке қабілеттілігіне сендіру. Сонда санымыз ұш мемлекеттен де айтарлықтай арта түсетін болады.

Еуразиялық интеграцияның геоэкономикалық, ал болашақта геосаяси жағынан буыны бекуі тек эволюциялық жолмен және ерікті түрде жүруі тиіс. Оған жасанды жеделдетудің ешқандай пішін мен жекелеген елдерді қамшылау жат болуы шарт. Біртұтас еуропалық нарық 40 жылға жуық үақыт құрылған. Бұғінде еуразиялық интеграция тұғырнамасы айтарлықтай қең. Оның құрамына пішіні, мақсаты және міндепті түрлі болып келетін мемлекетаралық бірлестіктер – ТМД, ЕурАЗЭҚ, ҰҚШҰ, Кедендік одақ – Қазақстан, Беларусь және Ресей мен басқалардың Біртұтас экономикалық қеңістіктері кіреді.

Соңғы, Еуразиялық Одақ құру тек жүртшылықтың қең қолдауынегізінде ғана мүмкін бола алады. Қазірде біздің елдерімізде өзіміздің «еуразо-оптимисттер» мен «еуразо-скептиктер» барекені заңдылық болып табылады. Олардың арасындағы пікірталастар тек қана интеграциялық үдерістердің кемшиліктерін көруге және оларды дәйектілікпен аластауға жәрдемдесетіні анық. Жақын болашақта олардың дебаттары Еуразиялық Ассамблея – біздің елдеріміз парла-

ментарийлерін біріктіретін ұлтустілік құрылым мінберінен жүретін болады. Елбасымыздың пікірінше, сонымен бір мезгілде, еуразиялық интеграцияның халықтық вертикалін нығайту маңызды орын алады. Яғни, бұл жерде мәселе еуразиялық қоғамдық бірлестіктердің санын артыру туралы болып отыр. Мәселен, ЕурАЗЭҚ Истерлік кеңесінің арқауында өнеркәсіпшілер мен кәсіпкерлердің Еуразиялық конгрессін құруға болады.

Одакты құру барысында Елбасымыз біреше ұтымды ұсыныстарды айта кетті. Еуразия субматеригінің географиялық кіндігінде тұрған елордамыз Астанаға Еуразиялық экономикалық қеңістіктің атқарушы органдарын орналастыруды ұсынды.

Кеден одағы елдерінің үштігі пішінінде Еуразиялық сауда-өндірістік палатасын құру орынды. «Еуразия-24» тәуліктік жаңалықтар арнасын құру жөніндегі жұмыстарды бастап, жалғастыру қажет. Бұл біздің елдеріміздің азаматтарын интеграцияның басымдықтары мен барысы туралы объективті және толық ақпараттандыру тұрғысынан мағызды.

Қазіргі таңда, аймақтық интеграция жаңа әлемнің дамуында негізгі трендтің біріне айналып келеді. Аймақтық интеграция XXI ғасырдың әлеуметтік және экономикалық даму заңдылықтарына сүйенсе, мемлекеттердің бірігуінде, халықаралық қатынастарында тұрақтылық байқауға болады. Посткенестік мемлекеттер үшін мұндай жаңа интеграция мәдени-тарихи құндылықтарды ғана біріктіріп қана қоймай, еуразиялық, географиялық қеңістік, жаңа XXI ғасыр әлемнің геосаяси орталығына айналады. Ал, Қазақстан мен Ресей бұл еуразиялық интеграцияның негізгі күші болып қалмақ.

Сараптай келгенде, еліміздің Ұлт Лидері Н.Ә. Назарбаевтың ұсынған Еуразиялық Идеясы өзінің маңыздылығын, өмірлік қажеттілігін тәжірибе жүзінде дәлелдеп келеді. Еуразиялық интеграциялық жоба экономикалық дамуга үлкен мүмкіндіктер ашады, бәсекелестік ортаны қалыптастырады. Бұндай күш-жігердің бірігуі Еуразиялық Одаққа жаһандық экономикага және сауда жүйесіне кіру мүмкіндігін ғана емес, сонымен қатар, болашақтың пішінін анықтайдын шешімдер қабылдау үрдісінде қатысу мүмкіндігіне жол ашады. Еуразиялық Одактың құрылуы бұл мүші елдердің XXI ғасырдың курделі әлемнің өзінің сенімді орнын табуға мүмкіндік беретін жол. ТМД мемлекеттері біргу арқылы ғана алға жылжу және өркендеу қабілетініне ие болады.

Әдебиеттер

- 1 Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы, Москва: Астрель, 2013. – 135-с.
- 2 <http://group-global.org/kk/node/27141>
- 3 Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заны 2014 жылғы 14 қазандығы № 240-V ҚРЗ
- 4 Магер Ю. Новые горизонты // Егemen Қазақстан. 25 қазан, 2013 жыл. – Б. 2

References

- 1 Z. Brzezinski, The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives, Moscow: Astrel, 2013. – 135 p.
- 2 <http://group-global.org/kk/node/27141>
- 3 On the ratification of the Treaty on the Eurasian Economic Union. Law of the Republic of Kazakhstan dated October 14, 2014 № 240-V SAM
- 4 Maher Y. New Horizons // Kazakstanskaya true. October 25, 2013. – P. 2

Beysenbaev Zh.T.,
Zhanatkyzy S., Lyu Chao

**Agro-industrial complex of
the Republic of Kazakhstan,
a general description of the
economic situation
in the field of livestock**

The article considered the situation of the current agro-industrial complex. The general goals of activity of these industries are the following: most complete satisfaction of necessities of population in food and consumer goods from agricultural raw material; providing of food safety; change of terms of life and labor of rural population on the basis of height of complex. Agriculture in Kazakhstan remains as a small scale sector of Kazakhstan's economy. Agriculture's contribution to the GDP is under 10% – it was recorded as 6.7%, and as occupying only 20% of labor. At the same time, more than 70% of its land is occupied in crops and livestock. In agro-industry complex, the main part of structure of AIC is rural economics. Nowadays, rural economics has some problems in developing economy. So, rural economics has two parts: crop and livestock. Livestock is the best sector of development of the agro-industry complex. Since the early 2000s in the livestock industry have seen a steady increase in the number of livestock and poultry, and livestock production. The main exporting countries of cattle farming is Russia Federation 68.4%, the most significant component of the weight of the state.

Key words: Agro-industry complex (AIC), livestock, the country's exporters, imports, national economy.

Бейсенбаев Ж.Т.,
Жанатқызы С., Лю ЧАО

**Қазақстан Республикасының
агроөнеркәсіп кешенінің мал
шаруашылығы саласы
бойынша экономикалық
жағдайына жалпы сипаттама**

Қазіргі таңда еліміздің үлттық экономикасы дүниежүзілік экономикалық жағдайына тікелей байланысты. Үлттық экономиканың дамуына байланысты тындаітын мәселелер әр саланың өзіндік ерекшеліктері мен артықшылықтары, кемшіліктеріне тікелей байланысты. Агроөнеркәсіп кешенінің маңызды салаларының ішіндегі маңызды саласы болып, малшаруашылығы болып табылады. Малшаруашылығының басты мәселесі болып, қазіргі таңда елімізге сырттан импорттау мәселесі, яғни 2015 жылдың қорытындысы бойынша, өнімділік бағыттары мен жыныстық топтар бойынша сатып алынған мал базы 6628 бас, соның ішінде: 1936 базы сут бағытындағы 29,2% үлес алмағын құраса, 761 базы сүтті-етті бағыттары 11,5%, 3931 базы ет бағытындағы 59,3% үлес салмағын құрап отыр. Ал Қазақстан Республикасының облыстары бойынша сатылған мал базы бойынша басты облыстар болып Ақмола, Алматы, Батыс Қазақстан және Шығыс Қазақстан облыстары болып табылады. Сонымен қатар, 2015 жылдың қорытындысы бойынша сатылған 12588 мал базын құрап отыр. Бұл көрсеткіштер Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіп кешенінің сапасы мен экономикалық сектор бойынша маңыздылығын артыра тусаде.

Түйін сөздер: Агроөнеркәсіп кешені, ірі қара мал шаруашылығы, экспорттаушы-мемлекеттер, импорт, үлттық экономика.

Бейсенбаев Ж.Т.,
Жанатқызы С., Лю ЧАО

**Агропромышленный комплекс
Республики Казахстан: общая
экономическая
ситуация в области
животноводства**

В настоящее время национальная экономика напрямую связана с глобальной экономической ситуацией. Агропромышленный комплекс (АПК) – крупнейший межотраслевой комплекс, объединяющий несколько отраслей экономики, направленных на производство и переработку сельскохозяйственного сырья и получение из него продукции, доводимой до конечного потребителя. В статье рассматривается покупка скота в разрезе направлений продуктивности половозрастных групп. По итогом 2015 года, всего обретено 6628 голов скота, в том числе 1936 голов молочного направления (29,2%), 761 голова молочно-мясного направления (11,5%) и 3931 голова мясного направления (59,3%). В условиях перехода к рыночной экономике повышение конкурентоспособности скотоводства, несомненно, связано как с ростом продуктивности животных, так и, особенно, с улучшением качества производимой продукции. Если увеличить объем продаж в животноводстве, то появится возможность увеличить экспорт и уменьшить объем импорта.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, скотоводство, животноводство, страны-экспортеры, импорт, национальная экономика.

**AGRO-INDUSTRIAL
COMPLEX OF
THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN, A
GENERAL DESCRIPTION
OF THE ECONOMIC
SITUATION IN THE
FIELD OF LIVESTOCK**

Agro-industrial complex (AIC) – one of important complexes of national economy. The general goals of activity of these industries are the following: to complete satisfaction of necessities of population in food and consumer goods from agricultural raw material; to provide of food safety; to change of terms of life and labor of rural population on the basis of height of complex. So the role of agro-industrial complex in economic, social, ecological and political life of society is very important [1].

In the structure of AIC, as a rule, difficult industries, provide the production of agricultural goods. This complex has three main parts of spheres. There are: industries, providing AIC with capital goods; rural economy and branches that provide storage, handling, processing of agricultural and bring it to the final consumer (fig.1) [2].

The figure 1 shows the main parts of spheres in agro-industry complex. The first part of structure includes industries providing AIC with capital goods: tractor and agricultural machinery, machinery for the food and light industries, production of mineral fertilizers and chemical means of protection, repair of machinery and equipment, building, etc. This part identifies opportunities of industrialization and intensification of production in agriculture and in other sectors of agribusiness. It consists about 10% of the final product and 15% of fixed assets, 20% of the total number of employees of the AIC.

The second part of structure, represents agriculture as central to the entire agricultural sector. It produces almost 50% of the final product, 65% of fixed assets and 60% of the number of employees of the complex.

The third part of structure includes a set of industries that provide procurement, transportation, storage, processing of agricultural raw materials, implementation of the final product (food, light, mixed feed industry, as well as procurement and trade organizations). It consists about 40% of total final production, 20% of the basic production assets and number of employees of the AIC.

Agriculture remains as a small scale sector of Kazakhstan's economy. The contribution of agriculture to the GDP is under 10% – it was recorded as 6.7%, and as occupying only 20% of labor. At the same time, more than 70% of its land is occupied in crops and livestock [3]. The figure 2 shows the values of the output of the last four years. The volume of

gross agricultural output in 2014 in the whole country amounted to 2.5279 trillion. tenge, that more than in the corresponding period of the previous year by 1% (including crop output amounted to 1.3279 trillion. tenge, livestock – 1.1896 trillion. tenge). So gross output of goods (services) of agriculture in January-

December 2011 increased by 26.7% and amounted to 2.2566 trillion. tenge (including livestock production amounted to 944.1 billion. tenge, crop – 1305.1 billion. tenge). The main volume of gross agricultural output shows 2.9546 trillion tenge is the highest index for the last four years.

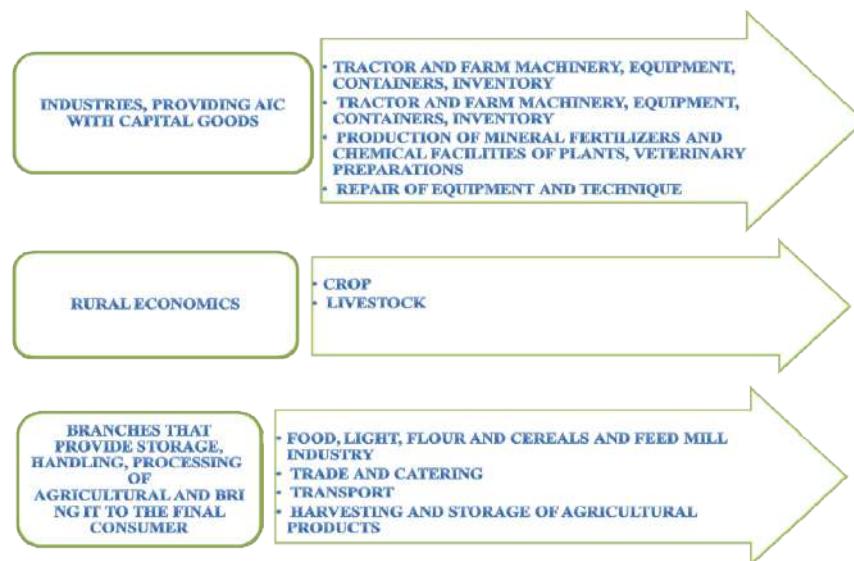

Figure 1 – The structure of AIC [2]

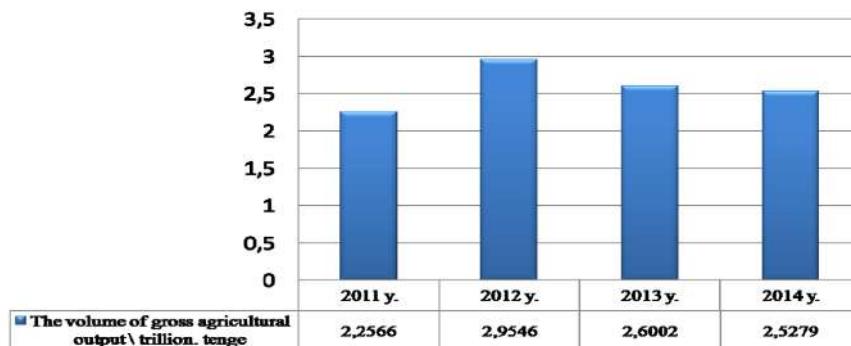

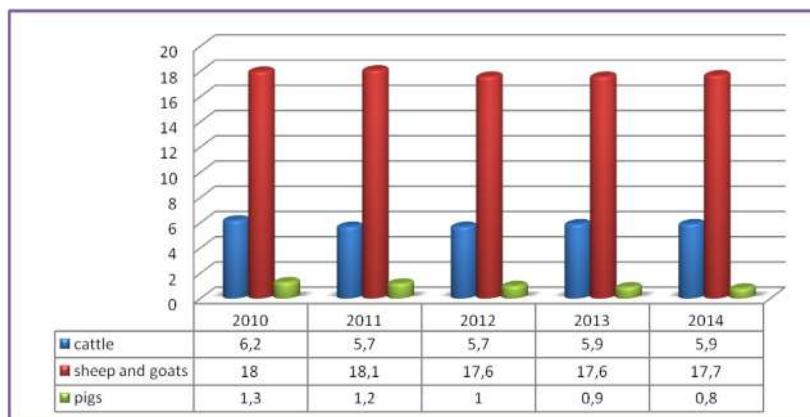
Figure 2 – The volume of gross agricultural output of the last four years [4]

In the agro-industry complex, the main part of structure of AIC is rural economics. Nowadays, rural economics has some problems in developing economy. So, rural economics has two parts: crop and livestock. Livestock is the best sector of development of the agro-industry complex. In the livestock industry there have seen a steady increase in the number of livestock and poultry, and livestock production since the early 2000 s. According to the analysis of the end of 2015 of the Republic

of Kazakhstan has imported 4567 head of cattle from Russia Federation, 1202 head of cattle from Australia, 540 head of cattle from the United States and 319 head of cattle from Ukraine, so overall has sold 6628 head of cattle. These means, that these countries are the major exporting countries with such proportion:the Russia Federation 68.4%, Australia 18.4%, US 8.3%, while the state of Ukraine 4.9 %. Therefore, our main importing country is a country of Russia (table 1).

Table 1 – Exporting states of livestock [5]

No	The exporter	Sold \ head	Share, %
1	Russia	4 567	68,4
2	Australia	1 202	18,4
3	USA	540	8,3
4	Ukraine	319	4,9
	Total:	6 628	100,0

Figure 3 – The Republic of Kazakhstan in 2014 livestock number amounted [6]

According to the Committee on Statistics of the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan in 2014 livestock number amounted to: cattle – 5.9 million heads, sheep and goats – 17.7 million heads, pigs – 0.8 million heads, poultry – 35.2 million heads. Potential of the country currently is not fully implemented. In

comparison with 1990, the number of livestock and poultry decreased: cattle by 1.6 times, small cattle by 2 times, pigs by 4 times, poultry by 1.7 times.

The main index in livestock is the sale of meat of bulls. The table 2 shows the number of farms suppliers and other main information.

Table 2 – The sale of meat of bulls [7]

№ п\п	Name of region	Number of suppliers	Actually realized breeding bulls		
			Breed	Total, heads	Including within area
1	Akmola	26	Angus, Hereford, KAZ. Whitehead, auliekolskaya, Aubrac	2 064	1 349\\ 715
2	Aktobe	10	kaz.belogolovaya, auliekolskaya, Angus	539	539
3	Almaty	40	kaz.belogolovaya, auliekolskaya, Hereford, Angus, Santa Gertrudis	1 989	1 965\\ 24

4	West Kazakhstan	33	KAZ. Whitehead, auliekolskaya, Angus, Hereford	2 441	2 032\ 409
5	Zhanbyl	12	KAZ. Whitehead, auliekolskaya, Angus, Hereford	419	396\ 23
6	Karagandy	31	kaz.belogolovaya, Hereford	939	912\ 27
7	Kostanay	21	kaz.belogolovaya, auliekolskaya, Hereford, Angus	751	591\ 160
8	Kyzylorda	4	kaz.belogolovaya, auliekolskaya, Hereford, Angus	236	236
9	South Kazakhstan	6	KAZ. Whitehead	557	511\ 46
	Pavlodar	13	kaz.belogolovaya, auliekolskaya	378	298\ 80
11	North Kazakhstan	24	Hereford, Angus, kaz.belogolovaya, auliekolskaya, Kalmyk	681	350\ 331
12	East Kazakhstan	36	Hereford, Angus, auliekolskaya	1 480	1 371\ 109
Total		258	X	12 588	10 581\ 2 007

The highest sale of bulls among key areas are Akmola, Almaty, East Kazakhstan and West Kazakhstan regions.

Finally, the complexity of agriculture in the Republic of Kazakhstan is one of the most important areas in the economic sector. The economic situation of the country is directly related to the agro-industrial complex. In turn, the agro-industrial complex consists of several small structures. They are: the provision of the means of production in agriculture sector in the field of agricultural crops and livestock industry and procurement, transportation, processing, and to ensure that the final consumer industries. One of the most important components, including description of the economic situation in agriculture

is developed. Livestock is the best sector of development of the agro-industry complex. Since the early 2000s in the livestock industry have seen a steady increase in the number of livestock and poultry, and livestock production. The main exporting countries of cattle farming is Russia Federation 68.4%, the most significant component of the weight of the state. In addition, at the end of 2015, the sold number of head of cattle is 12588. This is the quality of the agro-industrial complex in the Republic of Kazakhstan and the increasing economic importance of the sector. At the same time, through the development of agro-industrial complex of breeding is in the higher level, the number of cattle is reduced, thereby the profitability of the national economy is increased.

References

- 1 Uskakova T.B., Selimenkov R.Y., Chekansky A.N. Agriculture Region: Status, Trends and Prospects. – M.: Kolos, 2011. – 250 p.
- 2 Nechaev V.Y., Paramonov P.F., The organization of production and business activities in the agro-industrial complex. – M.: Kolos, 2008. – 312 p.
- 3 Chipkin Y., Lyukshinov A., Management in Agribusiness. – M.: Kolos, 2007. – 264 p.
- 4 The Committee on statistics of the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan \ 054056
- 5 The official internet resource of the ministry of agriculture of the Republic of Kazakhstan <http://mgov.kz/en/napravleniya-razvitiya/zivotnovodstvo/>
- 6 Zhumanova B., PhD in Economics, Financing of the innovative project in the agro-industrial complex of Kazakhstan <http://cyberleninka.ru/article/n/financing-of-the-innovative-projects-in-the-agro-industrial-complex-of-kazakhstan>

7 Kazakhstan's Livestock Sector – supporting its Revival \ Joint Economics Research Program \ The Government of Kazakhstan and the World Bank

Литература

- 1 Усакова Т.В., Селименков Р.Ю., Чекавинский А.Н. Агропромышленный комплекс региона: состояние, тенденции и перспективы. – М.: Колос, 2011. – 250с.
- 2 Нечаев В.И., Парамонов П.Ф. Организация производства и предпринимательской деятельности в АПК. – М: Колос, 2008. – 312 с.
- 3 Цыпкин Ю., Люкшинов А. Менеджмент в АПК: Учебное пособие. – М.: Колос, 2007. – 264 с.
- 4 Комитет по статистике Министерства народного хозяйства Республики Казахстан \ 054056
- 5 Официальный интернет-ресурс Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан <http://mgov.kz/en/napravleniya-razvitiya/zivotnovodstvo/>
- 6 Б. Жуманова, кандидат экономических наук, финансирование инновационного проекта в агропромышленном комплексе Казахстана <http://cyberleninka.ru/article/n/financing-of-the-innovative-projects-in-the-agro-industrial-complex-of-kazakhstan>
- 7 Животноводство Казахстана – поддержка его совместной программы исследований по экономике Возрождение \\ Правительство Республики Казахстан и Всемирный банк

Isaeva A.A.,
Akimbaeva K.T., Turarov D.R.

Issues of the development of financial analysis in the modern conditions

In the current economic conditions the activities of each economic entity is the subject of attention of the vast range of participants of market relations (organizations and individuals) who are interested in the result of its operation. Based on available to them the report and the accounting information specified persons seeking to assess the financial position of the company. The main tool for this is the financial analysis, with which you can objectively assess the internal and external relations of the analyzed object: to characterize its solvency, efficiency and profitability of the business, prospects, and then according to the results to make informed decisions.

The purpose of financial analysis is not only to establish and assess the level of the financial condition of the company, to identify the main patterns of development, but in order to develop informed decisions on the future financial strategy.

Key words: modern conditions, a business entity, financial position, solvency, financial analysis, sustainable development, financial strategy.

Исаева А.А., Акимбаева К.Т.,
Тураров Д.Р.

Қазіргі жағдайдағы қаржылық талдауды дамыту мәселелері

Қазіргі жағдайдағы нарықтық жағдайда әрбір шаруашылық субъекттің нарықтық қатынастардың жүзеге асуының нәтижесінде танылатын нарықтық қатынастарға қатысушылары болып табылады. Осы тұлғалар қол жетімді есептік ақпараттар незізінде үйымның қаржылық жағдайын бағалауға үмтілады. Оның негізгі құралы ретінде талданатын обьектінің ішкі және сыртқы қатысушыларын обьективті бағалауға болатын қаржылық талдау жатады. Сондай-ақ, оның төлем қабілеттілігін, қызметтің тиімділігі мен табыстырығын, даму алғышарттарын, сонымен қатар, нәтижесінде негізгі шешімдер қабылдауды сипаттайды.

Мақала нарықтық жағдайдағы үйымның қаржылық жағдайын талдау ерекшеліктерін қамтиды. Қаржылық талдаудың мақсаты үйымның қаржылық жағдайының дәрежесін белгілеу және бағалауға емес, дамудың негізгі заңдылықтарын айқындау, болашаққа қаржылық стратегияның негізделген шешімдерін қабылдау.

Түйін сөздер: заманауи жағдай, шаруашылық субъекттің, үйымның қаржылық жағдайы, төлемқабілеттілік, қаржылық талдау, тұрақты даму, қаржылық стратегия.

Исаева А.А., Акимбаева К.Т.,
Тураров Д.Р.

Проблемы развития финансового анализа в современных условиях

В современных экономических условиях деятельность каждого хозяйствующего субъекта является предметом внимания обширного круга участников рыночных отношений, заинтересованных в результате его функционирования. На основании доступной им отчетно-учетной информации указанные лица стремятся оценить финансовое положение предприятия. Основным инструментом для этого служит финансовый анализ, при помощи которого можно объективно оценить внутренние и внешние отношения анализируемого объекта: охарактеризовать его платежеспособность, эффективность и доходность деятельности, перспективы развития, а затем по его результатам принять обоснованные решения.

Целью финансового анализа является не только установление и оценка уровня финансового состояния предприятия, выявление основных закономерностей развития, но и разработка обоснованного решения финансовой стратегии на будущие.

Ключевые слова: современные условия, хозяйствующий субъект, финансовое положение предприятия, платежеспособность, финансовый анализ, устойчивое развитие, финансовая стратегия.

ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL ANALYSIS IN THE MODERN CONDITIONS

Financial analysis – is a field of economic science, which explores influence of accepted and planned economical decisions for the alteration of organizations' financial conditions, settles obligations in time to improve an efficiency of using presence of assets.

The aim of financial analysis is not only installation and estimation of the financial status of organization, exposure of main evolving principles, but also development of feasible decisions of financial strategy in future.

It is crucially important to set a challenge, establish investigation methods, choose criteria and parameters, study financial status and find existing peculiarities of financial sector to make financial analysis effective.

Financial analysis solves next challenges:

- 1) Helps to determine the current financial status of a company.
- 2) Educes regularities and tendency in a particular period of time.
- 3) Installs factors, which negatively affects on financial condition.
- 4) Helps to elaborate recommendations on enhancing present financial status.
- 5) Find reserves which can be used to make the work of company effective.

The decision of these tasks is possible during the accomplishment of these conditions:

- expansion of analytical tab is in an adequate level.
- existence of malleable mechanisms for delivering requests and reports, which allows to present information in a necessary form.

Tasks of financial analysis are solved on the basis of investigation of absolute and relative financial indexes and developed for next analytical blocks:

- structural analysis of actives and passives;
- analysis of financial stability;
- financial soundness;
- analysis of necessary equity capital augmentation.

The results of company's financial status have a paramount importance for wide readership of users, both external and internal regarding to the organization – managers, partners, investor and creditors.

Financial analysis of the organization should be considered in interrelation and interdependence in 3 ways:

- analysis of factors' influence on the organization's financial soundness;
- risk assessment in financial soundness;
- financial soundness' analysis on the basis of financial statements and perspective financial information.

There are several factors, which affect on the organization's financial statement:

- A place of incurrence – internal and external;
- A significance of result – basic and secondary;
- A structure -simple and complex;
- A lifetime – temporary and permanent.

The fundamental peculiarities of financial analysis are:

- provision of organization's property and financial statement overall performance;
- priority of the estimation: leverage, financial soundness and profit margin;
- availability of the users' analysis results';
- possibility of the unification content and counting-analytical procedures;
- money measure dominant in criteria system;
- high level of authenticity and analysis sum's verifiability;

The method of organization's financial statement is based on the methods of economic analysis, which is the principal management tool. Without an analysis planning, budgeting, crisis management, restructuring, business engineering and general informed management decisions are impossible.

Financial analysis enables the organization to respond to the following questions:

1. As far as the organization is independent from a financial point of view.

2. Is the organization's financial position stable.

First and foremost, economic analysis is a factorial analysis. Factorial analysis is comprehended as a graduation from an initial factorial system (factorial indicators) to a finite factorial system (or vice versa). Factorial analysis involves disclosure of measureable totality factors' dimension, biasing on alteration of profit-and-lost indicators.

Balance method is widely used in accounting, economic analysis, statistics and planning. Traditional method of economic analysis is used during organization's financial soundness analysis.

From our standpoint, in addition to traditional methods of economic analysis, it is necessary to apply system approach to organization's financial statement analysis.

System approach is based on a deep surveillance of objects as a complicated system, which is consisted of individual modules in interconnection and interdependence with each other, and allows detailed study of objects. There should be used integrated system of analysis indicator to provide system analysis.

The system approach in financial statement helps to get comprehensive vision about odds, the ways of its realization. We do reckon to divide the analysis of financial statement to 3 interrelated directions by applying the system approach:

- analysis of the impact of factors on the organization's financial stability;
- risk assessment in the analysis of financial stability;
- analysis of financial stability according to its information base.

The first direction is recommended to allocate the following internal and external factors affecting on the financial stability of the organization:

1. Analysis of the liquidity and solvency.
2. Analysis of capital and liabilities.
3. Analysis of inflation and exchange rates.
4. Analysis of tax expenses.
5. Analysis of cash flow and profits.

The second direction is recommended to allocate these blocks analytical indicators:

1. Risk analysis of financial insolvency (bankruptcy) of the organization.
2. Analysis of the creditworthiness and credit risk organization.
3. Analysis of the technical risks.

The third area is the analysis of the financial analyzer according to the organization's financial statements, prospective financial information and management accounting data.

The analysis is based on numerous sources of financial, economic and social information generated within the organization and in the external business environment [3, p. 266].

The huge interest in the financial analysis analytics database system is the financial information containing the financial statements. "It is a structured display of the financial position and financial performance of the enterprise" [4, p. 3].

According to the law «About the accounting and financial statements» of the Republic of Kazakhstan dated February 28, 2007 №234 financial statements include:

- 1) the balance sheet;
- 2) the income statement;
- 3) cash flow statement;
- 4) statement of changes in equity;
- 5) explanatory note.

The most expressive and meaningful information to analyze the financial stability of the organization includes the balance sheet. As a central rod form of financial statements, the balance sheet determines the composition of the balance sheet date and the property structure of the organization, liquidity and turnover of short-term assets, the state and dynamics of accounts receivable and accounts payable, the creditworthiness and solvency of the organization, its financial stability. This balance allows us to estimate the efficiency of capital allocation organization, its sufficiency for the current and future economic activity, size and structure of borrowed sources, as well as the effectiveness of their involvement to determine the effect of financial leverage, numbered approved coefficients, organization's financial stability for the diagnosis of its bankruptcy and have analysis of forecasting the financial stability of the organization, based on the experimental factor models used abroad.

We believe that the financial analysis is comprehended as the issues that must be considered in its study:

1. Analysis of the organization's assets and sources of their formation.
2. Analysis of the financial sustainability of the organization.
3. An analysis of the liquidity and solvency of the organization.
4. Analysis of the credit organization and credit risk assessment.
5. Risk assessment and analysis of the financial insolvency of the organization.

All these questions of content analysis of financial stability we have in-depth discussed on the following sections of the master's work.

Assets is a resource controlled by a public institution as a result of past events, which ensure the future economic benefits or service potentially [5, p.411].

One of the main tasks of financial analysis is the study of indicators characterizing the financial stability of the organization.

The level of company's relative index in financial stability:

index	estimating procedures	optimal value
1. Equity Ratio	$\frac{\tilde{N}_{\bar{n}}}{\hat{I}_{\bar{e}}}$	0,5 ÷ 0,6
2 leverage ratio	$\frac{Z_{\bar{n}}}{\hat{I}_{\bar{e}}}$ (general capital)	0,4 ÷ 0,5
3 Coefficient of financial backing	$\frac{\tilde{N}_{\bar{n}}}{C_{\bar{n}}}$	≥ 1
4. ratio of borrowed and own funds	$\frac{C_{\bar{n}}}{\tilde{N}_{\bar{n}}}$	≤ 1
5 Investment cover ratio	$\frac{\tilde{N}_{\bar{n}} + D_{\bar{t}}}{\hat{I}_{\bar{e}}}$	0,8 ÷ 0,9
6 Current assets	$\frac{\tilde{N}_{\bar{n}} - D_{\bar{a}}}{\tilde{N}_{\bar{n}}}$	0,5
7 Long dated borrowing costs	$\frac{D_{\bar{i}}}{\tilde{N}_{\bar{n}} + D_{\bar{i}}}$	-

It is necessary to carry out early diagnosis or prediction of its possible bankruptcy when analyzing the organization's financial stability.

Forecasting allows in earlier stage to anticipate the prospects and make decisions that affects the tactical and strategic objectives of the organization.

References

- 1 Rusak V.A., Rusak N.A. Financial analysis of economic entities: a handbook – Minsk., 1997. 309 p.
- 2 Bakanov M.N. Sheremet AD The theory of economic analysis: Textbook. – 3rd ed. Revised. – M.: Finance and Statistics. – 1994.288p.
- 3 Zhumalina S.K. The financial statements of the organization – the main base informaionnaya analysis of its financial stability // KazEU habarshysy. – 2009. – № 3.a. 266-271.
- 4 Holt Robert N. Fundamentals of Financial Management: Per. from English. – M.: Delo, 1993. 128 p.
- 5 Zhumalina S.K. Financial soundness indicators system and method of calculation // IV Ryskulov read: «The global economic crisis : causes, realities and ways of overcoming them». – Almaty: Economics, 2009. – Part 2, p. 411-418.

Литература

- 1 Русак В.А., Русак Н.А. Финансовый анализ субъектов хозяйствования: справочное пособие – Минск: Высш. шк., 1997. 309 с.
- 2 Баканов М.Н., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: учеб. – 3-е изд. перераб. – М.: Финансы и статистика. – 1994.288 с
- 3 Жумалина С.К. Финансовая отчетность организации – основная информационная база анализа ее финансовой устойчивости // КазЭУ хабаршысы. – 2009. – № 3. с. 266–271.
- 4 Холт Роберт Н. Основы финансового менеджмента: пер. с англ. – М.: Дело, 1993. 128 с.
- 5 Жумалина С.К. Система показателей финансовой устойчивости организаций и методика их исчисления // IV Рыскуловские чтения: «Глобальный экономический кризис: причины, реалии и пути преодоления». – Алматы: Экономика, 2009. – Ч. 2. с. 411–418.

Туаров Д.Р., Жапсарбаев Е.Б.

**Проблемы малого
и среднего бизнеса
в Республике Казахстан**

Проблема конкурентоспособности отечественных предприятий является одной из высокоприоритетных задач в Казахстане. Президентом РК на заседании Совета предпринимателей отмечено: «Сильная экономика – это сильное предпринимательство, высокая конкурентоспособность отечественных предприятий, их кооперация». Глава государства обозначил развитие отечественных предприятий как второе по значимости направление политической стратегии. По данным официальной статистики в Казахстане доля действующих субъектов малого предпринимательства в общем количестве субъектов рынка составляет 87%, а в некоторых отраслях значительно больше. Например, в сфере торговли доля предприятий малого предпринимательства от общего количества субъектов рынка действующих в отрасли составляет 98,7%, в сельском хозяйстве, охоте и лесоводстве – 98,4%, в рыбоводстве и рыболовстве – 92,4%, в строительстве – 90,1%, гостиницы и рестораны – 98,2%, в транспорте и связи – 98,2%. В Республике Казахстан применяются широкомасштабные меры по государственной поддержке предпринимательства, малого и среднего бизнеса.

Мы хотим отразить в своей работе проблемы малого и среднего предпринимательства и пути их преодоления.

«Развитие малого и среднего бизнеса – вот главный инструмент индустриальной и социальной модернизации Казахстана в XXI веке. Чем больше доля малого и среднего бизнеса в нашей экономике – тем более устойчивым будет развитие Казахстана».

Ключевые слова: малый и средний бизнес, конкуренция, льготы, налоги.

Turarov D.R., Zhapsarbayev E.B.

**Problems of small and medium
business of the Republic of
Kazakhstan**

Issues of competitiveness of national enterprises are one of the prioritized objectives in Kazakhstan. The President of the Republic of Kazakhstan on meeting of Entrepreneurship Board emphasized that "Strong economy is strong entrepreneurship, high competitiveness of national enterprises and their cooperation". The head of the nation stated that the development of national enterprises is the second most important direction of political strategies. Currently, quantitative level of small businesses comparable with developed countries. By this official statistics in Kazakhstan interest rates of small businesses in general amount of figures of market put together 87%, and in some areas much more. For example, in the area of trade, the share of small business enterprises of the total number of market operating in the industry put together 98.7%, agriculture, hunting and forestry – 98.4%, in fish farming and fishing – 98.2%, transport and communications – 98.2%

Kazakhstan Republic deploys wide scale affairs within the state support of entrepreneurship, small and medium-sized businesses.

I want to reflect in my work the problems of small and medium-sized businesses, and ways to overcome them.

The Development of small and medium entrepreneurship is the main instrument in industrial and social modernization of Kazakhstan in 21 Century. The more the share of small and medium enterprises in our economy, the more sustainable will the development of Kazakhstan.

Key words: Small and medium business, competitive, privileges, taxes.

Туаров Д.Р., Жапсарбаев Е.Б.

**Қазақстан Республиқының
шагын және орта бизнес
мәселелері**

Отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі Қазақстанның ең маңызды мәселесінің бірі болып табылады. РК Президенті кәсіпкерлер одағының мәжілісінде айтып өткен: «Мыңты экономика – бұл мыңты кәсіпкерлік, отандық кәсіпорындардың жоғары бәсекелестігі». Ел басы отандық кәсіпкерлікten дамуын саяси стратегияның ең маңызды орнының біріне қойған. Қазіргі Қазақстан Республикасының статистикасына жүгінетін болсақ, шағын және орта бизнестің субъектілер саны пайыздық көрсеткішпен 98,7%-ды көрсетіп отыр. Ауыл шаруашылығында және орман енеркәсібін 98,4%-ды, балық шаруашылығы 92,4%-ды көрсетіп отыр. Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнесіне мемлекет тарағынан кең қолдаулар жүргізілуде.

Біз өз макаламызда шағын және орта бизнестің мәселелерін шешу жолдарын қарастырамыз.

Шағын және орта бизнестің дамуы – Қазақстанның XXI ғасырдағы ең басты құралы ол индустриалдық және әлеуметтік модернизация. Біздің экономикамызда шағын және орта бизнес көп болса, Қазақстан экономикасы соншама тұрақты болады.

Түйін сөздер: кіші және орта бизнес, бәсекелестік, женілдіктер, салық.

**ПРОБЛЕМЫ
МАЛОГО И СРЕДНЕГО
БИЗНЕСА
В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

В современном мире большое внимание уделяют малому и среднему бизнесу в структуре национальных экономик большинства государств. В первую очередь это связано, с тем, что предприятия МСБ, обладают наибольшей гибкостью, чем крупные предприятия, а также быстро осваиваются в условиях быстро меняющихся тенденций, являются фундаментом и залогом ускоренного социально-экономического роста.

Развитие и укрепление сектора малого и среднего бизнеса является одним из приоритетных направлений социально-экономической политики любого государства. Статистические данные по структуре ВВП зарубежных стран говорят о том, что в рыночной экономике малый бизнес представляет собой ведущий сектор, определяющий темпы экономического роста, структуру и качество валового внутреннего продукта

Их развитие выполняет очень важную роль в финансовой системе страны: они способствуют борьбе с безработицей за счет создания новых рабочих мест, формированию нормальной конкурентной среды, малые предприятия в большей степени способны реагировать на колебания потребительского спроса, на изменение конъюнктуры рынка, тем самым придавая экономике дополнительную стабильность. В большинстве развитых стран вклад сектора МСП в ВВП колеблется в промежутке от 50% до 60% [1].

В республике создана определенная база для развития малого и среднего бизнеса. Начиная с 2002 г., ежегодный прирост количества зарегистрированных субъектов малого предпринимательства в среднем достигает 15-18 процентов. В разрезе отраслей наибольшая доля выпущенной продукции от общего объема продукции субъектов малого и среднего предпринимательства приходится на сферу торговли, ремонта автомобилей и бытовых изделий – 25%, строительства – 17 %, сельского хозяйства – 15 %. По итогам января-сентября минувшего года малый бизнес показал годовой рост производства на 7,4% в стоимостном выражении (после спада на 7,3% в январе-июне).

При этом рост количества малых предприятий продолжился. Если в 1 кв. эта динамика была отчасти обусловлена изменениями методики учета малых компаний, то во 2 и 3 кв. статистика отразила реальное увеличение числа субъектов

малого предпринимательства – до 146 тыс. на конец сентября (после 128,7 тыс. на конец 1 кв.). Соответственно увеличилось количество рабочих мест в секторе: с 775 тыс. чел. на конец 1 квартала до 960 тыс. чел. по итогам сентября 2015 года [2].

Среди основных факторов развития МСБ в Казахстане участники исследования назвали: снижение налогов для МСБ (20%), ограничение количества проверок МСБ (10%), сотрудничество со странами Европейского Союза (ЕС) (10%), льготное кредитование (10%), применение опыта успешного развития МСБ в других странах (9%), законодательное регулирование МСБ (7%), упрощение процедур налоговой и статистической отчетности для МСБ (6%), упрощение процедур налоговой и статистической отчетности для МСБ (6%), взаимодействие в рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС) (5%).

Как выше было отмечено, одним из важных факторов влияния малого и среднего бизнеса (МСБ) на экономику страны явилось создание дополнительных рабочих мест, так думают 33% казахстанцев. Еще 13% респондентов считают таким фактором укрепление социально-экономической стабильности. 10% отметили приздание гибкости экономике страны и участие в формировании доходной части бюджета государства. Всего 4% считают главным позитивным фактором развития МСБ формирование независимости внутреннего рынка от импорта [3].

Самая большая численность малого и среднего бизнеса по регионам является Южно-Казахстанская область, за ним идут город Алматы и т.д. Объем производства и численность малых предприятий, каждый год растет объем производства. В 2013 году было 1889 малых предприятий, в 2015 году 2379 малых предприятий.

В сфере малого и среднего бизнеса имеются множество проблем. Одной из них являются несовершенство налоговой политики. На протяжении пяти лет этот фактор занимает лидирующие позиции среди всех прочих, мешающих динамичному развитию малого предпринимательства. Предприниматели указали, что несовершенство налоговой политики заключается в тяжелом налоговом бремени, который вынуждает многих из них работать полулегально в ущерб интересам общества. Малому бизнесу требуются налоговые льготы, хотя бы на период становления, требуется максимально упрощенный механизм лицензирования и сертификации. Также была отмечена двоякость трактовки

всех видов нормативных актов, регулирующих деятельность малого бизнеса.

Решение этой проблемы всецело лежит на плечах государства, непосредственно получающего доход от деятельности субъектов малого предпринимательства. Так же, как с целью создания благоприятного инвестиционного климата, уменьшен общий налог размера для иностранных инвесторов, необходимо позаботиться о более национальном субъекте экономики – малом бизнесе. Исходя из этого понимания, нашей республикой планируется снижение ставки социального налога с 26% до 21% и налога на добавленную стоимость с 20% до 16%. Данное обстоятельство рождает уверенность в том, что поступательное развитие сектора малого бизнеса будет продолжаться. Существенную роль в развитии малого и среднего бизнеса занимает нестабильность общекономической ситуации. В период реформирования, когда все хозяйствственные связи рвутся, очень тяжело открывать собственное дело. Многие макроэкономические показатели в этой ситуации тормозят развитие предпринимательства. Регулятором в этом вопросе выступает государство. Его активные действия по борьбе с инфляцией, бедностью и безработицей должны быть направлены на создание оптимальных условий для предпринимательской деятельности.

Еще одной проблемой выступает недоступность кредитных средств. Так как сектору малого бизнеса присущ повышенный уровень риска, многие банки не рискуют самостоятельно кредитовать его субъектов. К тому же следует учитывать, что ставка рефинансирования в 12,5%, установленная Национальным банком, является неподъемной для многих субъектов малого бизнеса. В мировой практике считается нормальным явление, когда до 90% кредитных средств выдается под гарантии государства. В нашей республике действует система государственного кредитования, являющаяся непременным атрибутом всех госпрограмм по поддержке малого бизнеса. Однако ее объема объективно не хватает на покрытие нужд малого бизнеса. Сейчас в Казахстане действует немало программ международного сотрудничества в области привлечения низкоточных кредитов из-за рубежа, несмотря на то, что внутри республики имеются свободные средства, которые должны работать на развитие нашей страны [4].

Сложность выхода малых и предприятий средних на внешние рынки задерживает проведение маркетинговых исследований, как из-за

отсутствия необходимых специалистов, так из-за недостатка финансовых средств.

В настоящее время вследствие неудовлетворительного состояния финансирования науки происходит снижение научного потенциала в сфере малого и среднего бизнеса. На низком уровне находится производство научно-исследований и технологический уровень предприятий. Негативные процессы затронули как фундаментальную, так и прикладную науку, а также внедрение достижений научно-технического прогресса.

В республике наблюдается тенденция, когда предприниматели малого и среднего бизнеса стремятся вкладывать свои средства не в дальнейшее развитие производства и создание дополнительных рабочих мест, а в покупку недвижимости, в частности, земельных участков, что гарантирует анонимность владельца и возможность уклонения от уплаты налогов в полном объеме. Вложение денег в покупку земельных участков, особенно в городской местности, приводит к тому, что сдерживается инвестиционный процесс, замораживаются денежные средства, которые могли бы быть инвестированы в производство. Сложившаяся тенденция также тормозит формирование фондового рынка в стране.

В связи с этим, Президент Казахстана призвал местные исполнительные органы активно заниматься поддержкой малого и среднего бизнеса. «Данный сектор формирует 85% валового регионального продукта Алматы. Для сохранения объемов производства, поддержки малого и среднего бизнеса в целом по стране выделяется 600 млрд. тенге. Значительно упрощаются процедуры легализации капитала. Дополнительно для содействия занятости населения городу будут выделены 2,7 млрд. тенге, что позволит охватить работой еще около 2 тыс. человек. Алматы, в первую очередь, должен воспользоваться этими возможностями. Здесь находятся все банки, почти пятая часть субъектов малого и среднего бизнеса, развит строительный сектор. Поэтому акимату надо активизировать работу по всем этим направлениям», – подчеркнул Глава государства [5].

Системность и оперативность предпринимаемых государством мер находит положительные отклики со стороны деловых кругов.

1. Равноправный и открытый диалог – совместные рабочие группы с представителями делового сообщества стали основным инструментом Правительства для создания лучших условий ведения бизнеса. По поручению ПМ

РК, представители Ассоциаций активно вовлечены в работу по разработке нового Налогового кодекса, снижению административных барьеров, устраниению условий для проявления коррупционных правонарушений. Ранее, закон «О частном предпринимательстве» сделал обязательным экспертизу всех законопроектов в профильных ассоциациях предпринимателей;

2. Системность – Правительство особое внимание придает принятию системных мер, нацеленных на долгосрочную перспективу. В новом налоговом кодексе предлагается устранение многочисленных льгот и преференций с заменой их на пониженную ставку налогообложения для несыревого сектора экономики. Разрабатывается закон «О конкуренции» на принципиально новых принципах, создано Агентство по защите конкуренции, которое, по сути, будет защищать интересы бизнеса от недобросовестной конкуренции и ограничению конкуренции со стороны государственных структур;

3. Оперативность – Понимание важности вопроса вынуждает Правительство действовать и принимать решения в максимально сжатые сроки. После объявления Главой государства о введении моратория на проверки малого и среднего бизнеса до упорядочения регулятивных процедур, соответствующее постановление Правительства было подписано уже на следующий день. Налоговый и Бюджетные кодексы, закон «О конкуренции» разрабатываются в предельно короткие сроки.

В рамках развития казахстанского предпринимательства был создан специальный государственный фонд «Даму» в 1997 году, целью которой является оказание финансовой и консультативной помощи предпринимательству. Также, предпринимательству оказываются услуги на региональном уровне областными департаментами предпринимательства. В 2011 году создается специальная программа «Дорожная карта бизнеса-2020», согласно которой осуществляется сервисная поддержка субъектам малого предпринимательства. Основным оператором данной программы является государственный фонд «Даму». В Казахстане действует ряд НПО и профильных ассоциаций, оказывающих поддержку предпринимательству. В частности, можно отметить Национальную палату предпринимателей РК, объединяющую в своих рядах предпринимательские союзы Казахстана.

Если обратиться к опыту зарубежных стран в области малого и среднего бизнеса позволяет, во-первых, подтвердить мнения аналитиков, что

малый бизнес – это наиболее правильный путь выхода экономики страны на международный рынок. Во-вторых, что глобализация существенно влияет на направления развития малого бизнеса, определяет тенденции международного бизнеса. В-третьих, позволяет провести сравнительный анализ и сформулировать наиболее оптимальные способы и формы поддержки субъектов малого бизнеса разных стран.

Классическим примером является Япония. Государство поддерживает малый и средний бизнес на базе «Основного закона о малом предпринимательстве» (1963 г.). Роль государства в развитии малого и среднего бизнеса заключается в планировании, разработке проектов, координации и финансировании соответствующих программ.

В Японии государственную стратегию в развитии малого и среднего бизнеса координирует Министерство экономики, торговли и промышленности Японии.

Новая редакция закона акцентировала внимание на важности малого и среднего бизнеса как источника динамичного развития национальной экономики. Поддерживались инновационные и венчурные предприятия, новая система управления предприятиями, повышавшая конкурентоспособность МСП Японии на мировых рынках.

Были созданы условия для приобретения современного оборудования, применения новейших технологий, улучшение условий труда и др. Для активизации выхода продукции МСП за рубеж правительством было создано «Агентство малого и среднего бизнеса» [6].

Значительную информационную, консультативную и техническую поддержку экспортёрам оказывает государственная «Японская организация по развитию внешней торговли». Эта организация была создана в 1958 г. в целях продвижения японского экспорта на международные рынки. В настоящее время деятельность этой организации направлена, с одной стороны, на расширение зарубежных инвестиций в национальную экономику, а с другой стороны, на помочь японским МСП в развитии их экспортного потенциала.

Наиболее мощную и разностороннюю (финансовую, консультационную, информационную и техническую) поддержку МСП оказывают многочисленные частные организации, университеты, исследовательские институты и общественные организации. Только финансовая поддержка МСП частными кредитно-финансовыми организациями почти в 9 раз превышает государственную поддержку. В итоге краткий обзор сектора малого и среднего бизнеса японской экономики показывает, что МСП играют ведущую роль. 99% от общего числа из примерно 6,5 млн. частных предприятий составляют МСП [6].

Таким образом, обзор зарубежного опыта бизнеса показывает, что Казахстан в своем пока еще далек от стандартов малого бизнеса таких государств, как Япония. Поэтому опыт работы в области малого и среднего бизнеса в развитых странах позволяет понять функционирование моделей малого бизнеса и быстрее преодолеть нынешние проблемы.

Литература

- 1 Концепция перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007-2024 годы. Одобрена Указом Президента Республики Казахстан от 14 ноября 2006 года № 216. – Астана, 2006
- 2 Состояние и перспективы развития малого и среднего бизнеса в РК-Электронный ресурс//Дана Аркабаева, www.kursiv.kz
- 3 Маковский А.: Проблемы и перспективы развития малого и среднего бизнеса в Казахстане-Электронный ресурс//www.nurotan.kz
- 4 Ерасылова А.Б. Развитие малого и среднего бизнеса – стратегическое направление диверсификации экономики Казахстана
- 5 Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире». – Астана: Акорда, 2007
- 6 Japan Finance Corporation – Электронный ресурс//<https://www.jfc.go.jp/n/english/index.html>.

References

- 1 The concept of transition of the Republic of Kazakhstan to a sustainable development for 2007-2024. It is approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of November 14, 2006 No. 216. – Astana, 2006
- 2 A state and prospects of development of small and medium business in RK-Elektronny a resource//Dana Arkabayeva, www.kursiv.kz

- 3 Makovsky A.: Problems and prospects of development of small and medium business in Kazakhstan-Eletronny a resource// www.nurotan.kz
- 4 Erasylova A.B. Development of small and medium business – the strategic direction of diversification of economy of Kazakhstan
- 5 Message of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan “New Kazakhstan in the new world”. – Astana: Chord, 2007
- 6 Japan Finance Corporation –Digital resource//<https://www.jfc.go.jp/n/english/index.html>.

Казбекова Ж.Б.,
Кушенова Ш.А.

**Организация системы
риск-менеджмента на
предприятиях РК в
соответствии
с международными
стандартами управления
рискаами**

Kazbekova Zh.B.,
Kushenova Sh.A.

**Organization of risk management
systems at enterprises of
Kazakhstan in accordance with
international standards of risk
management**

Казбекова Ж.Б.,
Кушенова Ш.А.

**Тәуекелдерді басқару
халықаралық стандарттарына
сәйкес Қазақстан
кәсіпорындарында
тәуекелдерді басқару
жүйелерін ұйымдастыру**

В данной статье рассматриваются международные стандарты управления рисками, актуальность применения систем финансового риск-менеджмента на предприятиях. Приведено определение системы финансового риск-менеджмента, рассмотрена политика и этапы организации системы финансового риск-менеджмента на предприятии. Даны определения стратегии и тактики финансового риск-менеджмента. Приведена обобщенная модель управления финансовыми рисками на предприятиях, национальные и международные отраслевые стандарты, даны основные цели создания профессиональных стандартов. Рассмотрены стандарты, имеющие наибольшую распространенность, т.е. стандарты Австралии и Новой Зеландии, стандарт Федерации европейских ассоциаций риск-менеджеров (FERMA), стандарт Комитета спонсорских организаций Комиссии Тредвей (COSO ERM, США), международный стандарт по управлению рисками ISO31000: 2009. Сформулированы выводы и тезисы по организации системы риск-менеджмента на предприятиях по рассмотренным стандартам, даны рекомендации для применения стандартов управления рисками на казахстанских предприятиях.

Ключевые слова: риск-менеджмент, управление риском, международные стандарты, система риск-менеджмента, COSO, FERMA, AS/NZS 4360, ISO31000.

International risk management standards are considered in the article. The relevance of financial risk management system's application in enterprises is investigated. The definition of financial risk management system is given, policy and stages of financial risk management system organization are considered. The definitions of strategy and tactics of financial risk management are given. Generalized model of financial risk management in enterprise is adduced. International, national and international industrial standards are considered, main goals of professional standards are development are defined. Most applicable standards of Australia and New Zealand, Federations of European Risk Management Associations (FERMA), The Committee of Sponsoring Originations of the Treadway (COSO), international risk management standards ISO31000: 2009 are considered. Conclusions and theses of risk management system organization in enterprises according to considered standards are worked out. Recommendations for risk management standards application in Kazakhstan enterprises are given.

Key words: risk management, international standards, the system of risk management, COSO, FERMA, AS / NZS 4360, ISO31000.

Бұл мақалада тәуекелдерді басқарудың халықаралық стандарттары талқыланған. Қасіпорындардағы қаржылық тәуекелдерді басқару жүйесін қолдану өзектілігі, қасіпорынның қаржы тәуекелдерді басқару жүйесінің анықтамасы, үйімдастыру саясаты мен қадамдары қарастырылған. Қаржылық тәуекелдерді басқару стратегиясы мен тактикасының анықтамасы берілген. Қасіпорынның қаржылық тәуекелдерді басқару жалпыланған моделі көрсетілген. Халықаралық, республикалық және халықаралық салалық стандарттар берілген, қасіби стандарттардың күрі негізгі мақсаттары қарастырылған. Австралия және Жаңа Зеландия Стандарты, Еуропалық тәуекел-менеджерлер бірлестігі Федерациясының стандарты (FERMA), Тредвей Комиссиясының демеулік ұйымдар комитетінің стандарты (COSO ERM, АҚШ), тәуекелдерді басқару халықаралық стандарты ISO31000: 2009. Таңданған стандарттар бойынша қорытындылар тұжырымданған және қасіпорында тәуекелдерді басқару жүйесінің үйімдастыру туралы тезистері берілген. Қазақ компанияларында тәуекелдерді басқару стандарттарын тиімді қолдану үшін ұсынымдар жасалған.

Тұйін сөздер: тәуекел-менеджмент, тәуекелдерді басқару, халықаралық стандарттар, тәуекелдерді басқару жүйесі, COSO, FERMA, AS/NZS 4360, ISO31000.

**ОРГАНИЗАЦИЯ
СИСТЕМЫ РИСК-
МЕНЕДЖМЕНТА НА
ПРЕДПРИЯТИЯХ РК
В СООТВЕТСТВИИ С
МЕЖДУНАРОДНЫМИ
СТАНДАРТАМИ
УПРАВЛЕНИЯ
РИСКАМИ**

Финансовый риск-менеджмент является важной составной частью системы управления финансами предприятий как один из способов повышения финансовой устойчивости, снижения непредвиденных расходов, а также предотвращения убыточности и банкротства. Это обусловлено тем, что в современных рыночных условиях хозяйствования финансовая деятельность, осуществляемая предприятиями, подвержена сложнопрогнозируемым воздействиям, различного рода финансовым рискам, которые обусловлены возрастающей сложностью внешней среды, конкуренцией, динамично меняющейся конъюнктурой рынка.

Несмотря на положительные тенденции развития национальной экономики, финансовые условия деятельности предприятий остаются сложными. Последствия финансовых рисков проявляются в современных условиях на фоне перехода к открытой валютной позиции и ослабления национальной валюты. Финансовые ценовые и валютные риски влияют на результаты финансовой деятельности и финансовую стабильность казахстанских организаций, ограничивают их деловую активность, источники финансирования. Так, за 2015 г. инфляция составила 13,6%, что снижает эффективность функционирования казахстанских предприятий; по-прежнему остается высокой доля убыточных предприятий, которая составила в 3 квартале 2015 г. 37,7%, что на 4,1% выше того же периода прошлого года[1], огромную проблему для компаний составляют и ценовые риски. Волатильность цен на энергоносители являются постоянно растущими, вынуждая предприятия активно управлять рисками.

Эти данные свидетельствуют о необходимости дополнительного учета фактора риска в деятельности предприятий с целью укрепления их финансового состояния.

В зарубежной практике придается особое значение развитию финансового риск-менеджмента как стратегически важной составляющей общего управления предприятием.

Вместе с тем, отечественными предприятиями уделяется недостаточное внимание вопросам управления финансовыми рисками, что связано с неразработанностью теории и практики применения финансового риск-менеджмента, а также с повышенным уровнем неопределенности внешней среды и недостаточностью развития методов управления финансовыми рисками.

Таблица 1 – Цены приобретения продукции производственно-технического назначения промышленными предприятиями

	Вид энергоносителя	Единица измерения	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
1	Уголь каменный энергетический	тонна (метрическая)	4	5	4	5	5
2	Нефть сырья (природная смесь углеводородов), включая нефть, полученную из минералов битуминозных	тонна (метрическая)	50	54	60	65	48
3	Газ природный (естественный) в газообразном состоянии	Тысяча метров кубических	14	14	14	15	16
4	Бензин моторный для двигателей с искровым зажиганием	тонна (метрическая)	95	109	122	133	122
5	Топливо дизельное для транспорта автомобильного и железнодорожного	тонна (метрическая)	98	123	128	142	134
6	Электроэнергия	Тысяча килоВатт час (мегаВатт-час)	10	11	13	14	16
Примечание: составлено на основе данных [1]							

Таким образом, одним из путей повышения эффективности финансово-экономической деятельности предприятий является применение современных методов финансового менеджмента, включающего в себя формирование и развитие системы финансового – риск менеджмента.

Система финансового риск – менеджмента – это комплекс взаимосвязанных элементов и мероприятий по управлению финансовыми рисками и финансовыми отношениями, возникающими в процессе этого управления, включающих в себя стратегию, тактику и политику управления.

Комплексная система риск-менеджмента должна исходить из анализа внешней и внутренней среды, в которой она будет функционировать. В результате анализа необходимо определить значимые для риск-менеджмента параметры внешней и внутренней среды и области применения. При определении области применения риск-менеджмента организация должна учитывать значимость успеха конкретных участков, проектов, процессов, видов деятельности. С экономической точки зрения использование тотальной системы риск-менеджмента, охватывающую всю организацию целиком, может оказаться нецелесообразным. Например, вспомогательные процессы могут иметь не критическое значение, и внедрение там риск-менеджмента не даст значимых результатов.

На основе полученных параметров и определенной области необходимо разработать полити-

ку риск-менеджмента, т.е. определить намерения (обязательства) и направления (цели) деятельности в области риска-менеджмента. Обычно политика риска-менеджмента включает:

- обоснование риска-менеджмента и область ее применения;
- связи политики риска-менеджмента с общей политикой организации;
- подотчетность и ответственность по риск-менеджменту;
- способ разрешения конфликтов;
- обязательства по ресурсам риск-менеджмента;
- процедуру анализа и улучшение самой политики риск-менеджмента, которая может быть плановой и внеплановой.

Важной частью риск-менеджмента является установление ответственности, полномочий и необходимой компетентности по риск-менеджменту. Обычная практика установления ответственности включает идентификацию так называемого владельца риска – подразделения или должностного лица, ответственного за управление риском. Ответственность по риск-менеджменту охватывает этапы разработки, внедрения и поддержания на всех уровнях, включая внедрение системы показателей, внутренней и внешней отчетности. Ответственность должна быть подкреплена процедурами карьерного роста, вознаграждения и признания услуг.

На основе определенной политики, риск-менеджмент должен быть интегрирован внутрь

процессов и практик организаций, т.е. стать основной частью выполняемой ежедневно работы. Для этого необходимо разработать план интеграции риск-менеджмента внутри процессов организации, определяющий подход, компоненты и ресурсы управления рисками. Внедрение риск-менеджмента во многом зависит от выбранной стратегии и установления сроков. Для больших организаций потребуется разбить весь проект на несколько этапов: от пилотного до всеобщего. Внедренная система должна подвергаться мониторингу и анализу отклонений от плановых показателей, прогресса в реализации, выявлению расхождений с внутренней и внешней средой, результативности и эффективности риск-менеджмента [2].

Под стратегией системы финансового – риск менеджмента понимаются направление и способ использования средств для достижения поставленной цели. Этому способу соответствует определенный набор правил и ограничений для принятия решения. Стратегия позволяет сконцентрировать усилия на вариантах решения, не противоречащих принятой стратегии, отбросив все другие варианты. После достижения поставленной цели стратегия как направление и средство ее достижения прекращает свое существо-

ствование. Новые цели ставят задачу разработки новой стратегии.

Тактика – это конкретные методы и приемы для достижения поставленной цели в конкретных условиях. Задачей тактики управления является выбор оптимального решения и наиболее приемлемых в данной хозяйственной ситуации методов и приемов финансового – риск менеджмента. [3]

Системы финансового – риск менеджмента традиционно включает в себя следующие этапы своей организации:

- 1) процесс выработки цели риска вложения капитала;
- 2) процесс определения вероятности наступления рискового события;
- 3) процесс выявления степени и величины риска;
- 4) общий анализ внешней среды;
- 5) выбор определенной стратегии и приемов управления риском;
- 6) выбор стратегии, направленной на снижение риска.

Совокупность этих процессов представляет собой систему мер, сочетающую в себе все элементы единой технологии процесса системы управления риском.

Модель системы финансового – риск менеджмента на предприятии представлена на рисунке 1.

Рисунок 1 – Модель управления финансовыми рисками на предприятии [3]

Таким образом, целью риска (или целью рискового вложения капитала) считается сам результат, который ожидают получить, осуществляя

управление финансовым риском. В большинстве случаев таким результатом для компании является прибыль или другой вид выгоды. Если точнее,

то результатом рискового вложения капитала является получение максимальной выгоды. Любая проводимая операция всегда связана с некоей степенью риска и должна быть целенаправленной, чтобы не стать просто бессмысленной. Риск-куя, предприниматель должен иметь достаточно четкую и конкретизированную цель. Он должен уметь сопоставлять цель, риск и капитал.

Следующим шагом организации финансового риска – менеджмента является сбор и анализ полученной информации о состоянии окружающей обстановки. Анализ этой информации первый этап для принятия решений относительно дальнейших действий. Имея полную информацию о происходящих во внешней среде переменах (например, о новых пунктах законодательства, некоторых политических событиях и т.д.), учитывая все возможные риски и их цели, можно определить вероятность наступления того или иного события, например страхового. Следующая цель данного этапа – определение с максимальной точностью стоимости рискового события, связанных с этим убытков и на принятии решения относительно уменьшения или возможности полностью избежать этих убытков. Если же избежать рисковых потерь оказывается невозможным, то риск – менеджер обязан предусмотреть дальнейшее возмещение этих рисков.

После того как собрана полная информация о внешней среде, осуществлена оценка риска, рассчитана его стоимость, делаются предположения относительно объема вложения капитала. Эта оценка объема вложения капитала производится путем сопоставления предполагаемой прибыли и ожидаемого риска, выявляется оптимальное сочетание этих двух важнейших для

бизнеса категорий. В этом и состоит стратегическое управление риском. [4]

Управление риском по своей природе многовариантно, поскольку предполагает сочетание стандарта и неопределенности принимаемых решений, гибкость, неординарность способов действия в конкретной хозяйствующей ситуации. При этом система финансового риск-менеджмента должна отвечать современным экономическим и иным (технологическим, правовым и т.д.) реалиям, а также уровень затрат на нее не должен быть чрезмерным. Компаниям необходимо сбалансировать систему оптимального уровня защищенности и соответствующий ему комплекс затрат по управлению рисками.

Тем временем, мировая практика демонстрирует активное распространение процессов стандартизации в области управления рисками, как на национальном, так и международном и отраслевых (банки и страховье компании) уровнях (таблица 2), где профессиональный стандарт по управлению рисками – это многофункциональный нормативный документ, определяющий требования к содержанию и условиям труда, квалификации и компетенциям риск – менеджеров разного уровня, изложенные в виде структурированных характеристик деятельности риск-менеджера[5]. В практике широко применяются национальные стандарты Австралии и Новой Зеландии, стандарт Федерации европейских ассоциаций риск – менеджеров (FERMA), стандарт Комитета спонсорских организаций Комиссии Тредвея (COSO ERM, США), международный стандарт по управлению рисками ISO31000:2009 и стандарты многих других стран, многочисленные требования регуляторов к построению и совершенствованию процесса управления.

Таблица 2 – Действующие международные, национальные и международные отраслевые стандарты управления рисками

Международные стандарты управления рисками	Национальные стандарты управления рисками	Международные отраслевые стандарты управления рисками
ISO/IEC 31010:2009 Риск-менеджмент – руководство по оценке рисков	BS 31100:2008 Британский стандарт Свод практики для риск-менеджмента	Basel 1 – Стандарты Базельского комитета по банковскому надзору измерения капитала банков (1988)
ISO/IEC Guide 73 Риск-менеджмент – словарь- руководство по использованию в стандартах	AS/ N28 4360:2004 Австралийский стандарт Управление рисками	Basel II-Стандарты II Базельского комитета по банковскому надзору измерения капитала банков и доработанное соглашение (2004)
COSO IERM – Integrated Framework – Интегрированная модель управления рисками организаций, Комитет спонсорских организаций Комиссии Тредвея. США	HB 436:2004 Австралийское руководство Руководство по риск-менеджменту – применение стандарта AS/NZS 43602004	Basel III – Стандарты III Базельского комитета по банковскому надзору измерения капитала банков и доработанное соглашение (2010-2011 гг.)

ISO 31000:2009 Риск-менеджмент – принципы и рекомендации	CSA 0850:1997 Канадский стандарт Руководство по риск-менеджменту при принятии решений	Solvency 1 Требование о платежеспособности страховых компаний Европы (ЕС и Великобритания).
IRM AIRMIC и ALARM (FERMA RMS) / Стандарт управления рисками/ Институт риск-менеджмента, Ассоциация риск – менеджмента и страхования. Национальный форум риск – менеджмента в общественном секторе (Великобритания). Принят Федерацией европейских ассоциаций риск – менеджеров	JIS Q 2001:2001 Японский стандарт Руководство для разработки и выполнения системы риск-менеджмента	Solvency II Обобщение 13 директив о платежеспособности в виде трех глав: 1) директивы 2) требования 3) нормы
	ГОСТ Р 51897:2002 Менеджмент риска. Термины и определения	
Примечание: составлено автором		

Основными целями создания профессиональных стандартов являются:

- установить основные принципы практики риск – менеджмента;
- способствовать совершенствованию профессиональной квалификации риск – менеджеров;
- создать основу для оценки деятельности риск-менеджмента.

Стандарт отражает совокупные требования к профессионалам в области риск-менеджмента, формулирует основные требования рынка труда, работодателей к профессии, закладывает основу создания профессионального стандарта и способствует решению следующих задач:

- унификация профессиональных навыков и умений;
- обоснованная и прозрачная оценка сотрудников при найме, сокращение издержек при найме новых сотрудников;
- повышение уровня подготовки выпускников вузов;
- сокращение расходов на подготовку и перевоподготовку персонала в организации;
- прозрачное планирование карьеры внутри организации;
- создание конкурентного и прозрачного рынка труда специалистов в области риск-менеджмента;
- гармонизация с международными профессиональными стандартами.

Преимущества внедрения и применения профессионального стандарта по управлению рисками:

Квалификация сотрудника подтверждена сертификатом по известным и понятым работодателю требованиям, общепринятые и формализованные критерии оценки, внешняя независимая сертификация.

Профессиональные требования известны и понятны как сотруднику, так и руководителю.

Единая база данных сертифицированных специалистов.

Прохождение программ подготовки в вузах, уполномоченных сертификационным центром, по требованиям профессионального стандарта.

Стандартами в области риск – менеджмента предусматривается унификация, т.е. используемой терминологии в данной области, составляющих процесса управления рисками, подходов к построению организационной структуры риск – менеджмента. Но, несмотря на проведенную внутри каждого стандарта управления рисками, терминологиями унификацию, методы и цели риск-менеджмента в различных стандартах отличаются. При попытке совмещения различных стандартов возможны ошибки, так как definicja базовых терминов в них различна. Национальные стандарты носят внутри страновой характер, а международные отраслевые стандарты в основном ориентированы на управление рисками в банковской сфере. Поэтому рассмотрим следующие стандарты применимые на предприятиях и имеющие наибольшую распространенность:

1. Стандарт «Управление рисками организаций. Интегрированная модель», разработанный Комитетом спонсорских организаций комиссии Тредвея (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, COSO) [6]. Данный документ представляет собой концептуальные основы управления рисками организаций и дает подробные рекомендации по созданию корпоративной системы управления рисками в рамках организации.

Процесс управления рисками организации в интерпретации COSO состоит из восьми взаимосвязанных компонентов:

- 1) определение внутренней среды;
- 2) постановка целей;

- 3) определение (идентификация) рисковых событий;
- 4) оценка риска;
- 5) реагирование на риск;
- 6) средства контроля;
- 7) информация и коммуникации;
- 8) мониторинг.

Таким образом, применительно к определению составляющих процесса управления риском рассматриваемый документ следует уже сложившемуся в стандартах по риск-менеджменту пониманию процесса.

2. Стандарт по управлению рисками Федерации европейских ассоциаций риск – менеджеров (FERMA) разработан Институтом риск – менеджмента (IRM) совместно с Ассоциацией риск-менеджмента и страхования (AIRMIC) и Национальным форумом по риск-менеджменту в общественном секторе (ALARM).

Данный стандарт придерживается подхода, принятого в документах Международной организации по стандартизации (Руководство ISO/IEC Guide 73 Risk Management – Vocabulary – Guidelines for use in standards). В частности, риск определяется стандартом как «комбинация вероятности события и его последствий» (рис. 2). Риск-менеджмент рассматривается как центральная часть стратегического управления организацией, задачей которой является идентификация рисков и управление ими. При этом отмечается, что риск-менеджмент как единая система управления рисками должна включать в себя программу контроля над выполнением поставленных задач, оценку эффективности проводимых мероприятий, а также систему поощрения на всех уровнях организации. В соответствие со Стандартом FERMA выделяют четыре группы рисков организации: стратегические, операционные и финансовые, а также риски опасности [7].

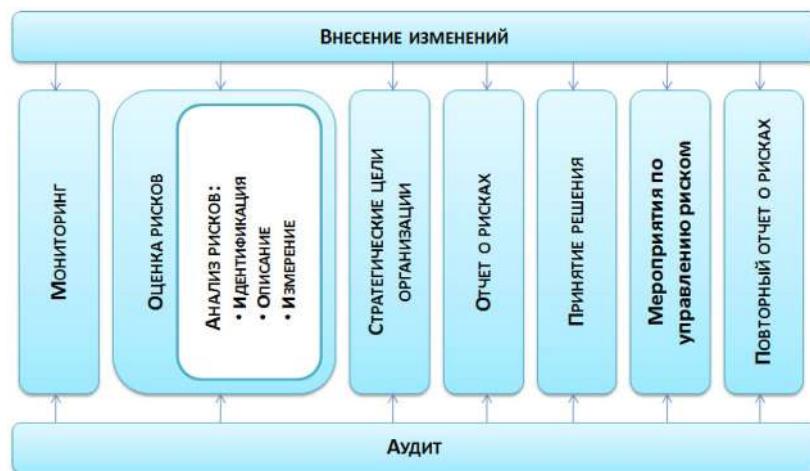

Рисунок 2 – Процесс управления риском согласно стандартам FERMA

Примечание – составлено автором на основе источника [8]

3. Стандарт по риск-менеджменту Австралии и Новой Зеландии AS/NZS 4360 имеет общий (внеотраслевой) характер, его основные положения адаптированы для построения систем управления риском рядом транснациональных компаний.

Согласно Стандарту AS/NZS 4360 управление риском на уровне компании представляет собой совокупность пяти последовательно сменяющих друг друга стадий и двух процессов сквозного характера. При этом под управлением риском в стандарте понимается совокупность культуры, процессов и структур, ориен-

тированная на использование потенциальных возможностей при одновременном управлении негативными воздействиями [8]. Стандарт осуществляется в 5 стадиях:

Стадия 1. Определение окружения (среды). На данной стадии определяется необходимость анализа и идентификации внутренней среды компании, также определяют спектр целевых показателей деятельности, составляют перечень элементов стратегии компании, параметров ее функционирования, на которые будут влиять процессы риск-менеджмента, обеспечивают баланс возможных затрат и выгод (так называемый этап

идентификации среды риск-менеджмента). На первой стадии следует определить требуемые ресурсы и учетные процедуры.

Стадия 2. Идентификация рисков. На данной стадии должны быть идентифицированы риски, обусловленные особенностями внешней и внутренней среды, проанализированной на предыдущем этапе: рассматриваются все возможные источники риска, а также имеющаяся информация о восприятии риска причастными сторонами, как внутренними по отношению к организации, так и внешними. Особые требования предъявляются в отношении качества информации и ее источников.

Стадия 3. Анализ рисков Результатом прохождения рассматриваемой стадии является определение уровня риска, отражающего оценки последствий и вероятности рисковых событий. Используют количественный и качественный анализ. Ценность и значение качественного анализа существенным образом повышаются в случае, если определение риска формируется широким кругом причастных сторон.

Стадия 4. Оценивание рисков Задачей данной стадии является принятие решения о допустимости/недопустимости риска (в отношении допустимого риска не применяются процедуры обработки риска, предусмотренные стадией 5 рассматриваемого процесса управления риском). Оценка риска предполагает исследование уровней подконтрольности рискового события, затрат на осуществление воздействия, потенциальных издержек и вы- год, связанных с рисковым событием. Результаты работы экспертов на данной стадии могут потребовать пересмотра критериев риска, установленных на первой стадии процесса (таким образом, решается задача обеспечения попадания всех значимых рисков в область анализа).

Стадия 5. Обработка риска На данной стадии осуществляется работа с оцененными и ранжированными рисками, в отношении которых принято решение об их неприемлемости/ недопустимости для компании в соответствии с критериями, определенными на начальных стадиях рассматриваемого процесса управления рисками.

4. В рамках ISO разработаны и действуют стандарты, рассматривающие отдельные аспекты управления риском по ряду направлений деятельности, например, в нефтегазовой отрасли, в сфере эксплуатации промышленного и медицинского оборудования и др. В 2002 г. в целях унификации терминологии в области управления

риском, в том числе и при разработке стандартов на различных уровнях, вступило в силу Руководство (ISO/IEC Guide 73 «Risk Management Vocabulary Guidelines for use in standards»).

Следующим шагом стандартизации в области риск-менеджмента является подготовка общего стандарта Стандарт ISO 31000 «Риск-менеджмент – Принципы и руководства по применению» (Risk Management – Principles and guidelines on implementation), который был разработан в 2009 г. Рабочей группой по стандартизации в области риск-менеджмента, состоящая из представителей национальных органов по стандартизации 26 стран.

За основу при подготовке проекта Стандарта ISO 31000 разработчиками был принят стандарт Австралии и Новой Зеландии, потому они имеют аналогичные подходы к определению и описанию процесса риск-менеджмента и его отдельных составляющих. Однако имеются принципиальные отличия в методах и подходах идентификации, анализе и оценке риска.

По Стандарту процесс управления риском не существует сам по себе, а должен стать составным элементом управления в организации, должен внедряться в организационную культуру, настраиваться под действующие в рамках организации бизнес-процессы[9].

Выводы и заключение. Рассмотренные стандарты управления рисками и представленные в них подходы по организации риск-менеджмента носят общий внеотраслевой характер, различаются методами управления рисками и различной степенью детализации основных положений, являясь по сути ориентированными на предприятия разных отраслей.

Учитывая общие характеристики стандартов можно определить следующие тезисы для организации системы риск-менеджмента на предприятиях на базе использования стандартов управления рисками:

– система риск-менеджмента является неотъемлемой частью организационных процессов в компании.

– система риск- менеджмента вносит свой вклад в достижение целей предприятия, путем создания стоимости, а также совершенствования предприятия в таких сферах деятельности как своевременное выполнение налоговых обязательств, соответствие законодательным требованиям, защита окружающей среды, финансовая деятельность, корпоративное управление и имидж.

– систему риск-менеджмента необходимо организовать на предприятии с учетом специфических особенностей самого предприятия.

– система риск-менеджмента должна учитывать как экономические, финансовые, так и социальные факторы.

Исходя из вышеперечисленного, по мнению авторов, для казахстанских предприятий применение стандарта ISO 31000 является наиболее оптимальным, поскольку в Казахстане уже существует опыт применения стандартов ISO в других областях и видах деятельности. Также

в пользу стандарта можно отнести тот факт, что ISO 31000 был разработан позже и с учетом опыта предыдущих рассмотренных международных внеотраслевых стандартов. Однако определенный уровень унифицированности всех стандартов позволяет применять элементы нескольких стандартов, таким образом обеспечивая учет специфических особенностей предприятия.

Литература

- 1 Министерство национальной экономики Республики Казахстан комитет по статистике [Электрон. ресурс].-<http://stat.gov.kz/>(дата обращения: 28.03.2016).
- 2 Лобанов А.А., Чугунов А.В. Энциклопедия финансового риска-менеджмента. – 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2012. – 878 с.
- 3 Н.Б. Ермасова Финансовый менеджмент. Конспект лекций 2-е изд. – М.: Юрайт-Издат, 2009. – 168 с.
- 4 Саркисова Е. А. Риски в торговле. Управление рисками. Практическое пособие – Дашков и К°, 2009. – 108 с.
- 5 Омельченко И. Б. Актуализация Единого квалификационного справочника должностей руководителей, специалистов и служащих. Доклад НИИ труда, апрель 2009.
- 6 Управление рисками организаций. Интегрированная модель. Концептуальные основы, сентябрь 2004 COSO ERM The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission [Электрон. ресурс] . – http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary.pdf(дата обращения: 28.03.2016).
- 7 Стандарты управления рисками. Федерация европейских ассоциаций риск-менеджеров. [Электрон. ресурс].- <http://www.ferma.eu/app/%20uploads/2011/11/a-risk-managementstandard-%20russian-version.pdf>(дата обращения: 28.03.2016).
- 8 Объединенный стандарт Австралии и Новой Зеландии AS/NZS 4360:2004 «Риск-менеджмент». [Электрон. ресурс]. – http://www.fanarco.net/books/risk/AS-NZS_4360-2004_Risk_Management.pdf(дата обращения: 27.03.2016).
- 9 Международный Стандарт ISO 31000 Риск-менеджмент – Принципы и руководства [Электрон. ресурс].- http://www.pqm-online.com/assets/files/lib/std/iso_31000-2009%28r%29.pdf data обращения: 28.03.2016).

References

- 1 Ministerstvo natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan komitet po statistike [Elektron. resurs].-<http://stat.gov.kz/>(data obrashcheniya: 28.03.2016).
- 2 Lobanov A.A., Chugunov A.V. Entsiklopediaia finansovogo risk-menedzhmenta. – 2-e izd. – M.: Al'pina Biznes Buks, 2012. – 878 s.
- 3 N.B. Ermasova Finansovyj menedzhment. Konspekt lektsii 2-e izd. – M.: Iurait-Izdat, 2009. – 168 s.
- 4 Sarkisova E. A. Riski v torgovle. Upravlenie riskami. Prakticheskoe posobie – Dashkov i K°, 2009. – 108 s.
- 5 Omel'chenko I. B. Aktualizatsiia Edinogo kvalifikatsionnogo spravochnika dolzhnostei rukovoditelei, spetsialistov i sluzhashchikh. Doklad NII truda, aprel' 2009.
- 6 Upravlenie riskami organizatsii. Integrirovannia model'. Kontseptual'nye osnovy, sentiabr' 2004 COSO ERM The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission [Elektron. resurs] . – http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary.pdf(data obrashcheniya: 28.03.2016).
- 7 Standarty upravleniia riskami. Federatsiia evropeiskikh assotsiatsii risk-menedzherov. [Elektron. resurs].- <http://www.ferma.eu/app/%20uploads/2011/11/a-risk-managementstandard-%20russian-version.pdf>(data obrashcheniya: 28.03.2016).
- 8 Ob"edinennyi standart Avstralii i Novoi Zelandii AS/NZS 4360:2004 «Risk-menedzhment». [Elektron. resurs].- http://www.fanarco.net/books/risk/AS-NZS_4360-2004_Risk_Management.pdf(data obrashcheniya: 27.03.2016).
- 9 Mezhdunarodnyi Standart ISO 31000 Risk-menedzhment – Printsipy i rukovodstva [Elektron. resurs].- http://www.pqm-online.com/assets/files/lib/std/iso_31000-2009%28r%29.pdf data obrashcheniya: 28.03.2016).

Кукиев А.Ж., Садыханова Д.А.

**Қазіргі кезеңдегі
индустриалды-инновациялық
даму ерекшеліктері
мен негізгі мәселелері**

Әлемдік жаһандық даму үрдісі үздіксіз даму үстінде: жаңа экономикалық аумактар, интеграциялық топтар, шаруашылықтың ауқымды бөлігі жаһандық даму талабына сай қызмет аясын толықтырып, жаңа даму моделіне көшу үрдісін жүзеге асырып жатыр. Осы үрдістердің нәтижесінде халықаралық, экономикалық жүйенің даму конфигурациясы әлемдік нарықтың көшбасшыларына ыңғайланғанда өзгеруде. Мақалада елдің инновациялық дамуында мемлекет рөлінің маңыздылығы қарастырылған. Барлық дамыған мемлекеттерде бәсекеге қабілетті, керекті және қол жетімді инновациялық өнімді жеке кәсіпорындар мен қаржылық мүмкіншілігі бар, мықты ғылыми-зерттеу бөлімі бар ірі корпорациялар өндіреді, сонымен қатар жоғарғы технологиялы шағын бизнесті венчурлық қаржыландыру өдісі арқылы өндіреді. Сондықтан мақалада осы мәселелеге байланысты индустріалды-инновациялық дамудың алғышарттары талданы.

Түйін сөздер: инновациялық қызмет, инвестициялық саясат, венчурлық қаржыландыру, венчурлық капитал, бизнес инкубатор.

Kukiev A.Zh., Sadykhanova D.A.

**Prerequisites and problems
of industrial-innovative
development**

Nowadays the world of globalization is in continuous development: new economic zones, integration groups, most of the economy complemented the scope of its activities and carry out the process of transition to a new model of development due to the demands of globalization. As a result of these processes, the configuration of the international economic system adapts to the world market leaders. The article discusses the role of the state in the innovative development of the country. In all developed countries competitive, necessary and available innovative product is made by private enterprises, as well as large corporations with a strong research base and financial ability. In addition, the product produced by the method of venture capital financing of high-tech small businesses. Therefore, in the article analyzes the preconditions of industrial-innovative development.

Key words: innovative activity, investment policy, venture financing, venture capital, business incubator.

Кукиев А.Ж., Садыханова Д.А.

**Особенности и проблемы
индустриально-
инновационного развития**

Мировая глобализация сейчас находится в непрерывном развитии: новые экономические зоны, интеграционные группы. Большая часть хозяйства из-за требований развития глобализации дополняет сферу своих действий и выполняет процесс по переходу на новую модель развития. В результате этих процессов конфигурация развития международной экономической системы подстраивается под лидеров мирового рынка. В статье рассматривается значение роли государства в инновационном развитии страны. Во всех развитых государствах конкурентоспособный, необходимый и доступный инновационный продукт изготавливают частные предприятия, а также имеющие финансовую возможность большие корпорации с мощной научно-исследовательской базой. Кроме того, этот продукт производят с помощью метода венчурного финансирования высокотехнологичного малого бизнеса. Поэтому в статье касательно этой проблемы проанализированы предпосылки индустрально-инновационного развития.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инвестиционная политика, венчурное финансирование, венчурный капитал, бизнес-инкубатор.

**ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ
ИНДУСТРИАЛДЫ-
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
МЕН НЕГІЗГІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Әлемдік тәжірибеде көрсеткендей, шикізат ресурстарына байкір дамушы елдер тұрақты экономикалық дамуға қол жеткізбей, тек шикізатты әлемдік тауаррында экспорттап отыр. Біз экономикамызды әр тараптандырып, өнеркәсібіміз бен өндірісімізді дамытып, инновациялық экономика құрмасақ, әлемдік жаһандану үрдісінде өзінің бірегей орнымен ерекшеленіп ұлттық экономикамызды қалыптастыра алмаймыз. 2003-2015 жылдарға арналған индустріалды-инновациялық даму стратегиясын, қаржылық дағдарыстың болуына байланысты артта қалдырып, жаңадан 2010-2020 жылдарға арналған үдемелі индустріалдық – инновациялық даму бағдарламасын қабылдадық.

Әлемдік жаһандық даму үрдісі үздіксіз даму үстінде: жаңа экономикалық аумақтар, интеграциялық топтар, шаруашылықтың ауқымды бөлігі жаһандық даму талабына сай қызмет аясын толықтырып, жаңа даму моделіне көшу үрдісін жүзеге асырып жатыр. Осы үрдістердің нәтижесінде халықаралық экономикалық жүйенің даму конфигурациясы әлемдік нарықтың көшбасшыларына ыңғайлана өзгеруде. Осыған орай әлемдік экономикалық даму үрдісінде экономикадағы ғылыми-техникалық көрсеткіштер мен Қазақстанның осы даму үрдісіндегі орны мен рөлі біз үшін өзекті мәселелеге айналмақ. Дүниежүзілік экономикалық форумның есебі бойынша акпараттық-технологиялық даму үрдісі бойынша Қазақстан ТМД елдерінде көшбасшы. Индустріалды-инновациялық даму жолында басты рөлді осы акпараттық – технологиялық даму тікелей әсер етеді. Бұл саладағы жұмыс әлі де жүйелендіруді және қолдауды қажет етеді. Еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаев индустріалды – инновациялық даму жолында инновацияның орнын жеке атап етіп, инновациялық қызмет туралы заң жобасын әзірлеуді тапсырды. Елбасы еліміздің индустріалды-инновациялық дамуға бөлінген қаржат жоғары технологиялық дамыған елдермен салыстырғанда 10 есе төмен екенін, сонымен қатар таяу жылдары әлем индустріалды – инновация бойынша 3 топқа бөлінеді, ал Қазақстанның осы даму жолында бірінші топқа кірүіне мүмкіндігі мол екендігін атап көрсетті [1].

Инновациялық экономиканы қалыптастыру – бұл үрдіс, барлық тараптар үшін жаңалық болып табылатын идеяның қоғамдағы өскелең сұранысты қанағаттандыратын әрі оны өн-

дірушілерге үлкен мөлшерде табыс әкелетін модель түрі. Жалпы индустріалды – инновациялық экономиканың қалыптасуы инновациялық қызмет жүзеге асырады. Инновациялық қызмет – жаңа идеяларды, ғылыми білімдерді, технологиялар мен өнім түрлерін жасауға және өндірістің түрлі салалары мен қоғамды басқару саласына енгізуге бағытталған қызмет түрі.

Қазіргі кезеңде елімізде жүзеге асырылып жатқан индустріалды – инновациялық саясаттың алдына қойған мақсаты, өнеркәсіпті тұтастай тұрғыдан да, сондай-ақ жекеленген өндірістер тұрғысынан да қайта құру болып табылады. Еліміз көмірсүтегі шикізаты мен қара және түсті металдар нарығынан инновациялық даму жолына көшу барысында барлық ақпараттық – ғылыми бағыттарды бірдей дамыту мүмкіндігіне ие емес. Бұл ретте, осы кедергілерді шешу үшін мемлекеттік индустріалды – инновациялық жобаларды жүзеге асыруши сайлау комиссия құрылып, индустріалды – инновациялық дамуға тірекі бар, ұтымды секторларды таңдауы тиіс деп ойлаймын. Сонымен қатар, мемлекеттік индустріалды – инновациялық саясат мынандай мәселелерді шешуге бағытталу керек:

- кәсіпкерлердің индустріалды – инновациялық даму белсенділігін арттыруға қолайлышағай жасау;

- ғылымды дамыту және мемлекеттің индустріалды – инновациялық дамуындағы мәселелерді бағдарлау;

- ғылыми – ақпараттық даму орталықтар мен кәсіпкерлер арасында көпір орнату, бұл көпір кәсіпкерлерге индустріалды – инновациялық даму жолында керекті жобаларды таңдауга көмек береді;

- индустріалды – инновациялық даму жолындағы көшбасшыларды қолдау саясаты.

Өлемдік тәжірибелі ескере отырып, елімізде индустріалды – инновациялық саясатты іске асыру үшін инвестицияларды үйлестіру мен іскерлік ынтымақтастықты дамыту жөніндегі бастамаларға негізгі күшті жұмсау қажет. Дамыған елдердің тә-

жірибесі көрсеткендей, мемлекеттің араласуының елдің инновациялық дамуы, экономикалық бәсекеге қабілеттілігінің жоғарылауы күтілген нәтижеге жеткізбейді, сондықтан инновациялық және инвестициялық саясаттың дайындалуы және жүзеге асырылуы мемлекеттік реттеудің объектісі болып қалуы керек.

Мемлекеттік реттеудің құралы ретінде жүзеге асырылатын құрылымды саясат нарықтық механизмдердің экономиканың құрылымдық саласының элементтерінің арасындағы жоғары өзара байланыс қамтамасыз ете алады. Ал, мемлекеттің рөлі бастапқы білім алуға ықпал ету, стратегиялық тұрғыдан технологиялық кешен құру, сонымен қатар инновациялық қызметтің жүзеге асуы үшін инновациялық инфрақұрылым мен қолайлыш институционалды жағдай жасау. Бес мемлекетте АҚШ, Жапония, Франция, Германия және Ұлыбританияда FXTKЖ-қа мемлекет тарапынан 80%-ға жуық қаржы болінеді, осы мемлекеттерде әлемдік ғылыми қызметкерлердің 50%-ы топталған.

Индустріалды – инновациялық даму моделін жүзеге асыру тетігі ретінде инновациялық белсенділік көрсеткішінің аткаратын қызметі өте маңызды. Инновациялық белсенділік – экономиканың бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатудың негізі жолы. Инновация енбек өнімділігінің артуына, жаңа өндірістік салалардың, қызметтер мен жаңа жұмыс орындарының ашылуына, қызмет көрсету сапасының жоғарылауына және әлемдік нарықта отандық тауарлардың бәсекелік қабілеттілігінің жоғарылауына үлес қосады. Көптеген дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, бұгінде инновациялық қызмет бәсекелестікті арттырады, бәсекелік артықшылық – ол нарықта инновациялық дамудың ұзақмерзімділік стратегиясын іске асыратын, тұтынушының талғамын қанағаттандыруға бағытталған өндірістің болуы. Төменде көрсетілген талдаулар нәтижесі бойынша, өндірістік кәсіпорындардагы инновациялық қызмет деңгейі жоғары емес (Кесте 1).

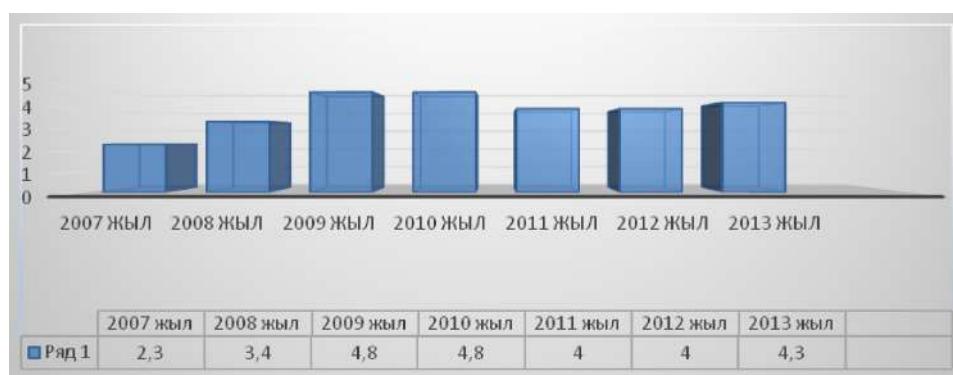
1-кесте – Инновация саласындағы отандық кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі көрсеткіші (2009-2013 жылдар аралығы)

Көрсеткіштер	2009	2010	2011	2012	2013
Саяулнамаға жауап берушілер саны, барлығы	10591	10889	11172	10096	10937
Оның ішінде: инновациясы барлар	505	526	447	399	467
Инновация аймағындағы белсенділік деңгейі, %	4,8	4,8	4,0	4,0	4,3
Инновациясы жоктар	10086	10363	10725	9682	10470

Инновация аймағындағы әрекетсіздік деңгейі, %	95,2	95,2	96,0	96,0	95,7
Инновациялық өнімнің ЖІӨ-дегі үлесі	1,53	1,19	0,69	0,51	0,66
Дерек көзі: КР статистика Агенттігі					

Еліміздегі 10937 кәсіпорындарының тек 467 шаруашылық жүргізуши субъектілері ғана инновациялық технологиямен жұмыс жасауды жүзеге асырады. Кәсіпорындардың инновациялық

даму үрдісіне деген қызығушылығын бағалайтын болсақ, кәсіпорындардың инновациялық даму үрдісіне белсенділігі 2009 жылдан 2013 жыл аралығында 1,9 есеге артқан (1-сурет).

1-сурет – КР кәсіпорындарының инновациялық белсенділік деңгейі
Дерек көзі: КР статистика агенттігі

Мемлекеттің экономикалық даму импульсін жақсартуда үш аспекті бөліп көрсетсек болады. Біріншісі, индустріалды – инновациялық даму үрдісіндегі техника мен техникалық даму интенсификациясы үрдісі мен модернизация үрдісін тиімді жоспарлау мен тиімділігін бағалау. Екіншіден, сол индустріалды – инновациялық модельдің үлттық экономиканың даму үрдісіне әсер ететін факторларын бөліп қарастыру және бағалау болып табылады. Үшіншіден, жинақталған қаржыны жұмылдырып, қызмет аясын одан әрі дамыту мақсатындағы секторды, яғни басты индустріалды – инновациялық модельдің объектісін таңдау болып табылады [2].

Инновациялық – индустріалды даму үрдісінің ең басты мақсаты – инновация енгізу арқылы, индустріалды дамудағы экономикалық, ғылыми – техникалық, экономикалық және әлеуметтік жағдайды жоғарлату, ол өз кезінде елдің және аймақтардың бәсекеге қабілеттін арттырады. Қазақстанның қазіргі экономикалық жағдайында технологиялық инновацияларды жүзеге асыруға үлкен мүмкіндіктер бар, мысалы, машина және тау кен өндіріүү үшін құрал жабдықтар мен ауыл шаруашылығы өндірісіне қажет құралдар жасау,

ауыл шаруашылық өнімін сақтау үшін жаңа әдістер ойлап табу, үйымдастыру және т.б. [3].

Қазіргі таңда барлық экономикалық дамыған елдерде ең басты назар әлемдік интеллектуалды потенциалда екенін ескеруіміз қажет. Инновациялар болса сол интеллектуалды зерттеулер мен жобалар нәтижесі болып келеді, яғни инновациялар – кәсіпорынның тұрақты дамуы мен қарқындауына үлес қосатын магистральды жол болып табылады. Жаңа бизнес түрлерін әзірлей отырып, кәсіпкерлер халықтың тұрмыс тіршілігі мен қолма – қол ақша қаржатының айналысын жақсартуға үлес қосатын қосымша құндылықтарды құрайды.

Елдің инновациялық дамуында мемлекеттің басты орын алатыны белгілі. Барлық дамыған мемлекеттерде бәсекеге қабілетті, керекті және қол жетімді инновациялық өнімді жеке кәсіпорындар мен қаржылық мүмкіншілігі бар, мықты ғылыми – зерттеу және тәжірибелі –конструкторлы бөлімі бар ірі корпорациялар өндіреді, сонымен қатар жоғарғы технологиялы шағын бизнесті венчурлық қаржыландыру әдісі арқылы өндіреді. Мемлекет тек осы инновациялық қызметтің жүзеге асыруы үшін қажетті заңнамалық тұр-

ғыдан, өндірістің бәсекеге қабілетті өнім өндіру үшін инфрақұрылым қалыптастырып, интеллектуалдық еңбектің жоғары үлесін қамтамасыз ету арқылы жағдай жасайды.

ХХ-шы ғасырдың ортасына дейін мұнай, қару-жарақ, анаша саудасы, ірі ойынханалар үлкен пайда алып келетін бизнестің түрлері болып есептелді. Бұл бизнес түрлерінің бағыты мен табиғаты өте ауыр, ері сонында адамдардың физикалық, психологиялық, моральды құлдырауына алып келеді.

Алайда 50-ші жылдардан сонында үлкен пайда алып келетін адами-зияткерліккүндыштырға бағытталған жаңа бизнестің түрі пайда болып, тиісінше FTP-н дамуына айтарлықтай үлесін қости. Бұғынгі таңда бұл бизнес – венчурлық қаржыландыру атымен танымал. Ол ғылыми сыйымды әрі жоғары технологияларға негізделген шағын және орта кәсіпкерлікке тікелей инвестиция салуымен ерекшеленеді. Венчурлық бизнес дегеніміз – пайда табу мақсатында біреуі қаражатымен, екіншісі идеясымен инновациялық ғылыми сыйымды өнім шығаруға бағытталған үлкен тәуекелге баратын кәсіпкерлердің бірлескен жұмысы.

Венчурлық қаржыландыру басқа қаржыландырулардан, соның ішінде банктік несиеден қандай айырмашылығы болуы мүмкін:

- Инвестор өз қаржысын акцияға салады.
- Инвестор жаңа кәсіпорынға көмектеседі (кеңес береді, тәжірибесімен бөліседі, таныстар табады).
- Тоқсандық, жылдық пайыздық төлем талап етпейді.
- Банктер тәуекелі жоғары әрі ұзақ мерзімге қаржы беруден сақтанады.

– Венчурлық капитал беруші акционері ретінде сәтсіздіктерді де, жауапкершілікті өзінің мойнына алады. Кәсіпорынның негізін қалаушы мен инвестор әріптес ретінде жұмыс істейді [4].

Жақында KazVentur евенчурлық капитал мен тікелей инвестициялардың қазақстандық қауымдастыры құрылды. Бұрынғы Ұлттық Инновациялық Кор, қазіргі Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттігі Қазақстанның венчурлық қорларының Қауымдастырын құрудың бастамашысы болған. Қауымдастықтың құрлылу мақсаты болып Қазақстан Республикасында венчурлық қаржыландыруды дамытуға көмектесу, венчурлық бизнестің дамуы үшін оңтайлы жағдайлар жасау, венчурлық қаржыландырудың механизмін жасап шығару, отандық және шет елдік капиталдың қатысуымен венчурлық қаржыландырудың жүйесін қалыптастыру бо-

лып табылады [5]. Индустрія және жаңа технологиялар министрлігінің құрамындағы бұл агенттік үстіміздегі жылы бұрынғы Ұлттық инновациялық қор негізінде құрылған болатын. Ұйым қызметі жыл өткен сайын кеңейіп, сансалалы болып келеді. Қазіргі қызметі бірнеше бағыттан тұрады. Соның бірі инновациялық жобаларға инвестициялық қолдау жасау бағыты бойынша агенттік қалыптасқалы бері, жалпы сомасы 7,5 млрд. теңге болатын 36 жоба қаржыландырылған. Мысалы, үстіміздегі жылдың желтоқсанында Қарағанды қаласында бидайды терең өндеу бойынша «Номад» ЖШС жобасын қаржыландыру туралы шешім қабылданды. Жобалық компанияға агенттіктің инвестициясы 450 миллион теңгені құрайды. Агенттік қаржысы қажетті технологиялық және қосалқы жабдықтар мен құрылымсонтаж жұмыстарын сатып алуға бағытталады. Білетініміздей Инжиниринг және технологиялар трансфертер Орталығы мен Ұлттық Инновациялық Кор даму институттары бірігіп, қазір Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттігі болып құрылғандығын білеміз. Агенттіктің құрылғаны барлығымызды қуантты. Себебі, Финляндияның инновациялық жүйесін қалыптастырған Ситра агенттігі екенін білеміз, ал АҚШ-та Тейкес агенттігі қызмет етеді. Бірақ бір толғандыратын мәселе бар, қазақта «Екі қошқардың басы бір қазанға сыймайды» деген сөзі бар рой. Осы екі ұйым бірбірін кемсітіп, тырнақ астынан кір іздел кетпесе иғі болар еді, бір жағадан бас шығарып, бір жеңнен қол шығарып жұмыс істесе инновациялық экономиканы тездетіп құратынымыз сөзсіз.

Оркениетті елдердің бәрінде де венчурлық корларды қебіне «бизнес перштері» деп аталатын қалталы азаматтар құрады. Бізде венчурлық бизнестің қарқын ала алмай отырының себебі де осы. Венчурлық қорлар мен ғалымдар арасын байланыстыратын мықты мамандар жетіспеуде. Әйтпесе венчурлық бизнес біздің ел үшін аса қажет. Артық ақшасын салатын құралдардың аздығынан қалталыларымыз тек құрылымсқа салып, күйіп қалып отыр. Бұдан біз мынадай тұжырымға келеміз венчурлық бизнес бұл жаңа идеялармен инновациялық тауарлардың кілті болып табылады. Соңықтан бизнестің бұл түрі Қазақстан үшін өте тиімді деп айтуға болады. Сонымен қатар жоғарыда көрсетілген көптеген мәселелердің бірден-бір шешу жолы болып табылады.

Елімізді евенчурлық индустріяны қалыптастыру үшін келесідей ұсыныстарды айтқым келеді:

– Үйлімді, білімді дамыту және оны индустриялық-инновациялық дамытуға бағыттай отырып, кәсіби кадрларды даярлау саласындағы реформаны бастау. Үйлімді, жаңа идеяларды қаржылындыру.

– Елдегівенчурлық институттардың кеңже қалғанын ескере отырып, венчурлыққызметті көтермелей және реттеу үшін заңнамалық база әзірлеу керек.

– Мамандарды және жұмысшы кадрларды даярлау мен қайта даярлаудың қазіргі заманғы жүйесіненгізу. Университеттірдің жаңында бірқатар құрылымдарды жасау. Олар – технопарктер, инновациялық-техиялық орталыктар, бизнес инкубаторлар, венчурлыққесіпорындардар, маркетингтік зерттеу қызметтері жатады.

– Экономиканың өндеші шектерінде секторларына инвестициялар салуға отандық қаржы институттары үшін ынталандыру көздерін ойлап табу.

Қорыта айтқанда Қазақстан аймақтық дамудың өнірлік экономикалық локомотивіне айналуы туіс. Ал венчурлық бизнес экономикада жаңа барыстың секірісін жасайды. Еліміздің инновациялық жобаларға тез бейімделіп, үлкен экономикалық серпілістер жасау бүгінгі күннің басты талабы.

Қазіргі кезде әлемдегі басқа алдыңғы қатардағы елдермен салыстырғанда Қазақстанның үлттық индустрналды – инновациялық даму

жүйесін қалыптастыру жолындағы басымды факторлары жоғары, яғни ол факторларға біз саяси және экономикалық тұрақтылықты, материалдар тапшылығы, қаржылық және еңбек ресурстары, сонымен қатар базалық инфрақұрылымды жатқызамыз.

Осылайша, Қазақстандағы индустрналды – инновациялық даму қызметтің даму жағдайын талқылай келе, инновациялық қызметтің дамуның төмендегідей ерекшеліктерін атап өтуге болады:

– әлі де болса экономиканың шикізат секторына басым жағдайы және көпфылымды өндеген саланың баяу дамуы;

– инновациялық және ғылыми-техникалық қызметті қаржыландауды шынайы экономикалық ықпал мен ынталандыру механизмінің жетіспеушілігі;

– отандық инновациялық өнімдердің нарықта болмауы;

– ішкі қаржылық ресурстардың жетіспеушілігі және шетелдік капитал үшін инновациялық сферадағы төменгі тартымдылық. Қазақстандағы инновациялық дамуды талдау кезінде алынған көрсеткіштер бойынша, «ғылыми өнім» циклі, яғни инновациялық процесс ең бастапқы сатыда – ақ аяқталады, кейде ең бастапқы отандық өнеркәсіптердің өндіріске енгізуге дайын еместігінен жүзеге аспай қалады.

Әдебиеттер

- 1 2012 жылындағы 9 қаңтарындағы «Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» ҚР Заны
- 2 Қазақстанның 2010-2020 ж.ж. арналған үдемелі индустрналдық-инновациялық стратегиясы
- 3 Қазақстан Республикасының 2003 –2015 жылға арналған инновациялық саясатты жетілдіру бағдарламасы. Алматы, 2003.
- 4 «Венчурный бизнес» КетринКембел 2006
- 5 «Терминология венчурного финансирования» Воронцов А.С, Ивина И.К
- 6 www.inform.kz.
- 7 www.kazstat.kz.

References

- 1 2012 zhylyndary 9 қаңтарындағы «Industrijalyk-innovacijalyk құzmetti memlekettik koldau turaly» ҚР Зану
- 2 Қазақстанның 2010-2020 zh.zh. arnalfan ydemeli industrijaldyq-innovacijalyk strategijasy
- 3 Қазақстан Республикасының 2003 –2015 zhylfə arnalfan innovacijalyk sajasatty zhetildiru bardarlamasy. Almaty, 2003.
- 4 «Venchurnyj biznes» KetrinKembel 2006
- 5 «Terminologija venchurnogo finansirovaniye» Voroncov A.S, Ivina I.K
- 6 www.inform.kz.
- 7 www.kazstat.kz. А.Ж. Кукиев, Д.А.Садыханова

Sadykhanova D.A.,
Ushkempirova G.ZH.

Innovations in banking

Садыханова Д.А.,
Ушкемпирова Г.Ж.

Банк саласындағы инновациялар

Садыханова Д.А.,
Ушкемпирова Г.Ж.

Инновации в банковской сфере

Today, bank customers increasingly use new banking technologies, from which we can conclude that for further development of the bank and attracting customers to the bank, and also for successful competitive struggle on the market resources, the bank needs to develop new technologies. In this article we considered the concepts of banking innovation and also the different interpretations of this concept. Range of financial services expands every year, there are always new kinds of products and services on the market. This factor increased the competition between credit institutions for each client. Therefore, each bank builds its own relations with the client, based on the principles of partnership. Thus, credit institutions not only care about preserving, but also the increase of capital of its clients by continuously offering new products and services that contribute to the development of business activity of the people. Under the influence of many economic and social factors banking products and services are evolving. The article also describes issues and recommendations for improvement of innovative banking products.

Key words: banking innovations, classification of banking products, banking products, banking services.

Қазіргі таңда, банк клиенттері күннен-күнге көбірек жаңа банктік технологияларды пайдаланып келеді, бұдан шығатын қорытынды, банктің әрі қарай дамуы үшін және банк клиенттерін қызықтыру үшін, сонымен қатар ресурс нарығында табысты бәсекелестік күрес үшін банк жаңа технологияларды дамыту керек. Осы мақала шенберінде банктік инновациялық үфым және осы үфым туралы әр түрлі түсініктер қарастырылады. Қаржылық қызмет көрсету спектрі жыл сайын кеңейіп келеді, яғни нарықта үнемі жаңа қызмет түрлері шығып отырады. Несиелік үйімдар арасындағы әр клиент үшін шиеленіскең бәсекелестік күрес үшін осы фактор қызмет етеді. Сондықтан әрбір банк серіктестік қағидаларына сүйене отырып, клиентпен қарым-қатынас құрады. Осылайша, халықтың іскерлік белсенділігін дамыту үшін үнемі жаңа өнім мен қызметтерді ұсыну жолы арқылы несиелік үйімдар сақтау қамқорлығын ғана емес, сонымен қатар өздерінің клиенттерінің капиталының көбеюін де қамқорлыққа алған. Қөптеген экономикалық, және әлеуметтік факторлардың әсерінен банктік өнімдер мен қызметтердің әволюциясы жүреді. Мақалада сондай-ақ, инновациялық банктік өнімдерді жетілдіру үсінісьсі және мәселелері сипатталады.

Түйін сөздер: банктік инновациялар, банктік инновациялар классификациясы; банктік өнім, банктік қызмет көрсету.

На сегодняшний день клиенты банка всё больше и больше пользуются новыми банковскими технологиями, из чего можно сделать вывод, что для дальнейшего развития банка и привлечения в банк клиентов, а также для успешной конкурентной борьбы на рынке ресурсов банк должен развивать новые технологии. В рамках данной статьи рассматриваются понятия банковских инноваций, различные трактовки данного понятия. Спектр финансовых услуг ежегодно расширяется, на рынке постоянно появляются новые виды продуктов и услуг. Данный фактор служит обострением конкурентной борьбы между кредитными организациями за каждого клиента. Поэтому каждый банк строит свои отношения с клиентом, опираясь на принципы партнерства. Таким образом, кредитные организации не только заботятся о сохранении, но также и о приумножении капитала своих клиентов путем постоянного предложения новых продуктов и услуг, которые способствуют развитию деловой активности населения. Под влиянием многих экономических и социальных факторов происходит эволюция банковских продуктов и услуг. В статье также описываются проблемы и даны рекомендации по совершенствованию инновационных банковских продуктов.

Ключевые слова: банковские инновации, классификация банковских инноваций, банковский продукт, банковская услуга.

INNOVATIONS IN BANKING

In the current economic conditions, the relevant issue of the banking system is the competitiveness. One of the main factors of successful banking is the policy of continued innovations. This statement derives from certain assumptions that characterize existing currently the situation of the economy:

- firstly, relations of banks with clients are based on partnership;
- the second cause of the emergence of new types of banking services is competition between banking institutions in the conditions of market relations;
- the third reason is the expensive development of new banking technologies.

However, innovations in the banking business include not only technical or technological development, but also the introduction of new business forms, new ways of working in the market of new products and services, new financial instruments.

The President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in his annual address to the people of Kazakhstan "Through crisis to renewal and development" noted that "despite the global crisis, the difficulties experienced by us during this period, we cannot afford to focus entirely on their decision. Our future depends on further economic modernization and the development of basic infrastructure. Following its strategic choice, we consistently continue our work in those sectors of the economy, where we can be really competitive and occupy niches in foreign markets" [1].

In our opinion, it's a real talk about the banking sector, given that in the pre-crisis time the largest banks in the country reached the level of international competition, came into the competition with foreign banks, which present in the CIS markets.

In modern conditions of development of Kazakhstani economy, the strengthening of the banking system is the most important condition. However, the use of banks for innovative development and economic growth requires increasing the role of the state. The state of the banking system is characterized as post-crisis adaptation to modern economic conditions of functioning. Currently, we have the stable and successful process of recovery of volumetric (quantitative and qualitative) indicators of banking activities.

Modern banking system of the Republic of Kazakhstan is a diverse field of services to its customers from traditional deposit-

loan and cash transactions, which determine the basis of banking, to the latest forms of monetary and financial instruments used by banking institutions.

As of 01.01.2016, in Kazakhstan, according to the National Bank, the banking sector was

represented by 35 second tier banks, 16 of them banks with foreign participation, including 13 subsidiary banks. The following table can briefly describe the structure of the banking sector [2].

Table 1 – The structure of the RK banking sector

The structure of the banking sector	01.01.2015	01.01.2016
The number of second-tier banks, including:	38	35
– banks with 100% state participation in the authorized capital	1	1
– second-tier banks with foreign participation	16	16
– subsidiary banks of the second level	14	13
The number of branches of banks	395	346
Note: official data of the National Bank of Kazakhstan http://www.afn.kz/ [3]		

Currently, 5 commercial banks of the RK, whose assets in total make up about 60% of the banking system, have received high rating "stable"

by the leading international rating companies such as "Fitch Ratings", "Moody's" and «Standard and Poor's».

Table 2 – The concentration of the banking sector of the Republic of Kazakhstan

Name of indicator / date	01.01.2015	01.01.2016
The share of 5 largest banks in total assets of the banking sector of Kazakhstan %	52,4%	59,2%
The share of 5 largest banks in total loan portfolio of RK banking sector %	58,9%	63,4%
The share of 5 largest banks in total customer deposits of RK banking sector %	51,0%	60,6%
Note: official data of the National Bank of Kazakhstan http://www.afn.kz/ [3]		

In accordance with the dynamically changing conditions every commercial bank as a full-fledged financial market participant is forced to change himself, becoming the initiator of intra-organizational innovation processes.

Next, we should consider the current condition of the banking sector of Kazakhstan. Assets of second tier banks of the Republic of Kazakhstan as of 1st January 2016 are 23 784,4 billion tenge (as of early 2015 – 18 239,0 billion tenge), an increase for the year 2015 amounted to 30,4%. In the assets structure the largest share (60,6% of total assets) is the loan portfolio (principal debt) in the amount of 15 553,7 billion tenge (as of early 2015 – 14 184,4 billion tenge), an increase for 2015 -9,7%.

Loans to legal entities amount to 7 307,2 billion KZT with the share of 47,0% of the loan portfolio (at the beginning of 2015 – 7 016,2 billion tenge or 49,5% of loan portfolio), an increase for 2015 is 4,1%. Loans to individuals comprise 3 872,9 billion tenge with a share of 24,9% of the loan portfolio (at the beginning of 2015 – 3 707,9 billion or 26,1% of the loan portfolio), increasing in 2015 to 4,4%. Consumer loans are 2 622,7 billion tenge with a share of 16,9 % of the loan portfolio (at the beginning of 2015 – 2 639,9 billion or 18,6% of the loan portfolio), reduction in 2015 – 0,6%. Loans to SMEs are 4 242,2 billion KZT with the share of 27,3% of the loan portfolio (at the beginning of 2015 – 3 248,1 billion or 22,9% of loan portfolio),

an increase for 2015 year is 30.6%. NPL – non-performing loans (overdue more than 90 days) total 1 236.9 billion tenge or 8.0% of the loan portfolio (at the beginning of 2015 3 340,2 billion or 23.5 per cent of the loan portfolio). Provisions against loan portfolio amounted to 1 642,4 billion or 10,60% of the loan portfolio (at the beginning of 2015 3 569,8 billion or 25,2% of the loan portfolio) [3].

Supporting the thesis that “the national banking system – an attribute of statehood, a necessary element of economic independence, political sovereignty,” it is possible to highlight the key issues of the accelerated development of the national banking system of Kazakhstan, which, in our opinion, are as follows:

1) the national banking system should be adequate not only socio-economic policy of the state, but also across the country, the needs of the regions in ensuring that each person and each business entity funds, extra resources for the development and future growth. This correlates with the most important tasks set by the program before the national banking system in improving the efficiency of financial intermediation in the economy of Kazakhstan, ensuring the accessibility of banking services throughout the territory of the Republic of Kazakhstan;

2) the obvious need for qualitative changes in the development of the banking system, which means transparency, transparency towards customers and investors, introduction of advanced business models, new banking technologies and banking products. This will bring Kazakhstan's banking system from lagging behind developed countries to a higher level of development according to such indicators, as: bank's capital in relation to GDP, bank assets to GDP and loans to GDP. These indicators are currently lower than similar indicators in the EU, UK, USA and Japan;

3) To implement every decision of the active scenario of the banking system development in conjunction with the development of the economy it is necessary to have methodological tools and mechanism of innovative activity of each subject of the banking system.

Development and implementation of banking innovations for commercial banks have become usual activity of commercial banks, which can be divided into four main stages:

Stage 1. Gathering and processing information about the market, analysis of potential needs for new banking products and services.

Stage 2. Development of innovative strategy of banks, new product concepts and technology

of its introduction to the market of banking services (preparation of documents, development of technology for banking transactions, training employees, determining methods of implementing the product (services) in the market environment, the quality test of the product among the customers).

Stage 3. The organization for the promotion of innovative product (service), its sale to customers. Key success factors at this stage are: correct choice of pricing policy, definition of goods movement, based on the life cycle of a banking product (the introduction stage, the maturity stage, the decline stage).

Stage 4. Evaluation of the results of implementation of innovative products (services) and the analysis of selected innovation strategies.

Banking innovations depending on their intended use acquire new characteristics. It allows to systematize the classification of banking innovations, highlighting among them: technological, scientific, organizational, information, communication, marketing, social, psychological, service and others. The entire set of banking products and services that characterize innovation driven by the interaction of market participants, promoting, selling and consuming innovation, which underlines their institutional framework.

Promotion of new banking products and services based on the modern information and communication technologies provides a basis for the innovative banking business.

New banking products and services materialize in exact/concrete payment systems. Given instruments allow making payments online and at the same time they are the integral element of this payment system. As the new innovative electronic technologies develop in the banking sector, the interrelations of banks and clients have also changed. For instance, so called distant banks or self-service banks began to function; financial services are offered via Internet. Also a client can individually and distantly use banking services via e-mail and communications via computer networks.

Development of innovative retail payment instruments allows time gap decrease between attraction and placement of resources. This defines the growth rate of economy, as banking sector is an intermediary between the subjects, the owners of temporarily funds, and subjects, who are in need for these free funds.

Foreign experience, gradual transition to international standards and unification in the field of banking business organization, regional development of banks' branch networks, risk-

management, accounting, supervision and audit has a significant impact on implementation of useful innovations in domestic banking practice. Just implementation of copying innovations defines an opportunity of supporting banks' competitive position in the domestic market; it stimulates client interests to offered modified product lines [4].

It seems that the major directions of innovative development in banks of the Republic of Kazakhstan must be the following:

- Automation of banking business-processes, implementation and development of self- and distant service technologies and technologies of virtual banking products;

- Improvement of forms and methods of management aimed to integrate management and control procedures in daily operations of banks; in human resources management – provide specialization of top-managers and maximum universalization of executives; integration of business-consulting procedures in functions of all client managers of a bank;

- Structure and functional changes in bank divisions, which allows to provide a multi-channel services to clients;

- Optimization of regional network of domestic banks on the basis of realization segmentation and specialization principles.

Innovative transformations in domestic banking sector, development and implementation of new products are the conditions for the full satisfaction of needs of corporate and private clients, the demands that are the parts of modern conception of banking marketing, which navigates banking sector to a consumer. It is necessary to attribute all innovations in banking business processes, which assists to reach significant effects, which is seen in income increase or expense minimization, decrease (optimization) of risks of work, gaining competitive advantages for a bank.

World and leading domestic experience shows that in the strong competitive activity the competition goes not just for gaining capital resources and material wealth, but also for capability of participants of production process in development and implementation effective innovations of technological, organizational and commercial character.

Accelerated and large-scale development of new technologies leads to the point that in the whole world economic growth is more defined by that part of production and equipment, which are based on progressive knowledge and modern decisions. Today continuous mastering the new technologies is one of

the primary directions of development for entities of developed countries. Essentially, innovation is a result of investment in designing to receive new knowledge, innovative idea on people's life spheres (technologies; goods; organization forms of society's existence as education, management, labor management, service, science, informatization and so on) renovation and consecutive process of its implementation (production), with fixed obtaining additional values (profit, surpassing, leadership, priority, radical improvement, qualitative superiority, creativity, progress) [4].

Choice of any strategy, as innovative, always means building an individual organizational-economic mechanism, providing its renovation. In order to specify aims and results of the innovative work, also in order to systemize approach to its many possible appearances, classification of innovation is needed.

Banking innovations are classified by many features, in our opinion, we should allocate the most basic, which definitely create conceptions of banking services, structuring banking market and growth dynamics of financial sector of the economy. First of all, banking products can be delimited by reasons of origin. For this aim reactive and strategic innovations are highlighted [5].

Reactive innovations are related to conducting so called a defense strategy by banks, which aims a survival of a credit organization in the market and they are mainly a reaction to innovations of a competitor-bank. In this case, the bank has to innovate in order to survive in a competitive environment of a market. Strategic innovations are mainly directed to anticipate the necessity of innovative transformation, their main aim is to gain particular competitive advantages in perspective. At the place of work of a commercial bank innovations can be divided into main and providers. Main innovations define the most important part of the bank's innovation, as its success in the market directly related to offer of its spectrum of products and services. Inside the group of main innovations also two categories can be allocated: the actual product innovations and market innovations.

The actual product innovations are directly related to the creation of new banking products, development of new services and also their promotion in the market, for which they were made. Market innovations unite complex of activities, which allow realize already created products in new markets and open up new areas for use.

Provider innovations play the second role, as they are not directly linked with the main

functions of the credit organization. This group of innovations has a technological feature and includes innovative transformations of managing structure, methods of main productive process organization, i.e. process of rendering services and banking products realization, and improvement of banking technologies and so on [6].

Innovation, itself, is effective-introductive, and oriented to a realization of results of scientific elaboration in products and technological processes, used in practice.

The impetus for innovative transformation in the banking sector is specificity of its development under the conditions of the globalization and competition, the necessity of solving contradictions between economic subjects (banks, supervisors, representing the interests of the government, and clients).

Considering the essence of innovations in banking, first of all, it should be emphasized that they may occur in any component of the bank's business processes and determines useful result (effect) as for bank itself (income increase or cost minimization, risk decrease, gaining competitive advantages, leading to widening a client database, increase the market share), and for clients too, which on the basis of new quality of the products can more fully meet their needs.

Precisely the presence of 'new quality', 'more attractive consumer qualities in comparison with analogues' defines the banking product, or 'more complete banking technology' as an innovation. Banking products with improved features are able to meet the increasing needs of the clients, and use of more complete technologies of its creation allows providing development of the delivery channels.

Only constant improvement in banking can keep the competitive advantages, and accordingly, provide sustainability of client and resource database, increase of capitalization through internal (profit) and external sources.

It seems that establishment (idea), type of the innovation, area of its valuable use, scale of resulting effect (for a bank and a client) is defined by form of the bank's participation in the innovative process:

- Banks own innovations, i.e. banks direct realization an innovative project, development of a new product, strategy of promotion and so on;

- Participation of the bank in the innovative process as a providing structure (crediting, participation in the venture funds, examination of the projects, investment consulting, underwriting and so on), the work which aims to assist innovative activity of economic subjects.

Bank's work aiming to assist innovation of economic subjects, which is closely connected with the development and realization of its own banking innovations, is depended on it. We should determine that for making a mechanism of innovative development assistance more foreground is bank's work related to rendering consultancy and information services, interaction with the real sector of the economy in a search and an examination of investment projects, facilitating the development of the enterprises, sectors and regions of the country, search for potential investors, and also a help to enterprises in preparation and holding bonded loans.

Saying about the perspectives of the innovative development in the banks of the Republic of Kazakhstan, first of all, we should determine the necessity of transformation of target priorities of activity, and also the demand of orientation on standards of innovative management, assuming continuous implementation new or more modern technologies, products, organization and management procedures, methods and decisions. Only in this case, it is possible to increase adaptability of banks to changes of market conjunctures and clients' preferences, achieving required level of competitiveness under the conditions of financial globalization.

References

- 1 Message from the president of the Republic of Kazakhstan «Through crisis to renovation and development». www.akorda.kz
- 2 Official site of the National Bank of the RK. www.nationalbank.kz
- 3 www.afn.kz
- 4 Barysheva A.V., Baldin K.V., Galdickaya S.N., Ischenko M.M., Innovations. – Moscow. Dashkov and K Press, 2006.
- 5 Vikulov V.S. Innovation of credit organizations// Management in Russia and abroad. 2001. №1.
- 6 Financial Innovations: abroad experience/ M.V. Lygachin, B. Scott-Kvinn, V.I. Suslov. – Novosibirsk: Nauka, 1997.

Аликбаева А.Б.

**Маркетингтік логистиканың
теориялық түсінігі мен
артықшылықтары**

Қазіргі нарық жағдайында, маркетинг тұжырымдамасы мен қағидалары қалыптастырылған ортаның өзгеруіне байланысты дәстүрлі маркетинг тұжырымдамасы заманауи қажеттіліктерді қанағаттандыруда әлсіз болып отыр. Өйткені жиырмасыншы ғасырдың аяғына дейін нарықта сақталып келген жағдайда сұраныс ұсыныстан артық болған болса, қазір барлық нормалар өзгеріске ұшырауда.

«Сатушы» нарығынан «сатып алушы» нарығына ауысу кезеңінде көптеген фирмалар дәстүрлі 4 Р элементтерін, яғни тауар, баға, жылжыту мен орнын қайта қарастыруларына тұра келсе, ал қазір фирмалар өндіретіндігіне тәуелді. Ашып айтқанда, фирма бизнес-үрдістерін қалай басқарады және осы үрдістер тауар бағасы мен сапасының маңыздылығы тәрізді нарық қажеттілігіне қаншалықты сай келетіндігіне байланысты болып отыр.

Бәсекелестік ортаның нақты осы өзгерістеріне байланысты нарықта ұтымды жетістіктерге жету үшін сұранысты қанағаттандыруда икемді және сенімді әдістерін қамтамасыз ететін фирмалар бизнесс-үрдістері болуы қажет деген ой туындауда. Осылан орай, компанияның барлық серіктестерімен өзара байланысын басқару әдістері маңыздылыққа ие

Түйін сөздер: маркетингтік логистика, тұтынушы, дайын өнім, өндіруші, маркетингтік басқару.

Alikbayeva A.B.

**The theoretical concept of
marketing logistics and its
features**

The traditional concept of marketing does not meet modern requirements, it has changed since the environment itself, which were formulated by the original principles and concepts of marketing. If before the demand exceeded the supply – a situation that persists in some markets before the end of the twentieth century – but now the reverse was the norm.

The transition from a sellers market to a buyers market means that many companies have had to reconsider the traditional “4 P”: product, price, promotion and place. Today, the company’s competitiveness depends not only on what the company does, but on how it does. In other words, the way the company manages the business processes and how these processes correspond to the needs of the market, may be as important as the quality or price of the goods.

It is in this changing competitive environment, the idea that critical to achieving success in the market can have business processes that ensure satisfaction of demand more flexible and reliable way.

Key words: marketing logistics, consumer, ready product, marketing management.

Аликбаева А.Б.

**Теоретическое понятие
маркетинговой логистики
и ее особенности**

Традиционная концепция маркетинга не удовлетворяет современным требованиям, так как изменилась сама среда, в которой были сформулированы первоначальные принципы и концепции маркетинга. Если раньше спрос превышал предложение – ситуация, сохранявшаяся на некоторых рынках до конца двадцатого века, то сегодня нормой стало обратное.

Переход от рынка «продавцов» к рынку «покупателей» означал, что многие компании должны были пересмотреть традиционные «4Р»: продукт, цена, продвижение и место. Сегодня конкурентоспособность компании зависит не столько от того, что компания делает, сколько от того, как она это делает. Иначе говоря, то, как компания управляет бизнес-процессами и насколько эти процессы соответствуют потребностями рынка, может быть таким же важным, как качество или цена товара.

Именно в этой изменившейся конкурентной среде возникла идея, что решающее значение для достижения успеха на рынке могут иметь бизнес-процессы, которые обеспечивают удовлетворение спроса более гибким и надежным способом.

Ключевые слова: маркетинговая логистика, потребитель, готовый продукт, управление маркетингом.

**МАРКЕТИНГТІК
ЛОГИСТИКАНЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ
ТҮСІНІГІ МЕН
АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ**

Маркетингтік логистика бәсекелестік артықшылықтарына кол жеткізу үшін клиенттерге қызмет көрсету әдістеріне бағытталған. Ол тауарларды жеткізу тізбегіндегі маркетинг пен логистика арасындағы өзара байланысты басқарады.

Көптеген компанияларда маркетинг пен логистиканы басқару дәстүрлі түрде бөлек жүргіліуде. Қазіргі уақытқа де-йін стратегиялық қызмет көрсету тәрізді олардың арасындағы байланысқада аса назар аударылмады. Маркетинг пен логистиканың өзара байланысын басқару қажеттілігі нарықтың қанықтылығы, қызмет көрсету сапасы мен тұтынушылардың жылдамдыққа деген сезімталдылығының артуына байланысты туындалады.

Маркетинг пен логистиканың конвергенциясы қаралайым үлгіге сай: тұтынуши үшін құндылығы, бренд және жеткізу тізбегі тәрізді негізгі әрекет ету сферасына және олардың өзара стратегиялық байланысты болуына негізделеді [1].

Алғаш рет «маркетингтік логистика» терминалологиялық түсінігін 1998 ж. Г.Л. Багиев ұсынған. Ал отандық нарықта бүл ұғым әлі де толық қолданысқа ие болған жоқ десекте болады. Маркетингтік логистика түсінігі екі мағынада беріледі: біріншіден, ағымдардың барлық түрлерін оптималдаудағы маркетингтік қызметтермен бірге жүргізілетін әдістемелік, теориялық тәсілдерін қамтитын өндірістік логистика болімі; екіншіден, өндірушіден соңғы тұтынушыға дейін тауар немесе қызметтерді маркетинг жүйесінің көмегімен жылжытуға қатысты барлық ағымдардың оптимизациясы мен талдауын, синтездеуін жүргізетін, сонымен қатар олардың өзара байланыс үрдістеріндегі маркетингтік жүйе субъектілерінің коммуникациясы әдістерінің жиынтығы.

Маркетингтік логистика – маркетингтік жүйе ретінде тәуелсіз, экономикалық құрылым және оған жалпы оптимизациялау құралы ретінде логистикалық тәсілдердің қосындысын білдіреді [2].

2006 жылы маркетингтік логистиканың тағы бір теориялық түсінігі қалыптасқан. Маркетингтік логистика – шикізаттарды, құрастырушы бөлшектерді өндіру орындарынан бастап тұтынушылардың сұранысын қанағаттандыру мақсатында соңғы тұтынушыға дейін жеткізудегі дайын өнімдер мен материалды

ағымдарды бақылау, басқару, жоспарлауды білдіреді. Маркетингтік логистиканың міндеттері: тапсырыс портфелдерінің маркетингтік қызметтерін қалыптастыруға негізделген өндірістің ассортименттік жүктемесі; ресурстар мен өнімдерді тиімді алмастыру технологияларын анықтау; тауар сапасы мен орамына стандартты талаптарды қалыптастыру; қурал-жабдықтар, материалды және еңбек ресурстарын рационалды

емес қолдануы; уақытты жоғалтудың себептегін анықтау. Яғни, жалпы айтқанда, маркетингтік логистиканың ең басты міндеті өндірушіден тұтынушыға дейін бағытталған дайын өнімді басқару [3].

Маркетинг пен логистиканың жалпы туындаған мәселелері бойынша қарастыратын сұрақтарына салыстырмалы талдау жасауға болады. Ол келесі кесте түрінде көрсетілген (1-кесте)

1-кесте – Маркетингтің 7Q және логистиканың 7R сұрақтарын салыстыру

Жеті сұрақ (7Q)	Жеті ереже (7R)
1. Қандай тауар қажет?	1. Жұқ – қажет тауар;
2. Қайда?	2. Орын – қажетті орында;
3. Қашан?	3. Уақыт – қажетті уақытта жеткізілу керек;
4. Қанша көлемде?	4. Көлем – қажетті көлемде;
5. Қандай сапада?	5. Сапа – қажетті сапа;
6. Қандай бағада?	6. Шығындар – минималды шығындармен.
7. Кімге?	7. Тұтынушы – қажетті (сәйкес) тұтынушыға.

Осыған орай, маркетинг және логистика салаларындағы объектіллөрі менпенди зерттеуле-

рі бойынша салыстырмалы сипаттамасын келесі кестеде ашып көрсетсек (2-кесте).

2-кесте – Маркетинг және логистика салаларындағы объектіллөрі менпенди зерттеулері бойынша салыстырмалы сипаттамасы

Салыстыру аумағы	Маркетинг	Логистика
Зерттеу объектісі	Нақты тауарлар мен қызметтер конъюнктурасы мен нарығы.	Осы нарықтағы материалдық ағымдар. Ағымдық үрдіс ретіндегі өндірістік-коммерциялық жүйе.
Зерттеу аумағы	Тауар мен қызметті жүзеге асыруда нарыктың мінез-құлқын оптимизациялау.	Материялдық ағымды басқару үрдістерін оптимизациялау.
Зерттеу әдістері	Нақты тауарлар мен қызметтер бойынша сұраныс пен ұсынысты, нарық конъюнктурасын зерттеу әдістері.	Өндірістік экономикалық жүйелерді басқаруды жобалауда қолданатын материалдық байланысты жасау. Ортақ теория жүйесі, кибернетика, операцияларды зерттеу әдістерін талдау
Қорытынды нәтиже	Өндірістік-өткізу стратегиясы мен компания тактикасы бойынша нұсқаулар: не өндіру көрек, қандай көлемде, қандай нарыққы және қай уақытқа. Қандай пайда болуы мүмкін.	Логистика мақсатына жауап беретін жүйенің жобасы: қажет тауар, қажетті көлемде, қажетті сапада, қажет уақытта және минималды шығындармен. Бөлү міндеттерін оптимизациялау.
Ғылыми иерархия	Компанияның, фирманиң деңгейі.	Фирманың, компанияның, халық шаруашылығың, саланың деңгейі.

Жоғарыдаға салыстырмалы зерттеу нәтижелерінен көріп отырганмыздай, маркетинг пен логистиканың өзара байланысын теория тұрғы-

сынан ашып, тәжірибе жүзінде қолданысқа енгізу фирмалардың қызметтерінің тиімділігін артырыары сөзсіз.

Маркетингтік логистика дайын өнімді өндіруден бастап нарыққа шығарғанға дейінгі ағымдармен байланысты және компания мен нарық арасындағы өзара байланысты қамтамасыз етуге және ұйымдастыруға қажетті тарату арналарын, қоймалау мен тасымалдау үрдістерін бақылау, ұйымдастыру, жоспарлау, талдау қызметтерін атқарады.

Маркетингтік логистикалық жүйе үш категорияға бөлінеді:

– Маркетингті басқарудағы логистикалық жүйе. Фирмаға пайдасын артыратын және оның қызметтерінің тиімділігін жақсартудағы, тұтыну-шылардың тауарлар мен қызметтерді тұтынуындағы жан-жақты жетістікке жетуі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатына жету кезіндегі фирманиң мінез-құлқының нарық жағдайында тиімді жүргізуге бағытталған стратегиялық және тактикалық сипатының кешенділігінің кен ауқымды шаралары ретінде қарастырылады. Бұл жағдайда құрылымдық элементтері – осы үлкен жүйенің ішкі жүйесі концептуалды әрекеттерінің функционалдылығы болып табылады: маркетингті зерттеу; ассортименттік саясат; баға саясаты; өткізу; жарнама; сервис.

– «Негізгі» маркетингті қамтамасыз етуші нақты тауарга тұра бағытталған маркетинг қызметтерін басқарудың логистикалық жүйесі. Бұл күрделі жүйенің негізгі құраушы элементтері ре-

тінде маркетингті басқару функциялары жатады: ұйымдастыру; мақсаттылық; жоспарлау; диагностикалық бақылау; бағаларды талдау және т.б.

– Халықаралық маркетингтің логистикалық жүйесі. Бастапқы екі жүйені де қамтиды, және кеңендік мәселелерді, валюталық-каржылық ерекшеліктерді, әртүрлі экономикалық субъектілердің халықаралық құқықтарын қарастырады. Осылай, маркетингтік логистиканы талдау объектісі маркетингтік жүйедегі ағымдар үрдісін оптимизацияу болып табылады. Маркетингтік логистиканың негізін 4 R: жылдамдылық, сенімділік және өзара байланысы құрайды (Responsiveness, Reliability, Relationships). Қатаң бәсекелестік жағдайында төтеп беру үшін маркетингтік логистиканың артықшылықтарын ашып көрсету керек. Ол маңызды үш элементтердің жиынтығын құрастырады. Біріншіден, клиенттерге сезілетін артықшылықтарды көрсететін және нақты мәселелерді шешуге негіз болатын инновациялық өнім портфелин құру. Бұл ұсыныстың негізі фирма немесе нақты өнімнің имиджі болса да, брендтің тартымдылығы болып табылады. Екіншіден, делдалдардың тиімділіктері мен үнемділіктерін көздей отырып, компаниямен жұмысын арықарай жағастыру мақсатында клиенттермен өзара байланысын нығайту. Ушіншіден, үнемді бағада сапалы сервис көрсетуді қамтамасыз ететін жеткізуі тиімді тізбегін жүзеге асыру.

1-сурет – Маркетингтік логистиканың артықшылық көздері

Соңғы уақыттары маркетингтің дәстүрлі қағидаларын қолдану тиімділігі төмендеуде. Бірақ, тұтынушы қажеттілігін анықтау мен оларды қанағаттандырудағы жеткізуіне тиімділігі болып табылатын маркетингтің негізгі қағидалары өз күшінде, бірақ, «дәстүрлі» марке-

тинг брендін пен жайғастыруда әлі де жоғары қолданыста деу қыын. Бәсекелестік артықшылығына жету кезіндегі классикалық үлгісі әсерлі брендке, корпоративті имиджге, бұқаралық ақпарат құралдарындағы жарнамаға, кейір жағдайларда бағаға негізделген. Осы барлық

классикалық құраушылар жалпыға ортақ маркетинг стратегиясында қолданылады. Бірақ, қазіргі заманауи нарықта тартымды, жарнаманың шығармашылығына негізделген тауарды ғана игеру бағалық бәсекелестікке төтеп бере алмауы мүмкін. Өйткені, үздіксіз және жоғары сапа деңгейіндегі қызмет көрсетуге тұтынушылардың талаптарының арту қарқыны өте жоғары.

Клиенттерге қызмет көрсету көптеген салаларда бәсекелестікпен құрестің басты құралы ретінде көрініс табуда. Ол компанияның ұсыныстарын жаңартып, барлық өнімдерінің стандартты дифференцияциясы үшін, тіпті клиенттердің жеке талаптарын қанагаттандыруды жоғары мүмкіндіктер берері анық.

Бұндай тұтынушының сезімталдылығына қызмет көрсету өндірістік нарықтар мен тұтынушы тауарлар нарығына да тиімді. Сондықтан да, жабдықтаушы компания, мысалы, автокөлік өндірісінде тұра жинақтау конвейрлеріне дәл мерзімінде жеткізу қабілетіне ие болуы керек, ал азық-төлік өндірушілер супермаркеттерге өнімін жеткізу кезінде қорлардың көлемін минималдай отырып, дүкен сөрелерін дер кезінде толтыруды қамтамасыз етуі үшін логистикалық құшке ие болуы керек.

Нарықта жинақталған мұндай мәліметтер тапсырысты алу немесе жоғалту факторларын анықтайтын, жетістікті жеткізуши мәртебесіне ие болудың басты қадамы клиенттерге қызмет көрсету болып табылады. Бәсекелестік үрдісте үақыт маңызды элемент болып отыр. Қазір сатып алушылар жеткізу мерзіміне баса назар аударуда. Үақытылы жеткізу брендтенде маңыздылыққа ие

болуда. Яғни, егер қажетті бренд болмай, ал оны алмастыруши бренд болған болса, онда сатып алушы алмастыруши-тауарды сатып алары сөзсіз. Бұл барлық нарық жағдайының сипатына ие болып отыр. Маркетинг ұғымы таныла бастаған уақыттары, маркетинг концепциясын қабылдай алған фирмалар нарықтың кеңеюіне себепкер болда алды десекте болады. Бұл жағдайда компанияның маркетингтік күші – табысқа жетудің басты құралы болып қалыптасты. Шындығына келгенде, бұндай жетістікке олар нарықтың енді көтеріліп келе жатқан шағында ие бола алды. Содан бері, нарықтағы өзгерістер оның өсуіне, кемелденуіне экеліп соқты. Кемеліне жеткен нарық өсуші нарықтан бірнеше себептеріне байланысты ерекшеленді. Олар: тәжірибелі сатып алушылар; тауар қызметтерінің ұқсастығын қабылдау; «сатушы» нарығынан «сатып алушы» нарығына ауысуы; баға бойынша бәсекелестік. Қазіргі уақытта, тұтынушының талғамының жоғарлауына, бәсекелестіктің артуна негізделген нарық жағдайында, кәсіпорын үшін тек маркетингтік стратегияларын толықтай игеріп, яғни, тауар беделін, оның бағасын, жарнамасын ғана жетілдіріп қана қоймай, тұтынушыларға сапалы қызмет көрсетуді, өнімдерді дәл мерзімде жеткізуді, өзіне деген тұтынушының сенімділігін арттыруды басты мақсат етуі де керек. Осыған орай, маркетингтік логистика түсінігін маңыздылығы ашылып, кез-келген кәсіпорын үшін тиімділікке жетудің, бәсекелестік артықшылықтарына ие болудың бірден бір құралы ретінде қалыптаса бастағанын аңғаруга болады.

Әдебиеттер

- 1 Кристофер М., Пэк Х. Маркетинговая логистика. – М.: Издательский дом «Технологии», 2005 г. – 200 с.
- 2 Трифилова А.А., Воронков А.Н. Маркетинговая логистика. Учебное пособие. – нижний Новгород: ННГАСУ, 2011. – 83 с.
- 3 Анисимов В.П. Логистика: Учебное пособие для вузов/В.П. Анисимов, М.В. Снежинская. – М.: Изд-во «Экзамен», 2006. – 222 с.
- 4 Тulembaeva A.N. Bankovski marketing. Zavoevanie рынка: Учебное пособие. 2-е изд.- Алматы: Триумф «Т», 2009. – с. 403-415.

References

- 1 Kristofer M., Pek H. Marketingovayalogistika. – M. Izdat.dom. «Tehnologya», 2005 g. – 200s.
- 2 Trifilova A.A., Voronikov A.N. Marketingovayalogistika.Uchebnoeposobiya – N.Novogord NNGASU, 2011 g. – 83s..
- 3 Ansimov V.P. Logistika.Uchebnoeposobiyadlyavuzov– M. Izdat. «Exzamen», 2006 g. – 222s.
- 4 Tulembaeva A.N. Bankovski marketing. Zavoevanierynka: 2- izd. - Almaty: Triumf «T», 2009.- s. 403-415.

Zhumagazieva A.G.

Balance of interests of participants corporate governance

The participants of corporate management it is been management of corporation; large and **миноритарные** shareholders, proprietors of another securities of issuer, creditors and partners, being not the bearers of securities of issuer, organs of state and local administration, consumers. The spheres of interests of participants of corporate management do not coincide mostly. Correlation of their interests is determined by certain circumstances, including by the quantity of shareholders (participants), distribution of control, presence of portfolio, foreign investors, stake of public domain, scale and sphere of activity of corporation, positions of higher manager's composition, traditions folded in a labour collective etc.

The balance of interests of shareholders and managers of the company is the main condition for the increase in the market cost of the company. The agreement in interests should be achieved not only between shareholders and managers, but also of other concerned people such as clients, state organs, suppliers, etc. But due to shareholders' contribution to the company activity for which it is obliged for existence and development, the relationships between owners and managers are the main priority and benchmark in the system of relationships of concerned sides, that's why requires first-order consideration.

Key words: corporate governance, corporation, balanced of interests, shareholders, stekeholder.

Жумагазиева А.Г.

Корпоративтік басқаруға қатысушылардың мұдделерінің тереңдеңдігі

Корпоративтік басқаруға қатысушылардың менеджменті, ірі және миноритарлық акционерлер, эмитенттің басқа құнды қағазының үсташылары, несие берушілер және эмитенттің құнды қағаздарының иелері емес серіктестер, мемлекеттік және жергілікті басқару органдары, тұтынушылар. Олардың мұдделерінің арақызынасы нақты жағдайлармен, соның ішінде акционерлердің (қатысушы) санымен, бақылаудың бөлінуімен, портфельдік, шетелдік инвесторлардың болуымен, бақылаудың бөлінуімен, мемлекеттік меншіктің үлесімен, корпорацияның қызмет ету аясының ауқымы мен саласымен, жоғары менеджерлік құрамының позициясымен, еңбек ұжымында қалыптасқан дәстүрлермен анықталады.

Кәсіпорындағы акционерлер мен менеджерлердің мұдделерінің тереңдеңдігі кәсіпорынның нарықтық құнының есімінің негізгі шарты болып табылады. Тек акционерлер мен менеджерлер мұдделерін ғана емес, сонымен қатар клиенттер, мемлекеттік органдар, жеткізуішілер және т.б. стейхолдерлердің мұдделерін келістіру қажет. Бірақ, акционерлердің кәсіпорынның тіршілігі мен дамуында маңызды болып табылатын капитал секілді үлес қосуы себепті меншік иелері мен менеджерлердің арасындағы қарым-қатынас мұдделі тараптардың арқынастары жүйесінде ең басты және басым бағыт болып табылады, соңдықтан бұл кезек күттірмейтін мәселе болып табылады.

Түйін сөздер: корпоративтік басқару, корпорация, мұдделердің тереңдеңдігі, акционерлер, стейхолдерлер.

Жумагазиева А.Г.

Баланс интересов участников корпоративного управления

Участниками корпоративного управления являются менеджмент корпорации, крупные и миноритарные акционеры, владельцы иных ценных бумаг эмитента, кредиторы и партнеры, не являющиеся владельцами ценных бумаг эмитента, органы государственного и местного управления, потребители. Соотношение интересов участников корпоративного управления определяется конкретными обстоятельствами, в том числе численностью акционеров (участников), распределением контроля, наличием портфельных, иностранных инвесторов, доли государственной собственности, масштабом и сферой деятельности корпорации, позициями высшего менеджерского состава, сложившимися в трудовом коллективе традициями и т.д.

Баланс интересов акционеров и менеджеров предприятия является главным условием роста рыночной стоимости предприятия. К согласованию подлежат интересы не только акционеров и менеджеров, но и других стейхолдеров, таких как: клиенты, государственные органы, поставщики и т.п. Но благодаря вкладу акционеров в деятельность предприятия в виде капитала, которому оно обязано своим существованием и развитием, отношения владельцев и менеджеров являются главным приоритетом и исходным пунктом в системе отношений заинтересованных сторон, поэтому требуют первоочередного рассмотрения.

Ключевые слова: корпоративное управление, корпорация, сбалансированность интересов, акционеры, стейхолдеры.

**BALANCE OF INTERESTS
OF PARTICIPANTS
CORPORATE
GOVERNANCE**

The term «interest» means «benefit or advantage of a person or a specific group of people, supposed benefit and advantage of other people» [1]. The basis of interest are needs of a person or a group of people, performing the role of incentive stimulus of action. Needless to note that the needs lie in the foundation of motivating the actions of people, society, state, and express the necessity to meet goods. Accordingly needs define the main directions of activity of cumulative public subjects, individuals in different spheres. In that meaning the need can be characterized as «purpose, and goal – as the way of its achievement» [2].

Economic interests can also be related to the needs of corporate capital. Economic interests are «economic relations representing the direction of activity of the participants of manufacturing relations for the satisfaction of prevailing and developing needs». «Economic relations of each society, – wrote Engels, – first of all appear as interests» [3].

Interests and needs relate to the main summands of human activity and are characterized with known closeness. The common thing is that the needs and interests are subjective-objective terms referring to related subjects. However, interests and needs are anyway the different terms and should not be matched.

Firstly, the interest goes as the polar and contradictory representative of needs. So, the needs of salesman and customer are focused in the price. But the former is interested in high price, and the latter in the low one (in same other conditions). Society requires the maximum result at work from a person, and the person expects to gain the maximum payment from the society. Therefore, for the same need in good life there can be two and more subjects of the needs, with their specific interests.

Then, the needs evidence about the potential incentive for activity, whereas interest is the active power of actions. Only indication of the interest explains us, what move this or another need and how it does this? Need represents the relation to the thing, service, condition, whilst interest can be defined as the relation of the subject to itself or others.

Interest is compound phenomenon that has its own steps of movement. Generally five phases of movement are distinguished: generation, becoming, demonstration, realization,

and institutionalization. These phases provide instrumentalisation of the term «interest», i.e. make it available for use in applied disciplines, for example in management, theory and management practice.

Corporative sector of economy separates the departments of ownership and management; that is why the key problem is the relationship between shareholders and managers.

The result of managers' possibility to act against the interests of shareholders is the asymmetry of information in corporative relationships.

The theories working on the information asymmetry set the goal to explain how managers could use their authority for personal interest.

Asymmetry of information means that one group of subjects has more complete information than another one. The first to propose this theory was J.Akerlof, who supposed that in some types of markets the quality of specific product is known only by its salesman. Applying to corporative finances, asymmetry of information is that managers being near to the manufacturing, have more information about the situation in the company, therefore they can distort the information provided to the owner. The phenomenon of «inflation of costs» (conscious exaggeration of their values) is widely spread among managers to approve high administrative expenses.

There are several theoretical concepts, considering corporative relationships. This question is the base of these concepts: Do the managers act for the interest of shareholders, and if not, whose interests do they act for.

The most famous theoretical concepts are:

- Concept of «profit for capital and entrepreneurial skills» by A.Marshal;
- Concept of «gaining profits»;
- Concept of «public choice»;
- Concept of «effectiveness»;
- Concept of «large corporations».

Marshal's concept is one of the first revealing the problems of corporative relationships. A. Marshal considers exposure of shareholders: «weakness of shareholders taking on themselves the risk of the company is in the absence of appropriate knowledge about specific activity of that company. The leader of large private company takes the main responsibility for the business management, consigning responsibility for main parts to others, but its status is guaranteed by having the opportunity directly judge about how devotedly and discreetly do the subordinates serve his interests [4].

Most of shareholders are helpless even though some of large shareholders can often figure out what

is going on, and set effective and common control above company management.

Relationships between shareholders and managers in activity plays an important role, let's call them corporative relationships. From that condition does depend the existence of the company, choice of direction of its development. That is why corporative relationships are one of the key factors of successful management of the company.

There are one more important tendency – the observed leave of the owners from operational management of the company. In that conditions the need of market subjects in the evaluation of condition of corporative relationships and achieved interest balance is increased. There are different approaches to define basic interests of shareholders and managers and their evaluation. The main problem is setting balance of corporative relations the wide spectrum of financial and other various interests of the company owners and hired managers. As a consequence, there is uncertainty appeared, which finally refers to the balance of participants of corporative relationships. For solving mentioned problem we propose dynamic performance of balance of corporative interests based on formation of sample dynamic of key indexes, at some degree meeting the interests of shareholders and managers.

Management of the market cost of the company is aimed to its increase not maximization. Increasing the market cost is the result of internal cost seen by the majority of investors.

The more number of potential owners realize its ability to create values for their owners, the higher the cost of business and shares. Evaluating this ability, market subjects do this by themselves or ask for help from analytics group. Independent from who evaluates, it is based on the analysis of the activity indexes. There are sometimes situations when investor makes intuitive decisions, but these are normally exceptions. Therefore cost management of business is performed through management of key activity indexes.

The problem is that investors could see different key indexes. So, for some the value is in the increase of the volume of realization, which, in their opinion, characterizes the competitiveness of products and opportunity to generate significant money flows. For others, the size is important, describes as the cumulative actives index. They suppose that the more property the company has, the more expensive it is. Third group put attention on the size of profit, which is in their opinion the index of effectiveness of the activity and source of their current profits as dividends, etc. Therefore in order to manage the company cost it

is needless to agree various requirements of owners, find balance of interests, which is the criteria for high mark for internal and, consequently, market costs. For mutual agreement of different interests, expressed by various indexes, we would use the construction of so-called sample dynamic of indexed, or method of dynamic normative [5].

In the work of one of the authors of the article the evidence of the following ordering temps of key indexes is introduced [6]:

$$\begin{cases} 1 < Pace(N) < Pace(SA) < Pace(R) < Pace(P) < Pace(PPT), \\ 1 \leq Pace(D) \end{cases}, \quad (1)$$

где

$Pace(a)$ – rate of height of index a ;

N – amount of workers;

SA – Sum of cumulative actives;

PR – Profit from realization the products;

P – Profit before taxation;

FP – Profit after paying percent and taxes;

D – Sum of paid dividends.

The degree of approaching actual dynamic to the reference one could be measured in different ways. As an example we can use estimations of normalized distance between matrixes corresponding to the reference and the actual order of pace. To facilitate the estimation the project «New technologies of financial analysis» a special computer program had been developed, where anyone could make necessary calculations.

Table 1 – Rate of height of basic financial indexes of company after 2014

№	Company name	amount of workers (A),man	Sum of cumulative actives (SA), mil.t	Profit from realization the products (PRP), mil.t	Profit before taxation (PBT), mil.t	Profit after paying percent and taxes (PPPT), mil.t	Sum of paid dividends (D)	accordance to the actual dynamics (%)
1	«SAT & Company» АҚ	1	0,145	2,09	21,213	22,348	21,364	77,78
2	«Имсталькон» АҚ	1	1,106	1,535	1,743	-1000	0	59,26
3	«Атамекен-Агро» АҚ	1,208	0,973	1,388	1000	1000	0	51,85
4	«Innova Investment» ЖШС	1	1,001	0,946	0,647	-8,313	0	41,98
5	«Golden Compass Capital» АҚ	1	473,099	0	0	0	0	60,49
	On the average on a company							77,72

The table doesn't have any manufacture with 100% balance interest of corporate relations. The best situation is in the JSC «Samruk Kazyna» and «Halyk Bank». The degree of approaching the maximum possible balance is equal to 81.25% and 87.5 %. The high level of balance of corporate interests, managers' activity is a signal for potential investors about the aspiration to follow their financial interests independent from the contribution to the company activities.

At the same time, viewing the table, we could note that among the enterprises there are some, which level is above average, balance level of corporate interest is achieved, which allows the company to function without significant conflicts, there are preconditions for successful strategic development

of corporate relations on a low level. JSC «Rakhat» has balance index of 56,25 %, JSC «Alfa Bank» – 51 %, JSC «KazMunayGas» – 50 %.

To refer the corporation for this or that class the balance of corporative interests provided in Table 2 would be taken as a criterion. We suppose the following scale of classification.

Such gradation comes out from the logic of built measurer and is the natural continuation of the criterion, although can admit specific rectifications sourcing from the preferences of concrete investor. Anyway, generally this scale will be used as it is appropriately differentiated, characterizes wide spectrum of results of corporative relationships, has equal intervals, easily interpreted, and provides data in compact and obvious way.

Table 2 – Scale of classification

from 0 to 20%	- balance level of interests is absent, managers don't tend to follow corporative interests;
from 20% to 30%	- low balance level of corporative interests, however there are some restrictions in the activity of managers, constraining them to show good results for some indexes;
from 30% to 40%	- balance level of corporative interests is lower than average; in order to maintain high social status managers achieve high results for some indexes responding their specific interests;
from 40% to 50%	- average balance level of corporative interests; there is a partial control from the side of owners, which promotes following interests of not only managers but also some other key owners;
from 50% to 60%	- balance of corporative interests is above average; balance level of corporative interests allowing company to function without significant conflicts is achieved, there are preconditions for successful strategic development of corporative relationships;
from 60% to 70%	- high balance level of corporative interests, managers activity is the potential signal for investors about aspiration to follow their financial interests independent from sum of contribution to the company activity;
from 70% – to 80%	- very high balance level of corporative interests, managers' interests coincide with that of the majority of participants of corporative relations, however in some directions of actions the interests of managers prevail;
from 80% to 90%	- very high balance level of corporative interests, moral and material satisfaction directly depends on the achievement of balance of corporative interests, powerful shareholders not only organized effective inside-corporative control, but also could hire management responding to their interests;
from 90 % to 100%	- Highest balance level of corporative interests, all participants of corporative relationships are satisfied with achieved results, managers are high-level professionals that are able to connect their interests with the interests of other subjects; nothing threatens to the development of the company in the nearest future due to the high ability to follow the expectations of interests.

Let's describe a number of management problems, the solution of which requires application of alternative approaches (dynamic norm) [6].

1. Problem of agreement in interests of owners and managers of the company. Today's realities of business are such that the capital belongs to one, and managed by others. Capital owners (shareholders) hire managers to manage the capital. Their activity should be directed to the increase of wealth of shareholders (dividends, increase of market cost of business). Anyway, in practice managers' efforts are not always directed to satisfaction of shareholders' needs. Interests might not coincide even when both shareholders and managers want the same thing. That is why there is a need in the instrument that would firstly satisfy the balance of interests, secondly, would allow owners to control and evaluate the managers' actions. This instrument should respond not only to the interests of owners, but also provide enough independence for managers and create conditions for their initiative. In practice of corporate management the problem of interests agreement is solved with the help of options for buying shares of the companies governed by managers. The higher the market cost of shares by the time of executing the option, the higher profit will be gained by managers from realization of rights of purchasing.

2. Problem of agreement in interests of all concerned people. It is analogous to the problem of agreement in interests of shareholders and managers. Not only the interests of shareholders and managers should be considered, but also the interests of other concerned people – state, company service, creditors, consumers, suppliers, etc. It is understandable that it is extremely difficult to agree and evaluate balance of such variety of non-coinciding interests; moreover, it is almost impossible in frames of traditional approaches.

3. The problem of measuring and evaluating the results of company activities. Financial report should reflect the true situation at the company. However, this doesn't happen all the time. Due to different reasons, using legal and illegal methods, financiers distort data of financial reports, often embellishing the results.

Finally we could make the following conclusions: solving the problem of agreement in interests in corporate relations based on options actually only increases the division of interests, caused by these options. It is necessary to have a new instrument of coordination of corporate relations with consideration of the wide spectrum of various interests. Some specialists note that the agreement in interests should be achieved not only between shareholders and managers, but also of

other concerned people such as clients, state organs, suppliers, etc. But due to shareholders' contribution to the company activity for which it is obliged for existence and development, the relationships

between owners and managers are the main priority and benchmark in the system of relationships of concerned sides, that's why requires first-order consideration.

References

- 1 Enciklopedicheskii slovar Brokgayza i Efrona [Elektronniy resurs] // brokhaus.narod.ru/i/1720.htm
- 2 Politicheskaya enciklopediya : v 2 t. – M., 1999. – T. 1.
- 3 Filosofskii slovar [Elektronniy resurs] // www.5-ka.ru/filos/412.html
- 4 Marshall A. Principi ekonomicheskoi nayki, t. I, III. Per. s ang. – M., izd. Gryppa «Progress», 1993 – 22 l. («Ekonomicheskaya misl Zapada» Dlya naychnih bibliotek).
- 5 Siroejin I.M. Metodologicheskie aspekti modelirovaniya ekonomicheskikh interesov. Ychebnoe posobie. – L.: LFEI, 1983, □ 69 s.
- 6 Tonikh A.S. Modelirovanie rezyltativnogo ypravleniya korporativnimi finansami. Monografiya. – Ekaterinbyrg – Ijevsk, 2006, – IE YrO RAN – 200 s.

Иляшова Г.К.

Еңбекке жарамды халықтың жұмысбастылығы: теориялық және практикалық қөзқарас

Халықты жұмыспен қамту аясында болып жатқан барлық үдерістер жүйелілікті, нарықтық жағдайда жұмыспен қамтудың дамуына бағытталған шараларды ой елегінен еткізуіді және тиісті шаралар жасауды қажет етеді. Бұл шаралар бір жағынан, экономиканың дамуын, екінші жағынан халықты әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етуі керек.

Нарықтық экономиканың маңызды түрлерінің бірі еңбек нарығы және еңбек нарығының маңызды мәселесі жұмыспен қамту саясаты қаралған.

Халықты жұмыспен қамту – қоғамның бұрынғы тарихы және қазіргі кезеңдегі көкейкесті мәселелердің бірі. Сондықтан да бұл мәселеге баса көніл аудару, яғни жұмыссыздарды әлеуметтік қорғауға бағытталған шаралар жүйесін жүзеге асыру жұмысқа ділгер болып отырғандар арасындағы шиеленісті бәсендептіп қана қоймай, көп жағдайда, отбасына бірден-бір табыс табу мүмкіндігіне кол жеткізе-ді әрі субъекттің қоғамда өз орнын табуына негіз болады.

Берілген мақалада осы үдерістердің отандық еңбек нарығы тәжірибесінде жүзеге асырылуының сипаты, экономикалық, белсенеді халық, құрамы қарастырылады.

Түйін сөздер: еңбек, еңбек нарығы, экономикалық, белсенеді халық, жұмысбастылық, жұмыссыздық.

Ilyashova G.K.

Full employment: theoretical and practical approach

In a market economy instead of a general obligation to work is declared voluntary community service. Officially recognized by the unemployment rate. In addition to market goods and services and the securities market is formed by the labor market as one of the market sectors. The labor market is becoming the main tool for shaping the demand and supply of labor, distribution and redistribution of its industry and the sectors of the economy, the country's regions. The most important problems of the market economy are employment and unemployment, their ratio. This article discusses the different approaches to the implementation of these processes in Kazakhstani practice. The brief overview of the state employment policy and defined categories of the employed population.

Key words: labour, the labor market, the economically active population, employment, unemployment.

Иляшова Г.К.

Занятость трудоспособного населения: теоретический и практический подход

В рыночной экономике взамен всеобщей обязанности трудиться провозглашается добровольность общественно полезного труда. Официально признана безработица. Наряду с рынком товаров и услуг и рынком ценных бумаг формируется рынок труда как один из секторов рыночной экономики. Рынок труда становится главным инструментом формирования спроса и предложения рабочей силы, распределения и перераспределения ее по отраслям и секторам экономики, регионам страны. Важнейшими проблемами рыночной экономики становятся занятость и безработица, их соотношение. В данной статье рассматриваются различные подходы к реализации данных процессов в казахстанской практике. В статье проведен краткий обзор государственной политики занятости и определены категории занятого населения.

Ключевые слова: труд, рынок труда, экономически активное население, занятость, безработица.

**ЕҢБЕККЕ ЖАРАМДЫ
ХАЛЫҚТЫҢ
ЖҰМЫСБАСТЫЛЫҒЫ:
ТЕОРИЯЛЫҚ
ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ
КӨЗҚАРАС**

Еңбекке жарамды халық — өздерінің психологиялық және физиологиялық дene бітімдеріне қарай еңбек үдерісіне катысуға қабілеттері бар еңбек жасындағы (Қазақстан бойынша: 16-58 жас арасы (2017 жылдан бастап 63 жасқа дейін) әйелдер және 16-63 жас арасы ер адамдар) тұлғалалардың жиынтығын айтамыз. Еңбекке жарамды халықтың жас мөлшерінің шегі қоғамдық нормалар мен дәстүрлер бойынша анықталынады. Еңбекке жарамды халық екі топтан тұрады: экономикалық белсенді халық және экономикалық белсенді емес халық.

Еңбекке жарамды халықтың маңызды бөлігі – еңбек жасындағы еңбекке жарамды халық – қоғамның еңбек ресурстарының потенциалды көлемін анықтайды. Халықтың жалпы санындағы еңбекке жарамды халықтың үлесі, және де еңбекке жарамды халықтағы халық үлесі сияқты туу динамикасы мен халықтың жастық құрылымының өзгерісіне тікелей байланысты болады.

Жұмыспен қамту – бұл халықтың еңбекке кірісу мөлшерін, жұмысшы мен оның жеке мұқтаждықтарының қанағаттандырылу дәрежесін, акы төленетін жұмыс орындарындағы табыс табуға мүдделілігін көрсететін еңбек қызметіне қатысуы жөніндеңі қатаистар жиынтығы [1].

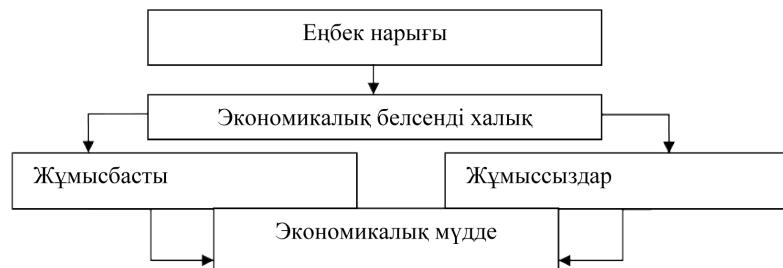
Суреттен байқағанымыздай, еңбекке жарамды халықтың негізгі бөлігін экономикалық белсенді халық анықтайды, және де мұндағы жұмысбастылар мен жұмыссыздардың экономикалық белсенділіктері еңбек нарығындағы іс-әрекеттерімен анықталады, яғни жұмысбастылар тікелей жұмыс орындарындағы белсенділікті құраса, ал жұмыссыздар сол жұмыс орындарын іздеудегі белсенділіктерімен анықталады. Сондай-ақ осы екеуін де біріктіретін ол – экономикалық мұддени көздеулері болып табылады.

Еңбек нарығының теориялық негіздері тарихының іргетасының қалануына класикалық мектеп өкілдері көп үлес қосқанын білеміз. XX және XXI-ғасырларда еңбек нарығы теориясы А. Маршалл, Д. Кейнс, П. Самуэльсон, К. Маркс сияқты т.б. көрнекті экономист-ғалымдардың еңбектерінде қарастырылды.

Экономика ғылымында алғаш рет еңбек нарығының теориялық негіздерін қалаган класикалық мектеп өкілдерінің бірі шотланд экономисті Адам Смит болып табылады. Адам Смиттің ілімі материалдық, қаржылық және адамзат

ресурсстарын оптимал түрде пайдалану шарты ретіндегі еркін бәсекелестік туралы тезисіне негізделеді. Оның экономикасындағы халық-

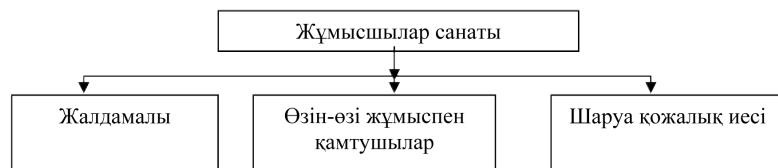
ты жұмыспен қамту қолемі бір жұмыскердің жалақысының орташа ставкасының мөлшерімен анықталады [2].

1-сурет – Еңбек нарығының күрүлымы

Классикалық экономиканың көрнекті бір өкілі Давид Рикардо (1772-1823жж.) жалақы мөлшерінің еңбек ұсынысына тәуелділігі туралы қағиданы дәлелдеді. Ал қазіргі ең-

бек нарығы жалдау және еңбек ұсынысымен байланысты қоғамдық қатынастар жүйесі болып табылады. Оны төмендегі суреттен көре аламыз.

2-сурет – Жұмысшылар санаты

Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы «Халықты жұмыспен қамту туралы» заңының 1-бабында: «Жұмыспен қамтылу – азаматтардың Қазақстан Республикасының Конституциясына, заңдары мен өзге де нормативтік құқықтық актілеріне қайшы келмейтін жеке қажеттерін қанағаттандыруға байланысты және оларға табыс немесе кіріс әкелетін қызметі» деп беріледі. Экономикалық түрғыдан халық белсенді және енжар болып бөлінеді. Экономикалық түрғыдан белсенді халық (жұмыс күші) – еңбекке жарамды жастагы адамдар (экономикада жұмыспен қамтылғандар және жұмыссыздар); ал экономикалық түрғыдан енжар халық – экономикалық түрғыдан белсенді халықты есепке алу үшін белгіленген жасқа толмаған адамдарды да қоса алғанда, жұмыс күші құрамына кірмейтін халық, жұмыс істемейтін және жұмыс іздемейтін азаматтар, оның ішінде: үй шаруасындағы әйелдер, жұмыс істемейтін мүгедектер, жұмыс істемейтін зейнеткерлер, окушылар мен студе-

нттер, күндіз оқыту нысанындағы бөлімдердің тындаушылары мен курсанттары (магистратура мен аспирантураны қоса алғанда), рантье, сондай-ақ жылжымалы немесе жылжымайтын мүлікті жалға беруден кіріс алатын өзге де тұлғалар.

Жұмыспен қамтылған халыққа:

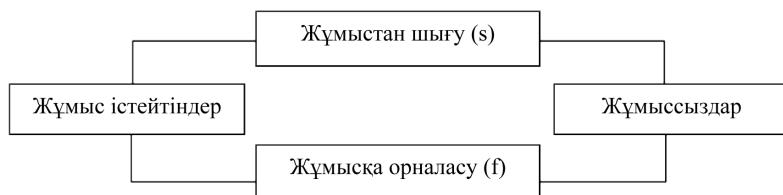
- 1) жеке еңбек шартымен жұмыс істейтін, оның ішінде толық не толық не емес жұмыс уақыты жағдайларында сыйақы үшін жұмыс орындаітын немесе өзге де акы төленетін жұмысы (қызметі), кірісі бар;
- 2) қасіпкерлік қызметпен шұғылданатын;
- 3) өз бетінше жұмыспен айналысатын;
- 4) қосалқы қасіпшілікпен айналысатын және өнімді шарттар бойынша өткізетін;
- 5) жұмысты азаматтық-құқықтық сипаттағы шарттар бойынша орындаітын азаматтар, сондай-ақ өндірістік кооперативтердің (артельдердің) мүшелері;
- 6) акы төленетін қызметке сайланғандар, тағайындалғандар немесе бекітілгендер;

7) Қазақстан Республикасының Қарулы Құштерінде, ұлттық қауіпсіздік органдарында, Қазақстан Республикасы Ишкі істер министрлігінің ішкі әскерлерінде, Республикалық ұланда, Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар жөніндегі агенттігінің бөлімдерінде және өзге де әскери құралымдарда қызмет өткөріп жүрген азаматтар жатады [3].

Жұмысбастылық теориясының негізгі постулаттарының бірі «Оукен заңы» болып табылады. Бұл жұмыссыздық деңгейі мен ЖҰӨ-нің артта қалушылығы арасындағы байланысты қарастырады. Бұл катынас жұмыссыздықтың нақты деңгейінің өз табиғи деңдейінен 1 пайыз жоғарыласа, онда ЖҰӨ-нің артта қалушылығы 2,5 пайызды құрайтынын көрсетеді.

«Оукен заңы» Қазақстан ақиқатына пайдалану экономикалық дамудың бұл этапында қыншылықтар туындалатуда. Ең алдымен, табиғи жұмыссыздық деңгейін анықтау болып

табылады. «Толық жұмысбастылықты» бүкіл 100% халық жұмыспен қамтылған деп түсіну дұрыс емес. Теория бойынша белгілі бір жұмыссыздық деңгейі болуға тиісті деп саналады. Жұмыссыздықтың табиғи деңгейі өз алдына тұрақсыз көрсеткіш. Құн сайын кейбір жұмысшылар жұмыстан шығады немесе жұмыстан шығарады, ал кейбір жұмыссыз жаңа жұмыс табады. Бұл үздіксіз жұмыссыздар қатарына кіру және шығу жұмыссыздық жағдайдағы жұмыс күшінің үлесімен анықталады. Жұмыссыздықтың табиғи деңгейінің үлесі қарапайым, бірақ маңызды қорытынды шығады. Кез-келген жұмыссыздықтың табиғи деңгейін төмендегуте негізделген экономикалық саясат не жұмыстан шығару деңгейінің төмендедеуіне, не жұмысқа орналасу деңгейінің артуына себепші болу керек. Осылан сәйкес көрсеткіштерге әсер ететін кез келген саясат жұмысбастылықтың табиғи деңгейін де ауыстырады [4].

3-сурет – Жұмысы барлар қатарынан жұмыссыздар қатарына ауысу және көрініш

Сурет бойынша белгілі уақыт аралығында жұмыс істейтін адамдар бөлігі (s) өзінің жұмыс орындарын жоғалтады, ал жұмыссыздар бөлігі (f) жұмыс табады. Жұмысқа орналасу және жұмыстан шығу көрсеткіштері жұмыссыздық деңгейін анықтайты.

Сонымен, жұмыссыздықтың табиғи деңгейі жұмысшы күші нарығының балансталуымен анықталады. Бірақ, Қазақстанда мұндай балансталу жоқтын қасы. Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің статистикалық мәліметтеріне сәйкес жұмысшы күшіне деген сұраныс және жұмысқа орналасу көрсеткішінен 40 есе көп. Яғни, экономикалық дамудың бұл этапында Қазақстандағы жұмыссыздықтың табиғи деңгейін анықтау жайлар айтылмайда да. Қазақстан Республикасының статистика жөніндегі Агенттігімен республикадағы жұмыссыздықтың нақты деңгейі ресми тіркелген мөлшерінен 3 есе көп [5].

Сонымен, ұсынылған материалдарға қарап, республикадағы соңғы жылдары болып жатқан

жұмысбастылық аясындағы үдерістер нарықтық теорияның негізгі элементтеріне толық сәйкес келмейтінін көреміз.

Халықты жұмыспен қамту аясында болып жатқан барлық үдерістер жүйелілікті, рыноктық жағдайда жұмыспен қамтудың дамуына бағытталған шараларды ой елегінен өткізуі және тиісті шаралар жасауды қажет етеді. Бұл шаралар бір жағынан, экономикалық дамуын, екінші жағынан халықты әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етуі керек.

Жалпы экономиканың гүлденуі, қоғамдық байлықтың осуі сайын келгенде жұмысшылардың өздерінің енбегінің нәтижесіне деген мүдделілігіне, енбекке деген өздерінің қабілеттіліктерін пайдалануына және оны дамытуға байланысты болады.

Жұмысбастылық қатынастары экономикалық, демографиялық және әлеуметтік үдерістермен байланысты. Жұмысбастылықтың экономикалық мазмұны жұмысшы үшін өз енбегімен өзіне лайықты өмір сүруін қамсыздандырудан жә-

не қоғамдық өндірістің тиімділігінің өсуіне әсер етуінен, демографиялық-жұмысбастылықтағы халықтың жас-жыныстық сипаттамасының өзара байланысынан, оның құрылымынан және т.б., әлеуметтік – жеке тұлғаны қалыптастырудан және оны дамытудан көрінеді.

Республикадағы жүргізіліп жатқан экономикалық бетбұрыстар әлеуметтік еңбек аясын да қайта құрған. Ұлттық еңбек нарығының көрсеткіштерінің экономикалық, демографиялық, әлеуметтік зерттеулері оның дамуына, немесе керісінше оның дағдарысына әкелетін белгілі бір үдерістердің қалыптасуын көрсетіп отыр. Ол үдерістер төмөндегідей:

- Меншік формасының өзгеруімен байланыста жаңа еңбек қатынастарының қалыптасуы;
- Экономиканың қайта құрылуы;
- Жұмысшы кадрлардың көп белгілінің материалдық өндірістен қызмет көрсету саласына өтуі;
- Қосымша еңбек саласы ретіндегі жеке секторлардың пайда болуы;
- Шетелдік жұмысшы күшін тарту;
- Әр түрлі екі кадрлық құрамының құрылуы: бұрын да болған дәстүрлі мамандықтағы жұмысшылар, және де соңғы кезде пайда болған айрықша нарықтық кәсіптері жұмысшылар (бронкерлер, дилерлер, маклерлер, аудиторлар, менеджерлер және т.б.);
- Экономиканың жекелеген салаларындағы еңбек сипатының өзгеруі (сауда, тұрмыстық қызмет көрсету және т.б.);

– Қосымша жұмыс істеу, үйде отырып жұмыс істеу, қосымша табыс көздерін жасау және іздеу;

– Жұмысбастылықтың кепілдік беру, еңбек ақысын төлеу, еңбек жағдайын жасау және режимі жөніндегі мәселелерді шешудегі әлеуметтік серіктестік (жұмысшылар, жұмыс берушілер, мемлекет) жүйесін құру.

Сонымен қатар, жұмысбастылық аясындағы өзгерістер ұлттық еңбек нарығында келесідей кері үрдістердің де пайда болуына әкелді:

- Жабық жұмыссызыдыштың өсуі;
- Жұмысшының кәсібілік деңгейі мен табысы арасындағы нақты байланыстардың жоқтығы;
- Жалақыны төлеудегі кешіктірулер;
- Кәсіби аурулардың және закымданулардың өсуі (рухани ескірген жұмыс орындарының көбейі);
- Білікті мамандардың тапшылығы, сондай-ақ оларды қажетті мамандықтар бойынша тез арада қайта даярлаудың мүмкіндігінің жоқтығы;
- Жұмысбасты халықтың жұмыс уақытын толық пайдаланбауы (ол білікті жұмысшылардың еңбек потенциалын жоғалтуына әкеледі);
- Жастар, әйелдер, мүгедектер, әскери міндеттін атқарып келген әскери қызметкерлер, сондай-ақ бұрын жұмыс орындарын талап етпеген зейнеткерлер мен жасөспірімдер сынды халықтың әлейметтік-демографиялық топтарының жұмысқа тұруындағы проблемалардың қауырттығы [6].

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз // «Юрист» баспасы, Алматы 2011жыл.
- 2 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашактың іргесін бірге қалаймыз» 2011 жыл 28 қантардағы Қазақстан халқына жолдауы// Егемен Қазақстан, сенбі, 29 қантар, 2011 жыл.
- 3 Маршалл А. Принципы экономической науки. – М.: Прогресс., 1993. – Т.1. – с.453.
- 4 Берешов С. Теория занятости применительно к Казахстанской реальности // Труд в Казахстане, 9/2003.
- 5 Боровик В.С., Ермакова Е.Е., Пожвоцев В.А. Занятость населения: Учебное пособие, Серия «Учебные пособия» – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2001. – 320 с.
- 6 Қазақстан Республикасының «Халықты жұмыспен қамту туралы» заңы. 2001жылғы 23 қантар N149-II

References

- 1 Khazahstan Respublikasynyn Konstituzyasy 1995 30 tamyz // «Yurist» baspasy, Almaty 2011zhyl.
- 2 Khazahstan Respublikasynyn Prezydenti N.A.Nazarbaevtyн «Bolashaktyn irgesyn birge halaimyz» 2011 zhyl 28 hantarda-
gy Khazahstan halkyna zholdauи// Egemen Khazahstan, 29.01.2011
- 3 Marshall A. Prinzipi economisheskoi nauki. – M.: Progress., 1993. – T.1. – с.453.
- 4 Bereshov C. Theorya zanytosty priminitelno k Khazahstanskoi realnosti // Trud v Khazahstane, 9/2003.
- 5 Borovic V.C., Ermakova E.E., Pohvoshev V.A. Zanytost naselenya: Ushebnoe posobye, Serya «Ushebnoe posobye» – Ros-
tov-na-Donu: «Fenics», 2001.-320c.
- 6 Khazahstan Respublikasynyn «Halykty zhumyspen hamtu turaly» Zany. 2001.01.23 N149-II

Sharapiyeva M.D.

Crowdsourcing as an innovative tool for generating new ideas

The article examines crowd sourcing as an innovative tool for generating new ideas, solving many company problems, reducing costs and increasing profitability. The article analyzes the growing influence of crowd sourcing on the present business practice and its impact on the changing the business environment.

Many companies see innovation as key to their success and are using idea crowd sourcing to help their companies innovate. However, it is often difficult to motivate individuals to think practically and from management's perspective, and to measure employees' contributions to such systems. Crowd sourcing is based on the assumption that in society there are always talented people who are ready for free or for a symbolic fee to generate ideas, solve problems, and even conduct research in the corporate or public order, and the main motivation for them is a reward and an opportunity to see the realization of his ideas into practice. A new crowd-sourcing tool that delegates and combines idea generation and the distribution of tasks is described, which largely solves these problems and makes the process of idea generation more measurable.

Key words: crowdsourcing, crowdfunding, crowdvoting, G-Global, crowdrecruiting, outsourcing, employees, controversy, amateurs, volunteers.

Шарапиева М.Д.

Краудсорсинг жаңа ойларды жасау үшін инновациялық құрал ретінде

Мақалада краудсорсинг жаңа ойларды ойлап табу, компанияның көптеген мәселелерін шешудегі, шығындарды төмендешу және рентабельділікті жоғарылатудың инновациялық құралы ретінде қарастырылады. Бұл мақалада қазіргі бизнес тәжірибеде краудсорсингтің бизнес ортасын, өзгерістеріне әсерінің есүін талдайды. Көптеген ірі компаниялар инновациялық ойларды сөттіліктің кілті ретінде және өз компанияларына ендіруге көмекtesу үшін краудсорсингті идеяларын қолданады. Бірақ жиі жұмысшыларды ынталандыруға байланысты басшылар тараپынан әртүрлі қызындықтар туындаиды, мысалы адамдарды тәжірибелі ойлауға, сондай-ақ мұндай жүйелерде жұмысшылардың қосқан үлесін өлшеумен байланысты. Краудсорсинг ұсыныстарға негізделген, қогамда әрқашан талантты адамдар бар және олар тегін немесе аз төлемге жаңа ойларды генерациялап, мәселелерді шешуге, корпоративтік және қогамдық тәртіпте зерттеулер жүргізу, сонымен қатар негізгі мотивация болып сыйақылар алу және өз ойларының тәжірибе жүзінде жүзеге асқанын көрү. Ал жаңа құрал краудсорсинг ойларды ойлап табу мен міндеттерді бөлу, ол маңызды дәрежеде мәселелерді шешеді және генерация үдерісін өлшенетіндей болатынын қамтамасыз етеді.

Түйін сөздер: краудсорсинг, краудфондинг, краудвойтинг, G-Global, краудрекрутинг, аутсорсинг, қызметкерлер, даулар, әуесқойлар, еріктілер.

Шарапиева М.Д.

Краудсорсинг как инновационный инструмент для генерирования новых идей

В статье рассматривается краудсорсинг как инновационный инструмент для генерации новых идей, решения многих проблем компаний, снижения затрат и повышения рентабельности. Анализируется растущее влияние краудсорсинга на нынешнюю бизнес-практику и на изменение бизнес-среды. Многие компании рассматривают инновации как ключ к успеху и используют идеи краудсорсинга, чтобы помочь своим компаниям внедрять инновации. Тем не менее, часто бывает трудно мотивировать людей думать практически и с точки зрения руководства, а также для измерения вклада работников в таких системах. Краудсорсинг основан на предположении, что в обществе всегда есть талантливые люди, которые готовы бесплатно или за символическую плату, чтобы генерировать идеи, решать проблемы и даже проводить исследования корпоративного или общественного порядка. Как новый инструмент краудсорсинг сочетает в себе генерацию идей и распределение задач, что в значительной степени решает эти проблемы и делает процесс генерации идей более изменимым.

Ключевые слова: краудсорсинг, краудфондинг, краудвойтинг, G-Global, краудрекрутинг, аутсорсинг, сотрудники, споры, любители, волонтеры.

CROWDSOURCING AS AN INNOVATIVE TOOL FOR GENERATING NEW IDEAS

In recent times, the term «crowdsourcing» became one of the most popularly one of the most used words. In 2006 «Wired» magazine published an article by Jeff Howe called «The Rise of crowd sourcing» where he first mentioned «Crowd sourcing» as a term.

Crowd sourcing, a modern business term coined in 2005, is defined by Merriam-Webster as the process of obtaining needed services, ideas, or content by soliciting contributions from a large group of people, and especially from an online community, rather than from traditional employees or suppliers.^{[1][2]} a portmanteau of “crowd” and “outsourcing,”^{[3][4]} its more specific definitions are yet heavily debated.^[5] This mode of sourcing is often used to divide work between participants,^[6] and has a history of success prior to the digital age—“offline,” see the linked and examples appearing below. By definition, crowd sourcing combines the efforts of numerous self-selected volunteers or part-time workers, where each contributor adds a contribution that may combine with those of others to achieve a greater result; hence, crowd sourcing is distinguished from outsourcing in particular for a number of reasons; including that the work may come from an undefined public, rather than being commissioned from a specific, named group, and for the fact that crowd sourcing includes a mix of bottom-up and top-down processes.^[7]
^{[8][9]} Regarding the most significant advantages of using crowd sourcing the literature generally discussed costs, speed, quality, flexibility, scalability, and diversity.^{[10][11]}

Crowd sourcing refers to a wide range of activities, providing different benefits for its organizers.^[2] Crowd sourcing in the form of idea competitions or innovation contests provides a way for organizations to learn beyond what their “base of minds” of employees provides (e.g., LEGO Ideas).^[12] Crowd sourcing can also involve rather tedious “micro tasks” that are performed in parallel by large, paid crowds (e.g., Amazon Mechanical Turk). Crowd sourcing has also been used for non-commercial work and to develop common goods (e.g., Wikipedia). Arguably the best-known example of crowd sourcing as of 2015 is crowdfunding, the collection of funds from the crowd (e.g., Kickstarter).

The scope of the method is wide. This method can be used in all areas, such as the private sector, the public and others with involvement of society and the citizens of a country.

Crowd sourcing is a method used by talented people to generate fresh ideas and find new ways of solving or helping to carry out the

study, thus giving the opportunity to put their ideas into practice and still get rewarded for their innovation.

Jeff Howe and Mark Robinson, editors at Wired Magazine, coined the term “crowd sourcing” in 2005 after conversations about how businesses were using the Internet to outsource work to individuals.^[2] Howe and Robinson came to the conclusion that what was happening was like “outsourcing to the crowd,” which quickly led to the portmanteau “crowd sourcing.” Howe first published a definition for the term “crowd sourcing” in a companion blog post to his June 2006 Wired magazine article, “The Rise of Crowd sourcing,” which came out in print just days later:^[13]

“Simply defined, crowd sourcing represents the act of a company or institution taking a function once performed by employees and outsourcing it to an undefined (and generally large) network of people in the form of an open call. This can take the form of peer-production (when the job is performed collaboratively), but is also often undertaken by sole individuals. The crucial prerequisite is the use of the open call format and the large network of potential laborers.”

In a February 1, 2008 article, Daren C. Brabham, “the first [person] to publish scholarly research using the word crowd sourcing” and writer of the 2013 book, Crowd sourcing, defined it as an “online, distributed problem-solving and production model.”^{[14][15]}

After studying more than 40 definitions of crowd sourcing in the scientific and popular literature, Enrique Estellés-Arolas and Fernando González Ladrón-de-Guevara, researchers at the Technical University of Valencia, developed a new integrating definition:^[5]

“Crowd sourcing is a type of participative online activity in which an individual, an institution, a non-profit organization, or company proposes to a group of individuals of varying knowledge, heterogeneity, and number, via a flexible open call, the voluntary undertaking of a task. The undertaking of the task; of variable complexity and modularity, and; in which the crowd should participate, bringing their work, money, knowledge **[and/or]** experience, always entails mutual benefit. The user will receive the satisfaction of a given type of need, be it economic, social recognition, self-esteem, or the development of individual skills, while the crowdsourcer will obtain and utilize to their advantage that which the user has brought to the venture, whose form will depend on the type of activity undertaken”.

As mentioned by the definitions of Brabham and Estellés-Arolas & Ladrón-de-Guevara above, crowd sourcing in the modern conception is an IT-mediated phenomenon, meaning that a form of IT is always used to create and access crowds of people.^{[16][17]} In this respect, crowd sourcing has been

considered to encompass three separate, but stable techniques; competition crowd sourcing,^[16] virtual labor market crowd sourcing, and open collaboration crowdsourcing.^[18]

Henk van Ess, a college lecturer in online communications, emphasizes the need to “give back” the crowdsourced results to the public on ethical grounds. His non-scientific, non-commercial definition is widely cited in the popular press:^[19]

“Crowdsourcing is channeling the experts’ desire to solve a problem and then freely sharing the answer with everyone”.

Despite the multiple definitions of crowdsourcing, one constant has been the broadcasting of problems to the public, and an open call for contributions to solving the problem. Members of the public submit solutions which are then owned by the entity which broadcast the problem. In some cases, the contributor of the solution is compensated monetarily, with prizes or with recognition. In other cases, the only rewards may be kudos or intellectual satisfaction. Crowd sourcing may produce solutions from amateurs or volunteers, working in their spare time, or from experts or small businesses which were unknown to the initiating organization.^[6]

Another consequence of the multiple definitions is the controversy surrounding what kinds of activities can be considered crowd sourcing.

In world practice the following types of crowd sourcing are known:

- crowdcreation;
- crowdfunding;
- crowdvoting;
- crowd wisdom or wisdom of the crowd.
- «crowdrecruiting».

The definition of a crowd sourcing is: specialized operation implementation is carried out by a large group of people. The model of crowdsourcing includes organization, methodology and specialized staff, customized for certain tasks based on the development of the set conditions [2].

The objectives of crowd sourcing are:

- Collection and processing of information,
- Collection and processing of constructive ideas;
- Calls for proposals for projects;
- The formation of independent experts.

Variations in the types of crowd sourcing

- Passive (receive-only) and active (constructive dialogue);
- Internal (within an organization or community of experts) and external (without restrictions);
- Traditional (finding the best ideas among many ideas) and intellectually (finding the best set of ideas based on their collective selection).

Today, the Internet is filled with thousands of sites, mechanisms, and different software systems to perform various crowd sourcing tasks, some of the platform are independent, among them are well-known brands such as: Nike, Coca-Cola, Ford, Procter & Gamble, Starbucks, Nokia, etc. Look at me, Wikipedia, Witology are internet sites where people can publish useful information are examples of crowd sourcing. After the earthquake and nuclear disaster at Fukushima in Japan, the internet provided a map where volunteers could find troubled areas.

Starbucks, which is a global coffee drinks brand, created a website MyStarbucksIdea.com, where every visitor can share their ideas or suggestions for Starbucks improvements. As a result, in two years 50 out of 20,000 have been implemented and used by Starbucks.

Crowd sourcing is also widely used in commercials. For example, Ford Corporation used Filmaka.com, an internet site, to declare a competition where any contestant could tape a commercial of a new «Ford Mustang». As the competition ended the best video was broadcast on TV, and the winner got a brand new car. Ford won even more because crowd sourcing was more effective and cheaper than advertising.

In Kazakhstan practice, G-Global communication platform created by initiative of Kazakhstan President could be an example of this method, it's goal is to solve various problems and finding solutions to global problems. Initiative students, politicians and economists from around the world can be a part of G-Global.

A business model based on the transfer of certain jobs as a large group of customers to third parties. Using the Internet allows you to easily and cheaply organize and coordinate customer interactions, and also allows us to consider the problem, which in the absence of the Internet era was even hard to imagine. Crowd sourcing can give meaning to create a product or service and strengthen useful connections between consumers and the company.

One the most challenging tasks for companies is to innovative with the goal of offering products / services to consumers. For some companies, the innovation process can be very closed in order to avoid competitors from being tipped to future plans. Such potential threat has not scared off companies that have embraced a web 2.0 culture where sharing

ideas and information can benefit everyone. A company that is using a social media tool to aid them in developing new products is the coffee house chain, Starbucks.

Via their crowd sourcing platform, My Starbucks Idea, the company is able to have a hub where consumers can share their ideas regarding anything that is linked to the brand, specifically:

- Products
- In-store experience
- Involvement (i.e. social responsibility, building community, etc.)

Figure 1 is a screenshot of an entry made by a community member making a suggestion that Starbucks bring back old blends of coffee.

Analysis has shown that there is a negative aspect of crowd sourcing. In the development of virus control using internet craftsmen of different programs, we cannot guarantee that your applications are secure and hackers do not encode the elements of a malicious code into the final product. This also deserves attention ten rules of effective crowd sourcing, which was formulated by Jeff Howe:

- Choose the model;
- Choose the target group;
- Choose the reward;
- Keep the pink slips in the drawer (“the crowd” is not able to do all the work);
- Consider the dumbness of the “crowd” (follow the principle of benevolent dictatorship);
- Simplify the task and divide it into parts;
- Remember the law of Sturgeon, which is named for the science fiction writer Theodore Sturgeon, which states that 90% of all information – garbage
- Remember 10% – “antidote” law Sturgeon (let the “crowd” to choose the best);
- The community is always right;
- Ask not what the “crowd” can do for you, but you for the “crowd.”

Crowd sourcing is one of the new realities of the economy. It gradually changes the world. As the experience of international companies, due to the method consumers are beginning to participate in the production and promotion of products, many products are sold exclusively by the ordinary people. In a market economy, any organization should certainly focus on the consumer. Since this is the key to success and the guarantor of trust.

References

- 1 Jeff Howe. Crowdsourcing. Collective intelligence as a tool for business development. – M.: «Alpina Publisher», 2012. – p 288.
- 2 Howe, Jeff. Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd Is Driving the Future of Business. New York: Crown Business, 2008.
- 3 Howe, Jeff (June 2, 2006). “Crowdsourcing: A Definition”. Crowdsourcing Blog. Retrieved January 2, 2013.
- 4 Bonney, R. and LaBranche, M. (2004). Citizen Science: Involving the Public in Research. ASTC Dimensions. May/June 2004
- 5 Brabham, Daren C. (2012). “Managing Unexpected Publics Online: The Challenge of Targeting Specific Groups with the Wide-Reaching Tool of the Internet”. International Journal of Communication.

Есенжігітова Р.Ғ.

Маркетингтік логистиканың қалыптасуы мен теориялық астары

Нарықтық қатынастар мен жаңаша ойлаудың қалыптасуы, шаруашылық жүргізу мен меншік нысандарының көптүрлілігіне негізделген кәсіпкерлік пен жасампаздықтың дамуы ел экономикасында түбекейлі өзгерістердің орын алғанын айқастайды. Әсіресе тауар қозғалысын басқару аясында жаңа қарым-қатынастар қарқынды дамуда. Сатушы нарығынан сатып алушы нарығына өту үрдісі өндірістік және сауда жүйелерінің тұтынушылардың өзгермелі басымдықтарына жауап беру икемділігі мен жылдамдығының қажет етеді. Ұсыныс сұраныстан басым болған жағдайда, жалпы шығындарды төмөндеу арқылы тауар өткізуі қамтамасыз өту маңыздылығы артады. Сол себепті қазіргі таңда маркетингпен бірлесе отырып, экономикада тауар қозғалысын басқару жүйесінің барынша тиімді вариантын беретін логистиканы үйімдастыру мен басқару қызметіне басымдық беріледі.

Осыған байланысты мақалада маркетингтік логистиканың қалыптасуы мен даму мәселелері және теориялық негіздері қарастырылады. Тауар қозғалысын басқару құралы ретінде маркетинг пен логистика іс-әрекетінің өзара байланысы айқындалған және шаруашылық қызметтегі маркетингтік логистиканың маңыздылығына ерекше назар аударылған.

Түйін сөздер: логистика, маркетинг, маркетингтік логистика, жеткізу тізбегі, біріктірілген логистика, қызмет көрсету сапасы.

Esenzhygytova R.G.

Becoming and theoretical bases of marketing logistic

Formation of market relations and new thinking, business development and initiatives based on diversity of forms of ownership and management, indicate profound changes in the economy. A special activity takes on an entirely new relations in the field of management of merchandise. The transition from sellers market to buyers market caused the need for a flexible response of production and trade systems to the rapidly changing priorities of consumers. Supply exceeds demand, increasing the importance of sales by reducing overall costs. So today, one of the most advanced scientific areas of application is logistics, which in conjunction with the marketing gives the perfect version of the system management of merchandise in the economy at the present stage.

In this regard, the present article considers the issues of formation and development of marketing logistics and its theoretical foundations. Describes the characteristics of the relationship and interaction between marketing and logistics, as new tools for the management of merchandise. Special attention is paid to the importance of marketing logistics in the economic activities of firms.

Key words: logistic, marketing, marketing logistic, chain of deliveries, integrated logistic, quality of service.

Есенжигитова Р.Г.

Становление и теоретические основы маркетинговой логистики

Становление рыночных отношений и нового мышления, развитие предпринимательства и инициативы, основанных на многообразии форм собственности и хозяйствования, свидетельствуют о глубоких переменах в экономике. Особую активность приобретают совершенно новые отношения в области управления товародвижением. Переход от рынка продавцов к рынку покупателей вызывает необходимость гибкого реагирования производственных и торговых систем на быстро меняющиеся приоритеты потребителей. Предложение превышает спрос, возрастает важность обеспечения сбыта за счет снижения общих затрат. Поэтому на сегодняшний день одним из наиболее прогрессивных научно-прикладных направлений является логистика, которая во взаимосвязи с маркетингом дает идеальный вариант системы управления товародвижением в экономике на современном этапе.

В связи с этим в настоящем статье рассматриваются вопросы становления и развития маркетинговой логистики и ее теоретические основы. Раскрываются особенности взаимосвязи и взаимодействия маркетинга и логистики как новых инструментов управления товародвижением. Особое внимание уделено значению маркетинговой логистики в хозяйственной деятельности фирм.

Ключевые слова: логистика, маркетинг, маркетинговая логистика, цепь поставок, интегрированная логистика, качество обслуживания.

МАРКЕТИНГТІК ЛОГИСТИКАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ТЕОРИЯЛЫҚ АСТАРЫ

Соңғы жылдарды бизнесті жүргізу әдістерінде елеулі өзгерістер орын алуда. Мұндай өзгерістер фирмамен қызметтің жетістігі мен өндірілген өнімді өткізу көлемінің артуын анықтайды. Шешуші фактор – өнімнің бағасы және сапасымен қатар, өндірушіден тұтынушыға дейін біріктілген жеткізу тізбектерін қолдана отырып, клиентке қосымша құндылықтар жасау және жоғары деңгейде қызмет ұйымдастыру арқылы өз өнімін өткізе білу қажеттігін туындалады. Осыған байланысты маркетингпен бірлесе отырып экономикада тауар қозғалысын басқару жүйесінің барынша тиімді вариантын беретін логистиканы ұйымдастыру мен басқару қызметтіне басымдық беріледі. Осы уақытқа дейін маркетинг пен логистиканың жеке атқарып келген қызметтері олардың бірігіп орындаудың қызметтеріне – «маркетингтік логистикаға» ауысады [1].

Маркетингтік логистика түсінігі маркетинг пен логистиканың тоғызыны нәтижесінде пайда болған және оның пайда болуына әлемдік экономикадағы өзгерістер ықпал еткен. Айталақ, қазіргі заманауи нарыққа ұсынылатын тауарлар мен қызметтерге деген тұтынушылардың сұранысын болжауға қызындық тудыртатын тосын жағдайларға толылық пен жоғары өзгермелілік тән. Нарықтың өзгеру қарқындылығы соншалық, кез келген маркетингтік зерттеулер оған ілесуге үлгермейді. Сұраныс ұсыныстан басым болған уақыт өтіп, жаңа жағдайларда болжауға негізделген басқарудың дәстүрлі әдістері оң нәтиже бермейді. Мұның себебі, дәстүрлі статистикалық болжам жасау өткен кезеңдегі сұраныс жайлар ақпарат жинауға негізделген. Осы ақпарат негізінде болашактағы сұранысты болжай алатын модель құрылады. Алайда сұраныстың қазіргі сипаттамасы мұндай модельді құруға мүмкіндік бермейді, сәйкесінше «болжам жасаудың дәстүрлі әдісі» қолданыла бермейді. Сол себепті маркетинг пен логистиканың өзара байланысы туралы қалыптасқан ұғымдар қайта қарастырылып, маркетингтік логистика деген түсінік енгізілген. Сонымен қатар, ағымдық кезеңдегі сұраныстың өзгеруі туралы мәліметтерді онлайн режимде алуға мүмкіндік беретін заманауи ақпараттың жүйелердің қарқынды дамуы да маркетингтік логистика қалыптасуының алғы шартын құрайды. Осындай өзгермелі бәсекелестік ортада туындаған сұранысты негұрлым икемді әрі сенімді тәс

сілдермен қанағаттандыра алтын бизнес құрылымдарының нарықта жетістікке жете алуына күш салынады [1].

Маркетингтік логистика бәсекелестік бағымдыққа клиенттерге қызмет көрсету арқылы қол жеткізуге мүмкіндік беретін әдіс-тәсілдерге негізделген. Ол кең арналы жеткізу тізбегінде туындаған маркетинг пен логистиканың өзара әрекет ету аясын басқарады. Маркетинг пен логистиканың өзара әрекет ету аясын басқаруга деген қажеттілік нарықтың тауарлармен толы болуына және тұтынушылардың өздеріне көрсетілетін қызмет сапасымен қатар, жылдамдығына да талғамының өзгеруіне байланысты арта түседі. Компания шенберінде бір жағынан, сұраныстың туындау аясы (маркетинг), екінші жағынан, сұранысты қанағаттандыру аясы

(логистика) дербес функция ретінде қарастырылмай, жеткізу тізбегін басқару механизмі арқылы біріктіріледі. Негізгі мақсат-құндылық неғұрлым тиімді тәсілмен сатып алушы мен тұтынушыға жеткізілетін, нарық пен басқарылатын жеткізу тізбегі стратегиясын құру.

Маркетинг пен логистика көздеңен мақсаттары мен атқаратын міндеттері тұрғысынан күрделі тұтас элементтің құрамдас бөлігі болып табылады және нарық субъектілерінің өндірістік, жабдықтаушы және өткізуши қызметтерінің бағыты мен сипатын айқындайды. Сонымен қатар маркетинг пен логистикаға қатысты зерттеу обьектісі мен затын салыстырмалы сипаттау арқылы оларға берілетін бағымдықтарды да байқауға болады (кесте-1).

1-кесте – Маркетинг пен логистиканың зерттеу объектісі мен затын салыстырмалы сипаттау [2].

Салыстыру параметрі	Маркетинг	Логистика
Зерттеу объектісі	Накты тауарлар мен қызметтердің нарығы мен коньюктурасы.	Нарықта айналатын материалдық ағымдар.
Зерттеу заты	Тауарлар мен қызметтерді өткізу және сату бойынша нарықтың мінез-құлықты оңтайланыруды.	Материалдық ағымдарды басқару үрдісін оңтайланыру.
Зерттеу әдісі	Накты тауарлар мен қызметтер бойынша сұраныс және ұсыныс коньюктурасын зерттеу әдістері.	Материалдық-өткізу тізбектерін құруды жүйелі тұрғыда қарастыру, өндірістік және экономикалық жүйелерді жоспарлау мен басқару барысында қолданылатын жалпыға белгілі әдістер.
Корытынды көрсеткіштер	Компанияның өндірістік-өткізу стратегиясы мен тастикасы бойынша ұсыныстар: не өндіріру керек? қанша көлемде өндіріру керек? қандай нарыққа және қандай уақытта өндіріру керек? қандай пайда болуы мүмкін?	Логистикалық мақсатқа сай келетін жүйелер жобасы: қажетті тауар, қажетті көлемде, қажетті сапада, қажетті жерде, қажетті уақытта ен аз шығынмен.

Демек, нарыққа бағдарланған басқару концепциясы ретінде маркетингтің және материалдық ағымға бағдарланған басқару концепциясы ретінде логистиканың өзара іс-әрекеті тұтынушы үшін өнімнің материалдық және ақпараттық пайдалылығы мен құндылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Жалпы ғылыми әдебиеттерде маркетингтік логистика түсінігі үш тұрғыдан қарастырылады: маркетингтік, логистикалық және синтездік [4].

Маркетингтік тұрғыда маркетингтік логистика физикалық таратумен немесе тарату логистикасымен теңестіріледі және логистика маркетинг тұжырымдамасының құрамдас бөлігі ретінде қарастырылып, соның негізінде қызмет атақарады. Бұл бағытқа сәйкес маркетинг тұ-

жырымдамасынан өндіріс процесін қорлармен қамтамасыз ету, бәсекелестіктің артуы жағдайында өткізу үрдісін оңтайланыру сияқты мәселелер бөлінеді. Осының негізінде қорларды қалыптастыру мен сақтауға және көліктік-экспедициялық қызметті ұйымдастыруға кететін шығындар артады. Сонымен қатар кәсіпорынның мамандануының артуы шаруашылық байланыстарды жетілдіруге және тарату арналарындағы материалдық қорларды жылжытуға қатысты мәселелердің туындауы – логистика тұжырымдамасының пайда болып, қалыптасуына ықпал етті. Осы бағытқа сәйкес егер маркетинг нарықта сұранысты қалыптастыру, жарнама процесі, тұтынушыға тауарды өткізу мен сатуды басқару болса, ал өнімді дайын-

дау, өндеу, тарату және тасымалдау бойынша атқаратын жұмыстар осы үрдістің бір бөлігі.

Логистикалық тұрғыда маркетингтік логистика нарыққа бағдарланған біркітірлген логистиканың синонимі ретінде қарастырылады. Біркітірлген логистика термині өткен ғасырдың жетпісінші жылдары қоймалау, жылжыту, қорларды басқару, буып-тую сияқты өзара үйлесімді жұмыс атқаруды білдіретін логистика түсінігін білдіреді. Жеткізу тізбегін басқарудың логистикалық тұжырымдамасы накты фирманның өзге фирмалармен жеткізілмдерді ұйымдастыруды өзара бірігуін көрсетеді. Логистикалық қызмет көрсетушілер – жеткізушилер, тұтынушылар және фирмалар логистикалық тарату арналарын негұрлым тиімді әрі бәсекеге қабілетті етуге мүмкіндік беретін бірінгай жеткізілм тізбегін құрады және бірінгай ақпараттар жүйесін қолданады, бірінгай жоспар құрады. Жиырмасыншы ғасырдың аяғында физикалық тарату ұфымы түпкі межесі нарық болып табылатын жеткізу тізбегін басқару тұжырымдамасы ретінде өзгереді. Фирма негұрлым өзгермелі нарық талаптарына бағыт-бағдар ұстанып және соған сәйкес жеткізу тізбегін қалыптастыrsa, соғұрлым ол өз қызметтің тиімді атқарған болар еді деп ұйғарылады. Демек, бұл бағытқа сәйкес, нарыққа бағдарлануының нәтижесінде біркітірлген логистика маркетингтік логистикаға айналады. Сонымен, бұл бағыт маркетингтік логистиканы логистиканың куралдары мен тетіктерін қолдана отырып, фирмада бәсекелестік басымдықты қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жеткізу тізбегін басқарудың нарыққа бағдарланған моделі ретінде қарастырады.

Ал үшінші тарап маркетинг пен логистика синтезіне тән белгілерді және біріккен жағдайда оң нәтиже беретін компаниялардың қызмет ету аяларын сипаттайды. Осы тараптың пікірінше, маркетингтік логистиканы басқару мәселе сі маңызды рөл атқарады. Маркетинг пен логистиканың өзара әрекеттесу аяларын басқару қажеттілігін тұтынушылардың өздеріне көрсетілетін қызмет жылдамдығы мен сапасына сезімталдығының артуымен түсіндіреді. Сонымен катар компания шенберінде сұраныстың қалыптасу аясы (маркетинг) мен сұраныстың қанағаттандыру аясы (логистика) жеке функциялар ретінде қарастырылауы қажет деген идеяны алға тартады. Олар жеткізу тізбегін басқару механизмі арқылы бірге қосылуы керек деген ұстанымда..

Сонымен, маркетингтік логистика түсінігінің әр түрлі анықтамаларының ішінен бүгінгі уақыт талабына сай келетіні, маркетинг пен логистика

жүйелерінің толықтай бірігуін ұйғаратын синтездік аспект болып табылады.

Осылан сәйкес маркетингтік логистика – тұтынушылар сұранысының өзгермелі серпінін жедел жеткізулермен қанағаттандыру мақсатында жеткізу тізбегіне қатысушылардың арасында ақпарат алмасу және қосымша құндылықтар жасау арқылы жүйелі түрде тауар ағымдарын басқару және жоғары деңгейде қызмет көрсетуді ұйымдастыру. Демек, маркетингтік логистиканың негізін келесі элементтер құрайды: жеткізу тізбегіне қатысушылардың ортақ мақсаты, міндеттері, құндылықтары, ақпарат алмасулар, алынған мәліметтер негізінде сұранысты айқындау, тауар ағымдарын жедел басқару, сұраныстың өзгермелі серпінін қамтамасыз ету және жоғары деңгейде қызмет көрсету.

Маркетингтік логистика тұжырымдамасына сәйкес шаруашылық қызмет бизнесі басқарудағы ақпараттың рөлін айқындастын «сұраныска жауап» қағидасы бойынша ұйымдастырылады. Логистиканы және маркетингтік логистиканы ұйымдастыру сәйкесінше, сұранысты құту және сұраныска сай жауап беру – қағидаларының уақыт факторына байланысты бір-бірінен елеулі айырмашылықтары бар. Уақыт кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін анықтайдын басты факторлардың біріне айналуда, ал ақпарат жаңа өндірістік фактор ретінде уақыт факторын басқаруға мүмкіндік береді. Аталған қызметті ұйымдастыру қағидаларына қысқаша тоқталып отсек. Сұранысты құту жағдайында жұмыс жасау – бұл дәстүрлі тәжірибе, заманауи ақпараттық технологиялардың кеңінен таралуына алғышарт болған «асықпайтын» кезеңге тән. Сұраныска сай жауап беру жағдайында жұмыс жасау көрініше, нақты уақыт режимінде басқару әлеуетін жан-жақты ашатын стратегияларды қамтиды. Жеткізу тізбегінің әр деңгейінде атқарылатын жұмыстардың әдістері мен қарама-қайшы басымдықтары төмендегі кестеде бейнеленген (2-кесте).

Сұранысты құту тәжірибесі бизнес келісімшарттарға негізделген уақытта, яғни сатып алушату кезінде бәсекелестік, іскерлік қатынастар жағдайында әр тараптың өзіндік пайдасы болған кезеңде қалыптасты. Ақпаратпен алмасу бойынша технологиялық мүмкіндіктер шектеулі болғандықтан, фирмалар өздерінің жұмысын ұзақ мерзімдік болжай негізінде ұйымдастыруды. Негізгі басты міндет қор жасақтап, оны келесі деңгейге өткізуге негізделді. Сұранысты құту тәжірибесіне тән болып келетін жоғары шығындар мен тәуекелдің болуынан сауда әріптестерінің

қатынасы негізінен бәсекелік сипатта болады. «Сұранысқа сай жауап беру» ақпарат алмасу мен әріптестік қатынасқа негізделеді. Арна бойында кеңінен ақпарат алмасу мүмкіндігінің болуынан компаниялар үшін тек қана болжамға сүйену қажеттілігі ығыстырылады. Маркетинг-

тік арналардың барлық қатысуышылары үйлесімді жұмыс жасаған кезде, қосымша шығындарды туындалатын операциялардың қайталануына жол бермеуге және логистикалық тізбектердегі жиынтық қор көлемін төмендетуге мүмкіндік туындейды.

2-кесте – Жеткізу тізбегінің әр деңгейінде атқарылатын жұмыстардың әдістері мен қарама-қайшы басымдықтары [3].

Сұранысты күту жағдайында жұмыс жасайтын жеткізу тізбегі.	Сұранысқа жауап беру жағдайында жұмыс жасайтын жеткізу тізбегі.
Өндіруші деңгейінде	
Қаржылық болжау.	Тұтынушыға бағдарланған болжам.
Өндіріске бағдарланған материалдық қажеттіліктер мен тарату қажеттіліктерін жоспарлау.	Тұтынушыларға бағдарланған материалдық қажеттіліктер мен тарату қажеттіліктерін жоспарлау.
Алдын ал қор жасау.	Тұтынушы тапсырысына сай қор жасау.
Қорда бар тауарды аралас жіберу мүмкіндігінің болуы.	Баламалы жіберу/арнайы орауыш.
Көтерме сауда немесе тарату орталығы деңгейінде.	
Тапсырыс нүктесіне негізделген қорларды басқару стратегиясы.	Тұтынушылардың тапсырысына сай қорды басқару стратегиясы. Тапсырысты сұрыптау. Қорды үзіліссіз толтыру.
Қор қозғалысын алдын ала бағалау. Үзіліссіз кор. Айналым. Сатуды ынталандыруға арналған кор.	Қор қозғалысын кейінге қалдыру. Үзіліссіз кор. Айналым. Сатуды ынталандыруға арналған кор.
Бекітілген график бойынша қордың ауытқуы.	Тұтынушылардың тапсырысына негізделген қордың ауытқуы.
Коммерциялық орталықтың идеологиясы.	Қызмет көрсету орталығының идеологиясы.
Бөлшек сауда деңгейінде	
Қорды басқару моделі. Тапсырыс нүктесі. Сактандыру коры.	Қорды басқару моделі. Сату орындарының мәліметі. Сактандыру коры.
Жеткізудің берілген көлемі.	Жеткізу көлемі тұтынушы орамы бойынша анықталады.
Қорларды толтырудың қатаң тәртібі.	Сұраныска бағдарлана отырып қорды толтыру.
Қаржылық көрсеткіштер. Сегмент бойынша сату көлемі. Орташа айналым. Орташа пайда.	Тиімділік көрсеткіштері. Сегментті қамту деңгейі. Профильді сегменттер бойынша айналым. Өнімнің жекелеген түрлері бойынша пайдалылық.

Тұжырымдай келе, маркетингтік логистика концепциясын компания қызметіне енгізу келесідей маңызды нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

1) қорларды дұрыс орналастыру мен басқару нәтижесінде тұтынушыларға жоғары дәрежеде қызмет көрсетуді және сату көлемінің ұлғаюын қамтамасыз ету;

2) нарықтық өзгеріске сонымен қатар, тұтынушылар талабының өзгермелілігіне тез жауап беру қабілетіне ие маркетингтік логистика жүйесі «тұтынушыға қызмет көрсету уақытын» қысқартуға мүмкіндік береді (тапсырыс беру уақыты мен өнімді жеткізу уақыты аралығы);

3) маркетингтік логистика жүйесі жеткізуі мен тұтынушы қарым-қатынасының тұракты әрі берік болуына ықпал етеді;

4) физикалық таратудың тиімді әдістерін жасақтау арқылы, өнімді жеткізу ақысынан жеңілдік түрінде тұтынушыға да қолдана отырып, шығындарды үнемдеуге мүмкіндік береді;

5) маркетингтік логистиканың тиімді жүйесін енгізу компанияға алыс жерлердегі нарықтарда табысты әрі жемісті жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен, экономикалық дамудың заманауи деңгейінде маркетингтік логистиканы компанияның бәсекелі-нарықтық стратегиясының

басты элементі ретінде қарастыруға болады. Шаруашылық тәжірибеге маркетингтік логистика қағидаларын енгізу және оның жүйесін қалыптастыру, бизнесті тиімді басқаруға мүмкіндік беретін жоғары дамыған ақпараттық жүйенің болуын қажетсінеді.

Әдебиеттер

- 1 Бусыгин Н.Г., Федотов А.В. Маркетинговая логистика в сфере технического обеспечения сельского хозяйства. – Москва, 2008. – 144 стр.
- 2 Трифилова А.А., Воронков А.Н. Маркетинговая логистика. Учебное пособие. – Новгород Н., 2011. – 83стр.
- 3 Бауэрокс Д., Клосс Д. Логистика: интегрированная цепь поставок/Пер.с англ. – М.: Олимп- Бизнес,2001.
- 4 Сейсекенова М.Б. Маркетинговая логистика. Учебное пособие. – Талдыкорган.2008, 294 стр.

References

- 1 Busygin N.G., Fedotov A.V. Marketingovaja logistika v sfere tehnicheskogo obes-pechenija sel'skogo hozjajstva. – Moskva, 2008. – 144 str.
- 2 Trifilova A.A., Voronkov A.N. Marketingovaja logistika.Uchebnoe posobie. – Novgorod N., 2011. – 83str.
- 3 Baujeroks D.,Kloss D.Logistika: integrirovannaja cep' postavok/Per.s angl. – M.: Olimp- Biznes,2001.
- 4 Sejsekenova M.B. Marketingovaja logistika.Uchebnoe posobie. – Taldykorgan.2008, 294 str.

Кукиев А.Ж.

Халықты зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің шетелдік тәжірибесі

Халықты зейнетақымен қамсыздандыру нарықтық, экономикадағы өлеуметтік қоргаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қазіргі таңда әлем елдерінің ұлттық өлеуметтік қорғау жүйелері құрылымдарында зейнетақымен қамсыздандырудың мәні артып келеді. Әлем елдерінің зейнетақы жүйелері бір-бірінен айырмашылықтары мен үқсастықтары көп, ол елдің жеке құрылымы, салт-дәстүрлері, саяси ұстанымы, т.с.с. ерекшеліктерінің орын алымен байланысты. Мақала Қазақстанның қазіргі зейнетақы жүйесінде орын алып отырған мәселелерді шетелдік тәжірибені қолдана отырып шешуге негізделеді. Мақала әлемдік тәжірибе мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорларының құрылымының қандай негізгі түрін көрсететінін сипаттайды. Мақала арқылы әлемдік тәжірибене сүйене отырып, зейнетақы жүйелері реформаларының негізгі белгілерін анықтауға болады. Сонымен қатар ұлттық зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің дағдарыс жағдайы орын алғанда шетелдік зейнетақы жүйелері қандай бағыттарды ұстанатыны көрсетілген.

Түйін сөздер: Iшінара жинақтаушы қорлар, Орталықтандырылмаған зейнетақы, жинақтаушы қорлар, «Сақтық» қорлар, Ұнтымақтастық зейнетақы жүйесі, Жинақтаушы зейнетақы жүйесі, Арасас зейнетақы жүйесі.

Kukiev A.Zh.

World practice of populations pension system

Pensions are an integral part of social protection in a market economy. Nowadays the value of pension systems is increasing in the structure of the national pension scheme in all countries of the world. The pension systems of the all countries have a lot of differences and similarities, as each country has its own structure, traditions, political arrange and other features. The article is based on the use of foreign experience to solve problems in the pension system of Kazakhstan. The article describes the main types of bodies of state pension funds, which are used in international practice. This article can help you to define the main points of the reform of pension systems, referring to foreign experience. The article describes direction in the national pension system at the crisis period, adhere to foreign pension schemes.

Key words: Partial pension funds, decentralized accumulation pension funds, «reserve» funds, uniform pension system, accumulative pension system, mixed pension system.

Кукиев А.Ж.

Мировой опыт системы пенсионного обеспечения населения

Пенсионное обеспечение граждан является неотъемлемой частью социальной защиты в рыночной экономике. В данное время во всех странах мира растет значение пенсионного обеспечения в структуре системы национального пенсионного обеспечения. Пенсионные системы стран мира имеют множество отличий и схожести, так как каждая страна имеет собственную структуру, традиции, политический устрой и другие особенности. Статья основывается на использовании зарубежного опыта для решения проблем в пенсионной системе Казахстана. В статье описываются главные виды структур государственных накопительных пенсионных фондов, которые используются в зарубежной практике. С помощью данной статьи можно определить основные моменты реформ пенсионных систем, ссылаясь на зарубежный опыт. Также описаны направления, придерживаемые зарубежными пенсионными системами в случае наступления кризиса в системе национального пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: частичные пенсионные фонды, децентрализованные накопительные пенсионные фонды, «Резервные» фонды, Единая пенсионная система, Накопительная пенсионная система, Смешанная пенсионная система.

**ХАЛЫҚТЫ
ЗЕЙНЕТАҚЫМЕН
ҚАМСЫЗДАНДЫРУ
ЖҮЙЕСІНІҢ ШЕТЕЛДІК
ТӘЖІРИБЕСІ**

Әлеуметтік қамсыздандыру, соның ішінде зейнетақымен қамсыздандыру қазіргі түсінкеме бойынша тек XIX ғасырдың сонында ғана қалыптасқан. Ең алғашқы мемлекеттік зейнетақымен қамсыздандыру жүйесі XIX ғасырдың сонында Германияда тосын жағдайлардан және науқастығы жөнінде сақтандыру, қарттығы мен мүгедектігі бойынша зейнетақы енгізу туралы, кейін Канадада, Францияда, Италияда, Ұлыбританияда және басқа да мемлекеттерде заңдарды қабылдауға байланысты құрылған. Зейнетақы жүйелерінің қалыптасуы мен дамуы ұзак кезеңді қамтыды. Қазіргі таңдағы әлем елдерінің зейнетақы жүйелері бір-бірінен айырмашылықтары мен үқсастықтары көп, ол елдің жеке құрылымы, салт-дәстүрлері, саяси ұстанымы, т.с.с. ерекшеліктерінің орын алуымен байланысты. Әлемдегі зейнетақы жүйелерінің көп түрлігіне қарамастан, оларды еki үлкен топқа бөліп қарастыруға болады:

- тіркелген төлемдер үлгісі (Defined Benefit Plans – DB);
- тіркелген аударымдар үлгісі (Defined Contribution Plans – DC).

Тіркелген төлемдер зейнетақы үлгісінде (Defined Benefit Plans – DB) жүйеге қатысушы әрбір тұлғага зейнеткерлік жасқа жеткен сәттен бастап, белгілі бір мөлшердегі зейнетақы төленеді, зейнетақы көлемі соңғы жылдардағы жалақының көлеміне және жиынтық еңбек өтіліне байланысты анықталады. Зейнетақыны төлеу жергілікті заңнамаға сәйкес өмірлік аннуитет ретінде толық немесе ішінара индекстеу арқылы жүргізіледі. Сондай-ақ зейнеткерлерге кепілдендірілген зейнетақы төленеді, бұл зейнетақы ағымдағы жұмысбастылық пен жалақының көлемінен сәйкес актуарлық есептеледі. Мемлекеттік міндетті зейнетақы жүйесі жағдайында мемлекет зейнетақыны төлеу кепілденушісі ретінде ғана емес, зейнетақы көлемін қалыпты деңгейде сактаушы ретінде рөл атқарады.

Тіркелген аударымдар зейнетақы үлгісі (Defined Contribution Plans – DC) болашақ кезеңдегі зейнетақы төлемдері ағымдағы жиынтық аударымдар мен инвестициялық табыстардан қалыптасады, олар аударымдардың көлемінің артуы немесе азаюынан, оң немесе теріс көрсеткіштер көрсетуі мүмкін. Зейнетақы төлемдерінің көлеміне ешқандай кепіл жоқ, барлығы жинақталған аударымдар көлеміне байланысты. Болашақ кезең-

дегі зейнетакы жүйеге аударылған аударымдар мен зейнетакы қорларының оларды тиімді басқару дәрежесіне тәуелді болады. Аталған типтегі дамыған зейнетакы жүйелерінде қаражаттар жеке клиенттік шотқа аударылады, клиент өзі ұсынылып отырған табыстылығмен инвестициялық табысы жоспарланған инвестиациялық стратегияны таңдайды. Бұл таңдау арқылы тұлға тәуекелді өз мойнына алады, мемлекет кепілдендіру қызыметінен босатылған [1].

Қазіргі таңда әрекет етіп отырған әлемдік мемлекеттік жинақтаушы зейнетакы қорлары жоғарыда қорсетілген нұсқалар негізінде әрекет етеді. Дегенмен зейнетакы қорларының құрылымы әр елде әр түрлі болып келеді. Әлемдік тәжірибе мемлекеттік жинақтаушы зейнетакы қорларының құрылымының негізгі түрін қорсетеді:

1) Ішінара жинақтаушы қорлары (partially funded defined benefit) қазіргі таңда ең кең тараптады болып есептеледі. Бұл жүйе бойынша Африканың және Таяу Шығыс елдерінің, Швеция, Канада және Жапонияның зейнетакы қорлары, яғни әлемдегі барлық міндettі мемлекеттік зейнетакы қорларының үштен екісі әрекет етеді. «Partially funded» термині «аударылатын қаражаттардың бөлінуін» білдіреді. Зейнетакы салымдарының ағымы әр түрлі жолдармен қолданылатын бірнеше құрамдас бөлікке бөлінеді. Әдетте бір бөлігі ынтымақтастық жүйеге аударылып мемлекеттік базалық зейнетакыны құрайды, екінші бөлігі клиенттердің зейнетакы шоттарына аударылады. Аннuitet қолемі мемлекетпен кепілдендірілмейді, инвестициялардың тиімділігі есебінен қалыптасады. Қазіргі таңда 100% мемлекеттік жинақтаушы зейнетакы жүйесі (fully funded) жок.

2) Орталықтандырылған зейнетакы жинақтаушы қорлары (decentralized fully funded) 100% жинақтаушы қорлар болып табылады. Әдетте капитал жеке басқару компанияларлың басқарылуында болады. Мұндай типтегі қорлар Латын Америкасы елдері, Венгрия, Польша, Гонконг, Австралия, Швейцария, нидерланды және Ұлыбритания сияқты елдерінде ірі активті иеленушілер болып табылады. Бұл концепция 20 жыл бұрын пайда болғанымен, зейнетакы жүйесі жас болып табылады, тек Чили мемлекетіндеғана мұндай концепция толық даму тарихына ие.

3) «Сақтық» қорлары (provident fund) орталықтандырылған зейнетакы қорлары болып табылады, олардың инвестициялық саясатын жүргізу және активтерін басқару басқарушы кеңеспен жүзеге асырылады. Бұл Кенеске әдетте мемлекеттің, коммерциялық компаниялардың,

кәсіподактардың, кей жағдайларда зейнетакы қоры клиенттерінің өкілдері кіреді. Сақтық зейнетакы қорларында тікелей мемлекеттік реттеу инвестициялық қағидалармен алмастырылады. Аталған қорларда шетелдік басқарушылар емес, мемлекеттік қызыметкерлер басқарушы лауазымдарды иеленеді. Сақтық қорлар бұрынғы британдық колониялық Африка және Азия елдерінде кеңінен тараптады, ең ірі сақтық зейнетакы қорларының бірі – 20 млн. астам клиенті бар үнділік Provident Fund (EPF) қоры. Шри-Ланкағы Employee Provident Fund мемлекеттік зейнетакы қорының активтері барлық қор нарығының активтерін құрайды десек те болады. Аталған қорлар өздерінің активтерін отандық мемлекеттік облигацияларға, мемлекеттік компаниялардың қарыздық міндеттемелеріне, сондай-ақ әлеуметтік салаларға инвестициялайды [2].

Әр елдің ұлттық зейнетакы жүйесі өзіндік ерекшеліктерге ие болғанымен, әлемдік тәжірибе әлемдік зейнетакы жүйелерінің ортақ даму белгілерін қорсетеді: нақты бір үлгінің жетілдірілуінің және қомақты қаржы ресурстары жинақталуының ұзак кезенділігі; зейнеткерлік жастың жоғары деңгейі – орташа 65 жас, бұл жұмысшыларға көбірек өтілі жинауга және сақтаныруду жүйесінде қаржы ресурстарын көбейтуге мүмкіндік береді; зейнетакы қолемінің аударылған қаражат қолеміне тікелей тәуелділігі. Әлемдік тәжірибе зейнетакы жүйелерін реформалау демографиялық өзгерістерге, саяси жағдайға, экономикалық ахуалға сәйкес өзгеретінін қорсетеді. Зейнетакы жүйелерін реформалау негізгі үш бағыт бойынша жүргізіледі: ынтымақтастық зейнетакы жүйесін жинақтаушы үлгілерсіз жаңғырту; ынтымақтастық жүйесін қолданысады.

Экономикалық әдебиеттерде зейнетакы жүйелерінің ынтымақтастық және жинақтаушы жүйелері қарастырылады. Ынтымақтастық зейнетакы жүйесі кезінде белгілі бір жыл үшін жиналған әлеуметтік салықтық аударымдар зейнеткерлерге төлемдерге жұмсалады, яғни тіркелген төлемдер үлгісі қолданылады. Осылайша үрпақтар арасында сабактастық қағидасы негізіндегі жұмыс жасаушы халықтың егде жастағы азаматтарды қаржыландыруы жүзге асырылады. Жинақтаушы зейнетакы жүйесі әрбір жүйеге қатысушының жеке шотының болуымен сипатталады. Бұл шотқа әрбір азаматтың зей-

нетакы аударымдары түседі және кейін осы шоттан зейнетакы төлемдері төленеді. Бұл жерде ұрпақтар сабақтастыры байқалмайды, зейнетакы жүйесі жұмысшының жеке табысының бір бөлігін жинақтау және қайта бөлу қызметін аткарады [3].

Көп жағдайларда ынтымақтастық зейнетакы жүйесін Defined Benefits (DB) жүйесімен, жинақтаушы зейнетакы жүйесі Defined Contributions (DC) жүйесімен араласады, алайда бұл кей кездерде дұрыс емес. Атап айтканда, жинақтаушы зейнетакы жүйесі шегінде тіркелген төлемдер үлгісі де, тіркелген аударымдар үлгісі де әрекет ете алады. Откен кезеңдерде халықты әлеуметтік зейнетакымен қамсыздандыруда ынтымақтастық жүйе басым болған. Бірақ халықтың картасы, нарықтың замандағы шығындардың ұлғаюы көптеген зейнетакы жүйелерін тіркелген аударымдар жинақтаушы жүйесіне көшуіне себеп болды. Жинақтаушы зейнетакы жүйелерінің үлгілері әр елде әр түрлі болып табылады, оларды біріктіретін ортак белгісі – азаматтардың жеке зейнетакы шоттарындағы жинақталған зейнетакы аударымдарының сомасы болашақ зейнетакы төлемдерін анықтайды.

Жинақтаушы зейнетакы жүйесінің ынтымақтастық зейнетакы жүйесінен келесідей артықшылықтары бар:

- зейнетакы көлемі жинақталған қаражаттардың инвестициялануы нәтижелеріне тікелей байланысты, салымшылардың өздерінің қаражаттарын инвестиациялау үрдісін бақылау айтартықтай артады;

- жинақтаушы жүйесінің қатысушылары ынтымақтастық жүйелерімен тығыз байланысты саяси тәуекелдерден жақсырақ сақтандырылған;

- табыстарды жасыру ынtasы азаяды – азаматтар жұмыс берушілердің зейнетакы аударымдарын толық көлемде аударуына ынtasы көбірек болады, ол өз кезеңінде жасырын табыстарды болдыраймайды;

- экономикада ұзак мерзімді инвестицияларға қаражат көзі пайда болады.

Дегенмен жинақтаушы зейнетакы жүйесінін артықшылықтарымен қоса, жүйенің келесідей кемшиліктері мен мәселелері бар:

- халық арасында зейнетакы жүйелерінің қызмет ету әдістері, қаржылық қуралдар, т.с.с. жоғары сауаттылықты қажет етеді;

- жинақтаушы зейнетакы жүйесі ұйымдастырылуында ете күрделі болып келеді, сондықтан дәл әрі ұқыпты реттеуді қажет етеді;

- жинақтаушы зейнетакы жүйесінде кейбір қатысушылардың жалпы жинақтаған қара-

жаттары мardымсыз болуы мүмкін, немесе жинақталған қаражаттар сәтсіз инвестициялық шешімдер немесе активтерді басқару шығындарының артуы салдарынан азаю мүмкін [4].

Соңғы онжылдықтарда әлем елдерінің зейнетакы жүйелерінің аралас типтері орын алада. Яғни елдердің зейнетакы жүйелері мемлекеттік және жеке меншік механизмдері біріккен, ынтымақтастық та, жинақтаушы да жүйелерінің белгілерін қамтитын аралас типті жүйелер әркет етуде. Ынтымақтастық зейнетакы жүйесінен жинақтаушы жүйеге өту кезеңін қаржыландыру әр елде ерекше шаралар арқылы жүргізілді:

- ынтымақтастық жүйенің ішінәра сақталуы, яғни жиналған ақша қаражаттары ағымдағы кезеңдегі зейнеткерлерді қаржыландыру көзі болды, атап үлгі келесі елдерде орын тапты: Польша, Венгрия, Швеция, Уругвай және т.б.;

- еңбекакы төлеу қорынан міндетті аударымдардың көлемінің артуы – көшшілік дамыған елдер;

- өзге де табыс көздерін қолдану, мысалы, Қытайдағы лотереялар немесе Аргентинадағы ККС;

- жергілікті бюджеттердің немесе муниципалды деңгейдегі әлеуметтік қорлардың профилиттің қолдану (Чили);

- ағымдағы зейнетакы міндеттемелерін орындау үшін жекешелендіруден түскен табыстарды қолдану – Перу, Боливия және Польша елдері.

Қазіргі таңда толық жинақтаушы немесе толық ынтымақтастық зейнетакы жүйелері сирек кездеседі. Ынтымақтастық жүйелер таза күйінде тек зейнетакы жүйелерінің қалыптасуы шағындаған кездеседі. Бұгінгі таңда барлық дамыған елдер өздерінің үлттық ынтымақтастық зейнетакы жүйелеріне жинақтаушы қағидаларға негізделген қосымша зейнетакымен қамсыздандыруды енгізуде. Сондықтан тек жаңадан қалыптасуышы зейнетакы жүйелер толық ынтымақтастық бола алады.

Шетел мемлекеттерінің зейнетакымен қамсыздандыру жүйесі әр түрлі ұйымдастыруышылық-экономикалық құрылымдардан тұрады. Бұл құрылым өзінің сипаты бойынша көп деңгейлі болып табылады. Сонымен қатар зейнетакымен қамсыздандыру әртүрлі сипатқа ие. Зейнетакы мемлекеттік бюджетпен төленеді. Мұндай зейнетакылар барлық мемлекетте бар. Швейцарияда немесе Францияда олар зейнеткерлер табысының айтартықтай бөлігін құрайды. Чилиде ол ешкіммен қамтылмағандарға төленеді және күнкөріс шетінен де төмен қаржыны ұсынады.

Мұндай зейнетақы жобасында қаржыландыру көзі салықтар болып табылады. АҚШ өкіметі басқа да көптеген мемлекеттер сияқты ірі зейнетақылық бағдарламаларға қатысады. Бірақ, бәсекенің болмауы жинақтаулардың тиімді тәсілдерін іздеуге ынталандырмайды, керісінше саяси реттеулер үшін алғы шарттарды қалыптастырмайды. АҚШ-та, мысалы, әлеуметтік зейнетақымен қамту жүйесі – бұл трансферттік бағдарлама. Жұмыс істейтіндер жұмыс істемейтіндер үшін төлейді. Ол халыққа мемлекет көлемінде қызмет көрсетеді. Шет елдерде мұндай қорлар жұмыскерлердің кәсібі бойынша, сала немесе қандай да бір басқа қағида бойынша біріккен жеке топтары үшін құрылады. Берілген жүйе, дамушы мемлекеттерде қолданылған. Чилиде осы қағида бойынша барлық жұмыс істемейтіндерді қамтыған бірнеше ондаған қорлар құрылған. Дамыған мемлекеттерде мұндай қорларды ұйымдастыруға тиім салынған, себебі, олар зиянкестік іс-әрекеттерге кеңінен жол береді.

Осындай қорлары бар елдерде әдетте олар мемлекетке қатысты болады. Мұндай қорлардың қаржы көздері кәсіпкерлердің жұмыскерлердің жарналары болып табылады, бірақ қорлар мемлекеттік болғанда жарналар салықтар сияқты міндетті сипат алады. Жұмыскерге зейнетақыны кәсіпорын төлейді. Бұл қағида міндетті түрде бұрын сол кәсіпорынның жұмыскері болған зейнеткерлерге зейнетақы төлеу арқылы жүзеге асырылады, бірақ зейнетақы коры құрылмайды. Зейнетақымен қамсыздандырудың бұл түрі ең алғаш АҚШ және Жапонияда таралған. Бірақ төлемдердің міндетті еместігі, кепілдемесінің жоқтығы, олардың кәсіпорынның қаржылық жағдайына байланыстылығы, қосымша шығын төлеудің қажеттілігі, зейнетақымен қамсыздандырудың бұл түрі қосымша ретінде қайта қарауга алып келеді. Зейнетақы сақтандыру компаниясымен қамтамасыз етіледі. Осы қағидаға негізделген зейнетақы жүйесі кор құруды ұсынбайды. Мұндай жоба әлемде кеңінен таралған және жұмыскер берілген жоба бойынша рентаны сатып алуға жеткілікті сомада қаржы жинағанда зейнеттерлікке шыққаннан кейін зейнетақымен қамсыздандыруды ұйымдастыру үшін пайдаланады (Чили, Жапония, Австралия, т.б.), бірақ, мысалы Германияда рентаны жұмыскермен немесе кәсіпкермен бірте-бірте сатып алу тәжірибесі кеңінен таралған [5].

Әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, зейнетақы жүйелері реформаларының негізгі үш белгілерін атап көрсетуге болады: жинақтаушы

механизмдерді енгізу, зейнеткерлік жасты өзгерту және институционалды өзгерістер. Еуропа Одағының ресми құжаттарында 1998 жылдан 2020 жылға дейінгі жинақтаушы зейнетақы жүйесіне өту үшін нақты мақсаттар анықталған. Осы кезең аралығында ынтымактастық жүйенің мемлекеттік төлемдері 84%-дан 64%-ға төмендеуі, ал жинақтаушы жүйенің құраушылары 12%-дан 29%-ға артуы болжанып отыр, ал қазіргі таңда мардымсыз көлемдегі ерікті зейнетақы аударымдары үшесе (1,5%-дан 4,5%-ға дейін) артады деген де оптимистік болжамдар анықталған. Жалпы жинақталған жеке зейнетақы аударымдары 2020 жылға қарай 11,8 млрд.еурога дейін арту болжамы жасалған. Бөліп тарату жүйесі «ұрпактар арасындағы ақша айырбасы» болып табылады. Бұл «айырбастың» қағидасы экономикалық емес, әлеуметтік болып табылады, ол міндетті түрде жүзеге асырылады және тек мемлекеттік деңгейде ғана жұмыс істей алады. Зейнетақы қорына әлеуметтік сақтандыру түрінде келіп түсетін ақша қаражаттары, зейнетақы шоттарында кідірмesten ай сайынғы зейнетақы төлемдері түрінде зейнеткерлердің қолдарына тиеді [6].

Міндетті зейнетақы жарналарын салуға және салымшылардың шоттарындағы жинақтарының жеке-жеке есепке алынуына, сондай-ақ активтерді инвестициялық басқаруға негізделген Чилидегі жинақтаушы зейнетақылық қоры қолданысқа 1981 жылы енгізілген. Міндетті жарналарды төлеумен қатар, әрбір салымшы ерікті тәртіпте қосымша өз еңбекақысының 10%-ын салу мүмкіндігіне ие. Міндетті түрде болса да, ерікті түрде болса да төленген жарналарға салық салынбайды. Чили заңдарына сәйкес зейнетақылық қорларының ұйымдастырушылары атауына ие болған ұйымдар құрылды. Реформа басталған кезде олардың саны 11 еді, кейінірек олардың саны 23-ке дейін өсті. Қазіргі уақытта мұндай компаниялардың алтауы қалды, және олар барынша ірі қаржы мекемелері болып табылады. Чилиде зейнетке шығу жасы заң жүзінде анықталған: ерлер үшін 65 жас және әйелдер үшін 60 жас. Алайда егер зейнетақы шотында зейнетке мерзімнен бұрын шығуға болады. Зейнетақылық шотындағы зейнетақылық жинақтары қаражаттарының со-масы жеткіліктілігін екі нұсқаумен анықтауга болады, оларға сәйкес зейнетақы жинақтары қаражаттарының со-масы өмірлік аннуитетті қамтамасыз етуі тиіс, ол мынадан кем болмауга тиісті: салымшының еңбек жолының соңғы он жылындағы орташа еңбекақысының 50%-ынан және мемлекетпен кепілденген ең төменгі зейнетақының 110%-ынан.

Чилидің зейнетақы жүйесінің айырықша ерекшелігі – зейнетақы төлеу жолдарының сан алуан тұрларінің болуы. Салымшының калауына қарай зейнетақы төлеудің үш нұсқасы ұсынылады. Чилиде 2002 жылдан бастап мультипортфельдер жүйесі енгізілген. Яғни зейнетақы қорлары қаржы құралдарының тұрларі мен инвестициялық тәуекел дәрежесі бойынша ажыратылатын инвестициялық портфельдің 5 түрін ұсынады: A (Most risky) – 80%, B (Risky) – 60%, C (Intermediate) – 40%, D (Conservative) – 20% және E (Most conservative) – 5%. Тәуекел деңгейі инвестициялық портфельде қарастырылған пайыздық мөлшердегі акциялардың үлесіне байланысты. Бұл шара елдегі акциялардың құнының құлдырауы себебінен инвестициялық табысты толық қайтарымсыз жоғалту тәуекелін болдырмау мақсатында жасалған.

Қазақстан үшін Еуропа экономикалық ынтымақтастық және даму үйімі елдері (ЕӘҮДҰ) арасында Швеция мемлекетінің тәжірибесі маңызды. Швеция өзінің зейнетақы реформаларын он жыл бұрын бастаған. Көптеген ЕӘҮДҰ елдерінде сияқты Швеция ынтымақтастықты жүйеден міндettі және ерікті негізделгі жинақтаушы зейнетақы жүйесіне ауысты. Швеция зейнетақы жүйесінің ерекшелігі әйелдер үшін де, ер адамдар үшін де 65 жасында зейнеткерлікке шығуында, дегенмен 60 жастағы зейнетақыға шығу да бар, бірақ онда зейнетақы толық көлемінде төленбейді. Ынтымақтастықты жүйеде жұмыс беруші тұлға зейнетақыны жұмысқердің жеке шотына аударып отырады, яғни зейнетақылық индекстелу орташа жалақыға сәйкес өзгеріп отырған. Ал жинақтаушы жүйеге келетін болсақ, алғашқы салымдар 2011 жылдан басталды, бірақ алғашқы төлемдер 1938 жылы туған ұрпақ зейнетақыға шыққан кезде, яғни 2003 жылы беріле бастады. 2003 жылы зейнетақы төлемдерінің 80% ынтымақтастық жүйеден, ал 20% жинақтаушы жүйеден берілді. Ал қазіргі таңда бұл көрсеткіштер сәйкесінше, 60% және 40%-ды құрды. Жинақтаушы жүйе үшін аранайы резервтік қор құрылған. Аталған қор активтері 15 млрд. АҚШ долларын құратын 5 зейнетақы қорларының жинақтаған қаражаттарын орналастырады. Қалған 4 зейнетақы қорларының қызметі өзара шарттастырылған, алайда ол қорлар арсындағы бәсекелестікті жоймайды [7].

Азия елдерінде зейнетақы жүйесі мұлдем басқаша. Оңтүстік Кореяның мемлекеттік зейнетақы жүйесі зейнеткерлік жасқа келген, жарақаттар мен закымдар алған тұлғаларға, сондай-ақ сақтандырылған тұлға қайтыс бол-

ған жағдайда оның туыстарына зейнетақы қаражаттарының ұсынылуы мен төленуіне кепілдік береді. Сақтандыруши төлейтін сақтандыру төлемдері мен мемлекеттік жәрдемақыларды мемлекет басқарады және кепілдендіреді. Оңтүстік Корея аумағында тұратын 18-60 жас аралығындағы барлық тұлғалар, оның ішінде шетел азаматтары. Мемлекеттік зейнетақы қорына кіретін үйімдар мен кәсіпорындарда жұмыс істеушілер, кәсіпорындар мен үйімдардың зейнетақы қорларына кіруге міндettі. Сақтандыру жарналарына қатысты пайыздар. Міндettі сақтандыру жарнасы кірістің 9%-ын құрайды.

Малайзияда мемлекеттік зейнетақы жүйесі жоқ. Оның есесіне, барлық қызметтегі тұрғындардың толық ауқымына таралған 1951 жылы құрылған Жұмысшыларды қамсыздандыру қоры (Employees Provident Fund) жұмыс жасайды. Қордың қаржысы жұмысшылардың ай сайынғы аударымдары айлық жалақының 11% мен жұмыс берушінің айлық кірісінің 12-13%-нан тұратын жарнасынан қалыптасады. Зейнетақы жинақтарының 70% азаматтардың жеке зейнетақы шоттарына аударылады, ал қалған 30% азаматтардың келесідей жеке қажеттіліктеріне жұмсалады: медициналық шығындарға, ипотекалық несиелерге, білім алушы қаржыландыруға және 50 жасқа толғаннан кейін кез келген мақсаттарға. Зейнеткерлік жас Малайзияда 2013 жылы 50 жастан 65 жасқа дейін ұлғайтылды. Зейнетақы активтерін инвестициялау портфелі келесідей қаржы құралдарын қамтиды: отандық және шетелдік әмбенттердің акциялары мен облигациялары, Малайзия мемлекеттік бағалы қағаздары, жылжымайтын мұлік нарығы мен ақша нарығының қаржы құралдары.

Гонконгте кімнің пайдасы бекітілген күнелту минимумынан төмен болса, соған бюджеттен жәрдем ақша төленеді. 1988 ж. кәсіпкерлер үшін «жинақтаушы зейнетақы» жүйесінің бір түрі бойынша жеке жүйе енгізілген, бірақ бұл жүйе бойынша төлем әлі жүргізілмеген. Мемлекет күнелту минимумынан жоғары қарт адамдарға әлеуметтік көмек береді.

Сингапурде бір ғана қор бар, ол – Орталық сақтау қоры (Central Provident Fund), мұнда жұмысшылар мен жеке кәсіпкерлер өзінің еңбекақы қорынан 16%, ал жұмыс беруші 20% қаржысын бөледі, кейін осы қор жұмысшы зейнеткерлікке шыққан сәттен бастап, жұмысшының жеке өзінің еңбек жолында төлеген жарналарының мөлшеріне сай ай сайын белгілі бір мөлшерде зейнетақысын төлейді. Елдегі зейнеткерлік жас 62-65 жасты құрайды, ал зейнеткерлік

жасқа шыққаннан кейінгі өмір сүру ұзақтығы орташа 23 жылды құрайды. Жинақталған зейнетақы қаражаттары азмattардың жеке шотына аударылады, бұл шот үшке болінеді: негізгі, арнайы және медициналық. Медициналық шотқа 36% аударымдардың 7% аударылады және медициналық сактандыруды төлеуге, медициналық шоттарды төлеуге, денсаулықты сактау шығындарын өтеуге жұмысалады. Арнайы шотқа 6% аударылады, бұл шоттың ақшалай қаражаттарын арнайы зейнетақы өнімдеріне салуға болады немесе күтпеген шығындарға жұмысауға рұқсат етілген. Зейнеткерлік жас жақындаған сайын арнайы шот негізгі шотқа қосылады. Зейнетақы шотын ұстаушы азамат 50 жасқа толғанға дейін, өзінің негізгі шотының қаражаттарын кез келген мақсаттарға жұмысай алады: мемлекеттік бағдарлама бойынша ипотекаға, білім алуға (шот иемденушісі, жұбайы, балалары), сактандырудың әр түрлі нысандарына, инвестицияларға (алтынға, акциялар мен облигацияларға, депозиттерге). Кор мемлекет бақылауында болады, бірақ оның әлемдегі, қор нарықтарының операцияларына қатысуға өзіндік құқығы бар. Зейнетақы төлемінен

басқа кор әртүрлі себептермен алынған ауруларға байланысты жәрдемақы төлейді. Осылайша, Азия елдеріндегі зейнетақы жүйесінің ерекшелігі сол, мемлекет уақытылы зейнетақы төлемін бекітпей-ақ, тек қартайғандарға аз ғана мөлшерде жәрдемақы төлеуге кепілдік береді [8].

Корытындылай келе ұлттық зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің дағдарыс жағдайы орын алғанда шетелдік зейнетақы жүйелері келесідей бағыттарды ұстанады: ертерек зейнеткерлікке шығу ынталандырумен зейнеткерлікке шығу жасын ұлғайту, зейнетақы мөлшерін анықтауда табыс есебінің мерзімін арттыру, жұмысшылар мен жұмыс берушілермен төленетін сактандыру төлемдерінің арттыру, әр түрлі нысандағы зейнетақы женілдіктерін алушылардың санын қысқарту, зейнетақымен қамсыздандырудың кесіптік, корпоративтік және басқа да ерікті зейнетақымен қамсыздандырудың түрлерінің дамуын ынталандыру. Жоғарыда қарастырылған шаралардың онтайлы үйлесімі еліміздегі зейнетақымен қамсыздандыруды қаржыландырумен байланысты өзекті мәслелерін шешүге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- 1 Antolin P., Pugh C., Stewart F. Forms of Benefit Payment at Retirement / OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions, 2011, Paris.122p.
- 2 R.Hinz, A.Mataoanu. Pension Supervision: Understanding International Practice and Country Context / WB Soc.Protection Discus.№5, 2009, Washington.79p.
- 3 Новиков А. Особенности эволюции зарубежных пенсионных систем // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 5. – С. 67
- 4 Clark, G.L., Pension Reserve Funds: Aligning Form and Function / Rotman International Journal of Pension Management. Vol.4, № 2, 2011, Toronto. 241p.
- 5 Monk A. The Principles and Policies of Pension Reserve Fund Design and Governance / RotmanInternat.Journ.of Pens. Man. Vol.1, 2012, Toronto. 165p.
- 6 Ерошенков Г. Переход к накопительной пенсионной системе: мировой опыт и возможности его применения в России. – М.: MAKС Пресс, 2008. – 250 с.
- 7 OECD Pensions Outlook 2012, OECD Publishing, 2012, Paris. 251-264p.

References

- 1 Antolin P., Pugh C., Stewart F. Forms of Benefit Payment at Retirement / OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions, 2011, Paris.122r.
- 2 R.Hinz, A.Mataoanu. Pension Supervision: Understanding International Practice and Country Context / WB Soc.Protection Discus.№5, 2009, Washington.79r.
- 3 Novikov A. Osobennosti jevoljucii zarubezhnyh pensionnyh sistem // Mirovaja jekonomika i mezdunarodnye otnoshenija. – 2010. – № 5. – S. 67
- 4 Clark, G.L., Pension Reserve Funds: Aligning Form and Function / Rotman International Journal of Pension Management. Vol.4, № 2, 2011, Toronto. 241r.
- 5 Monk A. The Principles and Policies of Pension Reserve Fund Design and Governance / RotmanInternat.Journ.of Pens. Man. Vol.1, 2012, Toronto. 165r.
- 6 Eroshenkov G. Perehod k nakopitel'noj pensionnoj sisteme: mirovoj opyt i vozmozhnosti ego primenenija v Rossii. – M.: MAKС Press, 2008. – 250 s.
- 7 OECD Pensions Outlook 2012, OECD Publishing, 2012, Paris. 251-264r.

Kupenova Zh.K.,
Kishibayeva B.S., Zhunisova G.E.

Introduction to the theory of statistics

This article discusses the history of statistics. Destinations such as mathematical and descriptive. The need for statistics as a science. It describes the three basic values of statistics. The first is a special industry practices aimed at the collection, processing, analysis, characterizing socio-economic situation of the country, its regions, industries, individual enterprises. Secondly, the statistics referred to science, is engaged in the development of technical regulations and the methods used statistical practice. Science and practice are very closely related, mutually relying on each other. Third, statistics called themselves the statistical data provided in the financial statements of enterprises, institutions, companies, firms, industries or data published in collections, directories, media as a result of statistical work.

Statistical indicators are accounting estimates and analysis. The specific method is based on statistical analysis and synthesis of the compound. And also, the article says the information base that provides support for emerging market and provides comprehensive and objective information to develop options, studies and management decisions.

Key words: statistical trend, statistics, statistical significance.

Купенова Ж.Қ., Кишибаева Б.С.,
Жунисова Г.Е.

Статистика негіздеріне кіріспе

Бұл мақалада статистика пәнінің даму тарихы қарастырылған. Оның негізін қалаушылары және бастапқы мектептері туралы жазылған. Жазу және математикалық бағыттары, статистиканың ғылым ретінде қажеттілігі қарастырылған. Статистиканың уш негізгі анықтамасы ашылып жазылған. Біріншіден, бұл тәжірибе қызметтінің ерекше саласы. Яғни, едін, экономика салаларының, жеке кәсіпорындардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын мінездейтін мәліметтерді жинау, өндөу және талдауға бағытталған. Екіншіден, статистика тәжірибде қолданытын техникаларды құрастыруышы ғылым ретінде қарастырылады. Ғылым мен тәжірибе бір-бірімен тығыз байланыста болады. Ушіншіден, статистика кәсіпорындардың беретін статистикалық мәліметтерін айтамыз.

Статистикалық, көрсеткіштер бағалы есепті және талдамалы болып бөлінеді. Статистиканың ерекше тәсілі анализ бел синтездің қосылу негізі. Және де мақалада жан-жақты нарықты қамти отырып басқару шешімдерін қабылдау үшін акпараттық көз болып табылады.

Түйін сөздер: Статистика, математика, статистикалық мектеп, мемлекеттанду, статистикалық жүйе.

Купенова Ж.Қ., Кишибаева Б.С.,
Жунисова Г.Е.

Введение в теорию статистики

В данной статье рассматривается история возникновения статистики. Описываются три основных значения статистики. Во-первых, это особая отрасль практической деятельности, направленная на сбор, обработку, анализ данных, характеризующих социально-экономическое положение страны, ее регионов, отраслей экономики, отдельных предприятий. Во-вторых, статистикой называют науку, занимающуюся разработкой технических положений и методов, используемых статистической практикой. Наука и практика очень тесно связаны, взаимно опираясь друг на друга. В-третьих, статистикой называют сами статистические данные, представленные в отчетности предприятий, учреждений, компаний, фирм, отраслей экономики, или же данные, публикуемые в сборниках, справочниках, СМИ в виде результатов статистической работы.

Статистические показатели бывают учетно-оценочными и аналитическими. Специфический метод статистики основан на соединении анализа и синтеза. В статье говорится о информационной базе, которая обеспечивает поддержку формирующегося рынка и даёт всестороннюю и объективную информацию для разработки вариантов, обоснования и принятия управлеченческих решений.

Ключевые слова: статистическое направление, статистические показатели, статистические значения.

INTRODUCTION TO THE THEORY OF STATISTICS

The term «statistics» comes from the Latin word «status» (status), which means “certain things”. Initially, it was used in the meaning of the word «State administration» was coined in 1749 by the German scientist G.Ahenval, published a book about State administration.

Statistics has a long history and is rooted in antiquity. With the formation of states has become necessary in statistical practice, ie, Full information about the availability of land, population, its property status. Several thousand years ago, such a calculation was carried out in China, ancient Rome and Egypt.

With the development of social relations, the emergence of the tax system need statistics becomes apparent, such as eg:

- Prices for bread;
- The number of cities;
- The urban population;
- The volume of foreign trade;
- Registration of new factories;
- Registration of marriages, births, deaths.

As the complexity of social life more expanded range of phenomena accounted for.

The growth of social production in the period of the emergence of capitalism, the expansion of trade and international relations stimulated the development of accounting and statistics.

In Italy, at the beginning of the XIV century there was a system of double-entry bookkeeping, in which the operation is recorded twice – in the debit and credit. Consequently, significantly increases the need for analysis of the economic environment. The volume of statistical information particularly sharply increased – need information describing:

- The size and placement of industrial and agricultural production;
- Markets for goods;
- Labor markets;
- Raw materials, etc.

Currently, the term “statistics” has three meanings:

The first is a special industry practices aimed at the collection, processing, analysis, characterizing socio-economic situation of the country, its regions, industries, individual enterprises.

Secondly, the statistics referred to science, is engaged in the development of technical regulations and the methods used statistical practice.

Science and practice are very closely related, mutually relying on each other.

Third, statistics called themselves the statistical data provided in the financial statements of enterprises, institutions, companies, firms, industries or data published in collections, directories, media as a result of statistical work.

Statistics as a science began to develop from the middle of the 17th century in two ways:

- Descriptive;
- Math

The most important representatives of the descriptive school gosudarstvovedeniya were German ucheny G.Konring (1606-1681) and G.Aherval (1719-1772).

The first distinctive feature descriptive direction is that her task description is considered "public interest", such as:

- The territory of the State;
- State system;
- Population;
- Religion;
- Foreign Policy, etc.

That is the subject of statistics had numerical characteristics to the middle of the 18th century.

The second feature is that it is not yet analyzed the patterns and relationships social processes.

Mathematics was born in England. "Political Arithmetic" purpose is to identify patterns and relationships social processes by calculation

The most important representative of this trend was U.Petti (1623-1687), which Marx called "the inventor of a kind of statistics." Later it developed F.Galton (1822-1911), K.Pirson (1857-1936), V.Gosset (1876-1936), R.Fisher (1890-1962) and others.

2. Each science has a significant specific features that distinguish it from other sciences, and give her the right to independent existence. The main feature of any science is:

- knowledge of the subject;
- principles and methods of its study, which together form its methodology.

The subject of research are the statistics:

- mass phenomena of socio-economic life;
- quantitative aspect of these phenomena in a given place and time.

The socio-economic life of society is manifested in various mass events, such as:

- Production of various types of products;
- consumption of these products;
- carriage of goods and passengers;
- Other phenomena of economic, cultural and political life;

- natural resources and environmental conditions.

3. The statistical index – a quantitative assessment of the properties of the phenomenon under study. It manifests the unity of the qualitative and quantitative aspects.

Statistics using statistical indicators characterizes:

- dimensions of the phenomena being studied;
- their characteristics;
- patterns of development;
- their relationship.

Statistical indicators are accounting estimates and analysis. The first reflects the volume or level. And the second is used to describe the features of the development, distribution, relationships, relationships of its parts. These include:

- averages;
  - indicators of the structure;
  - variations of dynamics, degree of closeness of the connection and others.
4. The specific method is based on statistical analysis and synthesis of the compound. At first:
- stand out and separate study of the phenomenon (the group);
  - Evaluate the differences in the value of the characteristic;
  - The reasons of differences;
  - We give a description of the phenomenon as a whole and its trends.

All stages of statistical work is closely related to each other. Mistakes made at one stage will affect the entire study.

Statistics is closely linked with mathematics different levels of difficulty, especially with the theory of probability and mathematical. statistics.

Statistics based on the law of large numbers.

Therefore, based on statistical research is always mass observation of facts. The greater the volume of units observed, the closer the observed averages show patterns of the phenomenon under study.

5. In the current statistics there are three main parts:
- The general theory of statistics;
  - Economic statistics and its industry;
  - Social statistics and its industry.

General Theory of Statistics is developing the general principles and methods of statistical studies, the most common category (performance statistics).

The task of economic statistics is the development and analysis of synthetic indicators that reflect the state of the national economy, the relationship industries, especially the distribution of productive forces, the presence of material, labor and financial resources, the current level of their use.

Social statistics generates metrics to characterize the way of life and different aspects of social relations.

6. With the development of market relations the role of the knowledge base grows. This is due to the fact that:

- complicates the communications market actors;
- Appears the need for studying the impact of various factors on the results of economic activity, the social consequences;
- Requires a generalization on the macro and micro levels, as well as detailed information for the preparation of a wide variety of projections.

In order to perform a statistical study, necessary science-based information base. Which should:

- Provide support to the emerging market;
- Provide a comprehensive and objective information to develop options, studies and management decisions.

For this purpose, a special statistical unit engaged in systematic data collection, processing and presentation of the results in the form of statistical information to government and other bodies, commercial users.

Possessing information, enterprises can effectively implement the tasks. Conversely, an important cause of bankruptcies in Kazakhstan are the incompetent actions of the management companies, helped by the lack of available information on the managers of market conditions, and many other vitally important for the phenomena and processes of the enterprise.

Statistical observation helps the enterprise:

- Implement the marketing strategy;
- respond flexibly to market changes;
- Make informed choices.

References

- 1 The General Theory of Statistics: a textbook for high schools / II Eliseev, MM Yuzbashev; Ed. II Eliseevoj. – M.: Finance and Statistics, 2009, p. 614.
- 2 Socio-economic statistics: Workshop: Tutorial / VN Salin, etc.; Ed. VN Salina EP Shpakovskaya. – M.: Finance and Statistics, 2009, p. 114.

Литература

- 1 Общая теория статистики: учебник для вузов / И.И. Елисеева, М.М. Юзбашев; под ред. И.И. Елисеевой. – М.: Финансы и статистика, 2009, с. 614.
- 2 Социально-экономическая статистика: практикум: учебное пособие / В.Н. Салин и др.; под ред. В.Н. Салина, Е.П. Шпаковской. – М.: Финансы и статистика, 2009, ст. 114.

Кукиев А.Ж.

**Қазақстан Республикасында
тұтыну несиесінің дамуы
және мәселелері**

Нарықтық экономика дамыған сайын несие түрлері де көбеюде. Соның ішінде тұтыну несиесіне келетін болсақ, оның негізгі мақсаты – халыққа тұтыну тауарларын сатуды ынталандыру, халықтың тұрмыс жағдайын жақсарту. Соңғы кезде, Қазақстанда ақшалай және тауарлай берілетін тұтыну несиесі өріс алуда. Олар көбінесе машина және ұзақ мерзімге қолданылатын тауарлар алуға, үйлер салуға, сатып алуға және тағы басқа да мақсаттарға беріледі. Макалада Қазақстан Республикасы аумағында беріліп отырған тұтыну несиелері қаншалықтың тиімді, халықтың әлеуметтік жағдайын қаншалықты жақсартады және экономиканың дамуында алатын орны жайлышқа қарастырылған. Сонымен қоса макалада халыққа өте қажетті тұтыну тауарларын тұтыну несиесіне алған тиімді ме, әлде қолма-қол ақшага алған тиімді ме деген мәселе қарастырылған.

Түйін сөздер: тұтыну несиесі, бөлшек сауда, ІЖӘ, инфляцияның денгейі, револьверлік несие.

Kukiev A.Zh.

**Development and problems of
consumer loans in the Republic
of Kazakhstan**

Obviously, types of loans increase with the development of a market economy. If we dwell on consumer credit, it should be noted that its main objective – to improve the quality of life of citizens, thus encouraging them to purchase consumer goods. These loans are mainly for the purchase of cars, durable goods, real estate and other purposes. The article discusses the effectiveness of consumer loans in the Republic of Kazakhstan, as they improve the social situation of the people and its role in economic development. The article also discusses how to more efficiently acquire the necessary goods via loans or cash.

Key words: Consumer credit, trade, GDP, inflation, revolving credit.

Кукиев А.Ж.

**Развитие и проблемы
потребительского
кредитования
в Республике Казахстан**

Очевидно, что с развитием рыночной экономики также увеличиваются и виды кредитов. Если остановиться на потребительском кредите, то надо отметить, что ее главная цель – улучшить качество жизни граждан, соответственно, подтолкнуть их к покупке потребительских товаров. Эти кредиты выдаются в основном для покупки машин, товаров длительного использования, недвижимости и других целей. В статье рассматривается эффективность выданных потребительских кредитов в Республике Казахстан, насколько они улучшают социальное положение народа и ее роль в развитии экономики. Также в статье рассмотрено, как эффективнее приобретать необходимые товары – с помощью кредитов или наличными.

Ключевые слова: потребительский кредит, розничная торговля, ВВП, уровень инфляции, револьверный кредит.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ТҰТЫНУ НЕСИЕСІНІҢ
ДАМУЫ ЖӘНЕ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Нарықтық экономика дамыған сайын несие түрлері де көбөуде. Соның ішінде тұтыну несиесіне келетін болсақ, оның неғізгі мақсаты-халыққа тұтыну тауарларын сатуды ынталандыру, халықтың тұрмыс жағдайын жақсарту. Тұтыну несиесі бөлшек саудамен тығыз байланысты: біріншіден, тауар айналымы өсken сайын, несие көлемі де көбейеді, себебі тауарға деген сұраныс несиеге деген сұранысты тудырады. Екіншіден, төлем қабілеттілігі бар халықтың сұранысын тудырады.

Несиенің бұл түрі қымбат және ұзақ мерзімге тұтынатын тауарларды мысалы: автокөліктерді, жиһаздарды, тұрмысқа қажетті тауарларды сатып алуға қолданылады. Тауар бағасы жоғары болған сайын, несиенің бұл түріне де сұраныс көбейеді. Дамыған елдерде несиенің жартысынан көбі автокөлік сатып алуға беріледі. Қалған тауарларды тауарларды көбінесе қолмақол ақша арқылы сатып алады.

Тұтыну несиесі тауар формасында және акшалай берілуі мүмкін. Соңғы кезде, Қазақстанда акшалай және тауарлай берілетін тұтыну несиесі өріс алуда. Олар көбінесе машина және ұзақ мерзімге қолданылатын тауарлар алуға, үйлер салуға, сатып алуға және тағы басқа да мақсаттарға беріледі.

Жалпы тұтыну несиесінің көлемі халықтың тұрмыс жағдайын және кәсіпкерлердің тауарларын өткізуге үлкен ықпал жасайды.

Дамыған елдерде тұтыну несиесі үлкен роль атқарады. Ол тауарларға деген сұранысты, оларды өндіруді көбейтуге және сатуға ынталандырады. Тұтыну несиесін көбінесе табышы орташа жұмысшылар қызметкерлер пайдаланады. Жеке тұлғаларға ұзақ мерзімге қолданатын тауарларды несие арқылы сатып алған қымбатырақ болғанымен, төленетін соманы біртіндей өтеуге мүмкіндік алады.

Төлемді кешіктіріп беретін несиелер тікелей немесе жанама банкілік несие нысанын қабылдауы мүмкін. Тікелей банкілік несие берілгенде банк пен несие алушы алушы арасында несие келісімі жасалады. Жанама банкілік несие берілгенде банк пен несие алушы арасында несиелік қатынастарды делдал болуын айтады. Мұндай делдал болып көбіне бөлшек сауда кәсіпорындары болады. Осы жағдайда несиелік келісім дүкен мен клиент арасында жасалып, ары қарай келісіл-

ген тәртіпте банктен ссуда алады. Мұның көп таралғандыған, мысал көлтірсек, қазіргі қазіргі уақытта қазақстандықтарға автомобиль сатып алуға берілетін 70%-дан астам ссуда жанама несие түрінде беріледі [1].

Тікелей және жанама тұтыну несиесі өзінің кемшіліктері мен артықшылықтарына ие. Біріншісі, ол банктік несиені жанамадан ерекшелейтін – бұл несиелендіру объектісін дәл бағалауға мүмкіндік беретін несиелендіру процессін ұйымдастырудың қарапайымдылығы. Мұның бәрі, әрине банк пен қарыз алушының арасында несие қатынастарының ұйымдастырылуында жақын орын алады.

Елдегі макроэкономикалық жағдай да банктің жеке клиенттерінің несиелендіруін ұйымдастырғанда кері әсері болады.

Біздің елімізде тұтыну несиесінің кең тарауына негізгі кедергі – клиенттің төлеу мүмкіндігінің төмендігі. Көбіне клиент өзінің жалақысы есебінен несиені өтей алғатынын дәлелдей алмауы.

Жалпы Қазақстанда 2015 жылдың мәліметі бойынша 211,1 млрденге тұтыну несиесі берілген. Ал 2007 жылы 140 млрд теңге жұмсалған. Себебі қаржы дағдарысының әсері Қазақстанның коммерциялық банктаріне өте кең қолемде әсер етті. Ал қазір тұтыну несиесіне қойылып отырған 17–27 пайыздық ставка қолемінде болып отыр. Әрине бұл қарапайым халыққа өте жогары пайыз қойылым.

Экономикасы дамыған елдерде ІЖӨ – мен салыстырғанда тұтынушылық несиелендіру қолемі мен тұтыну қаншалықты маңызды екенін атап өту қажет. Мысалы: нидерландыда бұл қолем ІЖӨ-нің өзінен де жоғары. Италия сияқты бұдан да консервативті елдер де бар, әрі онда тұтынушылық несиелендіру қолемі ІЖӨ-нің 40%-ын құрайды және бұл тұтынушылық несиелендіру нарығында ІЖӨ-ге қомақты пайыз [2].

Қазақстан банкілерінен ең принципалды ерекшелігі – сатып алушы несие алу үшін тек анкетаны толтырады. Ешқандай басқа құжаттар (табыс туралы анықтама немесе енбек кітапшасының көшірмесі) керек емес.

Сонымен қатар жеке куәлігі және қайда жұмыс істейтіндігі қанша жалақы алғатындығы турысында мәлімет қажет болады.

Мысалы: Біз «Планета электроника» магазинінен «Каспий банк» АҚ қатысуымен 250 000 теңгеге UE46D6530WS маркалы самсунг теледидарын сатып алдық делік. Бұл несиені алуға қажетті құжаттар тізімі: жеке куәлік қана қажет.

Қалған мәліметте қай жерде жұмыс істейсін, қанша жалақы аласын, тағы басқа мәліметтер несиені алу барысында банктің маманы толық мәліметті компьютердегі бағдарламаға енгізеді. Несиені алу барысында біз 150 000 теңге қолемінде бастапқы сомманы төлеп таstadtық, бірақ бастапқы сумманы төлемесемде болады.

Бұл жерде банк маманының есептеп беруі бойынша біз бастапқы 150 000 теңгені төлегенен қалған 100 000 теңгені 13 айға 7692 теңгеден төлейтінімізді түсіндірді. Сонда банкке және маган қаншалықты деңгейде тиімді соны қарастырып көрейік. Мысалы: «Kaspibank» АҚ «Планета электроника» магазинімен алдын ала келісім шартқа отырады да банкке 10 пайыздық жеңілдік береді. Сонда 250 000 теңгенің 10 пайызы 25000 теңге болады, яғни 225 000 теңге самсунг теледидарында қарапайым қаржының 240 000 теңгени құрайды.

Ал банк 13 айға 100 000 теңгені несиеге беруіне байланысты 25 000 теңге пайдага кенеліп отыр. Бізге келер болсақ біріншіден 150 000 теңге бастапқы сумманы төлегенен кейін 100 000 теңгені 13 айға бөліп төлеген өте тиімді болып келеді. Жалпы біз сатып алған Самсунг теледидары Ресей елінде жасалып шығарылады, алайда Ресей нарығында бұл теледидардың бағасы 240 000 теңгени құрайды.

Әрине Ресей елінен Қазақстан нарығына жеткізіліп берілуіне байланысты шығын, арадағы дедалдар қосатын бағаны, магазин қосатын бағаны түбінде қарапайым қара халық өз мойнына алып отыр. Былай ойлап қарасақ ай бойы қара термен тапқан қарапайым халықтың табысы біріншіден шет елге, екіншіден дедалға, үшіншіден банктің пайызын төлеуге кетіп отыр деген сөз.

Осы жерде және бір мысал ретінде және бір банктің тұтыну несиесін беру жағдайын қарастырайық. Мысалы: «Алсер» компьютерлік магазинінен 100 000 теңгеге «Хоум Кредит Банк» АҚ қатысуы негізінде ноутбук алғым келеді.

Бұл несиені алуға қажетті құжаттар тізімі: жеке куәлік қана қажет.

Қалған мәліметтер қай жерде жұмыс істейсін, қанша жалақы аласын, тағы басқа мәліметтер несиені алу барысында банктің маманы толық мәліметті компьютердегі бағдарламаға енгізеді.

Айта кететін жайт бұл жерде «Хоум Кредит Банк» АҚ 100 000 теңгелік ноутбукті 6 айға ешқандай бастапқы сүммасыз, 20 000 теңгеден төлейтіз деп банк маманы сізбен келісім шартқа отырады. Енді ойлап қараңыз мысалы: Біз 100 000 теңгелік ноутбукті 120 000 теңге есебінде қайтаруым қажет, сонда магазинде ноутбук

100 000 тенге тұрса 10 пайыздық женілдік банкке берілсе, ноутбуктін магазиндері таза бағасы 90 000 тенгені құрайды. Тура айттар болсақ банк бұл жерде 30 000 тенге табысқа кенеліп отыргандығын көреміз. Ал егер 10 пайыздық женілдік берілмесе банк 20 000 тенге табысқа кенеледі.

Тұтыну несиесі көптеген елдердің экономикасында үлкен роль атқарады, сондыктан ол мемлекеттік органдардың тарапынан қатаң реттеуге ұшырауда. Біздің елімізде ол Ұлттық Банктің жұмысы. Шет елдің мемлекеттік реттеуін екі түрге беліп қарауға болады: беру және пайдалану деңгейінде. Беру деңгейінде мемлекет не тұтынушыларды несиелеуді қолдайды, не тежайді. Банктердің және қаржы компаниялардың бұл жұмысына несиелік шектеулердің ережесі қолданылады.

Бірнеше жыл бұрын жағдайы Қазақстандағыдан болған «Азия жолбарыстары» деп аталатын үш елден мысал келтірейік: Таиланд, Малайзия және Индонезия. 80-ші, 90-шы, 2000-шы жылдары осы елдердің ІЖӨ өте мықты өсім болды, шамамен жылына 7-8% және оның өсім процесі тұтынушылық несиелерді кең қолемді пайдаланумен тікелей байланысты.

Бұгінгі күнге, Азияның осы аймағы, Таиланд, Жапония, Оңтүстік Корея сияқты елдердің қоса алғанда, нарықты револьверлік несиесе карточкалары бойынша жүргізеді, ал 20 жыл бұрын ол төлем карточкаларының әлемдік нарықтың елеусіз сегменті еді.

Инфляцияның көрсеткіштері, ставкалар тұрғысынан жергілікті қаржылық бақылау органдарының саясаты және нарықтың ғаламдық шарттары сияқты базалық индикаторларды ескеру қажет, яғни ақы төлеу арналарының болуын ескеру қажет. Нақты бір іспен айналысу индикаторлардың бірі болуы мүмкін.

Қазіргі Қазақстандық банкілермен несиелендіру тәжірбиесі өзінің несиелендіру объектілерін кеңейту, ссудаларды беру шарттарын жеңілдету, сонымен қатар осының барлығын іс жүзінде асыру керектігі байқалады. Макроэкономикалық тұрақтылық, жалпы алғанда инфляцияның алдын алу тұрғындарға банк ссудаларын кең қолдануға мүмкіндік береді.

Талдау көрсеткендей, барлық әлем елдерінде тұтыну несиесі – бұл тұрмыс тауарларын сатып алуға тұрғындарға берілетін және коммерциялық несиесе формасында тұтыну қызметтерін және банкілік ссудалар. Тұтыну несиесінің негізгі мақсаты – тұрғындарға тауар сатуды қолдау. Бұл несиесе белшек саудамен тығыз байланыста: бір жағынан тауар айналымы өсken сайын не-

сие қөлемі өседі, өйткені тауарға сұраныс несиесе сұранысты тузызады, екінші жағынан – тұрғындарды несиелендірудің өсуі төлем мүмкіндігі сұранысы. Бұл тәуелділік, әсіресе қазіргі уақытта тауарлар нарығының толықтығы жағдайында байқалады [3].

Бұл несиесе түрін әлтүрлі елдерде салыстыру оның даму деңгейінің әртүрлілігін көрсетеді. Италияда және Жапонияда тұрғындардың жалпы қарыздарының сомасы осы елдердегі жалпы ішкі өнімге шаққанда 10% деңгейінде, ФРГ және Францияда-30%, ал Ұлыбритания мен АҚШ та 60%-дан астам. Тұтыну несиесі ең алдымен қымбат тауарларды сатып алғанда пайдаланылады: автомобилдер, электротұрмыстық тауарлар, жинақ т.б. тауар қымбат болған сайын, несиесе жиі қолданылады.

Қазіргі кезде көптеген батыстың экономистерінің кітаптарында айтылады несиенің екі жағы бар, біріншіден – егер несиені бизнеске салып түбінде қосымша құн алып келсе ол жақсы несиесе деп аталады, екіншіден – егер несиені керексіз немесе моданың өзгеруіне байланысты тұрлі үй жиназдарын, теледидар, ойын приставкаларына жұмсайтын болсаныз бұл керексіз несиенің түріне жатқызуға болады.

Сонымен қатар экономикамызда бағаның көтерілу саясаты орын алып отыр. Байқап қарасаныз магазиндердегі баға екі еселеніп көтерілуі орын алса, екінші жағынан инфляцияның әсеріде өте жоғары. Әрине жалпы экономикамызда несиесе нарықтың кең етек жайғандығы дұрыс бірақ банк тарапынан несиесе беру процесінде халықтың әлеуметтік жағдайын ескерсе нұр үстіне нұр болар еді [4].

2007 жылдары Қазақстанның коммерциялық банктері шет елден 4 пайызға несиесе алып ішкі нарыққа 13-14 пайызben несиесе беріп халықты мәз-мейрам қылған болатын. Себебі халық алған несиесіне той өткізіп керегін алып несиемен омір сүруге әдептенне бастады.

Ал коммерциялық банктер несиесе беру талабын өте төмендетіп жіберіп ақыр аяғы банктердің қаржы дағарысына тап болуына алып келді. Біздің оймызша банк жүйесі шет елден үлкен тәуекелге бармай ішкі нарықтан сонымен қатар қарапайым халықтан қаржы тарту жүйесін дамыту керек деп ойлаймын.

Қазіргі депозит жүйесінде де шикі жақтары көп, себебі қарапайым халық депозитке ақша салуға қызығушылығы жоқ. Мысалы: біз 30 000 тенгені депозитке салу негізінде жылына 3000 тенге пайда көреміз, әрине бұл жүйе бізді мұлдем қызықтырмайды.

Қазіргі жағдайды қарастыратын болсақ экономикамызда дайын тауар өндіру көрсеткіші өте төмен. Біз сырттан тауарды алғып келіп үстінен екі еселеп баға қойып және оны тұтыну несиесі ретінде беріп отырымыз. Әрине бұл жағдай, бұл экономикалық құбылым халықтың жағдайын жақсарту орнына төмендетуі айдай анық.

Корытындылай келе мысалы дамыған елдерде қарапайым халық осы тұтыну несиесі негізінде өмір сұруге әдептенген, яғыни халық-

ты пайызы өте төмен пайыздық несиемен қамтамасыз еткен. Ал біздін банктер көбіне несиенің пайызын инфляцияның көрсеткішіне теңестіріп тұтыну несиесінің өзін 20 пайыздан жоғары несиемен қамтамасыз етуде. Біздің ойымызша тұтыну несиесімен қамтамасыз етуді мемлекет қолға алғып Банктер пайызы төмен 4-5 пайыздық несиелер берсе, бірішіден халықтың жағдайы жақсарса, екіншіден тауар өтімділігі жоғарлайтын еді.

Әдебиеттер

- 1 Конакбаева А.Г. «Кредитная система РК: современное состояние и проблемы развития». «Банки Казахстана», №5, 2007.
- 2 Исаев А. «Қазақстанның банк секторының күйі қандай» «Айқын» газеті – 2009 жыл.
- 3 Сауытбекова Ә. «Банк жүйесінің өзекті мәселелері» «Дала мен Қала» газеті – 2009ж.
- 4 Абдильманова Ш.Р. Некоторые аспекты системы кредитования в Казахстане, «Банки Казахстана» №1 2010 ж.

References

- 1 Konakbaeva A.G. «Kreditnaja sistema RK: sovremennoe sostojanie i problemy razvitiya». «Banki Kazahstana», №5, 2007.
- 2 Isaev A. «Қазақстанның bank sektoryunuң kүji қandaj» «Ajkyn» gazeti – 2009 zhyl.
- 3 Sauytbekova Ә. «Bank zhyjesiniң өzekti məseleleri» «Dala men Қala» gazeti – 2009zh.
- 4 Abdil'manova Sh.R. Nekotorye aspekty sistemy kreditovanija v Kazahstane, «Banki Kazahstana» №1 2010 zh.

Zhumagazyeva A.G.,
Zhumabekova A.N.

**The competitiveness and
innovative development of
Kazakhstan**

In times of globalization, the main task in all countries is to formulate and support the competitiveness of the private economic entities and national economies. Given the variety of market, criteria are considered, new ways of improving domestic economic capacity of the country and increase productivity. With each passing day, the demand for new products and new production. Competitiveness – it is not only the value of the parameter and the quality of industrial products, as well as innovation management and investment activities. Regional ranking was based on the final score assigned by the results of a comprehensive evaluation of four factors: economic development, business climate, the human dimension, the SME survey. At the end of 2014 in Astana, Almaty and Mangystau have become leaders competitiveness rankings. Analysts Kazakh Forbes analyzed and compiled a list of the regions and cities of national significance on economic indicators.

Thus, Astana has won first place among 16 regions of the country. The experts noted that in a situation when economic growth slows and it becomes a major investor in the state, Astana is a particularly interesting place for business. "It is here that will take place Expo-2017 on the organization of which Kazakhstan plans to spend about \$ 3 billion (about sequestration posts at the time of writing there was no ranking).

Key words: competitiveness, the organization competitiveness, product, market, economic sector.

Жумағазиева А.Ғ.,
Жумабекова А.Н.

**Қазақстандағы кәсіпкерлік
және инновациялық даму**

Фаламдану жағдайында барлық елдердің негізгі міндеті ұлттық шаруашылық, пен жекелеген экономикалық субъектілердің бәсекелес қабілетін қалыптастыру және қолдау болып табылады. Нарықтық талаптардың ерекшеліктерін ескере отырып, мемлекеттің ішкі экономикалық мүмкіндіктері мен өндірістік ахуалын одан ары жақсарту максатында жаңа бағыттар белгіленуде. Өндірісті жаңаша құрудың, шығарылатын өнімдердің сұранысын арттырудың маңыздылығы да артуда. Бәсекеге қабілеттілік – өнеркәсіптік өнімнің құндық және сапалық параметрлерін ғана қамтыймай, сондай-ақ, кәсіпорын қызметіндегі инвестиция мен инновациялық басқаруға, менеджмент деңгейіне тәуелді жан-жақты үғым. Республикада индустріалды-инновациялық стратегия негізінде, өнірлердің ішінде бәсекелестік қабілеті жоғары және экспортқа бейімделген секторларды анықтау арқылы, жалпы өнірлердің дамуына институционалды қолдау көрсету бүгін мемлекеттің негізгі мақсаты болып отыр.

Жалпы айтқанда, ел экономикасын өрге сүйрейтін елімізде әлеуметтік-экономикалық жаңыртудың басты бағытының бірі – индустриялдық-инновациялық даму халықтың әлеуметтік жағдайын жақсартуға оң ықпалын тигизетіндігі ақырат. Материалды қалай болсын қолдану тек қана Alashainasy.kz сілтемесімен бірге рүқсат етіледі.

Түйін сөздер: бәсеке, кәсіпорын, бәсекеге қабілеттілік, өнім, нарық, экономикалық сала.

Жумагазиева А.Г.,
Жумабекова А.Н.

**Конкурентоспособность и
инновационное развитие
Казахстана**

С каждым днем растет спрос на новые товары и на новые производства. Конкурентоспособность – это ценность и параметр не только качества производственных товаров, а также управления инновациями и инвестиции в деятельности организации. Ранжирование регионов производилось на основе итоговых баллов, присвоенных по результатам комплексной оценки четырех факторов: экономическое развитие, бизнес-климат, человеческое измерение, опрос МСБ. По итогам 2014 года, Астана, Мангистау и Алматы стали лидерами рейтинга конкурентоспособности. Аналитики казахстанского Forbes провели анализ и составили список областей и городов республиканского значения по экономическим показателям.

Так, Астана заняла первое место среди 16 регионов страны. Эксперты заметили, что в ситуации, когда рост экономики замедляется, а основным инвестором становится государство, Астана является особенно интересным для бизнеса местом. «Именно здесь будет проходить Expo-2017, на организацию которого Казахстан планирует потратить примерно \$3 млрд (сообщений о секвестре на момент подготовки рейтинга не было).

Ключевые слова: конкурентность, организация, конкурентоспособность, продукт, рынок, экономическая отрасль.

THE COMPETITIVENESS AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

The Message of the President Nursultan Nazarbayev to people of Kazakhstan noted that one of the main strategic interests of the republic's foreign policy is becoming one of the 50 most competitive countries of the world and strengthen the country's competitiveness in international markets. Competitiveness issues occupy a special place in the field of economic development, as they are one of the conditions of industrial-innovative development and the liberalization of foreign trade activities of the republic.

In modern conditions the competitiveness of the country is an indication of the status and prospects of development of the economic system, determines the nature of its participation in the international division of labor, acts as a guarantor of economic security and the ability to produce goods and services that satisfy the requirements of the global market, the implementation of which runs on the welfare of the population [1].

The article analyzes the competitiveness and innovation potential of the economy of Kazakhstan based on global indices of various international organizations. Showing the country's achievements and weaknesses in these areas.

In the developed Strategic Plan of Development of Kazakhstan till 2020 priority actions that create conditions for post-crisis development of the country, focused on improving the business and investment climate, strengthening the country's financial system and improving the efficiency of public administration. Qualitative growth in the economy will be based on the physical infrastructure modernization, human resource development and strengthening of the institutional framework to facilitate accelerated industrial-innovative development of the country. One of the strategic goals set by the President of the Republic of Kazakhstan NA Nazarbayev, was the country's entry into the 50 most competitive countries with a favorable business climate that allows to attract significant foreign investments in non-primary sector of the economy.

According to the Global Competitiveness Report of the World Economic Forum for 2012-2013, Kazakhstan took the 50th place in the ranking of the most competitive countries of the world. The Global Competitiveness Index of the World Economic Forum's ranking of countries in terms of the competitiveness of their economies by assessing 12 performance indicators. «Kazakhstan raised

its rating on the 1 position and took the 50th place in this year. The advantages of the country are a flexible and efficient labor market (15) and a stable macroeconomic environment (23), while many countries are not effective in these areas. The main challenges for Kazakhstan are the areas of health and primary education (97), the competitiveness of companies (94), as well as potential potential for innovation (84) «[2].

It should be noted that this position is the best in the history of Kazakhstan's participation in the ranking of the Global Competitiveness Index (GCI) in 2005. Kazakhstan is the second result among the CIS countries after Azerbaijan (39th place). Rus-

sia occupies 64th place, Georgia – 72th, Armenia – 79th, Ukraine – 84th, Moldova – 89th, Kyrgyz Republic -121th place. Tajikistan this year did not submit their data.

Improving positions of Kazakhstan was observed in most factors of competitiveness, however, there was a decrease in some positions. The most significant progress was noted by the factor of innovative potential (84; 19), in which Kazakhstan has improved its ranking by 19 positions. There have been positive changes for items such as the Institutes (55; 11), financial market development (103, 12) and the market efficiency of goods and services (56; 15).

Table 1 – Ranking of Kazakhstan in the Global Competitiveness Index for 2012-2013

Factors	2012	2013	Change
Overall rating of Kazakhstan	51	50	1
I.Group: General requirements	47	48	-1
Institutions	66	55	11
Infrastructure	67	62	5
Microeconomic environment	16	23	-7
Health and primary education	92	97	-5
II.Factors efficiency	56	53	3
Higher education and training	58	54	4
Efficiency of the market for goods and services	71	56	15
Labor market efficiency	19	15	4
Financial market development	115	103	12
Technological readiness	55	57	-2
Market size	55	54	1
III.Group: Factors of innovative development	104	87	17
The competitiveness of companies	9	94	5
Innovation potential	103	84	19

Since 2012, the Global Competitiveness Index (GCI) Kazakhstan participates as countries with economies in transition from the 2nd stage (stage of effective development) to the 3rd stage of development (stage of innovation development).

The total average rating of Kazakhstan is 4.41 (4.38 in 2012), which allows the country to stay in

the ranking between Italy (49) and Portugal (51). For the fifth year in a row in the championship ranking keeps Switzerland (1st place in the rating, unchanged compared to the previous year). Three most competitive countries of the world remains unchanged. It – Switzerland (1), Singapore (2) and Finland (3). In the 10 most competitive countries of

the world dominated by European countries. Also in the top 10 are 3 Asian countries, including Singapore is the second competitive country in the world, and Hong Kong and Japan took seventh and ninth places, respectively. This year for the first time the United States improved its ranking, rising by 2 points in the

last four years. It is important to note that the country's best 10's are characterized by a high level of innovation and a strong institutional environment.

Comprehensive assessment of the level of development of the innovation sphere in Kazakhstan and some other countries is shown in Figure 1.

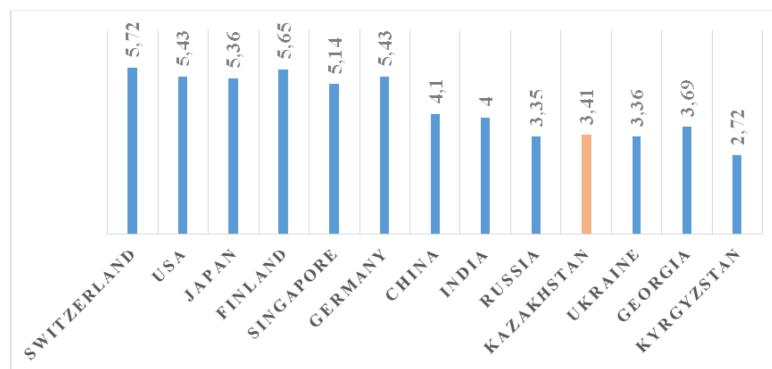

Figure 1 – The index of the level of innovation, 2013

Changes in the rating of innovative development of Kazakhstan for the period 2006-2014 years presented, in Table 2.

Table 2 – Changes in the rating of innovative development of Kazakhstan for the period 2006-2014 years

Components	Years								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Innovation potential	59	70	75	62	78	102	116	103	84
Ability to innovate	-	62	64	50	50	75	101	92	74
Quality of the research organization	52	53	63	58	80	112	121	108	102
Company costs for research and development	44	57	65	62	60	84	107	94	77
Cooperation of universities and business in research and development	54	63	71	64	77	111	119	90	79
State procurement of high-tech products	45	56	62	59	62	83	93	71	58
Availability of scientists and engineers	88	100	98	83	74	91	106	104	98
Patents per 1 million people	69	67	83	72	85	81	81	65	67

As we can see from Table 2, Kazakhstan has consistently improved its position in the ranking, moving up consistently. Although it should be noted that in the pre-crisis period of Kazakhstan on the development of innovation was on 59 place in

the ranking of 104 countries. In addition to these indicators, also taken account of the boom and the following innovation index components, such as:

– Technological innovation and the degree of penetration,

- Technological readiness,
- The introduction of technology at the enterprise level,
- The prevalence of foreign technology licensing,
- As far as direct investments bring new technologies to the country,
- The quality of science and mathematics education, cooperation of universities and industry in research and development,
- The quality of R & D institutions and scientific and technical equipment,
- Protection of intellectual property, access to venture capital

Ease of initiatives in business, the level of administrative barriers. In addition to the WEF rankings, there are other indices of innovative development, in which Kazakhstan is also present. The most famous in the world of theory and practice of comparative analysis of the innovation development of the countries are as follows:

The Global Innovation Index (Index, GII), which is calculated by the analytical center of the Lausanne business school INSEAD, Switzerland [3].

International BCG Innovation Index (Index BCG, mff BCG), which is calculated by experts of Boston Consulting Group, USA.

Innovation capacity index of international research structure EFD -Global Consulting Network.

Innovation Index of the European innovation scoreboard (Eigoreap Innovation Scoreboard Summary Innovation Index, SII).

The above indices differ in their components, algorithm integration and scale of values of the indicators. The most relevant and popular among the experts is considered by the Global Innovation Index INSEAD.

INSEAD Global Innovation Index is calculated since 2007. The business school INSEAD experts. The Global Innovation Index is composed of 80 different variables that describe in detail the innovative development of countries at different levels of economic development. The index is calculated as a weighted sum of the scores of the two groups of indicators:

Disposable resources and conditions for innovation: Institutions;

- Human capital and research;
- Infrastructure;
- The development of the internal market;
- Business Development.

– Achieved practical results of the innovation (Innovation Output):

- The development of technology and knowledge-based economy;

The results of creative activity. Thus, the final index is the ratio of costs and effects, allowing you to objectively evaluate the effectiveness of efforts to develop innovations in one country or another.

BCG International Innovation Index is calculated in US according to the method of the Boston Consulting Group. GII BCG index includes six sub-indices:

- Fiscal Policy;

Other policies (education policy, trade policy, regulatory policy, intellectual property policy, immigration policy, infrastructure policy).

– Other policies (education policy, trade policy, regulatory policy, intellectual sobstvennosti policy, immigration policy, in the infra-structure of the policy);

– innovative environment (public education, quality of the workforce, quality of infrastructure, the business environment);

– R & D results (R & D investments, publications and knowledge transfer, etc.);

– Business performance (high-tech exports, productivity);

- The impact of innovation on society.

The focus of the BCG model focuses on the cash flow of the organization, which is sent either to conduct transactions in a particular business area, or arises as a result of such operations.

It is believed that the level of income, and cash flow is in a very strong function of the rate of market growth and relative share of the organization in this market. The rate of growth of the business organization determine the pace at which the organization will use the money cash [4].

The BCG model basic business objectives of the organization suggests the growth rate of profits and the masses. At the same set of allowed strategic decisions as to how to achieve these goals, limited to four options:

– Increasing the share of business organization in the market.

– The struggle for the preservation of the share of the business organization in the market

– Maximum use of the organization of business position in the market.

- Exemption from this type of business.

These decisions suggest that BCG model depends on the type of business organization in the strategic space. Currently, an international innovation index company no longer expects to focusing on a model calculation of the Index's top 50 innovative companies.

Index of innovative features (Innovation Capacity Index, ICI) calculated an international

research structure EFD – Global Network. The calculation uses the following indicators: indicators on innovation expenditures, product innovation, its own means of financing innovation, new technology and education personnel. ICI index includes five sub-indices with variable 61:

- human capital, training and social integration;
  - Institutional environment;
  - Use of IT (information technology);
  - R & D (research and development);
  - legal framework.
- European Innovation scoreboard Index – Innovation Union Scoreboard (IUS)

At the beginning of the 2000s as part of a Eurobarometer poll, conducted by the European Commission, was carried out an additional survey Innobarometr, the results of which have been issued in the form of the corresponding report. In the future, this survey has become an annual event. In 2010, Inna Barometer was dedicated to innovation in the public sector and was conducted among 4000 European public organizations. The results showed that the organizational and process innovations are gaining more and more widespread in government agencies, that is embodied in simplifying customer access to information, better quality to meet their needs, as well as the improvement of the working conditions of civil servants.

The methodology of calculation of these indices improved every year, and is reflected in the annual report entitled "Scoreboard innovative achievements of the European Union (Eigoreap shpouaiop Scoreboard)". 2010 in connection with the advent of the European Union initiative "Innovation Union", which aims to increase innovation activity of the EU economy by 2014 and envisages the creation of a single European Research Area report was named "Innovation Union Scoreboard".

This study was carried out to identify the threats and opportunities in the sphere of innovations for certain regions and countries. Under the innovation in the economic sense, the European Commission's experts understand the successful implementation of ideas in the market or improved product, process or service. Following this interpretation, the comparison of the innovation capacity of States regarded as a comparison of specific criteria for defining the innovative base of innovative activity (quantitative characteristics), innovative development (qualitative characteristics).

In 2009, the innovative development index is calculated on 29 indicators, however, in the report for the year 2010 their number was reduced to 25 indicators that better cover the development

of the national innovation system.. At the same time 19 indicators were collected were combined and developed 5 new from the previous report, 2 indicators.

The report (the IUS) state also differentiated by average annual growth in the innovative development of the five-year period (this is made corresponding matrix).

As we can see, these indices are complex hierarchical measuring systems. A comparison of these indices also shows that these indices are different set of blocks, the content and the number of variables, the algorithm information integration and scale of values of the indices, making it difficult to compare the results of measurement of innovation development of countries, particularly Kazakhstan. Let us consider in detail the index from INSEAD.

International Business School the INSEAD, Cornell University (Cornell University), and the World Intellectual Property Organization (World Intellectual Property Organization, WIPO) presented an analytical report «Global Innovation Index 2013» (Global Innovation Index 2013), in which Kazakhstan on the level of innovation has taken 84 place among the 142 countries of the world. It should be noted, despite the differences in the methods of calculating ratings, GIK WEF in 2013 Kazakhstan is also on the 84 place on the innovation potential [5].

This research holds INSEAD since 2007, and currently it is the most comprehensive set of indicators of innovation development in different countries of the world. In 2013, the study covers 142 countries, which together produce 98.7% of world GDP and are home to 94.9% of the global population. The Global Innovation Index is composed of 80 different variables that describe in detail the innovative development of countries at different levels of economic development. The study's authors believe that the success of the economy is linked as with the presence of the innovation potential and the conditions for its implementation. Therefore, the index is calculated as a weighted sum of the scores of the two groups of indicators

- the resources and conditions for innovation;
- Achieved practical results of the innovation (InnovationOutput):

The final index is the weighted average cost ratio and the effect that makes it possible to objectively evaluate the effectiveness of efforts to promote innovation on a global scale. Also, given the index of efficiency of innovations, which is calculated as the ratio between the cost of innovation subindex subindex and effect (results) innovation. This, the rating of the global innovation index (GII) INSEAD

represented by four major evaluations – the overall index, the two sub-indices and the index of the effectiveness of innovation.

The analysis shows that the top ten world leaders in the field of innovation has not changed compared to the previous year.

Table 3 – countries – participants rated INSEAD, the sample for 2013-2014

Country	Total score (0-100) / in the ranking		Total score (0-100) / in the ranking		Sub-index costs/ place		The effect of sub-index/ place		Sub-index costs/ place		The effect of sub-index/ place	
	2013		2014		2013		2014		2013		2014	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Switzerland	68.2	1	66.59	1	68.0	4	68.5	1	66.52	7	66.65	1
Sweden	64.8	2	61.36	2	68.8	3	60.7	2	67.86	5	54.86	3
Singapore	63.5	3	59.41	8	74.9	1	52.0	11	72.27	1	46.56	18
Finland	61.8	4	59.51	6	67.5	6	56.1	5	66.67	6	52.35	8
United Kingdom	61.2	5	61.25	3	68.0	5	54.5	6	68.50	4	54.30	4
Netherlands	60.5	6	61.14	4	62.9	15	58.2	3	64.18	10	58.09	2
Denmark	59.9	7	58.34	9	67.4	8	52.5	9	66.34	8	50.35	14
Hong Kong	58.7	8	59.43	7	72.0	2	45.5	25	70.65	2	48.21	15
Ireland	58.7	9	57.91	10	67.4	7	49.9	14	64.09	12	51.73	11
USA	57.7	10	60.35	5	66.3	9	49.1	16	69.19	3	51.42	12
Kazakhstan	31.9	84	32.73	84	41.4	67	22.4	105	49.72	69	24.73	10
Russia	37.9	51	37.2	62	42.0	60	33.8	49	43.77	52	30.62	72
Latvia	47.0	30	45.24	33	51.4	36	42.6	27	51.107	33	39.37	37

Source: compiled by the authors based on the report data INSEAD, 2014

In the ranking of countries in terms of innovation capabilities and results continue to lead Switzerland. It is followed by Sweden, the United Kingdom, the Netherlands, United States, Finland, Hong Kong, Singapore, Denmark and Ireland.

Indicators Sweden and Switzerland indicate that both countries occupy a leading position in all the criteria of the Index, consistently getting into the list of 25 countries with the best performance. United Kingdom demonstrates a well balanced performance in innovation (taking fourth place as a cost, and the results of innovative activities), despite the relatively low growth of labor productivity. The United States, which still enjoy preimuschestvami its powerful educational base (this applies in particular to the leading universities), significantly increased the cost of software development and employment in knowledge-intensive industries. The

last time the United States entered the top five in 2009, when they occupied the first place.

The countries with the best indicators of the level of innovation demonstrated remarkable stability, experts say. If you look at the top 25 countries in terms of innovation, the rankings show that some states are changing their place within their respective groups, but none of them did not leave the group. This can be explained, among other things, the fact that successful innovation leads to a kind of vicious circle: on reaching a certain critical level of investment attracted investment, talent attracts talent, innovations and generate innovation.

According to the study, there is a new dynamics of innovation in the world, despite the persistence of deep inequalities and sustainable in this area between the various countries and regions. The most significant innovation gap exists between

the countries are at different stages of economic development. On average, countries with high income per capita is much ahead of the country with lower income to all innovative options. There remains a profound inequality in the field of innovation between different geographical regions, especially if we compare the average high-income countries to that of countries in other regions of the world, such as Africa and many parts of Asia and Latin America. European countries continue to develop at different rates, leading innovation countries of Northern and Western Europe, they are catching up with Eastern European and Baltic countries, and smaller than those of the country of Southern Europe.

When comparing the overall performance of a global index of innovation and the level of GDP per capita, the report is divided into three groups of states:

The first group of «innovation leaders» includes countries with high income, such as Switzerland, the Scandinavian countries, Singapore, Britain, the Netherlands, Hong Kong, Ireland, the United States, Luxembourg, Canada, New Zealand, Germany, Malta, Israel, Estonia, Belgium, South Korea, France, Japan, Slovenia, Czech Republic and Hungary. These countries have successfully built an innovative ecosystem in which the investment in human capital thrive in fertile and stable innovation infrastructure, creating favorable conditions for increasing the level of knowledge, technology improvement and development of creativity.

The second group of “innovators, students” includes countries with an average level of income, such as Latvia, Malaysia, China, Montenegro, Serbia, Moldova, Jordan, Ukraine, India, Mongolia, Armenia, Georgia, Namibia, Viet Nam, Swaziland,

Paraguay, Ghana and the Senegal. Because of the low-income group includes Kenya and Zimbabwe. This group of countries with medium and low income show growth of innovative achievements by improving the institutional framework, training the workforce, improve the innovative infra-structure of deep integration with the global financial and other markets, and the development of the business community, even if progress in these dimensions are not uniform across all segments in the country.

The third group of “laggards” includes countries characterized by the weakness of their innovation systems. In this group of countries can be found both in high and middle-income countries.

This year Russia took the 62 place in the general rankings, between Jordan (61) and Mexico (63), losing just 11 positions. Among the BRIC countries, Russia ranks second after China (35th place), but if the trend continues, the other two countries in this group may soon get around to it in the ranking – Brazil already has 64 and India – 66th place.

Among the CIS countries Russia ranks third after Moldova (45) and Armenia (59). According to the report, the strengths of Russia related to the quality of human capital (33 place), business development (43), the development of knowledge (48), and infrastructure (49). Hinders the development of innovations imperfect institutions (87th place), low levels of development of the internal market (74) and the results of creative activity (101).

Which group includes Kazakhstan in this ranking? Despite the complexity of the calculations, Kazakhstan with an average level of income is surely among the second group of “students-innovators”, although the index of efficiency of innovations in 2013, we were on the 126-th place. (Table 4)

Table 4 – Changes in Kazakhstan's rating indicators of the Global Innovation Index 2008-2014

Years	Place in the overall ranking	Points	Efficiency rating	Points
2008	61	2.45	-	-
2009/2010	72	2.85	-	-
2010/2011	63	3.05	77	-
2011/2012*	84	30.32	112	0.52
2012/2013	83	31.9	131	0.54
2013/2014	84	32.7	126	0.6

*Note: from 2012 scores have changed because of the complexity of the index calculation methodology

Retrospective data on the index of INSEAD for the years 2008-2014 shows clearly improved balanced scorecard, but the ranking of the country has worsened – with 61 seats Kazakhstan dropped to 84th place [6]. In addition, Kazakhstan should strive to improve the efficiency index of innovation, as it shows the country in which innovative ideas are better translated into practical results. Thus, despite the fact that while a number of indicators, our country can not substantially move up in the global ranking, Kazakhstan still has every chance to enter into the world elite of technology in the next two decades. Formation of innovative activity will allow Kazakhstan to use a powerful intellectual potential to change the raw material orientation of the economy and accelerate socio-economic development in general.

Specifics of economic development of Kazakhstan's economy shows that the main directions of formation of competitive economy of the country should be:

- the development of infrastructure and economic regulation mechanisms;
- the formation of scientific-technical and innovative production capacity;
- creation of an effective management system;
- encourage the development of high-tech and service industries;
- the development and effective use of human potential.

Each area is characterized by a certain group of factors that influence the formation of competitiveness.

References

- 1 Message of the President of Kazakhstan NA Nazarbayev to people of Kazakhstan. Kazakhstan's entry strategy into the 50 most competitive countries of the world. – 2006.
- 2 The Global Competitiveness Report 2013-2014: Full Data Edition, Switzerland.
- 3 The World Economic Forum, P. 653
- 4 Cornell University, INSEAD, and WIPO (2013): The Global Innovation Index 2013:
- 5 The Local Dynamics of Innovation, Geneva, Ithaca, and Fontainebleau, p. 487
- 6 <http://gtmarket.ru/ratings/global-innovation-index>.

Abylay A.B.

The problem of excessive male mortality in Kazakhstan and its negative effect on socio-economic development of the country

Some exceeding of the male mortality is conditioned by a set of biological and social factors. In particular, biological peculiarities like smaller defense of man's organism (women's organism characterizes by larger endurance, which is determined by specific function of extension and preservation of life, endurance to stresses, etc.) and hormonal peculiarities from one side; and social factors (more men work in dangerous and harmful conditions, have addiction to alcohol, tobacco and drug consumption or tend to risky behavior) – from the other side. Also the quantity of men, who work in conditions which don't meet sanitary and hygienic standards is three times larger the women (at building – in 8 times, at transport and communication, extractive industries – more than 5 times, at metallurgy – in three times). Men also predominate in professional spheres that have increased risk for life (army, police, rescue workers), extreme sports etc. However, strongly pronounced male mortality, which as a result causes 11-12-years gap in average lifetime of men and women, is characterized only for several post-soviet countries. Excessive loss of human capital is a serious obstacle for a social and economic development of a country.

Key words: male and women mortality, socio-economic development, comparative analysis.

Абылай А.Б.

**Қазақстандағы шамадан тыс
ер адамдардың өлімінің
мәселесі және оның
еліміздің әлеуметтік-
экономикалық дамуына
кеңі әсері**

Ер адамдардың өлімінің жиірек кездесуі көптеген биологиялық және әлеуметтік факторларға байланысты. Ер адамдардың ағзасының биологиялық өзгешелігі ағзаның әлсізрек корғаныс жүйесіне ие екенін (әйел адамдардың ағзасы үрпақ, жалғастыру функциясына байланысты жоғары тәзімділікпен, құйзелістерге тәзімділікпен ерекшеленеді) және гормоналды айырықша белгілер бар екенін білдіреді. Әлеуметтік факторларға ер адамдар қауіпті және зиян орталарда жұмыс істейтін, ішімдік, шылымға және есірткі қабылдауға үйір болатындары немесе тәуекелі жоғары мінез-қызыққа ие болатындары жатады. Сонымен қатар, санитарлы-гигиеналық нормаларға сай емес орталарда жұмыс істейтін ер адамдардың саны әйелдерге қарағанда үш есе көбірек (құрылышта – 8 есе, көлік және коммуникацияда, өндірісте – 5 еседен астам, металургияда – 3 есе). Ер адамдар өмірге жоғары қаупі бар кәсіппerde де (армия, полиция, құтқарушылар), экстремалды спорт түрлерінде де т.б. басымырақ кездеседі. Сонда да әйелдер мен ер адамдардың орташа өмір сүру үзақтығының 11-12 жылдық айырмашылығына әкелетін ер адамдардың өлімі тек қана кейбір посткеңестік кеңістіктегі елдерге ғана тән. Адам капиталының шамадан тыс жоғалуы елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына үлкен кедегі болуы мүмкін.

Түйін сөздер: ер және әйел адамдардың өлімі, әлеуметтік-экономикалық, даму, салыстырмалы талдау.

Абылай А.Б.

**Проблема чрезмерной
смертности мужчин в
Казахстане и ее негативное
влияние на социально-
экономическое
развитие страны**

Повышенная мужская смертность обусловлена множеством биологических и социальных факторов. Биологические особенности мужского организма указывают на менее защищенную систему организма и на гормональные особенности. Согласно социальным факторам известно, что больше мужчин работают в опасных и вредных условиях, имеют пристрастие к алкоголю, табаку и к потреблению наркотиков или тенденцию к рискованному поведению. Кроме того, количество мужчин, которые работают в условиях, не отвечающих санитарно-гигиеническим нормам, в три раза больше женщин (при строительстве – в 8 раз, на транспорте и коммуникации, добывающих отраслях – более чем в 5 раз, в металлургии – в 3 раза). Мужчины также преобладают в профессиональных сферах, которые имеют повышенный риск для жизни (армия, полиция, спасатели), в экстремальных видах спорта и т.д. Тем не менее, ярко выраженная мужская смертность, которая в результате приводит 11-12-летний разрыв в средней продолжительности жизни мужчин и женщин, характерна лишь для некоторых стран постсоветского пространства. Чрезмерная потеря человеческого капитала является серьезным препятствием для социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: мужская и женская смертность, социально-экономическое развитие, сравнительный анализ.

**THE PROBLEM OF
 EXCESSIVE MALE
 MORTALITY IN
 KAZAKHSTAN AND ITS
 NEGATIVE EFFECT ON
 SOCIO-ECONOMIC
 DEVELOPMENT OF THE
 COUNTRY**

Some researches explains the phenomenon of excessive male mortality by direct and indirect influence of the wars on vital capacity, Polish demographer Kedelskyy connects it with changes in labor conditions, decreasing of physical activity that prevents men from realization personal qualities which are inherent to them. Nevertheless, in present Kazakhstan the excess of the male mortality is very high. Some analysts express an opinion that one of the reasons of untimely male mortality increasing is stress, caused by inability to adapt to passing social and economic transformations of the society at the end of XX century and loss of usual social and professional prestige (which for some part turned into drug or alcoholic addiction). In addition, larger prevalence of socially determined diseases among men, in particular tuberculosis, diseases connected with alcohol addiction, venereal diseases affects the male mortality rate.

From the Soviet times, female health protection was the most important principle of health policy but nobody raised a question about male health. The same situation is in Kazakhstan. Now specialists of National Demography Institute of Kazakhstan certify such problems as lower health duration of men, larger occurrence of socially determined diseases and disorders, deterioration of male reproductive functions. However, measures that have been taken concerns only providing safe working conditions and gender equality.

Some predominance of the male mortality is typical for all development countries. But in Kazakhstan this index is much higher than in other countries. For example, in 2008 indexes of mortality among men were 2,5 times higher than among women, especially among middle-aged categories (Table 1). This is not only demographic, but also economic loss for the country.

Period of life when men are capable to working is the most risky in relation to male mortality. In cohort 15-59 years mortality of Kazakhstani citizens was much higher than in Euro area countries (for men – 3,5 times and for women – 2,5 times). Prevalence of death rates in all age groups of the interval 15-59 was always more distinct for men (by the materials of the World Bank).

Table 1 – Male and Female Mortality in Kazakhstan in 1960-2015 years

Years	Mortality rate, adult		Predominance, times	Years	Mortality rate, adult		Predominance, times
	female (per 1,000 female adults)	male (per 1,000 male adults)			female (per 1,000 female adults)	male (per 1,000 male adults)	
1960	163,1	394,6	2,4	1989	119,7	296,3	2,5
1961	159,5	388,8	2,4	1990	128,9	306,3	2,4
1962	155,8	382,9	2,5	1991	138,2	316,2	2,3
1963	152,3	377,2	2,5	1992	147,5	326,1	2,2
1964	148,7	371,5	2,5	1993	153,6	345,1	2,2
1965	145,2	365,8	2,5	1994	159,7	364,1	2,3
1966	141,6	360,0	2,5	1995	165,8	383,1	2,3
1967	138,1	354,3	2,6	1996	171,9	402,1	2,3
1968	135,8	350,3	2,6	1997	178,0	421,2	2,4
1969	133,5	346,2	2,6	1998	175,7	417,5	2,4
1970	131,1	342,2	2,6	1999	173,4	413,9	2,4
1971	128,8	338,1	2,6	2000	171,2	410,3	2,4
1972	126,5	334,0	2,6	2001	168,9	406,7	2,4
1973	125,3	332,0	2,6	2002	166,6	403,1	2,4
1974	124,0	330,0	2,7	2003	164,2	398,5	2,4
1975	122,8	327,9	2,7	2004	161,8	394,0	2,4
1976	121,6	325,9	2,7	2005	159,5	389,4	2,4
1977	120,3	323,9	2,7	2006	157,1	384,9	2,5
1978	118,0	319,7	2,7	2007	154,7	380,4	2,5
1979	115,6	315,5	2,7	2008	153,0	377,5	2,5
1980	113,3	311,3	2,7	2009	151,3	374,7	2,5
1981	110,9	307,1	2,8	2010	149,6	371,9	2,5
1982	108,5	302,9	2,8	2011	147,9	369,1	2,5
1983	107,1	297,6	2,8	2012	146,2	366,2	2,5
1984	105,6	292,4	2,8	2013	144,5	363,2	2,5
1985	104,1	287,1	2,8	2014	data is not available	data is not available	
1986	102,6	281,8	2,7	2015	data is not available	data is not available	
1987	101,2	276,5	2,7	Mean	126,6	331,9	2,6
1988	110,4	286,4	2,6				

Data from database: World Development Indicators, <http://databank.worldbank.org/data>

According to the data men who died untimely (in the age before 65) were 2,5 times more than

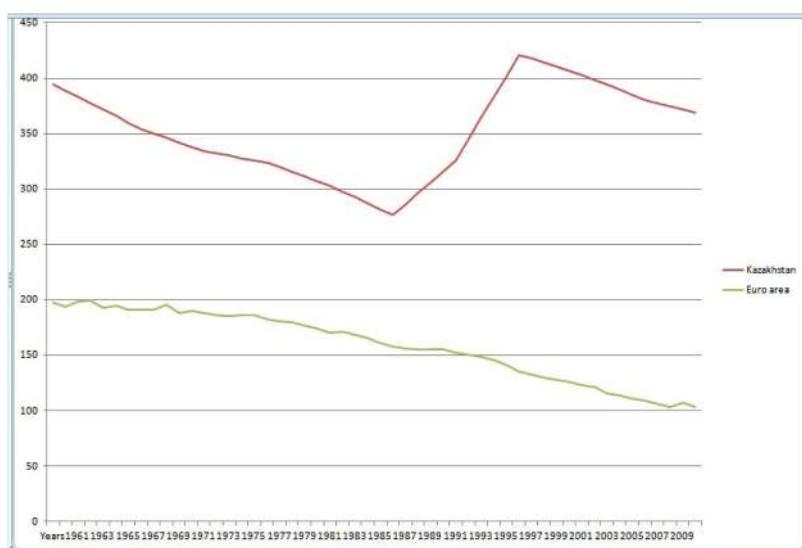
women. Today Kazakhstani men in the age 15-60 die 3,3 times more often than, for example Austrian

men. Comparing with the developed countries I can state that the differences are not only in ratio of male and female deaths but also in trend of the untimely death level (Picture 1).

If we look at the causes of the mortality it can be clearly seen that prevalence of male mortality is because of the external reasons, infectious and cardiovascular diseases. Kazakhstani men die from unnatural reasons 5 times more often than people of the same age in EU countries. Moreover the prevalence is not in the young age (15-19 years) when young men tend to risk, don't have enough life experience and are exposed to danger. It is paradoxical but in this age the rate is the smallest

– 2,7 times. The maximum prevalence for men is in the age 45-59 (nearly 5,6 times). Number of violent deaths for men also prevails the analogous rate for women in many times.

Analysts indicate some differences in mortality of urban and countrymen which are the most expressive in the young age – 20-23 years. They explain this phenomenon by sharp increase of the mortality rate from unnatural reasons in this age (the most typical is alcohol consumption which causes dangerous behavior, defiance of the road traffic rules and safety at work). As a result mortality of young countrymen is 1,5 times higher comparing to urban citizens.

Picture 1 – Dynamic of untimely adult male mortality rate in Kazakhstan and in Euro area countries in 1960-2011*
(per 1,000 male adults)

*data for the years 2012 and above are not available

The Picture 1 is created by the author using the Data from database: World Development Indicators <http://databank.worldbank.org/data> (Last Updated: 12/22/2015)

High rate of male mortality causes danger for the social production (because of the loss of significant part of labor capital), reduces the number of people that are suitable for military services, stipulate social problems (orphanage, reduction of a family welfare because of the breadwinner loss) etc. Besides, it distorts the structure of the population that has a very negative influence on the reproduction. For example, in the youngest age groups men prevail over women, but starting from the age 30 a number of women predominates. In the age group 15-49 the

difference between men and women was over 200 thousands persons. Many healthy women that want to create a family can't to find a pair and remain childless.

Among social reasons that cause excessive male mortality the most significant are behavioral. More than half of men, older than 18 smokes, drug addicted are also men in this age. Also men in this age tend to behave in a risky for health way. It is significant that morbidity among women is higher than among men that's why higher male mortality rate witnesses about less conscious vital behavior of the men. Women also more often come to see a doctor and keep his recommendations more carefully. Also when we look at stereotypes in

Kazakhstani society can be clearly seen that the role of the women in the family is to be responsible for the health of the family and first of all children. That's why when alone man has some serious problems with health more often the result of this is disability or death.

Russian analyst Nazarova I.B. (2004) informed that during the survey among working people, who informed about problems with health women more often than men applied for the help of a doctors. Men that had slight diseases (for example toothache, headache, sore throat, stomach disease, and slightly high temperature) didn't consider this as a problem with health and usually ignore diseases or practiced self-treatment (Nazarova I. Health of the healthy population. Moskow, 2007).

Excessive male mortality is one of the most unfavorable signs of the present demographic and economic crisis. Demographic crisis becomes more complicated because of absence of effective mechanisms to control it. Untimely male mortality makes an average health of Kazakhstani population

shorter and Kazakhstan remains behind many EU countries by this index.

Conclusions

Untimely male death is the most significant determinant of the loss of human potential in Kazakhstan. It causes decline of average expectancy of life, social and economic problems. Besides Kazakhstan loses its reproductive potential not only directly because of male deaths but also indirectly because women can't find a husband. Problems of excessive male mortality are conditioned first of all by social reasons and require complex solving.

Comparative analysis of untimely male mortality rates in Kazakhstan and Euro area countries persuasively proves existing of the significant resources of their decreasing and determines criteria for which Kazakhstan should aim. That's why developing the state policy from the protection of social health and declining untimely death rate Kazakhstani men should be a target group of influence.

References

- 1 Nazarova I. Health of the healthy population. Moskow, 2007. – 526 pp. Data from database: World Development Indicators, <http://databank.worldbank.org/data>

Серикбаев А.К.

**Совершенствование
управления энергоэффектив-
ностью в бюджетной
организации**

Проблемы энергосбережения и энергоэффективности являются одними из наиболее приоритетных направлений общественной политики в Казахстане. Рост тарифов на энергоресурсы делает инвестиции в энергоэффективность более привлекательными. Тем не менее, Казахстан продолжает оставаться одной из самых энергоемких экономик мира. Основной целью энергосбережения является реализация стратегии комплексного эффективного использования энергетических ресурсов при устойчивом экономическом росте и неуклонном повышении качества жизни и сохранении здоровой окружающей среды. И на сегодняшний день особая роль отведена вопросам пропаганды энергосбережения, поскольку именно информированность, высокая культура энергосбережения людей определяют в большинстве своем уровень эффективности использования энергетических ресурсов. В связи с этим в настоящем статье раскрываются проблемы энергоэффективности, проанализированы законодательные акты, сформулированы комплексные меры по улучшению энергоэффективности в бюджетных организациях. Также в работе рассматриваются опыт зарубежных стран по изучению и использованию на практике принципов и методов энергосбережения, даны рекомендации по разработке энергоэффективных технологий.

Ключевые слова: энергоэффективность, бюджетные организации, энергоресурсы, модернизация, снижение энергетических потерь, энергоаудит, контракт.

Serikbayev A.K.

**Improvement of management of
energy efficiency in budgetary
organization**

The problems of energy saving and energy efficiency are among the top priorities of public policy in Kazakhstan. The rising cost of energy makes energy efficiency investments more attractive. However, Kazakhstan remains one of the most energy-intensive economies in the world. Thus, the budgetary sphere is not the large consumer of energy carriers. However, the social importance of the budgetary sphere and its insufficient financing sharply puts a problem of rational consumption of energy carriers, their account and economy. Main objective of energy saving is realization of strategy of complex effective use of energy resources at sustained economic growth both steady improvement of quality of life and preservation of healthy environment. And today the special part is assigned to questions energy saving promotion as knowledge, the high culture of energy saving of people determines the level of efficiency of use of energy resources in the majority. In this regard in the present article energy efficiency problems reveal, acts are analysed, complex measures for improvement of energy efficiency in the budgetary organization are formulated. Also in work are considered experiment of foreign countries on studying and use in practice of the principles and methods of energy saving, recommendations about development power effective technologies are made.

Key words: energy efficiency, budget organizations, energy resources, modernization, reduction of energy losses, energy audit.

Серикбаев А.К.

**Бюджеттік мекемеде
энерготиімділікті басқаруды
жетілдіру**

Энергия үнемдеу және энергия тиімділік Қазақстанда қоғамдық саяси проблемалардың барынша басым бағыттарының бірі болып табылады. Энергоресурс тарифтерінің өсуі инвестициялардың энерготиімділікке тартымдылығын неғұрлым арттырады. Дегенмен, Қазақстан әлемдегі ең энергосыйымды экономикаларының бірі болып қалуда. Энергоүнемдеудің негізгі мақсаттарының біріне, кешенде стратегияны іске асыру, тұрақты экономикалық өсу қарқынында қоршаған ортаны сақтау, салауатты өмір сүру сапасы мен энергетикалық ресурстарды тиімді пайдалану болып табылады. Бүгінгі таңда энергоүнемдеуді насиҳаттау мәселелері ерекше назарға ие, негізінен хабардарлық деңгейі, адамдардың энергетикалық ресурстарды тиімді пайдаланудағы жогары мәдениетін айқындаиды.

Бұл мақалада бюджет нысанындағы энерготиімділік мәселелері, заң актілері және энергоүнемдеудің кешенде шаралары талқыланды. Сондай-ақ, энергоүнемдеудің принциптері, әдіс-тәсілдері, оларды тәжірибеде қолданудың шет елдік тәжірибесі қарастырылды. Энерготиімді технологияларды қолдану бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: энерготиімділік, бюджеттік үйім, энергоресурстар, жаңғырту, энергетикалық шығындарының төмендеуі, энергоаудит, келісімшарт.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВ- НОСТЬЮ В БЮДЖЕТНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Частота и масштабность современных системных кризисов все больше угрожает стабильности развития общества и хрупкому равновесию природных систем. К всемирному климатическому кризису, кризису биоразнообразия, топливному, продовольственному и водному кризисам, унаследованным из XX-го века, добавляются учащающиеся масштабные финансовые и экономические потрясения, охватывающие экономики всех стран и регионов мира.

Нестабильность цен на энергоносители свидетельствует о структурных недостатках и наличии рисков несбалансированного развития. При этом ведущие международные организации прогнозируют рост потребления энергии, что все больше закрепляет зависимость человечества от исчерпаемых природных ресурсов, результатом которого является высокая волатильность цен на потребляемое сырье.

Энергосберегающая политика в развитых странах развивалась постепенно, объединяя жесткое нормативное регулирование и запреты, с одной стороны, экономическое стимулирование, с другой стороны. Это позволило создать новую индустрию энергоэффективных технологий пользующихся спросом, а также сформировать общественное мнение о значимости развития данного направления.

В Казахстане с целью повышения энергетической эффективности активно разрабатываются и применяются как экономические стимулы, такие как субсидии, льготные кредиты, налоги, так и организационные меры: энергоменеджмент, энергоаудит, саморегулируемые организации.

Как уже отмечалось, существует тесная взаимосвязь экономических и организационных механизмов. Так, например, от использования систем энергетического менеджмента, можно получить экономические выгоды – привлечение инвесторов; преимущества и льготы при инвестициях; повышение конкурентоспособности, продукции и услуг; повышение эффективности маркетинга и рекламы. В организационном плане от внедрения систем менеджмента можно достичь эффективного управления энергосбережением, улучшение производственных циклов, повышение общей управляемости и конкурентоспособности и др. В этой части диссертации коротко рассмотрим

наиболее активно используемые на современном этапе организационные и экономические механизмы энергосбережения и энергоэффективности. Основные организационные механизмы энергосбережения и повышения энергоэффективности. В современной практике основными организационными инструментами реализации энергосберегающих программ являются: системы энергетического менеджмента, энергоаудит, энергосервисные контракты, программы в области энергосбережения и повышения энергетической эффективности, формирование системы саморегулируемых организаций. Системы энергетического менеджмента (СЭнМ). Повышение уровня энергоэффективности – это не только техническая проблема, предполагающая наличие технологических решений, но и управленческая проблема. Деятельность по энергосбережению – не единовременное мероприятие, она должна быть интегрирована в систему управления организации. Для решения этой управленческой проблемы разработан международный стандарт системы менеджмента энергосбережения ISO 50001:201151. Этот стандарт применяется совместно с другими, хорошо известными стандартами, такими как ИСО 9001 или ИСО 14001, что позволяет организациям интегрировать энергетический менеджмент в общую систему управления и экологический менеджмент. Система такого вида позволяет организации сформулировать энергетическую политику, установить цели и процессы для ее реализации, предпринимать действия, необходимые для повышения энергоэффективности и демонстрировать соответствие системы требованиям стандарта. Энергоменеджмент должен применяться системно и последовательно. При этом должны решаться вопросы, связанные с анализом и оценкой всех аспектов, которые могут повлиять на энергоэффективность; должен проводиться аудит бизнес процессов для их четкой регламентации; возможность измерения полученных результатов и их сопоставимость с ранее достигнутыми; применение лучшего мирового опыта в т.ч. на основе стандартов разрабатываемых международной организацией ISO. Стандарт ISO включает ряд последовательных действий, таких как выработка энергетической политики руководством, определение целей и задач, формирование плана реализации, обеспечение ресурсами и сотрудниками, периодический анализ ситуации, установление показателей измерения, оперативный контроль, анализ СЭнМ руководством. Результат такой

работы зависит, прежде всего, от эффективности работы руководства по данному направлению.

Как и во многих сферах экономики, Международные стандарты вносили, и будут продолжать вносить все больший вклад в энергетический сектор экономики, помогая повышать безопасность и эффективность производства, распределения и использования энергии всеми участниками экономического рынка, обеспечивая качество и надежность, делая возможным многофункциональный контроль, операционную совместимость и взаимную связь, а также сокращение выбросов и влияния на окружающую среду. Они вносят вклад в развитие рынка и внедрение энергоэффективных технологий и прокладывают путь для разработки и использования альтернативных возобновляемых источников энергии.

Большинство технологий, включая возобновляемую энергию, должны обеспечивать экономию и достичь рентабельности, благодаря большим объемам внедрения и постепенному увеличению производительности по мере накопления знаний о них. Они также требуют внедрения и стандартизации соответствующих технических спецификаций с целью ускорения их широкого использования. В случае энергоэффективности конечного потребления препятствия являются несколько более сложными. Многие энергоэффективные технологии и передовой опыт уже являются высокоэффективными с точки зрения затрат, но они сдерживаются дополнительными барьерами, которые включают:

- недостаточную осведомленность о потенциале экономии;
- недостаточную или фрагментарную информацию об энергоэффективности и отсутствие общей системы показателей;
- недостаточное внимание к вопросам энергоэффективности систем и процессов;
- разделение стимулов, т.е. у владельцев домов, покупающих энергопотребляющее оборудование, и у жильцов, которые оплачивают счета за энергию, существуют различные экономические стимулы;

Как следствие этих сдерживающих факторов, закупка и эксплуатация энергопотребляющего оборудования зачастую целиком сконцентрированы на оптимизации начальных затрат, а не затрат на протяжении всего срока службы, что негативно сказывается на его общей эффективности. Необходимо множество мер для того, чтобы помочь в преодолении этих препятствий, и технические, а также управленческие стандарты

лежат в основе большинства из них. В случае энергопотребляющего оборудования, стандарты дают возможность измерить, сравнить и оценить на общей основе такую невидимую другим образом характеристику как энергоэффективность.

– Вопросы энергосбережения в настоящее время рассматриваются как первоочередные и стоят в повестке дня, как международного сообщества, так и национальных правительств и других регулирующих органов. Имея это ввиду, национальные организации постандартизации многих зарубежных стран на протяжении последних десятилетий ведут активные работы в этом направлении. В международной практике разработано ряд стандартов направленных на развитие энергоэффективности. Существуют как международные стандарты, так и стандарты разработанные в отдельных странах. Рассмотрим ряд стран, в которых были внедрены различные стандарты энергоэффективности. Ниже приведен основной список стандартов по энергоэффективности в разных странах:

- Китай: GB/T23331-2009 Система управления для энергетического потребления,
- Дания: DS 2403:2001 Система управления – спецификация,
- Дания: DS/INF 136:2001 Система управления – руководство по энергетике,
- Европейский комитет по стандартизации (CEN) согласованный стандарт EU – EN 16001:2009,
- Ирландия: IS 393:2005 – системы энергоменеджмента – спецификация и руководство по применению, – Ирландия: системы энергоменеджмента IS 393:2005 технические указания (2006),
- Корея: KS A 4000: 2007 – система управления энергией,
- Швеция: SS 627750:2003 системы энергоменеджмента – спецификация,
- Департамент развития альтернативной энергетики и министерство энергоэффективности – система энергоменеджмента (2004),
- Соединенные Штаты Америки: ANSI/MSE 2000:2008 система управления энергетикой,
- Австралия и Новая Зеландия – AS/NZS 3598:2000 – энергоаудит,
- Австралия AS 3595-1990 – программа управления энергией – Руководящие принципы для финансовой отчетности,
- Австралия AS 3596-1992 программа управления энергией – Руководящие принципы для определения и анализа энергии и затрат,

– Китай: GB/T 15587:1995 – направления для энергетического менеджмента в промышленном предприятии,

– Нидерланды – система управления энергией и руководство по применению (2004),

– Соединенное Королевство Великобритании BIP 2011:2003 постоянное улучшение путем проведения проверок (Интегрированные системы менеджмента),

– Соединенное Королевство Великобритании HB 1091:2002 Внедрение и эксплуатации (Интегрированные системы управления),

– ANSI 739:1995 IEEE практические рекомендации для рационального использования энергии в промышленности и коммерческих объектах,

– ANSI MSE 2000 система управления для энергии.

Будучи согласованы между клиентом, его профессиональными консультантами и, где это выполнимо, пользователем, процедуры должны включать следующее:

- принятие метода для оценивания предъявляемых энерготребований;
- установление энергопоказателей для сравнения различных вариантов проекта;
- оценку рентабельности предлагаемых расходов;
- принятие мер для эффективного энергоменеджмента.

Давая рекомендации по каждой из этих процедур, настоящий стандарт стремится обеспечивать базис, используя который проектировщики зданий и их клиенты смогут совместно решить, каким образом достигнуть цели сохранения энергии наиболее рентабельными способами.

Датский стандарт DS 2403:2001 стал первым стандартом, который обеспечивает организации полноценным руководством по внедрению системы энергоменеджмента (energy management system). Он разработан таким образом, чтобы быть максимально совместимым со стандартом системы экологического менеджмента ISO 14001 (на тот момент версии 1996 г.), и потому полностью повторяет его структуру.

Ирландский стандарт применим к любой организации, которая желает: улучшить на системной основе ее энергопараметры, установить, внедрить, поддерживать в рабочем состоянии и улучшать систему энергоменеджмента, уверить себя в соответствии заявленной энергополитике.

Международный стандарт распространяется на все переменные факторы, влияющие на

уровень энергоэффективности, которые могут быть измерены и на которые организация может влиять. Настоящий международный стандарт не предопределяет описание специальных критериев для уровня энергоэффективности. Этот стандарт разработан для независимого использования, однако, его применение может быть согласовано с другими системами менеджмента или он может быть интегрирован с ними и применен любой организацией, которая желает продемонстрировать соответствие энергополитике как путем самооценки и декларирования соответствия, так и путем сертификации со стороны независимой внешней организации.

Общие требования ISO 50001 энергоменеджмента, которые разработаны в данном стандарте для организаций должны удовлетворять следующим критериям:

- установка, документирование, внедрение и поддержание в рабочем состоянии систему энергоменеджмента в соответствии с требованиями настоящего стандарта;
- определение и документирование области и границы системы энергоменеджмента;
- документирование и определение, как она выполняет требования этого стандарта, чтобы достигнуть непрерывного улучшения в части энергоэффективности.

Согласно ISO 50001 топ-менеджмент организации должен демонстрировать по отношению к системе энергоменеджмента обязательство по непрерывному улучшению ее эффективности посредством:

- определения энергополитики организации;
- идентификации области и границ, в рамках которых внедрена и функционирует система энергоменеджмента, и ее выполнения всюду в организации;
- определения необходимых критериев и методов, чтобы гарантировать, что и функционирование процессов и контроль этих процессов остаются эффективными;
- включения энергосоображений в долгосрочное планирование, если это применимо;
- доведения до сведения всех заинтересованных лиц внутри и вне организации важности энергоменеджмента;
- установления энергоцелей и гарантирования их достижения;

- выделения необходимых ресурсов;
- проведения анализов системы со стороны руководства.

В ISO 50001 есть пункт, который определяет ответственность и роль уполномоченного высшим руководством представителя в области энергоменеджмента.

Из ISO 50001 следует, что энергополитика должна обращаться ко всем факторам существенного использования энергии, соответствовать области и границам системы энергоменеджмента, быть уместной характеру и масштабу использования энергии, быть совместимой с политикой других систем менеджмента.

Установленные энергоцели и показатели должны быть измеримы, документированы, включать сроки для их достижения.

Для достижения поставленных энергоцелей и показателей ISO 50001 предписывает организации составить и поддерживать в рабочем состоянии планы действий в области энергоменеджмента.

Стадия внедрения состоит из:

- стадии проектирования;
- операционного контроля (управление операциями);
- управление документами;
- поддержание связей;
- закупки;

Многие специалисты вслед за их западными коллегами признают энергоменеджмент действенным средством эффективного и рационального использования всех видов энергии, а также способом снижения затрат и оптимизации бизнес процессов. Несмотря на отсутствие пригодного для целей сертификации национального стандарта по системе энергоменеджмента, у нас принят ряд стандартов серии «Энергосбережение» и «Энергоэффективность»

В целом, организационные и экономические механизмы в сфере энергосбережения позволяют создать в экономике страны новое инвестиционное направление с «интеллектуальными» рабочими местами, обеспечить конкурентоспособность российской продукции на мировом рынке, снизить удельные энергозатраты на единицу ВВП, и, главное, реально улучшить состояние окружающей среды с положительными социальными экономическими последствиями.

Литература

- 1 Балыхин Г.А., Сергеев С.К. Повышение энергоэффективности в образовательных учреждениях Министерства образования России // Энергоэффективность. Опыт, проблемы решения. – 2002. №3. – С. 22-26.
- 2 Гуменюк Н.О. Передовой международный опыт в области стимулирования внедрения энергосберегающих технологий // Российское предпринимательство. – 2011. – №11 Вып.1(195). – С. 27-32. – <http://old.creativeconomy.ru/articles/14165/>
- 3 Improving schools through partnerships: Learning from charter schools. 2006 // <http://www.usc.edu/dept/education/cegov/improving-schools-kappan.pdf>
- 4 Charter School partnerships: 8 key lessons for success. Los Angeles, USA, 2005 // <http://www.usc.edu/dept/education/cegov/publications/Final-charter-schools.pdf>

References

- 1 Balykhin G.A., Sergeev S.K. Povyshenie energoeffektivnosti v obrazovatelnykh uchrejdeniyakh Ministerstva obrazovaniya Rossii // Energoeffektivnost'. Opyt, problem, resheniya. – 2002. №3. – S. 22-26.
- 2 Gumenyuk N.O. Peredovoi mejdunarodnyy opyt v oblasti stimulirovaniya vnedreniya energosberegaushikh tekhnologiy // Rossiskoe predprinimatel'stvo. – 2011. – №11 Vyp.1(195). – s. 27-32. – <http://old.creativeconomy.ru/articles/14165/>
- 3 Improving schools through partnerships: Learning from charter schools. 2006 // <http://www.usc.edu/dept/education/cegov/improving-schools-kappan.pdf>
- 4 Charter School partnerships: 8 key lessons for success. Los Angeles, USA, 2005 // <http://www.usc.edu/dept/education/cegov/publications/Final-charter-schools.pdf>

Авторлар туралы мәліметтер

Аубакирова Ж.Я. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Казбеков Б.К. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚазҰЖФА академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Шеденов Ә.Қ. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Оспанов С.С. – физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Мухтарова К.С. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Тулеғенова М. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Кунанбаева Д.А. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Сансызаева Г.Н. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Айтбембетова А. Б. – экономика ғылымдарының докторы, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Смагулова Г.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жанғырова Р.Н. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Султанова Б.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Баймұханбетова Э.Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Бейжанова А.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жұмамбайев С.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Қожамқұлова Ж.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Карғабаева С.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Садыханова Г.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Тажиева С. К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Садыкова С.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Бордоусов О.В. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Какижанова Т.И. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Ережепова А.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Нургазина А.М. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Тураров Д.Р. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Айтұганова З.Ш. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Бейсенбаев Ж.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Ишуова Ж.Ш. – PhD докторы, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Казбекова Ж.Б. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Кондыбаева С.К. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Акимбаева К.Т. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Садыханова Д.А. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Аликбаева А.Б. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жумагазиева А.Г. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Иляшова Г.К. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Шарапиева М.Д. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Есенжігітова Р.Ғ. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жумагазиева А.Г. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Кулиев И.У. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Кукиев А.Ж. – оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Исаева А.А. – оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Купенова Ж.Қ. – оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жунисова Г.Е. – оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Нұрмамбетова А.М. – оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Аскаров Ф.А. – PhD докторанты, оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Абылай А.Б. – PhD докторанты, оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Мұқаев Д.Т. – асистенті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Кишибаева Б.С. – асистенті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Серикбаев А.К. – PhD докторанты, Қ.И. Сатпаев атындағы Қазақ Ұлттық Техникалық Зерттеу Университеті

Айтбаев А.Г. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Лю Чao – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Юсупова Р. Б. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Шаеденов Ж. А. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Хасенова М. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алпысбаев Ш.Е. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Амирова А.М. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Дюсебаева Ж. К. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жумабекова А.Н. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Дарибаева П.Е. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Парымбек Г.Б. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Нұрқабеков С.М. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Сәрсенова А.С. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Сагімбаева А.М. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Мұратқалиұлы Т. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Нарботаев М. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Орманбекова Д.К. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Абділхакова Ж.А. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Балабеков М.Т. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жамбай И.Б. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алтынбекова А.Н. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Саадат Забиула – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Замедін Қ.С. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Нұргалиев Р.Қ. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жанатқызы С. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Лю Чao – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Жапсарбаев Е.Б. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Күшенова Ш. А. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Үшкемпірова Г.Ж. – магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

МАЗМҰНЫ–СОДЕРЖАНИЕ

<i>Аубакирова Ж.Я., Айтбембетова А.Б.</i>	
Коррупция как дестабилизирующее социально-экономическое явление: сущность, признаки и пути решения	4
<i>Казбеков Б.К., Казбекова Ж.Б.</i>	
Перспективы совершенствования социальных процессов и механизмов в эпоху глобализации	10
<i>Шеденов Ф.К., Аскаров Ф.А.</i>	
Қазақстан Республикасында автомобиль көлігінің дамуы мен негізгі мәселелері	18
<i>Kondybayeva S.K., Ospanov S.S., Aitbayev A.G.</i>	
Optimizing econometric model of assessment financial and investment sources of housing sector.....	24
<i>Ospanov S.S., Liu Cha, Yussupova R.B.</i>	
Transportation as a factor of sustainable development of economy and foreign trade.....	34
<i>Mukhtarova K.S., Shayedenov Z.A.</i>	
Risk analysis and methods of management in SMEs	40
<i>Khassenova M., Tulegenova M.</i>	
The evolution of stock markets in technological modes.....	46
<i>Күнанбаева Да.А., Алтысбаев Ш.Е.</i>	
Проблемы и перспективы развития предпринимательства в Республике Казахстан.....	50
<i>Сансызыбаева Г.Н., Амиррова А.М.</i>	
Развитие Киотского протокола в РК.....	56
<i>Айтбембетова А.Б., Дюсебаева Ж.К.</i>	
Роль высшего образования в формировании человеческого потенциала Республики Казахстан.....	62
<i>Смагулова Г.С., Жұмагазиева А.Г.</i>	
Компаниялардың әлеуметтік жауапкершілігін арттыру және салық менеджменті	68
<i>Жангирова Р.Н., Нурмагамбетова А.М.</i>	
Современные тенденции развития инвестиционной деятельности Республики Казахстан.....	76
<i>Sultanova B.B., Isaeva A.A., Zhunisova G.E.</i>	
Improvement of environmental accounting in the Republic of Kazakhstan.....	82
<i>Baimuhambetova E.E., Darybaeva P.E.</i>	
Foreign experience of planning of the advertising activities	88
<i>Beyzhanova A.T., Parymbek G.B.</i>	
Features of innovative marketing.....	94
<i>Жұмамбаев С.К., Нұрқабеков С.М.</i>	
Инновациялық экономикадағы ғылыми әлеуеттің рөлі	98
<i>Kozhamkulova Zh.T., Mukayev D.T., Sarsenova A.S.</i>	
The modern model of applying the concept of relationship marketing in the field of education.....	104
<i>Қожасамқұлова Ж.Т., Сагімбаева А.М.</i>	
Әлеуметтік бағытталған брендтің құры үрдісі мен мұражайдағы фирмалық стилді талдау	110
<i>Kargabaeva S.T., Muratkaliuly T.</i>	
The pros and cons of interactive marketing to consumers and the manufacturer.....	116
<i>Смагулова Г.С., Нарботаев М.</i>	
Мемлекеттік қызметке персоналдың іріктеудің қазақстандық моделінің ерекшеліктері	122
<i>Смагулова Г.С., Орманбекова Д.К.</i>	
Управление качеством государственных услуг как инструмент эффективности государственного управления	128

<i>Садыханова Г.А., Кондыбаева С.К., Абділхакова Ж.А.</i>	
КР-дағы ЖОО-ның қазіргі жағдайы мен инновациялық даму ерекшеліктері	134
<i>Садыханова Г.А., Балабеков М.Т.</i>	
Основы управления конкурентоспособностью образовательных услуг в высшем учебном заведении.....	140
<i>Садыханова Г.А., Жамбай И.Б.</i>	
Инновациялық экономика адам капиталы мен білімді дамыту факторы ретінде.....	148
<i>Tazhiyeva S.K., Altynbekova A.N.</i>	
Human development as a factor of competitiveness of Kazakhstan.....	152
<i>Ииуова Ж.Ш., Бордоусов О.В.</i>	
Моделирование межрегиональной миграции – основа для оценки агломерационных эффектов Казахстана	156
<i>Ережепова А.А.</i>	
Управление отходами – одно из приоритетных направлений развития мировой экономики	162
<i>Nurgazina A.M.</i>	
Securities issue as a progressive strategy of funding.....	168
<i>Sadykova S.T., Saadat Z.</i>	
The secret of economic development in backward countries	174
<i>Какижанова Т.И., Замедін Қ.С.</i>	
Қазақстан Республикасындағы жұмысбастылық пен халықтың кедейлік мәселесі	178
<i>Тұрапов Д.Р., Айтұганова З.Ш., Қулиев И.У.</i>	
Тарату логистикасының оптимальды тасымалдау моделі	184
<i>Бейсенбаев Ж.Т., Нұргалиев Р.Қ.</i>	
Еуразиялық Одактың жаһандану әлемінде алатын стратегиялық орны.....	190
<i>Beysenbaev Zh.T., Zhanatkyzy S., Lyu Chao</i>	
Agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan, a general description of the economic situation in the field of livestock	196
<i>Isaeva A.A., Akimbaeva K.T., Turarov D.R.</i>	
Issues of the development of financial analysis in the modern conditions	202
<i>Тұрапов Д.Р., Жапсарбаев Е.Б.</i>	
Проблемы малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан	208
<i>Казбекова Ж.Б., Қүшенова Ш. А.</i>	
Организация системы риск-менеджмента на предприятиях РК в соответствии с международными стандартами управления рисками	214
<i>Күкіев А.Ж., Садыханова Да.А.</i>	
Қазіргі кезеңдегі индустріалды-инновациялық даму ерекшеліктері мен негізгі мәселелері	224
<i>Sadykhanova D.A., Ushkempirova G.ZH.</i>	
Innovations in banking.....	230
<i>Аликбаева А.Б.</i>	
Маркетингтік логистиканың теориялық түсінігі мен артықшылықтары	236
<i>Zhumagazieva A.G.</i>	
Balance of interests of participants corporate governance	242
<i>Илясова Г.К.</i>	
Еңбекке жарамды халықтың жұмысбастылығы: теориялық және практикалық көзқарас	248
<i>Sharapiyeva M.D.</i>	
Crowdsourcing as an innovative tool for generating new ideas	254

<i>Есенжігітова Р.Ф.</i>	
Маркетингтік логистиканың қалыптасуы мен теориялық астары	258
<i>Күкіев А.Ж.</i>	
Халықты зейнетақымен қамсыздандыру жүйесінің шетелдік тәжірибесі	264
<i>Kupenova Zh.K., Kishibayeva B.S., Zhunisova G.E.</i>	
Introduction to the theory of statistics	272
<i>Күкіев А.Ж.</i>	
Қазақстан Республикасында тұтыну несиесінің дамуы және мәселелері	276
<i>Zhumagazyeva A.G., Zhumabekova A.N.</i>	
The competitiveness and innovative development of Kazakhstan	282
<i>Abylay A.B.</i>	
The problem of excessive male mortality in Kazakhstan and its negative effect on socio-economic development of the country	292
<i>Серікбаев А.К.</i>	
Совершенствование управления энергоэффективностью в бюджетной организации	298
Авторлар туралы мәліметтер	304

CONTENTS

<i>Aubakirova Z.Y., Aitbembetova A.B.</i>	
Corruption as a destabilizing socio-economic phenomenon: the nature, features and solutions.....	4
<i>Kazbekov B., Kazbekova Zh.</i>	
Prospects of improvement of social processes and mechanisms in globalization period.....	10
<i>Shedenov U.K., Askarov G.A.</i>	
Main problems and development of road transport in the Republic of Kazakhstan.....	18
<i>Kondybayeva S.K., Ospanov S.S., Aitbayev A.G.</i>	
Optimizing econometric model of assessment financial and investment sources of housing sector.....	24
<i>Ospanov S.S., Liu Cha, Yussupova R.B.</i>	
Transportation as a factor of sustainable development of economy and foreign trade.....	34
<i>Mukhtarova K. S., Shayedenov Z.A.</i>	
Risk analysis and methods of management in SMEs	40
<i>Khassenova M., Tulegenova M.</i>	
The evolution of stock markets in technological modes.....	46
<i>Kunanbaeva D.A., Alpyshbayev Sh.E.</i>	
Problems and prospects of development of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan.....	50
<i>Sansyzbaeva G.N., Amirova A.M.</i>	
Development of the Kyoto Protocol in the Republic of Kazakhstan.....	56
<i>Aitbembetova A.B., Dyussebaeva Zh.K.</i>	
The role of higher education in the formation of human capital of the Republic of Kazakhstan.....	62
<i>Smagulova G.S., Zhumagazieva A.G.</i>	
Increase of social responsibility of company and tax management.....	68
<i>Zhangirova R.N., Nurmagambetova A.M.</i>	
Modern trends in the development of investment activity of the Republic of Kazakhstan	76
<i>Sultanova B.B., Isaeva A.A., Zhunisova G.E.</i>	
Improvement of environmental accounting in the Republic of Kazakhstan.....	82
<i>Baimuhanbetova E.E., Darybaeva P.E.</i>	
Foreign experience of planning of the advertising activities	88
<i>Beyzhanova A.T., Parymbek G.B.</i>	
Features of innovative marketing.....	94
<i>Jumambayev S. K., Nurkabekov S.M.</i>	
The role of the scientific potential in the innovation economy.....	98
<i>Kozhamkulova Zh.T., Mukayev D.T., Sarsenova A.S.</i>	
The modern model of the use of the concept of relationships marketing services in the field of education.....	104
<i>Kozhamkulova Zh.T., Sagimbayeva A.M.</i>	
Analysis of process of development of socially oriented brand and corporate style of the museums	110
<i>Kargabaeva S.T., Muratkaliuly T.</i>	
The pros and cons of interactive marketing to consumers and the manufacturer.....	116
<i>Smagulova G.S., Narbotaev M.</i>	
Features of the Kazakhstan model of personnel selection in the public service.....	122
<i>Smagulova K.S., Ormanbekova D.K.</i>	
Quality management of public services as a tool for government effectiveness	128

<i>Sadykhanova. G.A., Kondybaeva S.K., Abdilkakova Zh.A.</i>	
The condition and features innovation development of Kazakhstan universities.....	134
<i>Sadykhanova G.A., Balabekov M.T.</i>	
Basis of competitiveness of educational services in higher educational establishments.....	140
<i>Sadykhanova G.A., Zhambau I.B.</i>	
Innovative economy as a factor in the development of human capital and knowledge	148
<i>Tazhiyeva S. K., Altynbekova A.N.</i>	
Human development as a factor of competitiveness of Kazakhstan.....	152
<i>Ishuova Zh.Sh., Bordousov O.V.</i>	
Modeling of interregional migration is the basis for the assessment of the effects of agglomeration of Kazakhstan.....	156
<i>Yerezhepova A.A.</i>	
Waste management – one of the priority directions of development of world economy	162
<i>Nurgazina A.M.</i>	
Securities issue as a progressive strategy of funding.....	168
<i>Sadykova S.T., Saadat Z.</i>	
The secret of economic development in backward countries	174
<i>Kakizhanova T.I., Zamedin K.S.</i>	
The problems employments and poverty in Republic of Kazakhstan	178
<i>Turarov D.R., Aituganova Z.Sh., Kuliev I.U.</i>	
The optimal model of distribution logistics transportation.....	184
<i>Beisenbayev J.T., Nurgaliyev R.K.</i>	
Eurasian Union in a strategic place in the world of globalization.....	190
<i>Beysenbaev Zh.T., Zhanatkyzy S., Lyu Chao</i>	
Agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan, a general description of the economic situation in the field of livestock	196
<i>Isaeva A.A., Akimbaeva K.T., Turarov D.R.</i>	
Issues of the development of financial analysis in the modern conditions.....	202
<i>Turarov D.R., Zhapsarbayev E.B.</i>	
Problems of small and medium business of the Republic of Kazakhstan	208
<i>Kazbekova Zh.B., Kushenova Sh. A.</i>	
Organization of risk management systems at enterprises of Kazakhstan in accordance with international standards of risk management	214
<i>Kukiev A.Zh., Sadykhanova D.A.</i>	
Prerequisites and problems of industrial-innovative development.....	224
<i>Sadykhanova D.A., Ushkempirova G.Zh.</i>	
Innovations in banking.....	230
<i>Alikbayeva A.B.</i>	
The theoretical concept of marketing logistics and its features.....	236
<i>Zhumagazieva A.G.</i>	
Balance of interests of participants corporate governance	242
<i>Ilyashova G.K.</i>	
Full employment: theoretical and practical approach.....	248
<i>Sharapiyeva M.D.</i>	
Crowdsourcing as an innovative tool for generating new ideas	254
<i>Esenzhyygytova R.G.</i>	
Becoming and theoretical bases of marketing logistic	258

<i>Kukiev A.Zh.</i>	
World practice of populations pension system	264
<i>Kupenova Zh.K., Kishibayeva B.S., Zhunisova G.E.</i>	
Introduction to the theory of statistics	272
<i>Kukiev A.Zh.</i>	
Development and problems of consumer loans in the Republic of Kazakhstan.....	276
<i>Zhumagazyeva A.G., Zhumabekova A.N.</i>	
The competitiveness and innovative development of Kazakhstan	282
<i>Abylay A.B.</i>	
The problem of excessive male mortality in Kazakhstan and its negative effect on socio-economic development of the country	292
<i>Serikbayev A.K.</i>	
Improvement of management of energy efficiency in budgetary organization	298
Авторлар туралы мәліметтер	304

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
публикация статьи
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Богенбай батыра, 134
8 (727) 2 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50